

HD WIDENER

HW XXF4 5

Econ 4832.4

Harvard College Library

FROM

Dr. Samuel Brassai
Klausenburg, Transylvania

0 Hw 6

BANKISMERET.

IRÁ

BRASSAI SAMU.

Γνωμης οὐδεν ἄμεινον ἀνὴρ ἔχει αὐτός ἐν αὐτῷ,
Οὐδ' ἀγνωμοσύνης, Κῦρ' ἀνιηροτερον.

Theogn.

KOLOZSVÁRTT,
Özv. Barráné és Stein tulajdona.
1 8 4 2.

Econ 4832.4

Harvard University Library
Gift of

Dr. Samuel Brassai,
Klausenburg, Transylvania,
Sept. 21, 1896.

Tutum iter et patens converso in pretium papyro.

A J Á N L A T.

A

HITEL'

HALHATLAN IRÓJÁNAK

A'

NEMZETI JÓLLÉT'

ÚTMUTATÓJÁNAK

ÉS

BUZGÓ MUNKÁSÁNAK

GRÓF

SZECHENYI ISTVÁNNAK

HÓDOLATUL.

Előszó.

Senki sem szereti idegennel, kivel szót váltania a' környületek alkalmat adnak, úgy találkozni, hogy róla bár kis előleges ismerete ne legyen; a' mivelt társalgás' szabályai pedig az ismerkedést bémutatáson parancsolják kezdetni. Könyvekre, az élő-társalkodók' ezen helyütszeire szintügy illik ama' szabályzat, és író 's kiadó e' kötelesség' teliesítésével magukat kissé ugyan elkésettnek vallják, de fölmentetteknek nem hiszik.

Méssze kezdjük, de azért hoszasok nem leszünk. — Születék a' kezedbe vett könyv' eszméje K. O. 1841' szeptemberében, midőn egy író, ki a' fiatal kor' tűzét érett okoskodással párostitja, kinek első sorait, mint a' lángész' bélyegét viselőket, a' két Magyarhon' olvasói újongva fogadák, szerzőt sok izbeli együtti beszélgetéseik' következtében fölszólítá, hogy a' bankokról azon időtájban sereglő röpiratok' és hírlapi czikkek' tömkelegében egy áttekintő bírálattal nyujtana vezérfonalat.

A' felelet a' lön: hogy a' mondani való, csak könyvbe, nem egy political vagy irlmi folyólap' szük hasábjaiiba férendene bé. Mert olly tárgy ez, mellyben tudatlanságunknak adók egykor drága árát; most pedig eszmezavar 's mértéktelen remény fenyeget talán még nagyobb bajjal, hogy veszélyt ne mondjunk. — Irjon hát könyvet, viszonzá; és a' biztatás' eredménye, K. O., kezedben van.

Bémutatandó egyénünknek eredetét imígy kifejtén, némi tulajdonait is bátrak vagyunk emlegetni. Két keze van neki, mellyek' egyike igen is jól tudja, mit csinál a' másika. A' balt ugyan is jobbadba öltvén — per summa fastigia rerum — futtában meghordoz a' bankkal inkább vagy kevésbé határos eszmék körül, 's ezen talán sokakra nézve új vidéken némileg honositva, a' jobbal majd részleteit kezdi apróra mutogatni.

Allegoria nélkül szólva, e' munka két részből áll, mellyek közül az elsőt eszméleti 's általános historiai, a' másodikat külön szemléleti részsze alakítók. Emebben tárgy és alkalom szerint, 's így érzékiebben, világosban, behatóbban, az amabban csak érintgetett eszmék, fogalmak, félelmek, remények, merények és

óvakodások teliesebb kifejlésöket nyerik; itt a' példa késedelem 's erőltetés nélkül a' tanuság alá simulva, a' durva empirismus' és igen is szellemi theoria' hiányainak mellőztével mind két modor' elsőségeit egyesíti, 's a' vizsgálódások' szárazságát az anyagi érdektől mozgatott élet' különféle jelenségeivel tarkítja. Így vezetgetve a' tudvágyos és éppen ezért türelmes olvasót a' tanakodás' sivatagjai közt olykor a' képzelődés' oasisaira is, szerző és kiadó reménylik, hogy nem csak figyelmeztető és oktató, hanem ottan-ottan mulattató könyvet is nyujtának kezébe.

Hátra van még, bévezetett egyénünk' nemleges tulajdonairól is szólni. Ne várjon senki tőle banktervet; azon egyszerű okból, hogy könyvünk „bankismeret“ és nem bankárságai útmutatás. Banktervet az aránylag kevés számú részvényesek' még kevesebb számú választmánya készít, és általában bankár kevés lehet; de minden pénzes-embernek mint talán részvényváltónak, vagy pénzét 's pénzügyét a' bankra vagy bankarra bizonak, — sőt minden polgárnak, mint a' bankjegyek' ideigi birtokosának, forgatójának, kiválólag érdekében, mondhatni, bőrében áll tudni és érteni: mennyiben bizhatik amaz intézetekben és mennyiben várhat a' velőki csak-

nem kerülhetlen közlekedéstől most vagy jövő-
dőre keresetére nézve segílyt, vagy ellenben
vagyonkájára veszélyt. Szóval: recipeket írni, or-
voskönyv' tiszte; mí pedig csak diaeteticát adunk,
's pénz- és bankügyet tárgyazó ismeretek' rend-
szere valóságos erszény-diaetetica; mit hogy
k. olvasónk sükeresen használhasson, mind ohajt-
juk, mind reményleni merészek vagyunk.

Kolozsvárott julius' 28-kán 1842.

Szerző és Kladó.

Eszméleti Rész.

Bank' értelmezése.

Einsicht ist Gerechtigkeit.

Bankismeret.

ELSŐ RÉSZ.

Eszméleti.

1. §.

Fogalom-határzás.

B a n k, germanszó, tulajdonkép padot tesz. **E'** szó minden germanvegyületű nép' nyelvébe átment, a' franknak **b a n c**, 's a' képes értelmében: **b a n q u e**; az olasznak: **b a n c o**; az 'angolnak: **b a n k**. Jelképes értelme mikép származott a' tulajdonképiből, értékezésünk történeti részében fogjuk látni; itt annyit szükséges tudnunk: hogy a' **bank** szó különböző dolgok' eszméjét költheti fel bennünk, mikről előleges ismereteket kell szereznünk. Ha ezt elmulatjuk, a' beszélő 's halló, vagy az író 's olvasó közt, a' ténta hal-mivelete utánzódik, a' melly, mint tudva van, az élelmére való állatkákat elfogandó, kibocsátott fekete levével a' vizet maga körül elhomályosítja.

B a n k, legközelebb a' tulajdon jelentéséhez, teszen

I. olly asztalt, mellyre pénzt, kiadás vagy bevétel végett, kiszámitnak. Innen

II. olly pénztárt, melly a' közönség' számára mindig nyitva áll, pénzbevétel vagy kiadás végett. E' tekintetben ismét

1) olly pénztárt, hová a' tőpénzesek készpénz summáikat leteszik. Ezeknél a' pénz

a) nem kamatol, és vagy

α) csak bátorságosb tartás végett adják be, vagy

β) a' fizetés alkalmatlanságait akarják a' betevők kikerülni.

b) A' pénz kamatol vagy

α) szokott határozott kamatot, mint kiadott tőpénz; vagy

β) határozatlan mennyiségű nyereséget, nagyobb vagy kisebb szerencsével folytatott nyerekedés után, mint oszlékot (dividend).

2.) Olly pénztárt, honnan zálogra kölcsön pénzt kaphatni. A' zálogok vagy

A) ingó jók; ezeknél a' cél, a' szűkölködőknek az uzsorák elleni védeése; vagy

B) kereskedői áruk; ezek a' kereskedőket pillanatnyi szükségeikben pénzzel látják-el; vagy

C) ingatlan jók; ezek nevezetesen a' gazdasági műipar előmozdítására alapítvák.

3.) Bank nevet viselnek továbbá olly pénztárak, mellyekben pengő pénzt levelekkel váltanak fel. Historiai rendszerben ezeket kellene előltetni. Ezek a' törzsök bankok. Ezek megint vagy

A) más bankok és kereskedők váltóleveleit váltják be, díjj mellett, vagy

B) csak a' maguk váltóleveleit váltják vissza, minden pillanatban, díjj nélkül.

III. Szerencse vagy játékpénztárak. melyekben a' feltett summapénz, a' kártya' vagy koczka' fordulására, vagy a' játékosoktól (a' közönségtől) a' bankba, vagy ebből a' játékosokhoz vándorol.

IV. Mint a' magyarnak a' szék, székezés, úgy a' germanoknál is a' bank a' birák' ülését 's ebből törvénytevő (nem törvényhozó) testületet jelente. Ez a' középkorban nagyon divatos kifejezés ma már csak az angol föttörvényszék nevében: Kings-Bench (király' padja) 's itt is változtatott alakban maradt-meg.

A' főlebbi osztályzatból csak a' II. alatti pontok lesznek értekezésünk' tárgyai. De ezek is elég számok, hogy sejtessék azon tömérdek eszmezavart, melly a' róluki ismeret hiányából ered. Hogy e' zavar nemcsak eszméletileg rút, hanem gyakorlatilag káros, sőt veszélyes, arról meggyőződését az olvasó csak egész munkánk átolvasásából meritheti. Látni fogja az eszméleti részből, mennyire beléfüződve a' banki tárgyak a' mai élet' minden viszonyaiba, 's érdekeibe. Látni fogja továbbá, historiai ismertetésünk' folytatában, milly szükségben segítők, milly áldáshintők ezen intézetek; — de másfelől azt is, hogy a' kezelők' visszaélése, a' közönség' tudatlansága, 's mind két részről az elbizakodás olly veszélybe dönthetik a' nemzetek' 's magánosok' jóllétét, minek képe az anyagi természetben csak a' földrengés' dúlása lehet az Andes' vulkánrongálta alján.

Ezért, hiu declamatiokkal az értelemhez intézendő fejtegetéseimet nem előzve, még csak azt jegyzem meg, hogy a' beszédbeli szokás a' bank' tulajdonosát banquier- nak ¹⁾ nevezi ugyan, de azonegy

1) Magyarul mondhatjuk bankárnak, melly ugyan nem épen kellemes hangzatu, bankára emlékeztető szó, — ám de a'

intézetnél saját szeszélyből mindkét kifejezéssel majd soha sem élnek. Példaul: Sina báró banquier, de senki sem beszél a' Sina' bankjáról. ²⁾ holott a' bécsi nemzeti banknak nincs banquierja. Némi szabály az, hogyha az érdeklött intézeteknek egy a' valódi avagy vallott tulajdonosa (mint nevezik: firmája), akkor ennek neve forog szóban; ha pedig részvényes társaság alapítá, 's egyenlő (vagy néha a' részvények' mennyisége szerint fokozott) joggal kezeli vagy kezelteti az ügyeket, ilyenkor csak ezek' összességét jelelik és emlegetik bank név alatt.

2. §.

Tárbank = Depositenbank.

E' nevezet illeti a' II. 1. a. a pont alatt osztályozott intézeteket. Lényegök ez:

Angliában, (mert helyesnek látjuk olly országot venni például, hól e' szokás leginkább divatoz), sem kereskedő, sem magános ember rendszerint nagyobb summa pénzt magánál nem tart, mint a' mennyi mindennapi részletes és aprólékos költségeire szükséges. Többi pénzét egy banquierhoz teszi be, ki is annak bátorságáról kezeskedik. Erre őt nemcsak a' kereskedői hitel és becsület, hanem a' legkeményebb törvény is, melly a' betevő bizodalmaival visszaélő bankárt 14 évi tengeren túli deputatio maximumáig sújtja, kötelezi. A' letett pénzért a' bankár a' birtokos-

hangon fel nem akadunk, 's a' ki jobbat vagy szebbet tud álljon-elő vele. Jelenkorunk' műszavai egysem a' maradék' számára készültek.

- 2) E' szó helyett a' következő kifejezésekkel: „ház, comptoir, Geschäft“ sat. élnek.

nak, vagy annak őrzéséért a' birtokos a' bankárnak semmivel sem tartoznak. Mindezek bővebb kifejtést nyernek a' következő §-ben.

3. §.

Forgatóbank = Girobank.

Olly pénztár, mellybe birtokosa tetszése vagy szüksége szerint nem nyulhatna, a' fukar elásott kincsesládája volna. A' tárbankárok' kötelessége tehát a' pénzügyésnél küljebb terjed, és ők a' betett summák' birtokosainak kéz ül szolgálnak mind bevévésre mind kiadásra. Ennek megértetésére szolgáljanak ismét az angolok példaul:

Egy személy *A.* kinek pénze *B.* bankárnál le van téve, tartozik fizetni *C.* nek 3000 ftot. A' fizetés' órája eljövén, *A.* *C.* nek készpénz helyett egy útasitmányt (assignatio, Anweisung, Angliában „Check”) ad, mellyel *C.* *B.* hez megy, 's itt magát kifizetteti. — De *B.* bankár *M.* birtokos pénzét is tartja. Midőn hát *M.* nek a' pénzét p. o. haszonbérője behozza, megint csak *B.* nél teszi le, 's ennek elismerő írásaért kap *M.* től nyugtatványt. — Átalában egész Londonban minden nagyobb summákat a' bankárok adnak ki és vesznek be; mivel, a' mint az előbbi §-ből emlékezik olvasónk, minden ember náluk tartja a' pénztárát.

A' nagyobb summákbeli pénzforgás e' szerint a' bankároknál levén, az általuk kezelt summák' összevételét méltán forgató bankoknak, vagy europai nyelven: girobankoknak³⁾ nevezik.

A' beszédi szokás azonban itt valamennyire ingagt; mert részint az itt leírt móddal magános ember

3) Olvasd: dzsiróbank.

által folytatott foglalkodást csak tárbanknak (Depositenbank) nevezik; részint a' forgatóbank nevet csupán egy hasonló czélú, de más alakú, országos intézetre szorítják; mi következő §-ünk' tárgya leend.

Két kérdésre kell most már megfelelnünk, mivel az előbbi czikk' végén azt állítók, hogy sem a' betevő a' bankárnak, sem a' bankár a' betevőnek semmi jutalmazással nem tartozik; tehát miben áll mindenkinek a' haszna?

A' betevőre ugyan elég világos, mert az ő vagyona batorságosítva, 's annak kezelésében ideje mentve van. Ez utolsó nem kis nyereség; mert a' pénz bevév és kiadás egy nagy kereskedőnél teméntelen időt és fáradságot igényelne, úgy hogy e' végre neki egy vagy több legényt (Commis) kellene tartania. Micsoda idő- 's költségpazérás volna p. o. ha neki egy időtelt váltólevél kifizettetésére London' más végére egy mérföldnyire embert kellene küldenie? Ide járul még a' pénzszámlálásban történhető hiba, rossz vagy hamis pénz' vagy bankjegyek' elvételebeni veszteség, a' váltólevelek' időntuli praesentatioja, vagy más formalitási hibák miatt szenvedhető kár, 'sat. Mind ezekről a' bankár gondoskodik, mert a' betevőnek nemcsak készpénze, hanem levelei is neki vannak átadva, 's a' kezelésben eshető minden kárt ő vall, nem a' betevő. Illyes kárvallás azonban bankárnál, ki egészen bele van szokva a' pénzforgási fogásokba, sokkal ritkábban történik, mint más kereskedőnél.

Még egy erkölcsi nyeresége ennek, a' hitele fenntartása. Bankára ugyan is minden viszonyairól a' legbensőbb ismerettel bírván, vagyona' állásáról mindig tanuságot tehet, és teszen is. 'S mivel a' bankárok egymással is a' velők kapcsolatban levő egyének' ál-

lását közlik, akárki a' maga bankjától más bank-
 ral czimboráló ⁴⁾ kereskedőről, 's ennek fizethetési ál-
 lapotjáról bizonyosat tudhat.

A' bankárok' részéről a' nyereség ebben áll: A.
 a' ki B....Z. pénzeik' kezelésére meg van bízva, ki-
 számítja, mennyi készpénzre lesz év' folytában szük-
 sége, hogy a' betevők' ügyeit folytonosan igazithassa.
 Erre rendszerint az egész öszveg nem kívántatik
 meg. A' szükséges részt tehát készen tartja, a' feles-
 legessel pedig, mint különben is nyugvóval, biztos pénz-
 kereskedést üz ⁵⁾, minek nyereségét magának tartja.

4) A' „Kunde, Geschäftsfreund, pratique, customer” szók kife-
 jezésére merém használni e' szót: czimbora.

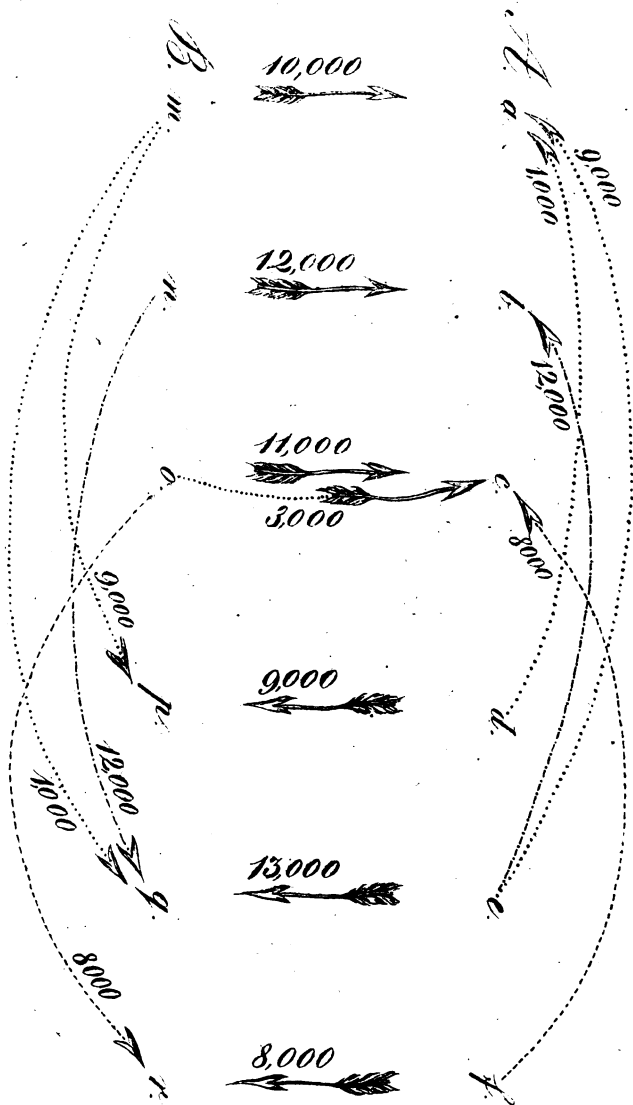
5) Egy solid bankár' kereskedését csupán két fejezetre szorítjuk:
 u. m: kurta kölcsönre és pénzküldésre; a' kurta
 kölcsönt majd a' kölcsön és disconto-bankok czikkeiben fog-
 junk kifejtetni; de a' pénzküldésre valamivel bővebben kieresz-
 kedünk, mint ezen cikk folyamában a' textusban cselekedtünk.

Minden áru utoljára apró mennyiségekben adatik el;
 mert ritka eset, hogy magános embernek módja, sőt köze-
 lebről nézve haszna is legyen, háztartását holmi szükségese-
 kel mázsa vagy végszámbra látni el. A' boltosok azon csator-
 nák, melyeken át a' termékek és gyári készítmények a' nagy
 kereskedők' raktáraiból a' közönség' kezébe elosztatnak. A'
 boltosok a' részletes eladásból csak lassan lassan gyűjthetnek
 annyi pénzt, hogy ismét nagy mennyiségben vásárolhassanak
 egyszerre új provisiót. Itt hát nekik mindig erre kell várni,
 míg ismét elegendő nagy pénzőszeggel új teréhrét utaznának,
 a' kereskedésök nagyon akadozva folya. Szint' ezen viszony-
 ban vannak a' nagy kereskedők is a' gyárosokkal és természet-
 tőkkel. Valóban csakis a' kereskedés' legelső időszakában, avagy
 ott divatozó mód ez, hol vagy természeti akadályok, vagy
 polgárisodás' alanti foka, vagy a' hanyagság, a' közlekedés
 bajossá, koronkint csaknem lehetlenné teszik. Korán felvált-
 tá e' durva módszert hól részenkint; hól egészen a' hitel su-

Ezt ő a' betevők' világosan vagy hallgatva adott megegyezésével miveli; mit ezeknek semmi okuk sincs tőle megtagadni; mert minden érdekek csak az, hogy utasitmányaikat a' bankár minden pillanatban, legkisebb késedelmezés vagy épen kifogás nélkül, tisztelje és teljesítse. A' mellyik ezt tenni csak egy alkalommal is vonakodnék, ezzel vagy magát vagy a' betevőt insolventnek, azaz bukottnak jelentené.

galta azon mivelet, miszerint a' gyáros és természetű a' nagyban kereskedőnek, ez a' kalmárnak, ha egymástól távol laknak is, időszakonként árukat előlegeznek, emezek viszont az előbbieknél bizonyos határidőkre pénzüszvegeket küldöznek. Ezzel már a' pénz maga is küldendő áruvá vált, de mint mindenütt kapós, és arányban kis helyet foglaló, könnyen el-sikkasztható árunak hordozása, kényesebb, feltősebb 's ezért költséges is, mint akármely másé. Mégis azon istenverte viszonyban, mellyben egy tartomány a' másiktól csupán életkelléki vagy kényelmi czikkeket vesz, 's ezért kölcsönben csak pénzt, azaz nemes érczeket ad, ezen természetelleni viszonyban mondom, melly legtöbbször önzésszülte vagy fonák politikai elv sugalta erőszakos szabályozások' eredménye, ezenkívül más mód, a' kereskedői mérleg' kiegyenlítésére, nincsen. Illy állapotban a' bankár még kevés szolgálatot tehetne; de valóban ritka is az az eset, olly szembeszökő egyoldaluságban. Az ismeretes tartományok és vidékek többnyire kölcsönösen cserélik ki a' kellék- és kényelem szereket, 's a' nemes érczek az egyik vagy másik oldalról magát kiűző felesleget pótlékozzák.

Tegyük fel már hogy *A.* helységről *a. b. c.* egyének küldjenek árukat *B.* helységbe *m. n. o.* egyéneknek. *B.* helységről *p. q. r.* egyének megint küldözzenek más neműeket *d. e. f.* kereskedőknek *A.* helységbe. Mindezekért évenként *m.* küldjön vissza *B.*-ből *A.*-ba *a.*-nak 10,000 ftot, *n. b.*-nek 12,000-et *o. e.*-nek 11,000-et; *A.*-ból *B.*-be küldözzön *d. p.*-nek 9,000-et, *e. q.*-nak 13,000-et. *f. r.*-nek 80,000-et *E'* hat rendbeli, és igen hihetőleg sokkal több izbeli pénzküldözés természet szerint

Ellenben a' betevő' bizalmávali visszaélést igen szigorú törvények tiltják. „Ha bankárnak, kereskedőnek, ügyvivőnek sat. pénz vagy pénzt illető levelek bizatnak a' kezére, olly írásbeli útasítással, hogy az, vagy azok, vagy egy részök, vagy nyereségök,

jókora költségben kerül, 's mindannyiszor elveszés' veszélyében forog. Minő nagy könnyebbség volna tehát, ha *m. n.* és *o.* tudván, hogy az ő helységökbe *B.*be *d.*nek *e.*nek és *f.*nek pénzt kell küldeniök, megírnák a' *p. q.* és *r.* megegyezésökkel, hogy *d.* fizesse *a.*nak mint helybelinek a' küldendő 9000-et, *e. b.*nek a' 13,000-ből 12,000-et, és *a.*nak a' fennmaradó 1000-et; végre *f.* is fizesse *e.*nek a' küldendő 8,000-et; *B.*-ben megint *m.* fizetné *p.*nek a' 9,000-et, 's adná *q.*nak a' fennmaradó 1000-et, *n. q.*-nak adná a' 12,000-et, és *o.*nak 8,000-et; — és így csupán *o.*nak kellene a' *c.* 11,000-ét 3,000-rel utánpótolni, vagy is a' két helység közti mérleget kiegyenlíteni

Az eszme képletesítését egy ide mellékelt körrajzban ajánljuk az olvasó figyelmébe. A' nyílak a' summáknak küldözési irányzatát jelelik.

Itt már csak az az egy baj, hogy *a. b. c. d. e. f.* egyfelől, 's *m. n. o. p. q. r.* másfelől, nem olly ismereteseek egymás' viszonyaival, hogy ama rendelményeket tehessék. Ezen segítő *A.*-ban *a. b. c.*, és *B.*-ben *p. q. r.* a' bevarandó pénzoszvegekre egészben vagy részenként útasítványokat írnak, 's ezzel az úgy nevezett és éppen e' végre rendelt váltóházakba (Börse) menvén, kikiáltatják, hogy a' kinek a' más helységbe küldendő pénze volna, azt ők ott helyben rendelményeik által kifizettetik. Ezeket hát *d. e.* és *f. a.*-tól *b.*-tól *c.*-tól, *m. n. o.* pedig *p.*-tól *q.*-tól *r.*-tól megvásárolván, fizetés helyett elküldik. Igen de ott, hol sűrű kereskedés és élénk ipar az emberket a' munkafelosztás' nyereségeivel megismértette, még ez a' kényelem sem elégséges a' kereskedőnek. Sajnálja ő még csak egy legényével is az időt váltó — (feledém mondani,

vagy nyereségök' egy része mi végre forditassanak, és ő azon útasítás után, a' benne vetett bizodalom sérelmével, azon pénzt, vagy azon leveleket, vagy azoknak jövedelmét, vagy annak egy részét saját hasz-

hogy azon útasítmányt, miszerint *a. m.*met meghatalmazza, hogy a' neki tartozó 10,000 ftból 9,000-et fizessen *p.*nek, v á l-
t ó l e v é l n e k n e v e z i k) árulásban vagy keresésben tölteni, 's
itt áll elő már a' bankár, ki azt helyette megteszi: Az *A.* és
*B.*beli bankár t. i. a' velők czimboráló kereskedők' 's más
pénzküldők' vagy várók' követeléseivel és tartozásaival' ismé-
retesek lévén, ama' főlebb részletezett kicseréléseket, egy-
másközi levelezések és utasítványaik által végrehajtják. Meg-
kell jegyezni, hogy két illy viszonyban levő bankár közül
egyik a' másik ügyészének mondatik. Az *A.*beli bankár a' *B.*-
belinek, ez amannak ügyésze (agent). Néhó egy egész nagy
vidéknek vagy országnak illetén pénzügyi kicserélése mint
egy középpontban esnek meg, mint p. o. Angliában, London-
ban, és Frankhonnak nagy részére nézve Párizsban, 's az ide-
való bankárok minden vidékiekkel ügyészi viszonyban van-
nak; a' vidékiek ellenben ritkán egymással. A' nagy bankok
és fiókjaik (mik ezek? későbbre látni fogjuk) közt is folynak
illy ügyészi közlekedések, 's a' közönségre nézve annyival
nyereségesben, hogy az általuki reudelmény nem kerül költ-
ségbe, holott a' magános bankárok minden küldéstől egy
kis jutalmat vagy díjjat vesznek. Ez a' díjj csakugyan soha
sem megy annyira, mint a' pénzküldés' költsége menne, 's
a'felett a' küldő a' pénz' elveszéséről bátorságositva van. Hogy
az utazóknak adatni szokott váltó vagy hitellevelek is e' rend-
szeren alapulnak, önkint érthető.

A' küldöző bankok a' vidéki adásvevést kétkép gyarapítják:
elsőben a' k e l l é k e k' o l c s ó í t á s a, másodsor a' t ő p é n-
z e k' g y o r s a b b f o r g a t á s a á l t a l. A' kereskedő az áruira
tett minden költséget felveszen, 's ezt a' vásárlónak mind
ki kell fizetnie; már pedig a' pénzküldözés is szaporíthatja
az árura tett költségeket, 's minden ebbeli kényelem azoknak
olcsóítására is hat. A' második hasznos eredmény azáltal esz-

nára vagy dolgára forditná, — az illy áthágó, elsikkasztás' vádja alá esik, 's ha reábizonyosodik, a' törvényszék' ítéletéhez képest, tengeren tul deportaltassék, 14 évnél nem hosszabb és 7 évnél nem rövidebb idő-

közzöltetik, hogy a' bankár a' követelőnek (mint már a' sokszor fölhozott példában a'nak) a' várandó 'fizetés' határnapja előtt is kifizeti a' kérdéses összeget, kamatját természet szerint előre leszámitva. Így p. o. tegyük, hogy Debreczenben Kerekes Bálint dohánynyal kereskedik, mit nagy mennyiségben Pestre küldöz, és épen márt. 15-én indított vagy kétszáz mázsát Pestre, mihe minden tőpénzét belérakta. Már neki várnia kell a' pénze után, mit talán fertály év múlva kap meg, 's addig nem szedhet több dohányt. Igen, de ha Debreczenben bankár van, Kerekes egy váltót ír a' pesti cimborájára, hogy fizesse a' dohány árrát a' debreczeni bankárnak, vagy annak, a' hová emez fogja rendelni, 's ezért neki a' bankár mindjárt ugyanannyi pénzt előlegez, a' három holdnap kamatot levonván, 's Kerekes szakadatlanul folytathatván a' dohányszedést, nem kénytelen, netalán a' legjobb alkalmat elszalasztani, vagy uszorást hízlatni. Mind két tekintetből világos, hogy a' bankárság kereskedést és üzértséget nem teremtet, de a' meglevőt igenis előmozdítja és szaporítja.

Az együtt közlekedő bankárok egymás közt háromkép' viszik a' számitást:

1) Egyik a' más kezébe leteszen annyi pénzösszeget, a' menyiről tapasztalásból és hozzávetésből gondolja, hogy egy évi rendelményei teljesülhetnek. Ezért egyik is a' másíkuak kamatot nem fizet; hanem, ha pl. az A.beli bankár a' B.belineél 20,000 ftot tett le, 's emennek csak 15,000 ft. fizetésére volt alkalmá, a' fennmaradó 5000-ról az A.belinek egyezés szerinti századbért fizet; ha ellenben 25,000-ig teljesítette volna megbízója' rendelményeit, akkor az A.beli fizet a' B.belinek a' felesleg kiadott 5000-ért alku szerinti díjját. Ezt mérlegesszámításnak nevezik.

2-dik mód a' bizományos számitás, midőn mindenik a' maga kezén forgó tőpénzekből, vagy illetőleg a' maga tu-

re, vagy pénzbírságra, vagy fogságra, vagy mind kettőre ítéltessek, mint a' törvényszék kiszabandja." 'sat.

Ezen általános viszonyokon kívül még van kettő a' bankár és betevők közt, minek csak bizonyos környületekben van helye.

1.) A' bankár reneszertint csak a' nála letett summaig teljesíti meghívője utasításnyait, az azt meghaladókat pedig visszautasítja; azonban a' jólálló bankárok, egészen jóhírű, hitelű és pontos kereskedőknek ottanottan többre szóló rendelkezéseiket is teljesítik, mint a' mennyi náluk fedezve van. Az illy kereskedőkről azt mondják, hogy nyílt- vagy banco-hitelők van, 's ők a' bankár ebbeli kedvezését évenként száztól ötten (Angliában igen magas kamat) jutalmazza. Az Angolbank, melly egyszersmind lerakó vagy forgató bank is, illy módon senkinek sem hitelez a' „habet”-jén felül.

2.) A' melly kereskedő a' pénzét olly sebességgel forgásban tartja, hogy a' bankár annak igen csekély hetyerő részét fordíthatná saját nyerekedésére, az emennek évenként, különös alkunál fogva, egy kis ju-

lajdonából fizeti megbízója' utasításnyait. Ekkor mind ketten az év' végével kárpotlászozzák egymást a' fizetett összegekhez képest alkuszertinti bizomány-díjjal.

3-dik a' k i s z a b o t t számítás; az előbbenivel egyez, csak-hogy a' bankár az ügyészének év' végével, nem a' forgatott tőkékhöz arányzott századbért, hanem előre meghatározott bizonyos összeget ad fáradsága díjjául.

Szólhatnak még némelly bankárházak' keresetágairól u. m. az országos kölcsönök' eszközéséről (negotiation), és az ország-papirosok' árfoyamáni nyercszkedésről (Börsenspiel); de amatt csak európai híru és hitelű bankárok üzhetik, emebbe pedig solid ház s o h a s e m ercszkedik.

talmat ad, mit nem a' pénzsummához, hanem a' kifizetett utasitmányok' és váltók' számához szabnak.

Angliában nem csak Londonban, hanem az országon szét is minden jókorább városkában vannak bankárok, kik többnyire a' londoniakkal egyetértésben és levelezésben vannak, 's a' vidéki tőpénzeseknek és kereskedőknek hasonló szolgálatot tesznek. Ezeknek segédével a' pénz- vagy váltólevél-küldés az ország' egy részéből a' másikba nagyobbára nélkülözhetővé lesz. Ugyanis p. o. *A.*, a' ki Yorkban lakik *B.*nek Bristolban bizonyos summát akar átszolgáltatni. Oda fizeti ezt 'a' yorki bankárnak, ki is ír a' londoni levelezőjének, hogy a' bristoli bankár által fizettesse ki *B.*nek. Mind ezekért a' yorki bankár egy kis provisiót ⁶⁾ számít; 's ebből 's a' levélportoból áll az egész költség; az elveszhetés' veszélye pedig egészen ki van kerülve.

Ebből látható hogy egész Angliában minden nagyobbacska summákban járó pénzbeli adásvevés, váltólevelek 's a' t. a' bankárok, még pedig utoljára a' londoniak' kezén fordul meg. Londonba szólnak a' külkereskedésből Angliába érkező minden váltólevelek is, miáltal a' bankárok egymással temérdek érintkezésbe jönek. Ennélfogva a' londoni bankárok mindennap elküldik egy legényöket az arra szánt épületbe, Lombárd utczába, hól a' kitelt idejű váltóleveleket kölcsönösen kicserélik, 's a' fennmaradó különbséget ⁷⁾ bankjegyekkel kiegyenlítik, 's ezáltal néhány

6) *Provisio*: a' pénzküldés, váltóadásbeli fúradósérti díj. Ennek mennyisége a' kereskedés' élenksége- 's virágzásával vissza arányban van.

7) Ennek kereskedő műszava: *Saldo* vagy *balance* — mérleg.

milliónyi pénzügyét 2—3 száz ezernyi készpénzzel vagy banknotával tisztába hoznak. Az illy módon kezelt summákat évenként 150 ezer millióra vetik.

Kiviláglik másodszor, hogy a' bank' ezen neme, a' nagy pénzkeletnek, ipar' és kereskedés' virágzásának szükségképi szüleménye; 's a' hól e' szükség nem létezik, mesterséggel teremteni nem lehet. A' ki p. o. ma még Kassán, Debreczenben, vagy Kolozsvártt egy Depositen- és Giro-bankot akarna állítani, 's annak jövedelméből élni, bizonyos éhelhalásra tenné ki magát. A' lovaktól húzott szekérnek forognak a' kerekei; de a' kerékfogatás csak a' locomotivot viszi.

4. §.

Országos Giro-bank.

Az eddig leirt bankok magánosok' vállalkozásai, és nyereszkedési intézetek, mellyeket csak hitelök tart fenn, 's az ország egyébkép' érettök nem kereskedik, mint a' főlebb idézett büntető törvények által. Most már megyünk át azon nevezetes intézetekre, mellyek egyenesen és kirekesztőleg az osztályozásunk II. 1. a. α. és β. alatti pontjaiban kijelelt célokra alapítvák, 's a' mellyeket az ország vagy az illető polgári társaság, minden egyéb kinézésen kívül különös pártolása alá vesz.

Az ezek 's a' közelebbről leirt magános intézetek közti különbséget szembeszökőleg kifejezi az, mi egy kávéház és casino közt létezik. Amott a' kávé, nyereszkedésből, magára vállalja, hogy akárkit, a' ki kávéházába belép, különbség nélkül, pénzeig, megvendégel, neki hirlappal, kártyával, billiárd dal mulatságot szerez, együtti beszélgetésre alkalmat ad; emitt egy

résztvényes társaság, kirekesztőleg csak maga tagjai számára eszközli ezen kényelmeket; itt az öszvelett pénznek mind egy fillérig ama kényelmek' megszerzésire kell fordittatni, 's a' gazda csak az, a' kit a' társaság ideiglen erre megbíz.

A' bankár akárki pénzét elfogadja, és a' tulajdonos' utasítmányára akárkinek is fizet belőle. A' saját-képi girobankba csak bizonyos, egymást ismerő kereskedők teszik-be közmegegyezésből a' vagyonukat, és jobbára csak is egymás között forgatják.

Az országos girobank tehát egy közös pénztár, melyet *A. B. C. . . . Z.* kereskedőkből összvállott társaság alapít, 's kezelésére egy számvivőt (kit a' már említett szeszély nem enged bankárnak mondani) nevez ki. Ezen pénztárba *A.* 's a' többiek forgó tőpénzeiket arany és ezüst rúdokban, vagy semmi kétséget nem szenvedő értékű, csipkedetlen, reszeletlen aranyokban, 's biztos próbás ezüstpénzfajokban, vagy utoljára akárminő pénzben, de értékeket csak nemes ércz-tartalmukra lehúзва, beteszik, 's egy minden lehető óvással hitelesített nagy könyvbe, melyben minden résztvényes számára bizonyos számu 's az ő nevével jegyzett lapok kiszabatkák, a' számvevővel beiratják. Hogy pedig a' betett summák' érteke a' pénz' névbeli értékével változást ne szenvedjen, vagy zavart ne okozzon, azokat fontszámra (az aranyat is ezüstben számítva) írják be.

Midőn már p. o. *A. X.*nek (kik mindketten résztvényesek) 5000 tallért akar fizetni, ezen summát elsőbben is a' pénz' folyamatához képest ezüst fontokra és ennek részeire⁸⁾ felszámítják. Aztán *A.* egy útá-

8) A' pénzveretésre szolgáló nemes érczek' fontolására külön súly-mértékkel élnek, még pedig minden országban különbö-

zövel, ámbár Anglián kívül mindenütt marca a' nevék.
Legnevezetesebbek a' troy marca és a' kölni marca.

A' kölni marca' felosztása a' következő:

1 marca — 8 1/2 Uncia	— 16 Loth	— 64 quintel	— 256 Pfennig	— 512 Heller	— 65,536 Richtpfennigtheile.
1 —	2 —	8 —	32 —	64 —	8192 —
	1 —	4 —	16 —	32 —	4096 —
		1 —	4 —	8 —	1024 —
			1 —	2 —	256 —
				1 —	128 —

Más felosztás szerint a' Pfennig 17 Esschenre oszlik, miszerint a' marca 4352 Esschent foglal. Osztják végre 4020 Asra, melyeket „kölni” hozatéttel különböztetnek a' szokottabb hollandi Astól. A' bécsi arany- és ezüst mérték vagy marca $\frac{1}{5}$ -del nagyobb a' kölninél, 's alig $(\frac{1}{4} \frac{1}{3} \frac{1}{8})$ -el nagyobb a' bécsi kereskedői félfontnál.

A' troy marca vagy hollandi súlymérték imigy oszlik:

1 marca	—	8	Uncia	—	160	Engel	640	Vierling	—	5120	As.
		1			20	—	80	—		640	—
					1	—	4	—		32	—
								1		8	—

A' troy marca többet nyom a' kölninél, miszerint 19 troy marca 20 köllnit teszen. Egy troy marca = $68985 \frac{5}{19}$ köllni Richtpfennigstheil. Egy köllni marca 4864 holl. As. Legalább így a' közfelvétel; Vega szerint: a' troy marca = $68932 \frac{7}{10}$ k. Richtf. 's a' köllni marca — $4867 \frac{2}{3}$ holl. As.

A' frankhoni marca = 5093 holl. As; a' köllnihez pedig úgy van mint 43: 41: vagy is 41 frank marca = 43 troy marca, Felosztása 8 uncia, 64 gros, 292 deniers, 4608. grains.

sitmányt ír, melyben a' bank' számvivőjét felhatalmazza, hogy 5000 tallér benső ezüst értékét (mit ugyan az utasító az akkori pénzfolyamat szerint fontokban kifejez) az ő lapjairól huzza ki és az X. lapjaira, mint erre ruházott valódi birtokot, írja be. Ezen utasitmánnyal vagy A. maga, vagy már azelőtt a' banknál személyesen bemutatott és megismertett biztosa, a' bankban megjelen, 's az írást a' számvivőnek átadja. Az átírás megesvén, a' bank' kincstárában fekvő 5000 tallért érő nemes ércz, mi eddig A.-é volt, most már X.-nek valóságos sajátja, 's éppen annyi, mintha ő tette volna oda bé, vagy a' maga pénztárában tartaná. Némelly banknál annyira üzék az óvakodást, hogy nemcsak A.-nak az átadónak, hanem X.-nek is az átvevőnek személyesen, vagy bemutatott és ismert biztosaik által meg kelle jelenniök az írott utasitmánnyal együtt.

Hogy mind e' mellett a' kereskedők közt a' váltólevelek általi közlekedés folyton foly, 's a' bank általi fizetések rendszerint csak a' holdnaponkinti vagy évenkinti számítások kitűnő saldokat illetik, könnyen érthető. A' váltólevelek használata már csak azért sem nélkülözhető, mivel, a' mint a' megírt feltételekből kiviláglik, nem azon városi kereskedők a' girobank' kényelmeiben közvetlen nem részesülhetnek.

Midőn e' szerint A.-nak bankbani pénze mindennek, kire neki ahhozi jogát átruházni tetszik, szolgáltatára áll, önként következik, hogy neki magának is, mihelyt kívánja, betett pénzét, azzal együtt, a' mit

Angolhonban az arany és ezüst mérő a' „livre troy” mely 12 unciára, 240 pennyweightre és 5760 grainre oszlik. Tartalma $7767\frac{2}{3}$ As; köllni mértékben 104,579 Riehtpf. th.

netalán más részvényesek neki átíratnak, és annak levontával, a' mit ő magáéból másnak átíratott, ezüst vagy arany rúdokban, vagy telies értékű ezüst pénzben, a' bank kifizeti.

Minthogy minden folyamatban levő pénz' névbeli becse a' benne levő nemes ércz' mennyiségéhez, idők és osztályok szerint, más más arányban van, tehát értéke untalan változik. A' giróbankbeli pénz ellenben, mint látók, egyenesen azon pénz' mennyiségében van kifejezve 's azért örökidőkre változatlan, 's minden más pénzek' értékének egybehasonlítására mértékül használhatni. — E' tárgyat, a' nélkül, hogy a' pénzügybe, mi külön értekezés tárgya volna, belé ereszkednénk, egy példával világosítani szükségesnek tartjuk.

Mindenki tudja, hogy e' szóval: „forint” még semmit sem mondtunk, hanem meg kell határoznunk: hogy rajnai forintot, conventios forintot, váltó forintot, vagy magyar forintot értünk-e alatta. Ha már felteszem, conventios forintot értünk, ez olly ezüst darabot teszen, millyet egy köllni marca finom ezüsthől huszat lehet kivenni. Vajjon már meg van-e állitva a' conventios forint becse? Éppen nincs; mert az ezüst a' kézenforgással igen hamar kopik, 's ezért rézzel szokták megkeményíteni. Már számos példák vannak a' historiában, hogy szorultság' esetében az ezüsthőt több több rézzel vegyítették, mégis a' tallér, ha harmada réz volt is, csak akkora 's névszerint annyi értékű maradt, mintha 15 próbás ezüsthől állott volna, holott senki sem adott annyi súlyu ezüsthőt csak 14 próbást is érette. Olvasómnak naponkint kezében jár a' két garasos, mit 1807-ben 30 krajczárosnak vertek 's adtak; akkor tehát név érteke 5 annyi volt, mint most,

és kétségkívül legalább is 5 annival multa felül érczbeli értékét. Mindezek eléggé eszünkbe juttathatják a pénz' változásait. A' bankbeli pénz ellenben mindig ugyanazon sulyu 's finomságu pénzt teszen, p. o. a' hamburgiban egy kölni marca 442 schillinget, 16 schilling egy banco-markot, vagy más szóval: egy schilling egy kölni marca $15\frac{2}{3}$ próbás ezüstnek $\frac{1}{442}$ részét, egy banco-mark, melly 16 schillingre oszlik, $\frac{16}{442} = \frac{8}{221}$ részét teszi, és a' bank részvényesnek, valahányszor pénzét kikivánja, minden 442 schillingjeért, vagyis 27 mark 10 schillingjeért, egy kölni marca $15\frac{2}{3}$ próbás ezüstöt pontosan kímérnek. Ez tehát az a' pénz, minek neve a' becsével mindig tökélyesen megegyezik.

Az országos giróbank' haszna ennélfogva, a' pénztartás' és fizetés' kényelmein kívül, a' pénzérték' állandósításában, vagy legalább egy változatlan sinormérték' fenntartásában is áll. Magának a' banknak pedig semmi haszna nincs; nem is kell, mivel a' részvényes társaság' tulajdona, melly a' bank' célját és szentségét semmi mellék-nyerészkeésekkel veszélyeztetni nem akarja. Országosnak nevezik; mivel a' pénzügyreí jótékony befolyásaért az előljároság pártfogolja, és a' pénztár' sértetlenségét 's az intézet' szabályai' fenntartását maga kebléből nevezett igazgatók vagy ellenőrök által biztosítani igyekszik.

A' giróbank' biztossága nem a' hitelén, hanem a' pinczején alapul, 's minden betett és a' nagy könyvbe beirt summáknak csonkitatlanul telies értékű pénz-nemekben vagy nemes érczekben meg kell lenni. Nem is ereszkedhetik a' bank' pénztára semmi nyerészkeésekbe, mellyeknek úgy is a' bank' részvényesei semmi hasznát nem vennék; a' bank' kezelőinek pedig

nemhogy a' pénzhez nyulni, de néhol részvényeseknek lenni sem szabad. A' letett summák e' szerint magukban nézve ugyan heverő, de ha a' bank' könyveibe tekintünk, igenis élénken forgó tőpénzek, melyeknek, mivel rendszerint csak a' saldokat fizetik velők, nem is szükség felettébb nagy öszveget alakítani.

Szükség ellenben a' giróbank' használhatóságára, hogy az egy élénk és virágzó kereskedésű városban legyen állítva, mellynek kereskedői mind a' külvidékekkel áruk, mind egymás közt váltók által sűrű közlekedésben legyenek. A' leirt formalitások más városiak' részvétét kizárják, és csak némelly közel városi kereskedők, helybeli ismerőseik' neve 's személye alatt vehetik némelly hasznát a' reájok nézve idegen banknak.

A' segédek, mellyeket a' giróbankok' pénztára nevezetes szükség' idején az országnak, vagy magánosoknak nyujthatna, a' rendszeréhez lényegesen nem tartoznak, ámbár történetileg és kivételkép azzal kapcsolatban lehetnek. Az illy viszonyaikra nézve majd alább a' kölcsönző bankok' czikkében 's a' historiai részben érinteni fogjuk a' giróbankokat.

Végre megjegyezzük, hogy a' bank' költségeire, irnokok, tárnokok, cselédek, őrzők' 's a' t. fizetésére, (az igazgatók' hivatala tiszteletbeli szokott lenni), a' bank a' betett nemes érczetet kis procenttel drágábban adja ki, mint a' mennyin beveszi. Pl. a' hamburgi bankban betételkor minden köllni mark 15²/₃ próbás ezüstért 442 schillinget irnak fel, de kivételkor 444 schillinget huznak le.

§. 5.

Perselybank (Sparbank.)

Most már 1-ő §-beli osztályzásunk I. 1. b.) pontjára jutottunk, miszerint a' letett pénzt nemcsak batorság és könnyebb kezelés, hanem haszonhajtás végett is adjuk be némi nyilvános pénztárba. Itt ismét megkülönböztetjük a' bizonyos kamatot adó intézeteket, a' határozatlan osztalékkal jutalmazó szerencsepróbálásoktól.

Kiszabott kamatot adó nyilvános intézet két rendbeli van, egyik a' szegényebb sorsuak' számára, hogy naponkint, hetenkint, vagy holdnaponkint megmentett keresményeiket, bármi kis összegekben is, biztos helyre letehessék, 's egy kis kamatot is vehessenek belőle. Ezek valódi jótékony intézetek, melyek mivel honunkban is léteznek, és mivoltukat már kézenforgó könyvekben 's hírlapokban kifejtették, bővebb ismeret nélkül nem szűkölködnek. ⁹⁾ A' második pont következő cikkünk' tárgya.

6. §.

Ország' adósságai.

Második kamatló nyilvános pénztár az ország' közpénztára, mely sürgető szükség' idején, vagy igazgatási, gazdasági, mű- és kereskedői ipar' ébreszté-

9) Persely valóságos eredeti magyar népszerű szó lévén azon edényke' kifejezésére, melybe valaki napi szükségéitől megvonható pénzét be szokta tenni, sem elmellőzendőnek, sem más kifogás alá jöhető, származtatott kitéttel felcserélendőnek nem véljük.

sét tárgyazó czélokra, vagy jótékony intézetekre 'sat. a' gazdagok' heverő tőpénzeit kölcsön felszedi, forgásba indítja, és érettök évenként meghatározott kamatokat fizet. Az illy kölcsönzések rendszerint mind egyik mind másik részről felmondathatlanok, 's a' kölcsönző a' beadott tőpénzéhez csak úgy juthat, ha kötelezvényét másnak eladja. E' tekintetben az országok' pénztárait valóban a' gazdagok' perselybankjainak lehetne mondani; de mivel e' czimzettel nem élnek, 's e' tárgy' kifejtése könyvünk' tartalmával szoros kapcsolatban nincs, a' status papirosok' ügyét ezuttal másokra hagyjuk ismertetés végett.

Meg kell jegyezni azonban, hogy némelly valódi bankok az országos kölcsönnel a' legbensőbb kapcsolatban voltak és vannak, p. o. a' velenczei legrégibb giróbank, pénztárában a' betett pénzből egy filért sem tartott meg, hanem a' köztársaságnak kölcsönözte. Miszerint az egyik tulajdonostól másokra átirított summák csupán eszmebeliek valának 's a' részvényesek a' betett pénzeiknek csak az országtól fizetett kamatait kapták.

7. §.

Részvényes vállalatok. (Actiengesellschaften. Sociétés en commandite.)

Midőn valami szerencsétől függő és nagy tőpénzeket kívánó vállalatra egy két magános ember' segédforrásai nem elégségesek, az eredeti vállalók vagy tervekészítők sokaknak egyesített erejével igyekeznek célhoz jutni. Illyen vállalatok p. o. külföldre, gyakran más földrészre indítandó kereskedés, bányák' nyitása és mivélése, új iparágok', gyárok' állítása 's a' t.

A' vállalat' folytatására tervezett tőpénz-summát felosztják apróbb (rendszerint 100—1000 f. c. p.) summákra, melyeket részvényeknek neveznek, 's mindenkit felszólítanak, egy vagy több részvény' befizetésére olly ígérettel, hogy a' tiszta nyereséget a' részvények' száma szerint felosztják, 's minden részvény után évenként vagy félékenként kifizetik. Ezen nyereség-rész az, a' mit osztaléknak (dividend) neveznek, 's a' melly a' vállalat' több kevesebb szerencsével folytához képest több kevesebb, néha semmire leapad, és olykor maga a' részvénybeli tőpénz is veszélyben forog, vagy nagy részt el is vész. E' már mindenben úgy van, nagy nyereséget, nagy szerencsekockáztatás nélkül nem várhatni.

Az illy lerakóhely tehát, sem a' tőpénzt, sem a' kamatot nem biztosítván, bank nevet nem kap, nem is érdemel, kivévén azon esetet, midőn az alább ismertetendő bankok' alapítása részvényes társaságok által történik.

8. §.

Zálogházak.

Minden időben voltak olly kis lelkű emberek, kik a' sors vagy saját hibájok által szükségbe jutott embertársaiknak vagy tudatlanságát vagy sürgető szorultságát tőpénzeikkel arányfeletti nyereszkesedésre felhasználták. Ezen uzsorasság név alatt rossz hírű környület azonban illy erkölcsi szenny nélkül is előfordul, sőt divatoz mindenütt, hól a' tőpénz szűk, az ipar csekély, a' hitel gyenge lábon áll, 's adósság törvények a' kor' szellemével nem egyezők. Tiltó 's büntető törvények az uzsorasság ellen többnyire hatástalanok, résztint,

mivel könnyű kijátszani, részint, mivel a' környületek' hatalma nagyobb az emberi határzatokénál. Aztán az uzsorás' esete oda tartozik, miről főlebb mondók, hogy a' nagyobb nyereség kisebb biztossággal van megvásárolva, 's ő a' dolgait úgy törekszik intézni, hogy csak legutolsó szükségben, midőn minden kötél szakad, kelljen az adóssági törvények segédéhez folyamodnia.

Foganatosbak e' métely' irtására olly intézetek, hól a' megszorult ember zálogra, törvényes vagy, ha lehet, még olcsóbb kamatlábon, pénzt kaphasson. Ily-lyek közül azok, a' mellyek kis summákat ingó zálogokra, uj és viseltes öltözet-darahokra, bútorokra, élelemszerekre szoktak kölcsönözni, még a' középkorban számosan támadtak, 's mint kelet karavanseraíjai ajtatosság' alapítványai; korunkban kormányi vagy philantropiai intézvények valának. Ugyan ezért Olasz és Frankhonban Monte di Pietá, Mont de Piété nevet viseltek, 's alapításuk' terve szerint csak annyi kamatot vettek, mennyit az alapítványi tőpénz' biztosítására 's a' kezelés' költségei' potlására elégségesnek ítéltek; ámbár megtörtént, hogy a' nem mindig ájtatos vagy philantropus kezelők a' kamatokat önhasznukra főlebb is rugtatták. ¹⁰⁾ Angliában, hól igenbölc törvényhozási rendszabás szerint, a' dolgokat szeretik a' lehetőségig természetes folyamukra engedni 's csak a' visszaélések ellen óvni, a' zálogházokat törvényes korlá-

10) A' nyereszkeelésből alapított kölcsönző bankokat vagy inkább zálogházokat Frank- és Angolországokban korábban lombard-oknak nevezék. Az utóbbiban az ujjabb időben keletkeztek hasonló működésű de csupán philantropiai célú intézetek, „friendly societies“ név alatt.

tolás mellett, magános keresetnek engedték. A' zálogra kölcsönzők különösen e' végre szabadalmazott kereskedők (pawnbrokers), kiknek a' törvény megenged 1 f. 15 kr. p. p. kölcsön summáért holdnaponként $1\frac{1}{4}$ kr. kamatot; innen 20 ftig holdnapjára $1\frac{2}{3}$ procentet; 20 — 21-ig akárminő summáért különbség nélkül 20 p. krt, 20 ftól 100-ig pedig $1\frac{1}{4}$ századbért venni. A' ki a' holdnap kitölte után egy hét alatt zálogát kiváltja, potlékkamat nélkül visszakapja; ha a' második hétben váltja ki, félholdnapi századbért fizet reá; ha 14 nap mulva megy érette, azon egész holdnapi kamatot utána tartozik fizetni. A' zálogokat egy év kitöltével adják el közárverésen és hirlapbani kétszeres hirdetés után. Az eladandó zálogokat köznézetre kiteszik 's róluk lajstromokat osztogatnak ki.

A' bécsi Versatzamt hasonló intézet, és hasonló korlátozások közt folytattatik, de egy testületté alakulva.

Felette sajnálni lehet, hogy uzsoraverte honunkban ezen egyszerű segédeszköz' használatáról nem gondolkoznak.

Csaknem feledém említani, hogy e' czikk az osztályozás' I. 2. A. pontját illeti.

9. §.

Kereskedői kölcsönzés.

A' II. 2. B. pont alatti czél' elérésére, hogy t. i. némelly kereskedőnek hirtelen nagy summa készpénzre levén szüksége, biztos zálogra tüstént kaphasson, semmi külön intézet nem létezik. Nincs is szükség reá; mivel ez, így környületezve ritkább eset, 's a' zálogadást (jól meg kell jegyezni, nem a' zálogot) rendszerint a' hitel pótolja. A' midőn illy-nemű szükség

fordul elő, más célra alapított bankok szoktak rajta segíteni. Még a' legalaposabb országos giróbankok sem féltették a' letett spanyol piastereket arany és ezüst rúdak, olykor rézércz, vagy drágakövek' zálogára kölcsön kiadni. Más bankok még tovább mennek, és nem csak nemes ércz, hanem más romolhatlan és állandó hecsű árukra is kölcsönöznek jóhitelű kereskedőknek rövid időre nagy summákat. Hogy a' bankigazgatók' kedvezése ezen segédadásban a' biztosság' korlátain túl is léphet, a' legújabb esetek szomoruan bizonyítják.

10. §.

Kölcsönző bank.

A' pillanatos, de sokszor legsűrgetőbb szükségek' kielégítése után az életnek szélesb alapot vethető segédekről is kell gondoskodni a' józan népgazdaságnak. Létesült is e' gondolat hól több hól kevesebb szerencsével némelly országokban. De ezen szerencsén nem ama példabeszédes „m a g y a r s z e r e n c s é t” kell értenünk, ¹¹⁾ hanem az óvakodó gondosságot, melly ha a' bank' kezelését mindenben és mindig kíséré, munkálatai sikerültek 's az ország' javára ütöttek ki; a' szelesség, a' nagyhoz- és sokfélekapás pedig a' leczkéit méreg-drágán fizetteté.

A' kölcsönző bankok részint más neműekkel, leggyakrabban az ezután leirandó czédulabankokkal vannak kapcsolatban, részint magánállók. Minden esetben olly különféle szerkezetűek, hogy kevés általánost mond.

11) „A' mihez az embernek nincs szerencséje, ne űzze”. Sajnálni lehet, hogy még egyébaránt jó akaratu 's józan gondolkozásu némelly íróink is ez ipar-ölő 's hatály-fojtó fonák eszmét ottan ottan gédelgetik.

hatni róluk. Céljukra nézve csakugyan megegyeznek, 's valamint a' többiféle bankok (a' zálogházokat kivéve) mindnyájon a' kereskedők kényelmére és az adás-vevés könnyítésére, úgy ezek a' gazdasági és műipar felségítésére alapítvák.

Mindenütt, hól a' föld és a' kézmivek a' tőpénzek 's az ezek által eszközölhető javítások' hiánya miatt nem jövedelmeznek úgy, mint minőségöktől várni lehetne; ott egy kölcsönző bank, melly a' szükséges tőpénzeket valahonnan előteremti, a' jószágok' holtan heverő értékének egy részét forgásba hozza, a' pénznélkül szűkölködőket az uzsora' nyommasztó terhétől könnyebbíti, 's ezeknél fogva az ipar bilincseit fejtí, minden bizonynyal jóllétet és áldást árasztat. Hanem jól megjegyezzük, egy kicsiny, de fontosfeltét alatt: hogy t. i. a' pénzhez juthatás' könnyebségét valóban az ipar fordítsa hasznára. Nagy különbség egy olly ország közt, mellynek népe az arra termettség, a' szükség' ösztönzése 's a' környületek' kedvezése hármaz vezérfonalán eredetileg, önállólág fejledezí és halad az ipari, értelmi 's fényüzési miveltség' hármaz lépcsőjén; és egy ollyan közt, melly netalán hosszas álomba merülve vagy a' sors általi visszatartoztatása után uj életre ébredve, másokat már a' pályán előlkapottaknak szemléli. Illyenhez a' polgárisodás ez imént említettel ellenkező sorban lopódzík be. A' fényüzés, melly amott az iparszerezte 's értelemgyarapította jóllét szüleménye, itt első, 's a' külföldi nagyobb iparra támaszkodva, a' belföldi megtaírt vagy kicsikart tőpénzecskéket amazokhoz takarítja. Abban bizunk talán, hogy az ezzel kí nem maradható szükség a' kevésbé vagyonos osztályt iparra szorítja? Csalódás! Felette nagy a' különbség a' termé-

szetszülte szükség 's a' között, melyet a' fényűzési aránytalanság 's a' társasági rendszer leginkább ebből folyó súlyegyentelen állása szerez; amannak érzete ipart, emezé kétségbeesést támaszt. Ha már egy illyennél egy olly néposztály, melly előbbkelőségénél fogva a' fényűzéshez, az idegennél látott hallott kényelmekhez igen is hajlandó, melly az élet' javait öszvedugott kézzel szereti maga körül gyűlni látni, ha, mondom, egy illy osztály létez, és egyszersmind a' bank' kedvezményei az eladósodást igen is könnyűvé teszik, nem fog-e ez mindenek felett az uj költségforrásra rohanni 's az iparnak szánt kenyeret a' fényűzés' pástétomjaivá alakítani? Ez a' készpénzel munkáló bankoknál is már aggasztó eset, hatszoros veszélyben jelenik meg a' czédulabankokkal egybekapcsolt kölcsönző pénztáraknál; minek azonban telies és világos színekkeli festését továbbra kell halasztanom. Addig e' jelen cikkben Büsch, a' bankok' legalaposb ismerője 's classicus leirója után némi javaslatokat hordok fel, mellyek csekély véleményem szerint is, a' kölcsönző bankok' jótékony hatását nagy mértékben biztosítják; ártalmaikat pedig lehetösen távoztatnák.

1. Minthogy ez a' bank főkép, vagy épen kirekesztöleg fekvőjóságbeli zálogra kölcsönöz, miveleteit egy telies jószágkönyvnek kell megelőzni, mellyben minden embernek fekvőjavaira vett adóssága 's ezekért zálogul lekötött javai pontosan és környületesen beírva legyenek, úgy hogy abból a' hitelezők okulhassanak, és öszveütközés' esetében kinek-kinek elsőégi joga kitessék.

2. A' kölcsönző bank semmi fekvőjóságra az értékének 20 századbérén felül ne adjon. Ezen megszorítás nélkül, kivált a' czédulabankok az ország' egész

fekvő vagyonát forgásba indíthatnák; egy illy erkölcsi földindulás pedig a' természetinél annnyival veszélyesebb lenne, a' mennyivel általánosabb és alattomban ólálkodva hosszab a' tartása. E'féle gazdaság következésül csak egy országos bukást várhatnánk.

3. Ezen 20 procent kölcsönt is a' bank senkinek sem adná, kinek jószága az érteke' harmadáig meg nem volna terhelve; miszerint ezen harmad rész' hitelezői a' bank előtt elsőégi joggal bírnának. Erre okok:

a) A' bank, midőn az ipar egyik ágát emelni akarja, a' másikat ne nyomja el, 's a' kölcsönözésből egyedárusságot ne úzzön; a' becsületes hitelezők éppen olly hasznot tesznek a' közönségnek, mint a' bankok, 's azért őket az uzsorásokkal egybezavarni 's megrontani nem kell.

b) A' pengőpénz ezáltal némileg forgásban maradni kényszerítettik. Ez a' tartózkodás olly országban, hól czédulabank van, nagyon szükséges; mert voltak és vannak példák, hogy némelly nép a' papirost igenis megszerette, 's a' készpénzt számban sem vette. Ennek következeit majd az elbeszélő részben bővebben fogjuk kifejteni.

c) A' bank, midőn a' kölcsönt a' jószág' érteke 33-ik procenténél kezdve, az 53-dikig adja, már eléggé van biztosítva. De ha szinte egy parányi veszélyeztetése volna is, nincs miért a' tőpénzei iránt olly felettébb féltékeny legyen, mint a' kegyes és más intézeti alapítványok' kezelői, kiknek mindennek feltett első és szoros kötelességök, tőpénzeiket csonkítatlan megőrizni; mert veszteségeiket nincs honnan pótolják ki. A' bank pedig nyerekedő intézet, 's minden nyerő egy kis vesztesre kiteszi magát.

d) Ezen megszorításnál fogva a' bank' segédelve éppen ott kezdődnek, hol a' szegény birtokos rendszerint az uzsora' körme közé esnek; 's így a' konkolyt foganatosan irtaná, a' nélkül, hogy a' jó fűnek és gabonának ártson. Egyszersmind a' kamatláb' leszállítására is dolgoznék; mert mikor a' bank 33 procent értékéig megadósodott jószágra még 100-tól 20-ig 5 vagy 4 századbérre hitelez, akkor más tőpénzes sem kívánhat többet az ép jószág' zálogára.

4. Ha már a' jószág 100-tól 50-ig eladósodott volna, akkor a' bank még csak 10 procentig, azaz a' jószág 60 procentéig kölcsönözne. Mert a' ki rossz gazdálkodása által annyira leszállott, azon a' bank már bajosan segíthet, 's inkább hagyja az uzsorás kezébe, mint magának bizonyos veszteséget okozzan, 's másokon segíthetésben magát gátolja. A' birtokosok is ettől félve inkább fognak óvakodni 's a' bank előtti hitelöket fenntartani igyekezni.

Ezen feltétek mellett, magunk' környületeire hivatkozólag, még arról is kell emlékeznünk, hogy a' hól ősiség létez, ott ez utóbbi nemü kölcsönző bankok' életre hozása merő képtelenség; mert míg a' kéntelenségből nétalán elfoglalt zálogat egy penészes levél, bizonytalan vagy költséges peres birtokká csökkentheti, ott a' hitel' telies alapja megvetve nincs.

Mikép kísértették némelly országokban a' kölcsönző bank' eszméjét létesíteni, hasznait aratni, kárait távoztatni, vagy olykor túrni, előadandjuk a' történeti részben.

11. §.

A' II. 2. osztályhoz még tehetünk volna egy D. pontot is. t. i. oly bankokat, mellyek a' kormányok-

nak a' rendes igazgatási vagy hadi 's más vállalati rendkívüli költségekre pénzt előlegeznek. De aztán ezen pont alá minden bankot, talán minden lehető pénztárt be kellett volna hoznom, mert minden eddig említettek 's ezután említendők között egyetlen egy sincs, melly kisebb vagy nagyobb mértékben nem tette volna. Alapítottak ugyan is bankokat egyenesen e' célra is, de ezeket is más pontok' köpenyegé alá takarták, 's neveik, szerkezeteiknek és rendszeröknek nem valának hű talmácsai. Egyébaránt is ezen segédkeket a' bankok olly különféle feltétek és miveletetek mellett nyújtották, miket általános fejezetek alá hozni alig lehetne. Legtanácsosbnak tartjuk tehát ezen kölcsönzések' ismertetését a' szemlélő részben a' külön bankok' történeteibe belésszőni.

12. §.

Disconto-bank.

Azon padok, mellyeknek neveit a' bankok örökiték, eredetileg pénzváltó alkalmak valának. De a' sárjadékok, mellyek a' törzsökfából hajtottak, az oltóágok, mellyek beléfűzettek, az egyszerű intézvényt, mint látók, ágosbogos tömkeleggé változtatták. Most, miután az ágakat sorban kibonyolitgattuk, lehetővé lett a' törzsök' vizsgálata is.

A' bankok, ősileg kereskedési intézetek levén, kereskedési célok szerint kell osztályozzunk a' váltás' tekintetében is.

A' váltás' első célja lehete, az egy országból másba utazó kereskedőkre nézve, azok pénzeinek egymással ki cserélése. E' volt valóban a' legelső bankárok' foglalkodása, 's ma is, midőn a' kereskedés' élén-

kebb folyása mellett, aránylatilag kevesebb szükség van reá, az illy pénzváltás magános bankárok' tiszte.

Paradoxonnak látszhatik, hogy több országra sőt földrészre kiterjedett kereskedés, ámbár a' pénznemek, pénzláb és számítás ma is szintolly különbözök mint valaha, kevesebb készpénzcserével járjon; de a' látszatos képtelenség legott elenyészik, ha meggondoljuk, hogy időnkben a' nagykereskedési adásvevés leggyakrabban váltólevelekkel történik; sőt még az előbb emlegetett pénzcseré is nagyobbára ezen az úton megy véghez. Mivel azonban a' kereskedői végszámítást csak készpénz egyenliti ki, 's a' közéletbeli aprólékos adásvevés megint csak azzal folytatható, innen született azon második szükség és váltási cél, hogy a' birtokunkbeli váltólevelet, midőn tetszik, készpénzzé tehesük. Ezen cél' elérhetése' módját példából világosan felfoghatjuk.

Farkas Imre, debreczeni jóhitelű kalmár, Bécsben 1841-ben maius 12-én Schalbacher Vilmostól portékát vásárolván, az ára kifizetését december 31-ére igéri, 's erről vagy kötelezvényt ad, vagy pedig csak hitelezője könyvébe írják fel. Tegyük az összeget 1000 pengő rístra. Schalbachernek kedvező alkalom mutatkozik junius végén e' tőpénze' használatára, de Farkastól megkérni, nincsen joga. Elmegy tehát Sinához hogy váltassa be vele az adósára irt váltólevelét. Si na ismervén Farkas I. soliditását, elfogadja az ajánlatot, de úgy veszi a' dolgot, mintha váltólevelél u. m. a' Farkas' becsülete' zálogára 1000 ftot adna kölcsön Schalbachernek félévre t. i. július 1-őjétől december 31-éig; következőleg ennek bizonyos % kamatját előre lehúzza. Ez a' lehúzott kamat a' disconto.

A' discountbeli $\%$ négy környülethez szabatik 1.) a' divatozó kamatlábhoz, 2.) a' fizetési határnap' megszűnéséhez, 3.) a' váltólevélben érdeklett személyek hiteli híréhez, 4.) az idők' minőségéhez. Lássuk külön.

1. A' felvett kamatlábnál a' disconto természet szerint örökké valamivel többre van számítva, az által, hogy előre van lehúzva. A' felvett példában 5% évél számítva Sina féljévre 25 ftot húz le, 's e' szerint igen sokat; mert csak 975 ftot ad, és ezért annyi kamatot kap, a' mennyit 1000 ftért kellene 5% évél kapnia, úgy hogy tulajdonkép 25 ft. $38\frac{6}{13}$ kr. kamatot veszen; tehát $38\frac{6}{13}$ kr. praemiumot; mert ő a' váltó' határnapja' eljöttével az 1000 rftot tisztán kapja.

2. Ugyanezen példában ha a' váltólevél' határnapja 1842. aug. 31-ke volna, egész évre 50 ftot huzna le a' bankár és csak 950 ftot adna. Ennek 50 ft. olly kamatja, mint ezernek 52 f. 39 kr. Ez 2 f. 39 kr. praemium, és így két annyi időre négy annyi.

3. Azonegy időben is ingatag levén a' kamatláb, egy egészen biztos és ismeretes aláírással ellátott váltólevél' discountozásakor a' legalsóbbat veszik számítási alapul. Ehez képest Londonban 4% 3% sőt $1\frac{3}{4}\%$ is a' disconto: Párizsban 4—3; Bécsben is illyforma. Csekélyebb aláírásu váltólevelet pedig nyilvános intézetek éppen nem, magános bankárok pedig csak uzsorának nézhető discontóval váltanak be.

4. Háborus vagy zenebonás időkben az általános hitel' csökkentével a' véletlen esetek, bukások' veszélyével a' disconto is nő. Illyenkor jó házak' váltói is 12—20 $\%$ et veszhetnek.

Kérdés: A' váltólevél' kibocsátója vesz-e a' discontóztatással? Felelet: Nem; mert az ő procentje az alkuba és így a' váltósummába is már belé van szá-

mitva; tőpénzének ellenben, mit különben csak a' határnapkor kaphatna meg, tüstént hasznát veheti. De a' fizető vagy az intézvényszerző sem vesz, mert az elébe mutatáskor mindenkép csak a' bele írott tiszta summát kell fizetnie.

A' discountzásnak lényegét, haszinté más alakban is, életfolyamunk' sok ügybajosságaiban feltalálhatjuk. Nálunk is igen ismeretes az a' neme, hogy szorult, többnyire pazérló ember a' saját váltólevelét, vagy, a' mint közöl nevezzük, kötelezvényét discountztassa; midőn p. o. egy uzsorásnak 1500 ftos kötelezvényt ad 1000 ftért, 50%ével számítja a' discountot.

Van még áru-discount is, midőn t. i. egy kalmár némi gyárnoktól vett portékáját, miért egy év múlva fogadott kielégítést, a' határnap előtt kifizetni kívánná. Illyenkor a' gyárnok 100-tól 7—10%-ot is enged egy év' különbségért, és aránylatilag kevesebbért.

Megjegyezhetjük még utóljára, hogy a' discountzási kamatok' számításában kényelmesség' kedviért, az évet 360 's a' hóldnapokat 30, 30 napra vetik; de nem mindenütt, p. o. a' párizsi nagy banknál sem.

A' discountóvali nyereszkeskedést minden magános bankár üzi; de a' czédulabankok is ezzel használják főkép a' kezökbe letett kincseket; Frankhonban egyedül léteztek kirekesztőleg discountóbankok, t. i. Párizsban kettő, Caisse d' escompte név alatt, de a' párisi czédulabank felállításakor, mennyire tudjuk, ezzel összeolvadtak.

Milly kiterjedésüvé válhat a' discountzás, kitetszik csak abból is, hogy a' bécsibank évenként 120 millió ft. értékű váltólevelet is discountoz, mellyen a' nyereség, ha (mivel a' váltólevelek többnyire rövid határnapuak) csak $\frac{5}{6}$ századbért veszünk is, már egy mil-

lióra megy. Természetes, hogy illyes eredményt csupán egy népes és egész vidékek' kereskedését központosító helyen várhatni.

És ezzel az osztályzás II. 3. §. pontjának is alakot és nevetadtunk.

13. §.

Czédulabank.

Eljutánk végre azon intézethez, melly értekezésünk' fő tárgya, melly minden bankok' koronája, 's a' melly, mint minden korona, szintolly terhes, mint di-cső, és a' főhöz képest, melly viseli, áldás vagy átok lehet. Ez a' csillag, melly felé most „kelet népének“ szeme fordulva van, 's ugyan vigyázzon, nehogy a' nyomorbéli megváltás' munkája helyett, mint kőborgó tűz, feneketlen posványba vezesse.

Azonban mivel pénzügyi dolgokban 's tanakodásokban a' metaphora éppen nem legczélszerűbb nyelv, tanítói száraz hangon bekisírtjük vezetni az olvasót, ezen elvében ugyan nagyon egyszerű, de alkalmazásában ezerágu, bonyolodott és nagyon kényes intézet' alkatának ismeretére.

Emlékezzünk pontosan vissza a' munkánk' kezdetén magyarázott tá r b a n k o k r a, és magános giró-bank á r o k r a, és képzeljük például, hogy Towns on bankár, kinél számos kereskedők' és más vagyonos emberek' tőpénzei vannak megőrzés és kezelés végett letéve, a' lerakóknak ne adna külön külön nevők-re szóló nyugtatványt a' nála letett summákról, hanem ha felteszszük 100,000 ft. idegen pénz volna nála, ötven ötven ftról írna kétezer kötelezvényt, de a' l e r a k ó k' nevei nélkül illy alakban:

Én Townson N. kötelezem magamat, hogy ezen kötelezvényem előmutatójának fizettek legott 50 ft. ezüst pénzt.

Ha ezen előzményt olvasóm tisztán felfogta, vizsgáljuk meg már most ketten, mi következhetnék e' módból, és mi elsősege lehetne mind két félre, u. m. a' letevőre, és a' bankarra nézve, a' tár- és magános giro-bankok' czikjei alatt előadott kezelés felett.

Az ottani móddal Townson nekem *B.*nek, ki nála 5000 ftot letettem, 5000 ftról megismerő irást ad, vagy talán csak beírja az ő hiteles nagy könyvébe, 's megismerkedik kéziratommal. Már ha én Piripiotól egy lovat vásárlók 500 fton, megírom az utasítmányomat 500 ftról, 's azt Piripionak átadván, minden gondom leve szem róla, mert én a' ló' árát azzal kifizettem; ő pedig ha szüksége van a' pénzre, elmegy Townsonhoz és utasítványomat beadván, az 500 ftot készpénzben megkapja.

E' szerint már nekem

1. Mindig valahányszor fizetésem van, egy utasítványt kell írnom; e' még nem nagy baj; de

2. Ha valaki kéziratomat az ámitásig majmolja, 's egy utasítványt írva, a' bankáromhoz viszi, neki kifizetik, 's én kárba maradok, mert a' bankár' igazlása az utasítvány, mit ha ő, az efféle dolgokban jártas-létére hamis írásnak nem ismert, a' bírák is bajosan fogják annak itélni; és ha én, felteszem, alibi által, vagy más módon az írás' hamisságát kimutatnám is, a' bankár kinek nem kötelessége az én hollétemről vagy tetteimről gondoskodni, ezért hibásnak találatni, 's a' kár' megfizetésére kárhoztattatni nem fog.

3. Költségeimet gondosan jegyezgetnem kell; mert különben, míg észreveszem magamat, utasítványaim minden letett pénzből kiforgathatnak. Végre

4. Azt sem hallgathatjuk el, hogy a' bankárt minden aprolékos summácskáért fárasztani nem szokás; sőt meglevén minden dolognak saját illédelme, nem is igen lehet.

Az újan talált iménti modor szerint ellenben, a' betett 5000 ft. megismeréseül Townson ur 100 darab 50 ftról szóló kötelezvényt szolgáltat kezembe, miket én zsebkönyvembe teszek, 's az előbbi példát újítva, Piripionak a' lőért 10 darab olyan kötelezvényt adok, mellyért ő olly bizonyosan és rögtön megkapja Townsontól a' pénzt, mint az előbbi utasitmányra. Így tehát

1. Pénzkiadáskor nem kell irkálnom.

2. Ha valaki hasonló kötelezvényt kovácsol, 's a' bankár elveszi 's kifizeti, az ő kára, mert a' mellett 's azon kívül azért az ő igazi kötelezvényeit is tartozik beváltani.

3. Zsebkönyvem soványodása élénken juttatja eszembe költséim' szaporaságát, és mindig tudom, hányadán vagyok a' pénztárammal.

4. Nem csak olly kis summát, mennyire kötelezvényem van irva, hanem, mint alább látjuk, kisebbet is, bankárom segéde 's fárasztása nélkül költhetek.

De ne takarjuk el egy kis fonákoldalát is a' dolognak:

1. Az első módon, ha bankárom nyugtatványát, (mit, mint főlebb is emlitém, talán nem is ad), elveszteném is, arra a' bankár senkinek egy krt. sem ad, ellenben a' könyvébe felírt számítás pénzemet elveszni nem hagyja; ha pedig a' második mód szerinti kötelezvényeimet veszteném el, akárki épen úgy használhatná, mint én, (minthogy nem névre szólanak), 's nekem érettök Townson uran semmi követelésem nem lehetne; mert: rem tuam custodi!

2. Ugyanazért a' bankárhozi letétel' egyik nevezetes haszna, t. i. pénzem' bátorságosítása, e' módon egészen elenyészik; mert én bankárom' kötelezvényeiben magát a' vagyonomat tartom magamnál, és csak a' másik kisebb nyereség, u. m. a' pénz' kisebb sulya, 's a' pénzdarabok' számlálásától menekvés marad meg az egész dologból.

Következőleg a' lerakóra nézve a' két mód' jó és rosz oldalai egymást alkalmasint ütik.

Hanem van még egy kis fontolni való.

Townson' kereskedői hitele, vagyona és becsülete ismeretese, mert különben Piripio sem az én reá-irt utasítványomat, sem a' bankár' kötelezvényét el nem fogadta volna készpénz helyett; tehát Piripio is, ha maga az érczpénzzel bajlódni nem akar, a' kötelezvényt zsebkönyvében megtartja, 's alkalom szerint másnak fizet vele, a' ki ugyancsak a' Townson' hitelére elveszi; 's így mehet a' kötelezvény kézzől kézre, míg valaki, a' kinek éppen arany vagy ezüst pénzdarabokra van szüksége, Townsonhoz megy és beváltatja. E' szerint tehát a' kötelezvényes rendszer' kényelme nem csak a' bankárral közvetlen kapcsolatban állókra, hanem az egész közönségre kiterjed, és így országos haszon. Az utasítványos módé pedig csak azokra, kiknek pénze Townsonnál le van téve; mert az utasítvány névre szól; 's ha nem volna is, nem jó a' beváltásával soká késni, mert én azalatt más utasítványaimmal a' pénztáromat kiürithetném, 's Piripio bottal ütné a' nyomát, midőn bankáromhoz menve, ez azzal utasitná el, hogy nála pénztárom már kiürült. —

A' közönségnek más nyeresége is van a' kötelezvényes rendszerben.

Midőn Piripio egy 50-es kötelezvényt tovább ad, annyi, mintha ő Townsontól arany vagy ezüst pénzben annyi summát kivett, 's ez fizette volna, holott nem vette ki, 's e' szerint a' bankár is azalatt, míg a' kötelezvény hozá, talán a' 25-dik kéztől, visszakerül, a' készpénzt, mellyel beváltandja, használja 's forgatja; tehát az 50 ft. két alakban megy kézről kézre, 's valóban 100 ft. szolgálatát teszi. Ha ezt tesszük, valamint tehetjük is, fel, mind a' 100,000 forintról, annyi, mintha az a' summa megkettőződne a' bankár' és közönség' kezében.

Innen könnyű látni ezen módból a' bankárra háromló nyereséget is.

Mert valahányszor én utasitmánnyal fizetek, ennek következtében a' bankárnak tüstént ki kell a' letett pénz' egy részét adni, 's a' mint már régen is mondtuk, sok nagy kereskedő 's bőven költő vagyonos' pénzei olly gyorsan forognak, hogy a' bankár igen csekély részöket merheti maga hasznára is fordítani; 's ha Townson a' nála letett 100,000 forintnak egy negyedével teheti, szerencsésnek mondhatja magát. Ellenben a' kötelezvény 20—25 kezen is átmehet, míg egy beváltatja; tehát neki sokkal kevesebbszer szükséges a' készpénzt kiadni, úgy hogy a' nála levő summa' felét, kétharmadát, sőt háromnegyedét is nyereségre indíthatja; miszerint a' 100,000 ft. tőpénz 150,000-nek, 160,000-nek, vagy 175,000-nek is képét viselheti 's szolgálatát teheti.

Ez nemcsak eszméletileg rajzolt feltét, kedves olvasóim, hanem valódi tény, és ezen rendszert követő bankárok valóban léteznek Angliában és Amerikában.

Az imígy kezelő bankárnak még arra sincs szüksége, hogy masok tegyék le nála a' pénzöket; mert ha

neki magának van p. o. 50,000 ft. arany és ezüst pénze, ő arra 100, vagy 150,000 ftról szóló apró kötelezvényeket készíthet, 's ezekkel úgy discountoz, mint ha készpénzzel váltaná magához a' váltóleveleket, a' pengőpénzt pedig meghagyja az ottan-ottan hozzá érkező kötelezvényei beváltására, mellyeket azonban más órában tüstént kiadhat.

Imé, — mutato nomine de bancis fabula narrabatur, — észre sem vettük, 's a' czédulabankokat irtuk le. Gondoljunk csak Townson helyett egy egész bankár-társaságot, nevezzük ezek' számító asztalát és pénztárát banknak, kötelezvényeiket bankjegyeknek (Banknote), 's azzal az egész dolog a' tulajdon képébe 's alakjába van öltöztetve. A' különbség csak a' tőpénznek és következőleg a' banknoták' számának, a' bank' hitelének, 's hatáskörének nagyobb terjedelmében áll, 's ugyanazért, mint az országos giróbankok, a' kormány' különös gondja és ellenőrsége alatt vannak.

A' czédulabank tehát olly országos pénztár, mellybe egy részvényes társaság bizonyos summa tőpénzt ¹²⁾ leteszen, 's erre mint nyilvános zálogra a' közönségtől két—három— vagy négy annyi pénzt kölcsön felveszen, 's ezért apróbb summákra osztott, minden pillanatban felmondható 's egyszersmind készpénzzel beváltandó kötelezvényeket ad ki, bankjegyek' neve alatt.

A' czédulabankok' alapítása módját, szabályait, szokásait, céljait, a' kormány' felügyelete' minősé-

12) Legkisebb pénzalap, mire eddigelé tudunkra országos czédulabankot állítottak, 600,000 pengő forint. Ez a' svéd bank' alaptőkéje volt.

gét, a' bankjegyek biztosságát, 's több más környületeket, mellyek, a' hány a' bank, annyifélék, sokkal tisztábban meg fogja érteni az olvasó az Európában létező 's létezett bankok' leírásából 's történeteiből, mint ködbe elfolyó közönséges rajzvonalakból. Csupán egy általános jellemvonást ajánlunk különösen és sürgetőleg olvasóink' figyelmébe; ez az: hogy a' bank minden pillanatban kész legyen, bankjegyeit készpénzzel felváltani. Ez a' criterium banktesztületre nézve az, a' mi emberi testnek a' jó étvágy, jó emésztés, ép tüdő, és szabad bőrpárolgás, t. i. egészség' jele és symptomája. Mig ez fennmarad, addig ha van is valami más baj, könnyű azon segíteni, vagy inkább, segít a' természet maga; de ha elakad, akkor a' bank beteg, 's a' bank' nyavalyája, uraim, ragadós, és valamivel gonoszabb a' dögvésznél; ez elől el lehet szaladni; az, nyakon ragad.

14. §.

Következmények:

A' cédulabankról mondottakból kiviláglik:

1) Hogy a' melly országban bank áll, ott a' nép két osztályra szakad, u. m. bankbirtokosokra és jegybirtoklókra.

Bankbirtokosok azok, kik a' bank' tőpénzeül szolgáló summát összetették.

Jegybirtoklók, kik a' bank által kiadott kötelevényeket, vagy is bankjegyeket, készpénz helyett a' banktól 's egymástól elveszik és kézről kézre adják¹³⁾

13) E' két viszony, mint látható, azon egy személyben is egyesülhet, p. o. a' bank' jegyeit a' részvényesek is szintűgy forgathatják és használják, mint akárki más.

A' két osztály' viszonya nagyon egyszerű; érdekei igen különbözök. Az első egy korlátolt számú (zárt) társaság, mellynek tagjait a' bank' terve, tőpénze, és részvényei száma határozzák meg. A' másodiknak terjedelme magában határtalan, de gyakorlatilag, igen természetes okból, csak azon ország' polgárait szorítkozik, mellyben a' bank alapítva van. A' bankbirtokosoké a' nyereség, a' jegybirtoklóké a' kényelem; kettőjüket öszvefogláló kapocs a' hitel, melly viszont a' kényelmen alapul.

A' nyereség és kényelem közt az a' különbség, a' mi a' pretium reale és pretium affectionis közt; együgyü józan megfontolás az elsőnek adná a' pálmát, 's a' bankbirtokosokra nézve a' bankot hasznosabbnak itélné, mint a' jegybirtoklókra. De az emberi természet szeszélyes, és az izlés felett nem kell vitatkozni.

A' bankbirtokosok' nyeresége háromban állhat: vásárban, kamatra kölcsönzésben, discontózásban.

A' vásárra nézve a' bank mindennél kedvezőbb helyzetben van, nemcsak a' nagy tőpénzeért, hanem azért is, hogy azt jegyei által 2—3—4-szerezheti. Ezáltal akármi áruban az egyedárusságot magához ránthatta, mint ezt az E. Országok' bankja a' pamuttal tette is.

Kamatra adhat a' kormánynak és magános embereknek. (Amazzal rendszerint kedvezőbben bánik, mint ezzel.)

A' discontózásról nincs mit tegyek a' már mondottakhoz.

Mindezekből bejövő nyereséget a' bankbirtokosok vagyis részvényesek osztják fel maguk közt; 's ha hozátesszük a' tőpénzeik' biztos és aggodalmatlan

használását, azt mondhatjuk, hogy a' kényelemből is meglehetőes rész jutott nekik.

A' jegybirtoklók mindezekkel csak a' pénztartási és fizetési kényelmet tehetik szembe. De ezen csekélynek látszó haszon temérdek nagy vonzalommal bír; miről hogy olvasómat meggyőzzem, csupán a' mindennapi tapasztalást és azon historiai tényt állítom szemök' elébe, hogy minden bankállításkor a' jegyek' használata hihetlen sebességgel elterjedett; sőt voltak esetek, midőn a' nép minden érczet, nemest és nemtelent, mit házánál kapott, örömmel és készséggel a' bankba hordott, hogy az előtte olly kedves papirost kapja érette. Azzal is tehát a' bank' tőpénze untalan szaporodik, hogy a' magános emberek az arany és ezüst pénzeket a' bank' pénztárába leteszik, 's jegyeket vesznek magukhoz érette. Psychologusainknak nem nagy becsületére válik, hogy a' bankjegyszenvedélyt lajstromaikba beírni még nem tudták.

De hát a' pénzszaporítás által a' közönségre háromló nagy hasznót elfelejtjük-e? azt kérdik buzgó banktervezőink. Oh nem! És ha mi elfelejtenők, a' bankrészvényesek, kiknek minden uj banknóta, uj nyereségforrás, és a' közönség, melly a' vélt kincsen olly mohon kap, a' milly örömmel 's készséggel a' banktárnok adja neki, nem felejtik el.

Az istenért, ne vélje olvasóm, hogy én részrehajlással volnék a' bank ellen; idves hatásait úgy ismerem, mint legszenvedélyesebb védője 's ajánlója; de sem a' természeti, sem az erkölcsi világban az ember ingyen semmit sem kap, hanem mindent meg kell vásárolni; azért jó, megnéznünk nemcsak a' mit kapunk, hanem a' mit érette adnunk is kell. Én csak lett dolgokat 's ezek valódi viszonyait igyekszem elő-

adni; az ítélet legyen a' közönségé. Vizsgáljuk meg tehát, miből áll az az ohajtott pénzzaporítás? — Tegyük úgy, mint a' regényírók, és szenteljünk e' tárgynak új fejezetet.

15. §.

Pénzzaporítás.

Minden dolognak, mit valaha az emberek hasznukra fordítottak és fordítanak, kétféle becse van. Az egyiket a' valódi, bel-becsének, a' másikat cserebecsének, árbecsének, vagy értékének mondhatjuk. Valódi (absolut, viszonytalan) becsét megadja az az igazi vagy annak hitt haszon vagy gyönyör, mit az ember belőle vesz. Árbecsét arányozza az, a' mit mások érette adnának. Ez utolsó értelmét fejezi ki az ismeretes axioma: res tantum valet, quanti vendi potest. E' két rendbeli becs az összeillesztésnek minden alakjaiban párosul a' körülünkí dolgokkal. Vannak belbecsűek cserebecs, vannak cserebecsűek belbecs nélkül; vannak a' mellyek mindkettővel, megint mások, mellyek egyikkel sem birnak. Ha egy forrás mellett állva némi hölgynek egy pohár vizet nyujtok, legarányosban egy kalap szelet adhat érette, hogy szívjam fel, vagy egy „köszönöm szépen”-t, melly alig ér annyit is, mint a' friss lég. Már pedig senki sem tagadhatja, hogy mind a' víz, mind a' levegő nem csak hasznos, hanem az életre éppen nélkülözhetlen szerek, 's ezért belbecsők van, még is értékek semmi. Mindenki előtt ismeretes az az anekdóta, midőn egy falusi beatus simplex a' városi urfi briliántját meglátván, azt mondá, hogy neki van annál sokkal becsesebb és temérdekszer nagyobb köve, 's

a' bámuló városit a' malomkőhöz vezette. Beatusunk csak a' belbecset ismerte, de az árbecséről nem volt fogalma. Már pedig, ámbár a' gyémánt csak három dologra jó, u. m. a) hogy egy fényes bálban ragyogásával az elbájolt ga'vállérok' 's irigy hölgyek' tekinteteit egy alatta kacsingó ragyogóbb szemre, vagy ha ezen szem egy szép, szegény kisasszonyé, egy házassulandó gazdag vén legény parfümös kezére 's az ebből kandikáló equipagera irányozza; b.) hogy üveget vágjanak vele; c.) hogy az ásványtanban Mohs' keménységi skalájának legfelső fokát képezze, (miket a' beatus mind nem igen realis dolognak tartana); és ámbár másfelől a' malomkő egy háznép' kenyerét megszerzi, 's százénak készítését segíti; mégis egy mo-gyorónyi briliánttal annyi malomkövet megvehetni, a' mennyinek téríméje amazét 30 milliószor haladja.

Különös, hogy az árbecs, ezen szeszélyes alakja 's viszonyossága mellett is, bir egy általános sinormértékkel, miből megítélhetni; a' valódi becsre ellenben illyet hiába keresnénk. Tudatlannak a' könyv, émel-ygősnek a' dohány, vizisának a' bor, legkisebb belbecscsel sem birnak, holott árbecsöket igen jól tudják, és tudatlan könyvárust, pipátlan dohánykereskedőt, rakott pinczéjü bornemiszát látni, nem ritkaság. De van a' cserebecsnek egy igen nevezetes elve, mire, mint a' nemzeti gazdaság eszméletének legelső talp- és szeglet-kövére olvasóm' egész figyelmét kikérem. Az elv ez: „Minden dolog' árbecsét azon munka' mennyisége határozza meg, a' mi-be előállítására került, vagy kerültnek hisz-szük.” —

Ezen mértékszabály' kifejtése 's világosítása e' helyen igen messze vezetne, 's azért további önfonto-

lásra ajánlván, tüstént következeket húzok ki belőle, hogy sajátképi czéломhoz közelíthessek.

Egy az: hogy a' termékek' és készítmények szaporodása, míg minden külön darab közülök csak annyi munkába kerül, mint korábban, az ő cserebecsöket legkisebbé sem csökkenti. Nagyon ok nélkül rebegnek hát kézmiveseink, hogy a' czéhi megszorítások' enyésztevel a' mesterek' száma megszaporodván, munkájok nem lesz olly jövedelmes. Korán sem, sőt egyedüli eredmény ez, hogy például vevén a' csizmadiákat, több pár csizma fog készülni mind addig, míg a' közönség' szüksége ki lesz elégítve, miután a' mesterek' további szaporodása önként megáll; mert több csizmat, mint a' mennyit elvisel, senki sem fog venni.

Második következés az: hogy ha bizonyos mennyiségű készítményt, javított módszereknél vagy új találmányoknál fogva, félannyi munkával állítnak elő, vagy a' mi mindegy, ugyanannyi munkával kétannyi készítményt, akkor ennek cserebecse félannyira szálанд. Ha például: minden gazdának sikerülne ugyanannyi földről, miről tavaly 32 köblöt arattak, ugyanannyi szántásra, vetésre, boronálásra, annyi és annyiba kerülő, de valahogy jól eltalált zsiros trágyával 64 köblöt aratni, 's ezt mások sejtenék, kétségkívül ha tavaly köbliért 2 akó mustot adtak a' szőlős gazdák, jövődében már csak egy akót fognak adni.

Ezen előzmények' szempontából vessünk egy tekintetet a' pénz' természetére.

A' pénz olly áru, mellynek valódi becse majd semmi, cserebecse pedig az egész szabályozott emberi társaságban el van ismerve. E' szerint világosan a' fő-

lebbi categoriák egyike alá tartozván, keletét is ugyanazon viszonyok fogják szabályozni.

Ennélfogva:

a.) A' főelv' nyomán, árbecsét a' reáfordított munka határozza el. Egy császárarany' készítése p. o. bányamivelést, érczolvasztást, pénzverést kíván meg; ha már valaki egy évi munkája után 100 arany-darabot, egy más ugyanannyi munkával 100 köből gabonát tud előállítani, a' 100 arany a' 100 köből gabonának, az az 1 arany 1 köbőlnek illendő árra leend. Ennek bizonyosságul szolgál az ezüst. Ez nagyobb bőséggel található, mint az arany, úgy hogy a' mennyi munkával (mindent öszvevéve) egy fontot nyomó aranypénz megkészül, annnyival 15 font ezüstpénzt készíthetni. Igen, de 100 arany, melynek törvényes árbecse 450 ezüst ft. másfél cölnei márkot nyom, ennyit nyomó ezüsből pedig csak 30 ft. ezüstpénz telik, tehát a' 450 ezüst rftnak $\frac{1}{15}$ -öd része. Az arany és ezüstpénz árbecsök tehát egymáshoz azon munka' arányában van, a' mibe mindenikök került. És körülbelöl ez az arány van az egész földön az arany és ezüst közt. ¹⁴⁾

14) Országokhoz képest van némi különbség ezen árszonyban. Portugálban pl. korábban úgy számíták az aranyat az ezüsthöz, mint $13\frac{1}{2} : 1$, Frankhonban és Hollandban mint $14\frac{1}{2} : 1$. De ma már Frankhonban is és Angliában az arany ára a' vele egyenlő súlyu ezüstéhez képest 15 annyinál valamivel több. — Általában a' portékák' árrainak ezen egymáshozí viszonya helybeli környületektől is függ, miszerint ugyanazon természetény' vagy készítmény' előállítása egy vidéken többbe kerül mint a' másokban. Hanem a' közlekedés könnyüségé e' különbséget kis törtszámig apasztaná, ha a' mesterséges szabályozások u: m. a' bel-ipart védő vámok 'sat. a' súlyegyent újra 's tetemesben meg nem bántanák. Más és igen természé-

b.) A' pénznek munkávali szaporitása annak árbecsét nem csökkenti. Ezen állitmány egyéb portékákra igaz levén, a' pénzről is állania kell, 's egy kis dologi kimutatást csak például hozok fel. Ha ma a' Magyar honban 10 új aranybányát fedeznének fel, de mindenik csak annyi munkával adná e' nemes érczet, mind az eddigiek, ezzel kétségkívül több pénz jőne forgásba, de haszinte kétannyi jőne is, még sem adna senki 4 ft. 30 kr. pengő pénzért, vagy annyi ezüstön vásárolható áruért, két aranyat, hanem csak egyet, mint eddig.

c) Ellenben főelvünk' második következménye szerint, ha az emberek a' pénzhez, vagy a' mi mindegy. a' nemes érczekhez, kevesebb munkával kezdenének juthatni, a' munka' apadása' arányában apadna a' pénz' árbecse is. Ha az arany a' jelenleg létező bányákban egyszerre csak olly bőségben kezdene előtódulni, hogy a' mennyi erővel eddig egy fontot kaptak, most háromnál többet kapnának, úgy hogy a' kiolvasztási 's verési költséget is belészámítva épen három font jőne ki egy helyett, és ez évekig így folyván, állandóságát remélhetnők, minden bizonynyal az arany' árbecse egy harmádra szállana, 's az ezüstéhez úgy lenne, mint 5 : 1. Ha pedig valaki az annyira óhajtott bölcsek' követ feltalálná, egyéb következését nem várhatnók, hanem az arany cserebecse a' legcsekélyebb érczével, miből átalakíthatnók, al pari lenne. Ekkor puszkáinkat ólom helyett aranygolyókkal töltenők, burnótunkat 's

tes ár-ingadozást, de csak a' textusban kifejtett sinormérték körül, okoz az áruk' kisebb nagyobb kapóssága : mert éhség, hiúság és szenvedély az értelem' számításait megzavarni igen is alkalmasok.

csokoládénkat aranylevelekbe burkolnók; szóval: az arany, pénz lenni megszűnnék. 'S így minden, a' mi most pénztől szolgál, hasonló esetekben.

A' pénz' lényeges minősége tehát, a' *conditio sine qua* nem pénz, annak munka nélkül szaporíthatatlansága.

És valóban e' jellemét mindenütt megtaláljuk az egész világon, akár arany, ezüst, réz legyen, akár más csereeszköz foglalja el a' helyét. A' legkisebb értékű pénz Áfrikában és Ázsiában a' kauri, egy kis porcelán csigafaj, mit csak ki kell merni a' tengerből; 's már ennek is különböző árbecse van. Bengalában, hól bővebben, tehát kevesebb munkával kapják, 42 tesz egy pengő kr. érot; Siamban, hól bajosabb kapni, 20—25. Áfrikában Dahoméban, melly a' tenger' mellékén fekszik, 20—21 kauri ér egy krt. Áfnuban és Kasnában, hová messziről kell hordani már 8—9.

Vajjon már ha egy bank az ország' minden forgó pénzét tárába gyűjtven, érette jegyeket adna ki, 's egyszersmind a' pengőpénz' nagy részét is forgásba inditná, a' pénz ezáltal szaporodását, a' főlebbi két rubrica közül, mellyikbe tennők? Azt mondom mindkettőbe. Mert a' bank' összeállása, szerkesztése, épülete, az aláírások' megnyitása, pénzváltás, igazgatás, jegyek' nyomása 'sat. mind munkába kerül, 's mind azon jegyeket, mellyek e' munka' értékét képviselik, al pari fogja elvehetni és venni a' közönség. De mihelyt e' summán fölül hág a' bankvállalat, és felteszem, annyival, hogy az egész summa kettőzödnék, ezt mint munka nélküli szaporodást kell tekinteni, és arany- ezüst- réz- pénz, bankjegy mindegyütt és egyenlőleg előbbi cserebecsők' felére szállanak, vagy más szóval: minden áru kétannyira drágul. Ol-

vasóim' egy része emlékezni fog az utobbi velünk történetekre.

Különböztessük meg a' dolgot. Ha egy jótékony tündér, ki egy században egyszer látogatná meg a' földet, éppen 1842-dik év' első napján tekintve be, engem kedvébe venne, 's titkon elzárkozva 1000 darab aranyomat szemem láttára megkettőztetné, én mint magános ember, bizonyosan a' kétezer darabbal kétannyi szükségemet fogom kielégíthetni. De ha az utat, mellyel hozzájutottam, az ország megtudná, arra semmi nyereség nem háromolnék, reám és minden magánosra nézve pedig az a' veszteség, hogy a' forgó aranyok' száma azelőtt 1,000,000 levén, most már 1,001,000; és minden darabarany' árbecse $\frac{1}{1000}$ -eddel azaz: $\frac{1}{10}$ %-rel kisebbednék. ¹⁵⁾

De a' bank, a' tündér' és az aranycsináló esetében van, 's így azon az uton, mellyen jegyei a' semiség felé közelednek; hanem a' talisman, mi ettől megőrzi, a' pénz' lényeges minőségétől kölcsönzött azon

15) A' „coute qui coute“ pénzszaporító hősök csak azon kis számvetési igazságot gondolják meg, hogy ha egy aranydarabot ketté vágtam, kettőt csináltam ugyan belőle, de csak két felet. Egy cédulabank' miveletét pedig következőleg érzékelhetjük. A. B.-nek 100 tallért a' tűkör előtt leolvastván, azt mondja: „a' tűkörn kívül száz tallér, belől is száz, in summa kétszáz; vidd el.“ B. elviszi, de a' tűkört is, és ennek segédével hasonlókép fizet C-nek kétszáz tallért. Látni való, hogy míg a' tűkör tart, a' kezelést miudig folytathatni. De a' tűkör csak úgy tartós, ha ércz, 's még ezt is elfoghatja a' homály. A' hasonlat' alkalmazását az olvasóra bízom; egyébaránt elismerve, hogy ez is, mint minden hasonlat, csak némi pontaiban talál.

biztosság, hogy a' bank, ezen munka nélküli szaporítást, egy bizonyos ponton túl, nem üzi. ¹⁶⁾

Illy feltétellel tehát a' pénz-szaporodás hasznos lehet, azért hogy több ember' kezébe jut. De jól megfontoljuk, az ingyen szaporodással mindig csak a' pénzdarabok, u. m. csereeszközök mennyisége, sohasem a' forgási summa valódi értéke növekszik. Haszna pedig ebben áll. Tegyük fel, hogy egy városon a' leg-

16) E' bizonyos pontot a' szemléleti részünk érthetőbben fogja kifejezni. Előlegesen is azonban röviden és egy elvben kifejezhetjük: „Egy országban annyi bankjegy járhat, a' mennyi kész pengő pénzzel lehetne még szaporítani árcsökkenés nélkül a' benne már forgásban levő pénzmennyiséget. Hogy ez még így határozva is, igen isméretlen mennyiség, nagyon szembevetendő, 's még állhatatlanabb azért, hogy a' papiros ollyan mint a' fereg, szüntelen nagyobb nagyobb helyet rág magának. Kép nélkül szólva, olly országokban, hól az életkényelmi és fényűzési cikkek' legnagyobb részét a' külföldről veszik, 's a' helyett kevesebb saját természetményt vagy készítményt küldenek ki, azokért emezek mellé toldásban nemes érczet kell adni. De a' belkereskedésre szükségképp megkívánnatik egy bizonyos mennyiségű forgópénz, mellyet egy minimumon alól még a' fényűzés sem apaszthat. Ha most már ezen minimum' egy részét papiros pótolja, ez a' pótolts rész is nélkülözhetővé lesz, 's a' többi után külföldre vándorol. Hogy tehát a' bank' segéde valóban az ipar' kellekre menjen, bizonyos óvakodó rendszabásokra van szükség, mellyeknek szerkesztésében a' bankalapító ország' minden viszonyait eleműl kell venni. Magyarhonnak egy vonása van, mellyet egyetlen egy bankkal bíró országban sem találunk fel, és ez: az a r a n y b á n y á i. Félve mondom, de csak nem meggyőződtem, hogy ipari hátramaradásunknak főokát azokban kell keresni; 's vigyázzunk, nehogy azok legyenek a' netalán leendő bankunkat leginkább fenyegető szirtek.

kisebb járó pénz az ezüst huszas, még pedig a' mostani árbecese szerint. Soha holtabb várost nem láttál mint azt. Egy háznép' gyermekei almáért esdeklenek; nem kapnak, mert egy ozsonnyára egy huszas ára almát nem lehet elkölteni, tehát vagy néhány napra való provisiót kell venni, vagy 10 háznépnek összeállani, hogy a' gyermekek' kívánságát kielégítse. Semmi dolognak, munkának, fáradságnak, mi egy huszast nem ér, kelete nincs, és az adásvevés' ebbeli gátoltatása az egész város' kedvét, fűrgeségét, iparát ólomsúlykint nyomja. Az a' bankár tehát, ki ebben a' városban jegyei által a' forgó ezüst huszasok' számát ötszörösíti, kétségkívül oszlopot érdemel tőlök; mert ezáltal ugyan az ezüst huszas, és az azt képviselő bankjegyek' értéke csak $\frac{1}{5}$ -re fog csökkenni; de ellenben minden $\frac{1}{5}$ huszast érő portéka és munka realisálható és forgásba indítható lesz.

De a' bankár' érdemét csak egy feltét alatt fogják a' városiak' elismerni: ha t. i. az említett ipar és fűrgés valóban léteznék, 's csupán ama pénzkörnyület nyomná. Mert ha e' helyett philosophiai vagy orientalis meglegedés uralkodik ott, ha az aprólékos szükségeket nem érzik, ha számtalan részletes kényelmek' óhajtaása őket nem ösztönzi, a' bankár' operatioit csak illynemű sohajtások követik: „boldog idők voltak a' régiek, akkor egy napszám egy huszas volt, most ötöt kell adnom érte.” Röviden megmondom: az ipar teremti magának bankot; a' bank nem teremti i-part, de igen is segítheti a' kifejlését.

Még van egy egész országra is olly forma haszna a' pénz jegyekkel szaporításának, millyet főlebb a' magánosokra nézve magyarázék. Angliában bank áll fel, 's a' forgó pénz' mennyiségét kettőzteti, az arany,

ezüst' értéke tehát ott csak felényire száll; a' mázsa gypajut következőleg, mit a' gyáros addig 10 st. fonton ¹⁷⁾ vett, most 20 fonttal kell fizetnie. De más országokban, hól a' szaporítás még nem történt, az arany még teljes árbecsében meg van. A' gyáros tehát a' töpénze' egy részét bankjegyekben gyára' kezeltetésére fordítja, más részét pengőben idegen országban gypaju vételre, 's kétannyt viszen be, mint Angliában vehetne; de a' mi ott épen azért kétannyi névértéket is képez; t. i. ha 1000 st. font árrát veszen, 2000 st. fontot. Ezen úton tehát a' műipar rengeteg terjedelmet veszen.

Azonban itt megint megfontolni-való gördül előnkbe. A' pénz' munka nélküli szaporodtával, az áruk' becse a' pénzhez képest növekedik, de ha az áruk is ugyanazon módon (t. i. a' készitési módok', gyári kezelés sat. tökélyesedtével) szaporodnak, ezzel ismét a' pénz és áruk, előbbi arányukba (ámbar a' közönség' kényelme' nagy nyereségével mindenik nagyobb külön külön mennyiségben) visszaesnek. Ám de az áruk munka nélküli szaporodása (azaz: ugyanannyi munkával nagyobb mennyiség' előállítása) a' műipar' készitményeire nézve sokkal nagyobb fokra hághat, mint a' természetben, mellynek a' hely' terjedelme 's a' dolog' természete keskeny korlátokat szab. Ha pénz kétannyi lesz, bizony kést, posztót, kartont, gyoicsot is lehet ugyanannyi munkával kétannyt késziteni, mint ezt Anglia' példája ellenemondhatlanul bebizonyította;

17.) Sterling font; nem pedig font sterling; mert ez ollynemű mellékszó, mint nálunk p. o. a' „váltó.“ Nem mondjuk ugyan is: „öt forint váltó“, hanem öt váltó forint“, ámbar németesen ez is 5 fl. W. W: — A' st. font értéke 9 fl. 24⁹/₁₄ kr. conv.

de a' búza, gyapju' sat. termesztését a' gazdaságbeli jobb módok ha 15 vagy legfőlebb 25 %-tel hágtatják, ez jó rendin a' maximum. Innen a' következés, hogy a' készítmények' árra a' termesztményekéhez mindig aránytalanabb lesz; az öltözet 's t. eff. olcsódik, a' kenyér drágadik.

No már, hogy a' felhozott példát ismét elővegyük, ha a' gyárnok Spanyolhonban 10 st. fontért egy mázsa gyapjut kap, nem lesz bohó, hogy otthon 20-ért vegye, vagy a' beltermesztő is kéntelen a' gyapját fél árrán adni, azaz 10 st. fontért két annyit dolgozni, mint másszor 20-ért. Láttuk pedig főlebb, hogy így senki sem akar; következőleg a' gyapju- 's hasonlólag más termesztő ipar is megcsökken. Most a' gyárnokok már kéntelenségből is a' külföldre szorulnak, 's az arany, ezüst mind kifoly az országból, ámbár a' gyári készítmények' nagy részének is a' külföld levén a' piacza, ezen a' csatornán ismét részszerint, vagy talán mind — talán több is — visszafoly. Azonban a' tenkre jutott termesztők' segédkiáltása a' parlament fülébe hat, ez hogy a' kültermesztmények' árrát a' belföldével kiegyenlitse, nagy vámokat állítfel; a' kenyér megdrágul, 's most már a' gyári munkások nyögnek, 's néha többet is tesznek, a' szükség alatt. Az angol bank 's a' cornlaw agitatio közelebbi viszonyban vannak egymással, mint futó tekintettel látszanak.

Hát még olly országban, melly a' külföldnek nem ad annyi valódi becsű portékát, a' mennyit tőle veszzen, 's a' mérleget pénzzel kell kiegyenlítani; mellynél a' kimenő pénz nem productiv anyagokat, hanem csak unproductiv életkényelmi 's gyönyöri vagy hiúsági szereket cserél be, mi következése van a' pénz' munkánélküli szaporításának? — Fontolja meg az olvasó!

16. §.

Hitel.

Azt mondók a' 14. §. elején, hogy a' bankbirtokosokat 's jegybirtoklókat öszvekött kapocs a' hitel.

A' hitel egy olly előcsapat, mellynek mindig hypotheca a' tartalékserge. Ha ez hiányzik, ama csapat csak vaklármát csinál, melly első pillanatban panicus terrort okozhat ugyan, de csak azért, hogy megveretése annál bizonyosabb legyen. A' ki ezt Széchenyitől¹⁸⁾ meg nem tanulta, tőlem alig fogná megtanulni: azért csak alkalmazására!

Az utóbbi cikk' figyelmes olvasója sejteni fogta, hogy a' banknak két rendbeli hitelre van szüksége, hogy fennálhasson.

Egyik az: hogy mindenki a' bankjegyét, minden pillanatban mikor neki tetszik, a' bank' pénztárában, vagy akárhol másutt az országban, a' hól arany, ezüst pénz van, ezzel felválthatja.

Ez a' sark, a' mi körül a' bankügy forog; ez a' pont, mit szem elől soha sem kell tévesztetni; ez a' rugó, mi az egész erőművet hajtja; ez az oszlop, melly az épületet tartja, mellyet korunkban Angliára nézve egy Sámson megakara rázni, de a' Philisteusok kezökét nyújták ki a' menyezet' megtartására, 's az épület, mint egy római testudo, inga ugyan, de megáll.

Mig ez a' hitel tart, addig a' bank a' beváltásra szánt kész tőpénznek kétszerezetét, háromszorzatát,

18.) A' „Hitel“ balhatlan írója azon polczon áll, mellyen több dicsőség „Széchenyinek“, mint „gr. Széchenyi Istvánnak“ neveztetnie.

tizszerzetét, 's többszörzetét is elterjesztheti, 's forogtathatja jegyei által; de az a' baj, hogy a' galagonya nem olyan mint a' Mózes' bokra, mely égett és nem emészteték meg, hanem mint az Abiméleké, melyről ezt mondá Jothám: „ha királylány tettétek Abimélechet, örüljete Abimélecben, és örüljön ő is tibennetek; ha pedig nem, jöjjön tűz ki Abimélecből, és emészte meg a' Sichem' urait, és a' Millo' házat, és jöjjön tűz ki a' Sichem' uraiból és a' Millo' házából, és emészte meg Abimélechet.”

Igen is eljő egy idő, midőn a' bankjegyek' szaporítása megemészti a' hitelt, 's a' hitel' csökkenté megemészti a' bankot.

A' második nemű hitel tehát az, hogy a' bank részvényesei, a' jegyek' szerfeletti szaporításával, nem teszik magukat azon állapotba, hogy az első rendbeli hitel csökkenniileglenkéntelen.

Fájdalom vannak példák, hogy a' bankbirtokosok ez okos mérséklést nem követték, hanem a' Göthe' Zauberlehrlingje' példájára az elszabadított seprővel addig hordották a' vizet, míg a' közönségnek el kellett jajdulni:

Stehe! Stehe!
Denn wir haben
Deiner Gaben
Vollgemessen!
— Wehe! Wehe!

És erre annál nagyobb a' kísértet, mivel míg az ár a' bankot is érné 's eltemetné, a' részvényeseknek moduk van, a' közveszélyben, a' jegybirtoklók rovására, vagyonkáikat szárazra hordani. Illy környületek közeledésekor

2.) A' bankbirtokosok' és jegybirtoklók' addig csak különböző érdeke, most már homlokegyenest áll szemben.

Ezt Büsch szép számítással világosítja; de míg ezt közölhetnök, beszéljünk egyébről is.

17. §.

A' bankjegyek' árbecse.

A' bankjegyek által szaporított pénznek az országban természet, készített, vagy kereskedés által behozott portékákhoz képesti árbecsén kívül, van még a' bankjegyeknek a' készpénzhez is saját arányu árbecsök. Ez, míg a' bank' hitele keményen áll, úgy van mint 1 : 1. t. i. az 5 ftos bankjegyért minden nehézség nélkül, akárkitől, nevezetesen pedig a' bankpénztárából, 5 ftot kapunk. De mihelyt ez valamennyiben csökkenne, p. o. a' bank valami véletlen kárt szenvedne, vagy rossz gazdaskodás' hírébe jőne, vagy a' bankjegyek' igen bőv kiadása miatt a' közönség szűkésén felül megtelven, sűrűbben kezdenék felváltatni a' papirosat, mintsem a' pénztár eleget tehetne; mind ezek' következtében a' bankjegyek' árbecse a' készpénzéhez képest, ama nehezítő környületek' kisebb nagyobb foka szerint, szálani kezd, 's a' készpénz, mint mondani szokták, agiot ¹⁹⁾ kap. T. i. ha úgy áll a' dolog; hogy az én 5 ftos vagy 300 p. krajczáros bankjegyemért szomszédom, kihez, mivel apróbb pénzre van szükségem, váltani viszem, csak 4 f. 57 krt. ad, a' készpénz' árbecse úgy van a' bank' jegyéhez,

19.) Közbeszédben : „lázsit“; — nem látom, miért ne lehetne e' szót, puristáink' engedelmevel, honosítani.

mint 100 : 99. vagy is a' készpénz agioja 1%; 's így kell érteni a' többi előfordulható esetekben is ezen viszonyt.

Ha már illy esetben a' bankbirtokosok' érdeke egy volna a' jegybirtoklókéval, kétségen kívül a' jegyek' kevesítésével igyekeznék ezeknek értékét al pari-ra emelni; de mindjárt megmutatjuk, hogy ez épen nem úgy van; 's itt következik a' Büsch' főlebb érdeklött számítása :

„Felállitnak egy czédula-bankot, egy millió frt. tőpénzzel, aranyban, ezüstben; 's ugyanannyit kiadnak biztos zálogra, kamatra 4 századbérrel. Ebben még a' részvényeseknek olly csekély a' hasznuk, hogy vállalatuk meg nem állhat; mert ha a' bank költségeit, legfőlebb 2%-re tesszük is, a' tőpénz' jövedelmezésére már csak 2% marad. Tehát megint kiadnak egy milliót bankjegyen 4% kamatra; ezzel a' költség semmit sem szaporodik; most hát a' bankbirtokosoknak 6% az osztalékuk. Még minden jól megy, mert a' bankban elég készpénz van, az ottan ottan behozott bankjegyek' beváltására; sőt még szaporodik a' millió, mert sokan hoznak ércpénzt és beváltják bankjegyekért, mit kényelmesben használhatnak, úgy hogy utoljára az eredeti millio ft. csak hever, 's nincs is kifizetés hogy egyhamar szükség legyen hozányulni, mert minden ember inkább kap a' bankjegyen, mint a' súlyos pénzen. Ez okból a' bankbirtokosok ezt is használni kezdik (p. o. discountóval) 4% kamatra; miszerint az osztalék ezzel 10%-re hág. Majd ismét jónak látja, még egy millió forintra jegyeket kiadni elég biztosoknak látszó hypothecákra, 's osztalékát 14%-re hágtatja. De most már egy millióból négyet csinált, és tegyük fel, hogy a' bankjegy igen sok, 's

a' közönség megtelt vele. Kezdi sürűbben hordani felváltás végett; a' bank nem bírja mind kész pénzzel fizetni, 's módokat keres a' fizetés hátráltatására. Tegyük ismét fel, hogy ezzel a' bankjegyek' árbecse a' készpénzhez képest 4%-et csökken. Világos, hogy minden jegybirtokló ezt a' veszteséget egészen hordozza, mert telies értékkel vette el a' jegyet, 's most egy 10 ftost 9 ft. 36 xrban kell adnia. De hát a' bankbirtokosok mi kárt szenvednek vele? Ha szinte osztalékukat, mint igen természetes, bankjegyekben kapják is ki, egy 1000 ftos részvény után 140 ftot huznak, miből 4%-ad bért veszve, mégis 134 ft. 24 xr. készpénzt csinálhatnak. Ha pedig az utóbbi 4-dik milliót, melly a' bajt okozta, ki nem adták volna, csak 100 ft. jött volna egy részvényre osztalékul. Lehete gondolni, hogy ők a' nagyobb nyereséget a' közönség' veszteségiért megvessék? Sőt ujra kiadnak egy milliót, miáltal a' bankjegyek, mint feltehetjük, 10% agiot vesztenek; az osztalék ellenben ismét 4%-el hág; és név-értékben 18%-re, azaz egy részvény után 180 ftra megy. A' jegybirtokló megint egészen érzi a' 10% veszteségét; a' részvényes ellenben az agiot lehuzva is, 162 ft. 12 krt. kap; 's ez jobb neki a' fölebbi 134 ft. 24 krnál. A' részvények is tehát még mind kapósabbak lesznek, 's folyam-árak hág, ámbár a' jegyek folyvást csökkennek. De tegyük fel végre, hogy a' bank mind tovább üzván a' nyereszkeést, jegyei csökkenjenek 20%-el, 's az osztalék is emelkedjék 20%-re, azaz egy részvény után 200 ftra. Most már a' 200 ft. bankjegy a' 40 ft. agio veszttel csak 160 ftot ér, következőleg 2 ft. 12 krral alább szállott a' már volt 162 ft. 12 krnál, 's ezentúl kárát érezvén, megszűnik a' bankjegyek' további szaporításától."

Quod erat demonstrandum.

Csökken még a' bankjegy' árbecse akkor is, ha az országban a' vert pénz megrosszul, azaz, ha az aranyat, ezüstöt jobban megelegyitik, vagy a' marca ezüsből, miből eddig 20 ftot vertek, 24 ftot kezdenek kiverni, vagy pedig ha a' pénzt nyirbálják. Csökkennie kell azért, mivel igen ritka (csak nem bódulási) eseteket kivéve, a' bankjegy' árbecse a' súlyos pénz' értékénél főlebb nem hághat; ha tehát amaz száll, emennek is követnie kell.

A' bankjegyek illy csökkent állapotában kötött egyezmények, kötelezvények, kölcsönzések, jövődre, hogyha az egyező felek a' pénz- és bank-ügyről világos fogalmakkal nem birnak, 's még sokszor e' mellett is temérdek károkat és zavarokat okozhatnak. — Ezen tanuságon már több mint egy nemzet átment; és mi is elmondhatjuk, hogy „Arcadiában születünk.”

18 §.

A' bank' viszonya a' kormányhoz.

A' bankok' legnagyobb része kormányzási célokból állittatott, vagy azért, hogy az országnak bizonyos szükségében, p. o. háboru idején, vagy talán ipari vállalatokra kölcsönzésével segédkezet nyújtson, vagy hogy rendetlenségbe jött pénzügyét szabályozza, adosságait apasztani, vagy kamatjait pontosban fizetni segítse, avagy végre az országos jövedelmek' felszedését és tömegítését kezelje.

Ha már magában is a' bankbirtokosok' visszaélése, nyereségen kapása, elég bajt okozhat, mennyivel több a' lehető eset arra, és mennyivel bonyolodtabb viszonyokba keveri őket ezen terhes kapocs. Ha ha-

tártalan (már a' mit úgy neveznek) monarchiában a' fejedelemmel, respublicákban a' kormányon ülőkkel kölcsönös alkukra, kedvezményekre lépnek, mellyeknél a' közönség, vagy is jegybirtoklók' érdeke rendszerint háttérbe vonul. Majd a' banktára áll készen az igazgatás' szeszélyei' szolgálatára, majd a' bank' embarras-iban felsőbb hatalommal a' bankjegyek' pénzzeli felváltása elakasztatik, azoknak erőltetett forgása törvényesítettik. Néhol a' kormány köti le a' bankigazgatóságot vas-, néhol ez amaszt arany-lánczokkal.

19. §.

Óvakodások.

A' közelebbi §-ek szerint békövetkezhető visszaélések ellen sem javaslatok, sem kísérletek nem hiányzottak, sőt a' speculatio is beléelegyedett a' theoriáival. Igen is theoriákra vagy inkább hypothesisekre akartak alapítani egy ezer oldalú jelenséget, melynek minden korok' történetei alig mutathatják 50 példáját, 's ezek is mindig más más elemekkel, környületekkel, kimenetelekkel fordulnak elő; holott ezt a' meteorologia' mindennapi, csupán a' természet' örökös, nem pedig az emberi szeszélyek' és indulatok' változékony törvényei általszabályzott, ezrek óta vizsgált tényeire nézve sem merték a' természetvizsgálók. Kísérleteket tenni pedig olly tárgyakkal, mikkel kicsinyben nem lehet, nagyban pedig milliók' jóléte vagy legalább tetemes vagyonsbeli vesztesége forog fenn, sem tanácsos, sem szabados.

Ezért beszélni hagyjuk azokat, kiknek ajánlatait a' historia 's a' tapasztalás minden nyomon hazudtolja; azokat, kik a' legnagyobb mennyiségű bankjegyet,

mit egy nemzet elbirhat, megakarják határozni; kik még képtelenebbül számításuk' alapjául az országban forgó készpénzt, egy hasonlóképp némelly statisticusok' tükörjátszodtatása daczára is, ismeretlen mennyiséget, akarják venni. Beszélni hagyjuk azokat is, kik a' czédulák, kibocsátott bankjegyek' számát tilalmakkal kívánják szabályoztatni; mintha biz' illy színű dologban lehetséges volna, a' nélkül hogy ártalmas legyen, az ellenörködés. Nem volt tartósabb az a' theoria is, melly azt állitá, hogy ha a' bank, discountzásában arra vigyáz, miszerint csak elismert soliditásu papirosokat vegyen be, úgy határtalanul nyomathat reá jegyeket; mert részint a' czédulák' szerfeletti szaporítása, ha a' kapósságuk csökken, becsöket is legott csökkenti, hitelök bármelly biztos zálogon nyugodjék; részint ha a' belföldi pénzügy a' bank' pénztárával békében 's egyetértésben van is, a' kereskedési mérleg' egy billenésével a' külföldről érkező váltók egyszerre megtámadhatják, sőt ki is ürithetik a' bank' pinczéit, 's ekkor a' belsők' megrohanása sem késik. Ha már a' tőkéket kevés ideig tartó váltólevelek sem elég biztos zálogai a' bank' ingatlan állásának, mikép lehet azt várni, hogy a' fekvőjókbeli zálogok, mellyek a' legkedvezőbb adóssági törvények mellett is pénzzé hirtelen nem tétethetnek, crisis' pillanatában a' bankon segítsenek?

Bizonyosabb óvószer illy házárdjátékban, a' banktervet olly egyszerűen, miként lehet, és sokféle czélok' belézzavarása nélkül, a' jelen és jövő környületek' józan és nem sangvinicus megfontolásával alakitni; kivitelét arra az osztályra, melly a' pénzügyi és folyami számításokban legjártasabb, bizni; 's az ellenörködést egy intézni, (mi csak alkotmányos ország-

ban, 's még itt is, a' hól az országgyűlés, sem a' fedelmet pictus masculussá nem tette, sem az ország' pénzügyi szabályozását kezéből ki nem szalasztotta, eshetik meg), hogy sem a' kormány, sem a' rendek önkényileg a' bank' üstökét ne foghassák meg, keze alá ne kontárkodjanak, de magukat is a' bankrésztvényesek' önző terveinek kelepcejébe ne ejtessék. Végre a' résztvényeseket nem csak résztvényök' értékéig, hanem minden vagyonukig a' kiadott jegyek' beváltására nézve felelősekké tenni.

Mi az igazgatóságot illeti, ennek különösen ajánlható, hogy a' jegyek' kiadásában fő sinormértékül a' külföldi váltókat untalan szeme előtt tartsa, 's ezek' sürűbben jöttével a' féket legott huzza meg. De ugyan ebből kitetszik, hogy ezen igazgatóságnak csak, vagy legnagyobbára, kereskedőinek kell lennie, mert illy kényes és szemfülességet kívánó állason, — hól a' kereskedési mérleg' ingásait szüntelen a' legélénkebb figyelemmel kísérni és rendszabásait ahhoz alkalmazni olly kikerülhetlenül szükséges, — fixumért és hivatalos kötelességből szolgáló gondnokok mellett, az intézet egy ephemeris éltét ígérheti magának.

20 §.

Végszó.

Elégnek tartám ezeket bevezetésül a' mindjárt következő bank-ismertetéseknek és történeteknek. A' bennöki homályt emezek nagyobb részint elfogják oszlatni; addig is összevéve az eddigi elveket, bátor vagyok figyelmeztetni a' türelmes olvasót:

A.) Hogy a' bank sem pénzt, sem ipart, sem kereskedést teremteni nem képes; hanem csak a' már meglevőt vagy fejlőt kötelekeitől szabadítani.

B.) Hogy annak egyedüli haszna a' közönségre nézve a' pénz-adás vevés tartásbani kényelem, és az hogy a' bank a' meglevő forgó pénzt mintegy elaprózván és szélesítvén, többeknek juttat. E'szerint az emberek, ha kisebb értékű summákat is, de könnyebben kapván, az uzsora' terhétől menekszenek.

C.) Hogy a' legjobban és lelkiesméretesben folytatott banknak is a' dolog' természetéből folyó mulhatlan következése az: hogy az arany, ezüst pénzt az országból kihajtja²⁰⁾; kihajtja pedig három úton, u. m. kereskedés, fényűzés, és hadi költség útján.

Visszatértehez ellenben csak azon nemzetnek lehet reménye, melly műipar és minden oldalu miveltség' tekintetében szomszédainál, legalább némellyeknél, fölebb áll, velők élénk közlekedésben van, 's a' kereskedési mérleget maga felé tudja hajtani.

D.) Hogy a' legvirágzóbb bankot is egy beütő ellenséges serég, vagy forradalom, azonnal tenkre teszi, 's annyiival nagyobb kárt okozhat, minél nagyobb hajlammal és sürgődéssel választá azt a' nemzet, kincses ládájának. Azonban e' sokkal kisebb veszély, mint a' mennyit a' bank', a' közönség' javát nem néző és csak a' részvényesek zsebet tömő rosz kezeltetése okozhat. Amaz egy, két milliót elvisz, de ezzel egy iparos nemzet nem szegényedik meg; emez a' nemzeti jóllét' legmagasabbnak vélt pontján, olly contusiot adhat, mellytől még egészséges test is, tizedek alatt alig épülhet ki.

20) Olly forma viszony ez, mint midőn otthon rongyos öltönyünkben járunk, 's utcára a' jót visszük.

Szemléleti Rész.
Bankok historiája.

Verba docent, exempla movent.

Bankismeret.

M Á S O D I K R É S Z.

Szemléleti.

1. §.

A' világ' történetei a' bankok' szempontjából.

A' pénz' sűrűbb forgása a' tüzeesebb kereskedés' következése levén, a' bank is, mint amannak eszköze, ugyanazon ipar' másod rendü eredménye. Az ősvilág' népei közül tehát banki tekintetben csak azok érdekelhetnek, mellyeknek kereskedési viszonyaik a' bel- és legnélkülözhetlenebb kül-cseréberék' korlátain túl léptek. China, India, Egyiptom, vagy egészen elrekeskedtek a' külföldtől, vagy igazi keleti úriasan másokkal hordatták helyből a' felesleges és helybe a' szükséges árukat. A' zsidók, kik ma a' bankügyben a' legnagyobb szerepet viselik, a' téjjel mézzel folyó földön nem láták magukat olly kényteleneknek, az élelemkeresés' mesterségesebb erőműveihez folyamodni, mint ma, 's függetlenségkori kereskedési fényszakuk rövidebb volt, mintsem szélesb tervü, szövénység

alkatu intézetekre nyújthatott volna alkalmat. Mindazáltal jelenben ismert ügyességök' kovásza már akkor is látszék, 's a' pénzváltók' létéről 's közhelyeken működéséről adataink vannak az evangelisták' írásaiban, névszerint Máté. XXI. 12. hogy Jésus a' templomba bemenvén, minden adókat és vevőket a' templomból kivete, 's a' „pénzváltók”²¹⁾ asztalait felforgatá. Foglalkodásuk is említettetik (XXV. 27.) miszerint a' tőpénzesek' pénzvagyont kamatra felvették, 's maguk hihetőkép magasabb kamatra vagy más nyereszkedésre használták. A' bankállitás egyik alapját, a' külön helyeken vert, különböző értékű 's hitelű pénzek' kicserélését, 's a' tárbank' első vonalait tehát már a' zsidóknál felfedezhetjük.

A' perzsák olly félelmes oldalról vonák magukra korosaik' figyelmét, melly a' polgári élet' vékonyabb, sőt gyakran nagyítóval vizsgálandó vonásait felfogni nem engedé; egyébaránt a' hól a' vagyoni bátorság egy kéjur' szörszálon függő pallosa alatt rebeg, ott a' hitel' félekeny nemtője tanyát nem üt.

A' phoenixiaknál, görögöknél, és rómaiaknál több okunk volna a' pénzváltási 's forгатási könnyebbséges módok' nyomait puhatolni. De itt is az elsőket az az áthatatlan homály fedi, mellynek fátyolát nem csak az írók 's tudósítók járatlansága vagy hanyagsága hanem még inkább ama' kirekesztőleg kalmárnép' egyedárusi féltékeny titkolódzása szövé. Minden hajókázást, kereskedést, országismeretet illető felfedezéseik nagyobbára Tyrus' és Sydon' romjaiba temetkeztek, 's a' mi világ' tulajdonává lett, vasszeg volt, a' mit zsákba nem lehet rejtteni.

21) Κολλυβιστής, τραπεζίτης, nevek alatt emlegettetnek az Evangeliumban a' pénzváltók.

Mint világkereskedés' birtoklói, a' phoenixiak lehetnének a' hajdonkor' ángolai ; de ha a' szellemi hasonlatot nézzük, inkább a' görögöket, ezen szintolly sokoldali miveltségü népet, vethetjük a' Brittsziget' bámult lakóival mérlegbe, a' mennyiben a' demokratiai nyilvánosságot a' kalmárság' szűkkeblü pénzaristocratiájával olly meglepőleg tudák egyeztetni. Hogy a' hasonlatból a' pénzviszonyok' szabályozottabb alakja sem marad ki, önkint vélhető.

Athenaeben (mert mihelyt Göröghonról van szó, szemünk kénytelenül is ama nagy erkölcsi tükör' gyúpontára szegződik) azon városban, melly, mint az alapítása feletti vetély' mythus a' olly jelesen képezi, szárazföldi fekvése és termékei mellett egy szigetnek csaknem minden kéjelmeivel birt: az élénk kereskedés és annyi országok' ezáltal öszvefolyt pénze a' bankárokat nemcsak szükségessékké tette, hanem valósággal, a' mennyiben az írók' elszort tudósításaiból kivehetjük, létre is hozta.

„Az athenaeiek” — úgymond az ifju Anacharsis' utazásának ügyes szerkesztője — „az athenaeiek' nagyobb része, pénzét nyereségre használja, kereskedőkkel alkura lép, uzsorát veszen belőle, 's az egyező levelet vagy valamelly pénzváltóhoz, vagy közös baráthoz leteszik. — A' ki pénzét a' kereskedés' bizonytalanságára kitenni nem akarja, vagy pénzváltóhoz teszi le, vagy más személyekhez, egy évig 12 századbérre. — A' ki útra megy vagy nem mér magánál igen nagy summa pénzt tartani, pénzét a' pénzváltókhoz teszi le, majd csupán tartás végett kamat nélkül, majd olly feltétellel, hogy a' belőle jövő hasznót osszák meg. A' pénzváltók adnak kölcsön a' táborba menő személyeknek.

„A' velők kötött alkuknak nagyobb részében nem hivnak tanut: elég, ha könyvökbe felírják hogy ez 's ez, ennyit 's ennyit náluk letett, 's tartoznak azt ennek 's ennek átadni²²⁾. Gyakran nagyon nehéz lenne valakinek megbizonyítani, hogy náluk valamit letett, de ha csak egyszer tennék is ki magukat illy vádaknak, hitöket, mellyől előmentök függ, elvesztenék.

„Ök a' náluk letett pénzzel kereskednek; nagyobb kamatra adnak ki, mint a' mennyire bevesznek; így meggazdagodnak, 's gyakori szolgálataikkal maguknak barátokat, pártfogókat szereznek.

„Midőn valaki az idegen pénzeket fel akarja váltani, a' pénzváltókhoz folyamodik, kik különböző eszközökkel, mint próbakövel, mérleggel megvizsgálják: nem hamisak-e? ütik-e a' mértéket? — Sok városban az ezüst pénzek' elegyítése szokás levén, az Athenaeiek' pénze²³⁾ becsesebb, 's a' váltás vele hasznosabb.”

Ezekből kitetszik, hogy a' bankok' négy elemei, a' hitel, a' pénzek' igazi becsének meghatározása, a' letétel, 's a' pénzzeli kereskedés, a' görögöknél megvolt. — De tervgyártók sem hibáztak. Kezünknel van a' jobb philosophus, mint politico-oeconomicus Xenophonnak egy temérdek javaslata²⁴⁾ mellyben egész Attica' népét egy nagy részvényes társasággá alakítani, 's az így összevgyüendő pénzt nyerészkedésre fordítani ajánlá. A' nyereség állott volna szerinte a' kereskedői vállalatokra kiadott pénz' uzsorájából 's az atticai ezüst bányák' élénkebb mivélésére összevásárlott rabszolgák' haszonbéréből. Ezen utóbbi pont' al-

22) Demosthenesnél és Isocratesnél számos beszédek pénzváltói ügyeket érdeklenek, főleg vagy mellékesen.

23) Telies értékénél fogva.

24) *Ξενοφωντος νομοι η' της πολιτικης οικονομικης*.

kalmával a' pénz' minőségei' leírására ereszkedik ki Xenophon, melly magyarbanktervezőink eszméivel olly öszhangzatban van, hogy hasonlítás' kedviért ide áttevését meg nem állhatom.

„Ha” (a' bányákban) ugymond, kevesen ásnak és keresnek, úgy vélem, kevés vagyont is kapnak; ha pedig sokan, sokszerű lesz az ezüstbeli jövedelem is. Úgy hogy, a' mennyiben tudom, csak ez az egy munka az, mellyhez a' készülétek soha sem lehetnek feleslegeseek. Már, mint a' földbirtokosok, mindnyájan megtudják mondani, hány igás marha, és hány nap-számos kell egy bizonyos helyre, 's ha valaki az elégnél többet alkalmaz, károsnak ítélik: az ezüst bányaszatban ellenben örökké szűkösnek mondják a' munkást. És nem úgy van ez, mint, hogy ha sokra szaporodnak a' rézmivesek, megolesódván a' rézmunka, megbuknak a' mivesek; és ha sok gabona és bor terem, megolesódván a' termék, a' gazdaság nem fog hasznót hajtani; úgy hogy sokan elhagyván a' földmívelést, magukat kereskedésre, korcsmásságra, és uzsorára adják. Hanem az ezüstbeli bőség mennél nagyobb-nak mutatkozik, 's mennél több pénz áll elő, annál többen gyűlnek a' munkájára. Házieszközt is ha valaki eleget bír a' házánál, nem igen veszen hozzá többet; ezüstöt soha sem birt senki olly sokat, hogy ne kellett volna neki még több; és ha valakinek temérdek van is, a' feleslegest elásván, mégis örvend neki és elveszi. — — Ezeket pedig azért nyilvánítám, hogy bátran minél több embert hajtsunk a' bányákra; bátran tehetjük pedig reá a' készüléteket, minthogy sem az ezüst ki nem apad, sem az ezüst pénz a' becsét el nem veszti.”

E' felszínesség' remekében tegyünk az ezüst helyett bankjegyet, 's F. és Comp. azonnal sajátuknak vallhatják.

Xenophon, hogy terve iránt honfiait annál inkább megnyerhesse, a' várandó haszon' egy részéből hajógyárokat, kikötőket, dock-okat, kereskedési teremeket, piaczo-
kat, vendégfogadókat javasol készíttetni, melyeknek vámai, hasznobérei megint hasznot hajtsanak; ajánlja végre, hogy mint hadihajókat addigelé, úgy most kereskedő hajókat építsenek, 's adjákki bérben a' kereskedőknek, sat.

Lacedaemonra, hól Lycurgus a' pénznek, arány-
talan súlyosításával, forgását nem előmozdítani, hanem éppen gátolni törekedett, a' bank' historiájában szót vesztegetni, kár volna.

Rómában, hól a' remekül kifejlett jogrendszer szín-
úgy mint a' mai Frankhonban a' centralisatio feléi i-
rányzatot sejteti, a' bankárok (mensarii, argentarii, num-
mularii) már hivatalos képben tűnnek fel. Reájok volt
bizva, 's igen hihetőleg nekik hasznobérbe kiadva a'
nyilvános jövedelmek felszedése. Voltak azonban más
magános pénzváltók is, kik a' nevőknek megfelelő
foglalkodáson kívül, czimboráik' utasitmányára a' pro-
vinciákban lakó rómaiakért a' fővárosban a' fizetése-
ket megtették. Voltak itt ollyak is, kik a' kamatokkal ke-
reskedtek; de az uzsora ellen olly nagy volt az elfogult-
ság Rómában, hogy ezen kereset' nemét (foeneratores)
becstelennek tarták. E' tekintetből kölcsönbankot is lá-
tunk felállíttatni Augustus' uralkodása alatt, melynek a-
laptökéül a' politicai bűnösök' elkobzott javaiszolgáltak.
Ebből adtak a' szűkös római polgárnak, ha az adós-
ság' bátorságosítására elégséges zálogot tudá leköt-
ni.

2. §.

Folytatás. Az újabb kor.

A' népek' vándorlása, a' római birodalom' feldarabolása, az új urak' miveletlensége, a' nép- sőt csa-

lád-tömegek' mind ezek által okozott elszigetülése a' kereskedési folyamat a' középkorban olly apró rendetlen és gyengén szivárgó árkokra szaggatták, hogy szabályozásukra közönségesebb csatornák alig szükségesek, és bizony csaknem lehetlenek voltak. De a' 12. száz' táján, miután a' keresztes háboru, mint egy ropant villámfogó Europa' lovagi nemleges villanyát ki's helyette vagy neutralizálására kelet' műipari tetteges villanyát bevezette, a' néptársalkodás' nemtője minden kísézőivel együtt ujra megjelent, 's első lakát Olaszthonba helyezé. A' pénzváltás és hitel különböző alakokban, ollykor nagyszerű vonásokban jelennek meg, 's a' mi Xenophonnál csak philosophus' álmodozása, az a' duzs Velenczében, bár változtatott színnel, életbe lépő vállalat.

Középkorban, a' kiváltságok' ezen aranyidejében, midőn minden tartományka, minden városka saját pénzverői joggal birt, a' vásároknak öszvegyülő sokféle idegen pénznek teméntelen alkalmatlanságot 's a' dologhoz nem értőnek veszteséget is kellett szereznie. Ezért a' pénzváltók szintolly szükséges tartozékai voltak a' vásároknak mint a' pénz maga. A' piacon legszembetűnőbb helyet foglaltak, 's ülő, vagy ha úgy tetszik, számláló padjaiktól jön a' banco név. Foglalkodásuk magános vala, de hitelökre nézve országos, legalább hivatalos ellenőrség alatt voltak. Ha valamelyikők megbukott, többé mesterségét folytatnia szabad nem volt, 's ennek jeléül padját a' nyilvános piacon öszveronták. Innen származott a' banco rotto, frankul banqueroute, mi egész Europa' kereskedői nyelvébe átment.

A' kereskedés és műipar ujja éledésének, mint később a' tudományok' és szépművékének első játék-

színe Olaszhon vala. Majd az olasz kereskedők Lombárdok' neve alatt, Európában mindenfelé elszéledve, Londonig, akkor már élénk kereskedő városig, hól a' bankárok' főutczája ma is nevöket viseli, elhadtottak, 's magukkal mesterségök' minden segédeszközeit elterjesztették. Némelly szerzők nekik tulajdonítják a' váltólevelek' feltalálását is, de ezek részint a' letett pénz' fizetéseiről szóló utasitmányok' természetes szüleményei valának, részint eredetök a' következő környülettől magyarázható. A' római jog' és a' keresztény vallás' akkor divatozó elvei a' pénzkamattali nyereszkeskedést egyformán hibáztaták; ezen keresetmód tehát csaknem egészen a' zsidók' kezébe volt. Az üldözött nép' vagyonát minden, ki rajtuk büntetlenül erőszakoskodhatott, mint ehül gyűlt szerdéket, szabados és nem szabados módon kezekből kicsikarni alig tartá véteknék, 's így ök kéntelenek voltak annyira titkolódnni vele, a' mennyire csak lehetett. Ha zsidótól kértek pénzt kölcsön, soha sem volt neki, hanem „talán reávehetné egy ismerősét más városban, hogy összezsínáljon annyi sumrát, 's adjon a' kérelmesnek az ő becsületére“; ez az ismerős rendszerint más helységben lakott, 's a' zsidó egy utasitmányt ada, mellyért a' szűkös a' kijelelt helyen legott készpénzt vehete fel. Így szülé a' lelketlen zsarolás korunk' kereskedési éltének leg nagyobb emelcsőjét.

Bank, mint nyilvános intézet, legelsőben Velenzében jött létre. Eredetét Anderson, a' kereskedés' historiographusa, gyanításból 1157-re teszi. Ezen intézet girobank volt, de csak eszmebeli tőpénzzel, 's 1796-ban a' köztársaság' önállásával együtt megbukott.

1350-ben a' barcelonai posztóárusok' akkoriban igen gazdag testülete egyéb üzérségével egy bank' ál-

litását is egybecsatolá, 's erre az arragoniai királytól szabadalmat nyert, azon igen fontos feltétel alatt, hogy a' részvényesek a' bank' köteleztetéseinek teljesítéséről minden vagyonaikkal felelősök legyenek. Ez a' király az erét találta. Ötven évvel azután a' v. ros tisztviselői állítottak egy tár- és forgató bankot, 's bátorságul a' közpénztárt köték le.

A' genuai bank, melyet 1345-ben terveztek, de bevégezőleg 1407-ben állítottak fel, a' velenceivel együtt a' XVII. század' elejéig a' leghiresebb bankja vala Európának. Nehány ízben kirabolták, 's ma már ha létez is, csak úgy szédeleg, mint a' rózsaszín lélek, hogy saját temetését szemlélje.

A' XVI. század két nevezetes bankkal nyílt meg, u. m. az amsterdámival és hamburgival. Mind kettőt a' sok elegyített idegen, a' kopott, reszelt belföldi pénzdarabok' beváltása 's ujraveretése végett alapíták tár- és forgató bankul, amazt 1609-ben, ezt 1619-ben. Amazt a' belféreg emészté meg, ezt a' legmostohább külviszályok sem tudták tenkre tenni. Méltán; mert az amsterdami csak az előcsapattal akart táborozni, a' hamburgi pedig a' reserváról is gondoskodott. — Hollandban Rotterdam követte 1635-ben Amsterdám példáját. — Némethonban a' nürnberginek, melyet ezekkel egytervileg nyitottak meg 1621-ben, sorsáról 's tartásáról nincsenek biztos tudósításaink; úgy látszik, hogy ezen nagy iparu, de aprógyáros és kézmives városokban ama' nagykereskedésű városokra számított intézet nem volt elemében, 's még gyenge palánt korában odahervadt. — Lipsiában hasonlóképp állott fel (1700) egy tárbank a' kormány' befolyásával 120,000 Rthlr alaptőpénzzel; ez mint látszik, a' betett pénzek-

ről nagy kamatot fizetett; de a' kereskedés' történeteit hallgatnak róla.

A' bécsi városi banco-t is forgató banknak alapíták 1703-ban, de nem sokára a' kormány' finansziái erőműjévé lévén, a' XVIII. század' közepe' táján bankjegyeket kezdte kiadni, 's az 1811-beli üstökös, sirjára világita.

A' czédula bankok' Nestora 's remeke az angol bank, melyet 1694-ben aláírással 1,200,000 st. font tőkére alapítanak; kiváltságát 1705-ig adták, de ottan ottan megújították, legutoljára 1833-ban még 22 évre. Ezen óriási intézet az angol pénzügy' jobbkeze, 's egyszersmind tár- forgató- discount- és czédula-bank. Europa' bámuló népei ekkor láták elsőben, hogy az annyira óhajtozott, az olly sűrű veritékkel 's veszéllyel szerzendő aranyot és ezüstöt egy darab ronggyal felcserélhetni. Félig kíváncsilag, félig tartózkodással szemlélék az új tűneményt, mint egy természet-tudatlan a' villanyos erőmű' bűvös hatását; a' frank mohón neki kapott a' hő eledelnek, de csak hamar követő kinos vonaglásai, a' rögtöni utánkisérléttől a' többieket, némellyeket egy egész századig, elrettenték.

Paterson, a' londoni bank' tervezője, mindjárt más éven Scotiába is átülteté az alig próbált terméket, 's a' századok' viharain okult Szkót olly ügyesen 's óvakodva tudá használni, hogy kezei közt áldással gyümölcsöző fává gyarapult, sőt 1727-ben és 1746-ban más hasonló nyilvános nagy intézeteknek kelle a' növekedő szükségét pótolniok. Ezen kívül más kisebb társaságok és magános bankárok élénken folytatnak banküzerséget.

Ezt látva egy szkót pénzüzér, kinek a' frankok Sieur Law nevet adnak, Frankhon' Patersona akara lenni. A' jó tyúk itt is megtojta az aranytojást, de a'

frank kormány, mint az Aesopus' özvegye, hogy tömegben kapja a' kincset, a' tyúkot ölé meg, 's azzal a' nemzet' jóllétét tizedekrc. Ám de a' tűz, ha olykor szelességgel párosul is, élénk jó vérre mutat, 's ezzel bíró egészséges testben a' seb hamar 's többnyire tökélyesen kigyógyul. Frankhon a' fordulat alatti második szerencsétlen papiroskisérllettől sem engedé magát elcsüggesztetni, hanem a' jelen század' elején, biztos alapokra egy új bankintézetet állita, mellynek óvakodó kezelése hosszú éltet ígér. Ez Párizsban állitatott, mint vélhető, és kirekesztő szabadalma van, de kivételkép Rouen, Nantes és Bordeaux is birnak hasonnemű intézetekkel. Rouenban az ott folyó fontos és kiterjedt kereskedés már 1798-ban szükségessé tévé, hogy az addig fennállott Caisse d' escompte-ot bankká változtassák. Az intézet' neve: Société libre pour concourir au progrès de commerce et d'industrie. Tőpénze 1000 livre-es részvényekből gyűlt, és terve szerint, inkább csak tár- mint discontó-banknak tarthatjuk; mivel jegyeinek száma és forgása nagyon korlátolt vala. Még 1805-ben állott; de úgy látszik, hogy a' Frankhont azon 's azutáni időközben nyommasztó mostoha környületek elfojtották; mert 1819-ben újra alakítanak egy bankot 3 millió franc tőpénzzel, melly a' Rouent környező műiparos népségnek hasznos szolgáltatokat teszen. Nantes 1819-ben látá bankját születni 1,500,000 franc alaptőkével.

Mint említők, az első frankhoni bank' szomorú sorsa sokáig rémképül állott Europa' országai előtt; lassankint azonban eltompult az első behatás, és leg hamarább Dánhon kísérté meg a' szerencsét 1736-ban alapított czédulabankjával, melly nem sokára az ércszegény országnak annyira nélkülözhetlen lett, hogy

ismételt bukásai után, áldozatokkal is, mindig lábra emelék; 's ha saját kárán okult, és mint egy nyavalygós ember, jó diétát tart, még hosszas életre tarthat számot.

Utána mindjárt (1741) Svédország alakitá czédulabanknak e' nevü, de eddigelő más tervszerint szerkesztett intézetét. Ez is sokszor volt már sirja szélén, 's nyavalyájában több mint 3 millió ember mindannyiszor keservesen osztozék. Pathológiája másokra 's nevezetesen reánk nézve, olly tanuságos, hogy részletes előadását könyvecskénk' egyik leghasznosabb részének vagyunk merészek tartani.

A' burgus bank ellenben, melyet 1765-ben alapítanak, olly érdekes vonást, millyért külön czikk' tárgyává tehetnök, keveset nyujt; azért ezen közönséges átnézetben elmondjuk róla, a' mennyi rövid ismertetésére elégséges. Ez tulajdonkép csak tár- és discountó-bank, de ad ki pénztár-utasitmányokat ²⁵⁾ is, mellyeket előmutatáskor legott bevált. A' beteendő pénzsummákat, hanem 50 tallérnél nem kevesebbet, burgus pénznemekben veszi be; a' magánosoknak 2⁰/₁₀-rel, gyámság alattiaknak 2¹/₂⁰/₁₀-rel, kegyes vagy jótékony intézeteknek 3⁰/₁₀-rel kamatozja; 's minden pillanatban visszaadni kész. Jó váltólevelek' discountózásan kívül ad is kölcsön burgusországi nyilvános kötelezvényekre évenként 3¹/₂, 4, és 4¹/₂⁰/₁₀ kamatra; továbbá vásárol és ad el külföldi kereskedő helyekre szóló váltóleveleket, és vásárol ezüstöt, aranyot és országos kötelezvényeket. Az üzérsegek' könnyítésére 100, 200, 300, 500, és 1000 talléros pénzjegyeket ²⁵⁾ osztogat, mellyek készpénzül forognak. A' bankért a'

25) Cassenanweisungen.

kormány kezeskedik, 's minden tartományi fővárosban comptoir-jai vannak, melyek által pénzforgatási hatóságát az egész országra kiterjeszti. Ezen működésben osztozik vele a' tengeri kereskedési társaság' igazgatósága, melly ugyan nem tulajdonképi bank, de a' berlini főbankkal szoros kapcsolatban az ország' pénzügyére tetteges befolyással van; magánosoktól $3\frac{1}{3}\%$ kamatra tőpénzeket veszen be, (de csak 6 hónapi felmondásra adja ki), 's pénzjegyeket forogtat. Ezen egyesület vásároltat külföldi sőt az ország' rovására, beszedi a' sóárulási nyereséget ó Poroszországban és Silesiában, gondoskodik az ország' pénzügyéről kül és bel földön (a' mennyiben kereskedői segéd kell hozzá), a' külföldön felvett országa adósságok' 's kamataik' fizetéséről, az ország' költségeire való pénzek' felszedéséről, 's az ország' szükségére megkívántató földi termékek' bevásárlásáról. Maga rovására burgus gyárkészítményeket szétküldöz minden földrészekbe, 's ez által a' honi ipar' terjesztésén dolgozik; a' gyapjukereskedőkre nézve raktárai vannak, melyekben a' termesztők eladatlan maradott gyapjüket lerakják, kiválogattatják, reá előlegesen pénzt kapnak, 's így eladását békén elvárhatják 's a' t. Legújabb szabályzatát a' berlini bank 1817-ben, a' tengeri kereskedési társulat 1820-ban, kapá a' kormánytól.

A' szomszéd Oroszország, ez a' koruuk' gyakorlati paradoxona, melly a' legnagyobb terjedelmet a' legszigorubb centralisatioval, a' miveltség' 's haladás' követelését chinai élszigetlődéssel, önértő honfiságot rabszolgai engedelmességgel igyekszik párosítani, az önkénynek sokkal hatósb emelcsőjét látá a' bankokban, mintsem azokat belzavarai csillapodtával a' zsar-

nokság' bújja földre áthonosítani ne sietett volna. A' pénzügy' gyepölzése, a' nagyoknak aranylánczokba vetése, 's egy mindig kész és szükségben segítő vagyonforrás' teremtese vala a' hármias cél, mire három intézet, u. m. II. Katalin' korában az assignatios-bank, Pál' uralkodása alatt két kölcsönző-bank, 's az európai béke' helyreállása után nem sokára a' commerce-bank alapittatának. Gyümölcseit mindenik megtermette, de az eszközökről, mivel virágzásukat elősegítették, a' szentpétervári féltékeny titkolódzás nagyon keveset enged tudnunk.

Az idő' sora egy nagy ugrásra kénstet. Európa' másik sarkára, a' pyréni félszigetre. Itt hosszas (u. m. másfélszázados) vajúdas után világra jött a' S. Carlos-bank 1782-ben. Alaptőkéje 15 millio piasterre ²⁶⁾ lön határozva, melly summának 150,000 részvényből kelle begyűlni. Szabadalma 20 évre volt adva; főczélja discountázásra irányozva. Az általános kezelés a' részvényes társaságé volt, melly e' végre közgyűléseket tartott; a' közidőkre egy igazgatóság vala kinevezve. Ez azonban a' bank XXXV. törvényczikkei' daczára is meglehetős rosszul vitte a' dolgát, mert egyszerre csak azon vették észre, hogy a' bank' egész alaptőkéje a' kormánynak van kölcsön adva. E' kölcsönt 1829-ben liquidáltak 40 millió realra ²⁷⁾ 's ezen alapra állíták a' ma fennálló S. Fernando bankot, melly 1830 óta jegyeket ad ki 500, 1000, 2000 realra szólókat.

26) A' spanyol piaster tallérképű ezüst pénz, érteke 2 ft. 4—5 kr. conv.

27) Ha real de la platat értenek alatta, mintegy 8 millió, — ha real de vellont, úgy csak 4 millió conv. forintot teszen a' textusbeli összeg.

A' jegyeket 1832 körül mintegy tizenkét millió érére veték. —

A' millyen mostoha gyermeke Spanyolhon az újabb korban a' szerencsének, olly kevésbé szeretett testvére Irland Angliának. Még csak a' bank' kétséges jótéteményeiben sem engedék 1783-ig részt venni, 's ekkor is olly feltételekkel, mellyek a' nyomorult ország felett nehézlő vallási gyűlölségből 's népi alánézésből forrott ólomsulylyal harmoniában vannak. Bővebb ismertetését alábbra hagyjuk.

A' Yankee, kiben a' nyerésszedő dűh közmondássá vált fokra hágott, tartalék nélkül neki rugtatta a' banknak is. Köztársasági féktelenséggel búttak fel 's buktak le az első után, melly 1791 Philadelphiában alapult, százak meg' százak, 's az E. Országokbeli pénzrendszert annyira megrázták, hogy rendüléseit Európa' sulymérői is megérzik. De ha Leander és Byron keresztül úszák a' Bosporust, ezt más gyengébb inu, ha esze van, nem kísérti utánuk, 's ha Amerika fiatal ereje a' sebeket kigyógyulta is, az időjárás' befolyását még ottan ottan fájdalmason sejtí. Megjegyzendő, hogy a' bankügy, ha szinte másutt olly szoross kapcsolatban van is a' társasági étellel, hogy majd nem egyedül szabályozza vérkerengését, de sehol nyilvános politikai jelszóvá nem vált, hanem e' dicsőség az Egyesült Országoknak vala főntartva. A' katona-elnök' bank elleni táborozása minden ujságolvasónak friss emlékében van.

Térjünk vissza a' vén Európába.

A' XIX. században Würtemberg kezdé meg a' bankok sorát. Fridrik, utolsó herczeg, de első király, 1802-ben alapíta egy „királyi udvari bankot,” mellynek igazgatója mellett néhány gazdag családnak, mint főrés-

vényeseknek, meghatalmazottai ellenörködnek. A' legfőbb ügyelést mindazáltal a' királytól nevezett hatóság viszi, és fontos esetekben mindig ennek határozata dönti el a' kérdést. I. Vilmos 1817-ben újra megerősíté ezen intézetet, 's kezes lön érette. Foglalkodásai igen sok félek, és mondhatni, hogy a' kereskedés' egész körét beölelik. Váltókat ad ki, és discountoz, kereskedik pénzzel és portékával, tőpénzeket fogad el letétül, és ad másokat kölcsön. Würtembergi tudósítóm azt állítja, hogy igen jó hitelben áll külföldön.

Kis szünet után a' Vesuv' classicus aljára is 'elsütött a' kereskedés' napja, midőn a' frankok' prizmája, sugarait oda töré. Murat alatt keletkezék az első nagy intézete Nápolynak, a' két Sicilia' nemzeti bankja. Alaptőkéje 4000 részvényből gyűlt 250 nápoli ducatijával²⁸⁾ 's e' szerint egy millio ducatira megy. A' bank discountoz, kölcsönöz aranyra ezüstre, ország' kötelezvényeire, és árukra is, saját üzérseget folytat, és tőpénzeket vesz be, mellyekről kamatot fizet. 1827-ben megint állott egy bank 60 millio ducati alaptőkével, (hihetőkép papirosan), mellynek célja, jószágok' és telkek' birtokosainak, gyárvállalóknak illő biztosságra és kamatra pénzt kölcsönözni, mindennemű kereskedési vállalatokat elősegélleni, sőt affélébe belé is ereszkedni 's a' t.

A' déli colossus' megbuktával (melly talán csak azért tűnt el a' színről, hogy az éjszakinak helyet adjon) egy béke időszak kezdődék, mellyet egyszersmind a' bankok' időszakának is nevezhetnénk, vagy Büsch-

28) A' napolü ducato, mintegy 1 ft. 37 kr. conv. értékű.

schel a' papiroskornak, mert ezen 25 év alatt csaknem annyi nyilvános bank alapult vagy újult meg, mint a' mennyit addig elő 3—4 század látott létesülni. Vajjon a' szaporodó kereskedési közlekedés, vagy a' hosszas háborukkal megkínzott országos pénzügyek' érdeke kívánta-e hatósban ama' segédeszközök' sűrűbb használatát, elhatározni bajos; tőlünk elég is az olvasót mindkét környületre figyeltetni; elég, hogy 1816-ban a' bécsi nemzeti bank alapult, 1818-ban a' dániai újult meg, 's a' sz. pétervári kereskedői bank állott fel; a' következő éven Altonában a' Schleswig-Holstein herczegségek' számára, aztán Norvegiában, Lisboában, Brüsszelben, Antwerpenben, Amsterdamban, Varsóban, Rómában, és Münchenben látánk sorban hiteltgyárokat támadni.

Első volt Norvegia, mely 1816-ban az új Eldoradot keresni indult. A' bank' főhelyéül Drontheimot választák, 's pinczéjébe rovatál' útján kényszerítőleg gyűjtött 2 millió species tallért raktak le. A' betevek' másoknak eladható részvényeket kaptak, melyek, ámbar a' bankjegyeknek csökkent árfolyamuk van, mégis értéköken fölül 30⁰/₀-el mennek el.²⁹⁾ A' gondnokokat a' storthing választja és számoltatja. A' bankjegyek' névértékei egy tallérig leszállanak, de vannak 10, 50 és 100 tallérosok is. Előmutatásra be kellene váltatniok, de a' bank csak árfolyam szerint ad pengő pénzt érettök; nem csuda, mert Norvegiának egy millió lakosai közt 40 millió tallér névértékű jegy forog. A' bank discontózt váltókat 6⁰/₀-el; kölcsönöz zálogra 4⁰/₀ kamattal; 's általában a' rendes bankfoglalkodást üzi. A' letett pénzekről nem ad kamatot. Osztaléka

29) Jussón itt eszünkbe a' Büschl okoskodása Eszm. R. 17. §.

6 $\frac{1}{3}$ —7%. Comptoirjai vannak Bergenben, Christianiában és Christiansandban.

Portugal 1821 óta, mely korban minden political panaceat elpróbála beteg testén, bir nemzeti bankkal, mellyre az alaptőke 5000 conto de Reis ³⁰⁾ 10,000 részvényre felosztva. Eleinte a' lisboai élénk pénzforgás mellett a' discontó szép nyereséget hajtott a' banknak, 's jegyeit mindenki örömezt elvette, mert 1828-ig minden pillanatban készpénzzel felválthatók voltak. De ezen időszakon túl a' polgárháboruk, a' kereskedés' csökkente, a' kormány erőltetett kölcsönei, a' bank' dolgát olly zavarba hozák, hogy a' fizetésekkel megkellett állanja; miért jegyeinek 's részvényeinek árfolyama egyenlő alfokon áll,

Szerencsésebben folyt dolga a' brüsselinek, mit olly iparteli országban, mint Németalföld, természetesen is várhatni. Németalföldnek mondjuk, mert ezen intézet' alapítása még Holland-Belgium' rövid házasági éltébe esik, névszerint 1823-ba. Alaptőkéje 50 millió for. 500 ftos részvényekre osztva, mellyek az oszlékon kívül 5%-t hajtának. Válás közben kisség uriasan viselé magát e' bank az új belga kormányhoz, mi könnyen magyarázható azon környületből, hogy Vilmos hollandi király a' részvények' $\frac{17}{23}$ -át bírá. A' bank' magatartása annál érezhetőbb vala Belgiumra nézve, hogy az országjövedelmek' kezelése reá levén bizva, computus' következtében a' bank' részéről 13

30) A' ree, rea, többesben rees, vagy reis, a' legkisebb pénzfajta Európában, mint a' mellyből 7—8 teszen egy conv. krajczárt. Rendszerint ezerével számítják, millerees vagy milreis név alatt. A' millerees 2 f. 22 krt. ér. Nagyobb öszveget conto de reissal fejeznek ki, mi 1000 milreist azaz 1 millió recst (2366 f. 40 kr.) teszen.

millió tartozás üté ki magát. Ennek kifizetéséről a' valóper' eldőlteig semmit sem akara tudni, sőt a' jövedelmek' kezelésében sem akará a' belgiumi kincstári szorosz ellenőrséget, és számadási rendszert elfogadni. A' belga ministerium a' legtermészetesen segít a' dolgon, 's egy új bank' alapítására nyitá aláírást, mellynek íve hihetlen gyorsasággal megtölt, 's a' régi intézet az igen nyereséges kezelést³¹⁾ kezéből kisuhanni szemléle. Az új „belga bank“ 1833-ben állott 20 millio for. tőkére, 's foglalkodásait részint nagy-kereskedési vállalatokra is terjeszté. Erre a' vetély' szelleme kettőztetett erővel megszállá a régi bankot, ajánlkozék de siker nélkül a' korábban megvetett feltételekre, 's egyszersmind egy kereskedési társaságot tervezé, belga készítmények' széthordására; mire 128 millio for. alaptőke hat óra alatt alá volt írva. Illy ország' dolga tenger, míg másé patakkal sem folyhat. Pedig Belgiumnak nincs Dunája! Antwerpen is kapott 1827-ben külön bankot; Amsterdam pedig még 1824-ben új öltönyt ada az elszerencsétlenedett ó bank' csontvázára.

Lengyelhon 1825-től fogva bír bankkal 40 millio lengyel forintra. Tőkéje uradalmakban 's zálogos levelekben fekszik, 's 1832-ben 16 millio lengyel forintra volt bankjegye (mellyek 5 lengyel forint névértékre leszálvák) forgásban, részvényei 500 lengyel forintok és 5% kamatot hajtának. A' zendülés alatt fizetéseit nem szüntette volt meg, de azótai sorsa előtünk bizonytalan.

31 A' bank t. i. az adószedőket saját ügyészeinek is használta, 's e' szerint fizetésök nem került semmi költségbe.

1834-ben Róma is bankot láta falai közt születni, mely kétséges, lesz-e olly jövedelmes, mint a' 'X. Leo alatti, mellynek alaptőkéjét a' Sz. Péter' basilicája alkotta, 's bankjegyeit Tetzelt hordá szét. A' jelen intézet 21 évre van szabadalmazva, alaptőkéje (frank lapok szerint) 10,000,000 frank (mintegy 4,000,000 conv. for.) 's jegyei 25 scudira ³²⁾ szólnak.

Legterjedelmesebb alkotmány a' bájos „zálog és váltó bank“, melly 1835-ben alapult, és a' bank-foglalkodások' minden ismeretes nemeit űzi. Bővebb ismertetését a' többiek után alábbra igérjük.

Közleményeink' sorát bérekeszti az 1838-ban tervezett szászbank, melly az előbbi vette mintául.

Leérkezve a' történetek' vezérfonalával korunkig, 's még egyszer az átfutott utra visszapillantva, egyéb észrevételünk nincs, csak az, a' mi minden olvasónak, nem kétlem, önkénytelenül eszébe tolódik. Mi t. i. ezen intézetet, melly felé a' világ gyorsított mozgással látszik rohanni, egy saját nemű chamaeleonnak látjuk, melly nem a' tárgyakra, mint amaz igazi, hanem a' nézőnek színeit ölti magára. Egy bűvös tükörnek, mellyben a' political oeconomus, a' patriota, a' kereskedő, a' philanthropus, a' socialista, a' centralisáló, a' kéljár, a' demagogus, és ki tudja még hány más áru- vagy eszme-speculans — gyakran túlfeszített — terveit, eszközeit létesítve szemléli. De ne feledjük, hogy a' tükröt egy bűvös mester tartja, ki, míg mi saját álmunk' képeibe merengve, a' jövődőt anticipáljuk, az alatt talán zsebünkől a' jelent kivette, és késő ébredtünket igen is keservessé teheti.

32.) A' scudo számítási pénz Rómában. Értéke 2 1/2 6. kr. conv. Feloszlik 10 paolira; egy paoli, 10 bajocchira.

3. §.

A' velenczei bank.

A' mások dolgaivali bibelődés, mit a' felszines moralisták „pletyka“ név alatt olly rosz hirbe hoztak, nem sejtve, hogy ugyanazt szélesebb körben „historiának“ nevezik, igen hasznos egy dolog. A' társasági mivelődéssel, a' közlekedés' könnyűségével arányban nő az, és ha a' XII. században életműveivel, a' hírlapokkal együtt létezik, ma nem kellene jelen cikkünk' elejét gyanításokkal pótolnunk. De már az úgy van: mindennel, a' minek eredete a' középkor' sötét századaiban gyökeredzik, egyszerre csak „in mediis rebus“ találjuk magunkat, 's a' velenczei bank is telies erejű 's munkásságu férjfi' képében jelenik meg előttünk, mellynek gyermekkorából alig vannak homályos emlékvonásai. E' kevés számu emlékvonások még is tanuságosok; mert mutatják, hogy egy aczél következetességgel szerkesztett és fenntartott erkölcsi alkotmány hatósb az Archimedes' híres erőművénél, mert ennek ő szilárd alapot kívánt, amaz, úgy szólva, csak szellethen lebegett. Igen is szellethen; mert képzeljen magának az olvasó egy pénztárt, mellyben egy fillér sincs, 's a' melly még is ezreket gazdagit, mellynek töpénzei szüntelen forognak kézről kézre, nem kevésbé biztos birtokul, mintha a' magyarhon' termékdúzs holdjai lennének, 's még valamivel biztosabb jövedelemmel; melly ilyen tündéres alakjában századokig tud tartani, és hanyatló korában is csak a' legerőszakosb fordulat tudá tenkre tenni. Ez a' velenczi bank' hű képe. Alaptőkéje a' köztársaság' egyik legviszályosb korában, midőn külháboruk 's belfordulat egyszerre ingatá, a' vagyonos polgárokra kivetett eről-

tetett kölcsönből álla. A' kölcsönzők tőpénzeiket soha vissza nem kapták, hanem ők és családjaik mind a' kölcsönsummákhoz jogot, mind ezek' kamatait firól fira örökölték, másokra átszállíthatták, 's így a' köz-társaság' jövedelmének nem kis részében osztoztak. Ezen intézetbe letett tőpénzek' mindenkori birtokosainak számba-, a' kamatok' át-vételére és kiosztására egy bureaunak kelle összeállani, melly „monte vecchio“ név alatt (Olaszthonban a' nyilvános kölcsöntárak „monte“ nevet viselnek) emlegettetik. A' tőpénzek' 's a' valóban pontosan fizetett 4% kamatok' biztosítására a' Signoria' jövedelmei valának lekötve. Majd a' kormány' újult szükségeivel a' monte is tervében 's tárában változtatásokat, nagyobb terjedelmet kapott, 's így támadtak egymás után a' „monte nuovo“ és „monte nuovissimo“. E' változások' időpontait meghatározni, első rangú kútfők' hiányában, képes nem vagyok, mert a' kiírók az évszámokat kibonyolíthatlan zavarba hozták.

Elég az, hogy az idő' folytában a' monte-k' banki foglalkodásai kifejlést nyertek, 's a' kormány nagyobb befolyást, erőt, és hasznót látott bennök, mintsem ne sietett volna, egészen hatalma alá keríteni. Léteztek a' montekon kívül magános banküzérségek is; de a' XVI. század' második felében a' velencei patricius a' kereskedéstől eltiltaték, 's ezzel a' kormány ürügyet és alkalmat kapa, a' többnyire nemesek által tartott magános bankok' elnyomására. Így alakult végkép meghatározott szerkezettel 1587-ben az egyetlen egy „banco di Venezia“, mint egy nemzeti intézet, mellynek táráról 's a' betett summák' bátorságáról az ország kezkeskedék.

Mennyiben folytak be ide a' korábbi kamatozó kölcsön-summák, meg nem mondhatjuk; annyi igaz,

hogy az új terv' kivitelére tetemesen gyarapíttatniok kelle. Az új szerkezet utáni betételek azonban sem kamatot nem követelhettek, sem tartási vagy kezelési díjjat nem fizettek. Mi biztatá tehát reá a' tőpénzese-
ket, hogy vagyonukat oda letegyék? Kétségkívül csak a' fizetésekbeli kényelem; következőleg csupán azokat, kiknél a' gyakori fizetés e' kényelmet szükségessíté, t. i. a' kereskedőket. De e' végre a' bankbeli átiratásokat, a' bank' rendszabásai 's hitele által, a' készpénzbeli fizetéssel egy rangba kelle emelni. A' rendszabások a' következők valának:

Elsőben is egy úgynevezett „fizető tárt” állítanak, mellynek kötelessége volt, a' bemutatott követeléseket azon pillanatban kész pengő pénzben kifizetni. Ennélfogva kiki biztosítva volt, hogy betett pénzét, ha valami idegennel kötendő alkuja, vagy akármi más terve vagy vállalata szükségesíti, aranyokban vagy más jó pénzben azonnal kiveheti. Ez a' lehetőség, 's minden esetre az arrol meggyőződés, azt mivelé, hogy a' kereskedő, míg csak kerülhette, a' kivétellel nem nyűgölődött.

Velenczében különféle pénznemek jártak; a' bankénak a' legjobbat választák. A' bank minden summát valódi finom, elegyitetlen, és reszeletlen aranyokban vett be, számított, és fizetett. Innen a' következett, hogy minden, a' ki egy lejárt váltólevél' értékét fel akará venni, örömelebb vette fel a' bankban, hól telies sulyu aranyot kapott, mint a' kiadóól, hól elegyített hitványabb pénznemekkel is meg kelle elégednie 's ebből az okból a' kiadóval is, ha csak lehet, a' váltót a' bankra iratá. További eredmény a' bankpénz agioja vala a' közforgási pénz felett.

Lassankint bejött az a' szokás, hogy a' váltó' vagy más utasitmány' kifizetésekor a' levél' birtokosa a' summát nem vevé ki a' pénztárból, hanem csak maga nevére feliratá. Innen az átírás' rendszerére már csak egy kis lépés volt. Ebben is a' kormány a' példával előlment, 's a' maga pénztáaira nézve minden banki átíratást készséggel elfogadott, 's mihelyt a' bankbeli fizetés és átírás jól divatba jött, törvényül leheté hozni, 's valóban hozák is, hogy a' nagy-kereskedési áruk' és váltólevelek' fizetéseit csupán b a n c o b a n lehessen megejteni, hogy az adósok pénzeiket a' b a n c o b a vinni, 's a' hitelezők azt a' b a n c o b a n átvenni tartozzanak; úgy hogy minden fizetések csupán csak a' banco-könyv' egyik leveléről a' másokra átírás által essenek meg. Ezzel a' bankérteknek mintegy erőltetett folyamat adának; de mivel hitel 's kívánság előzé meg, a' bizalom vele legkisebbé sem csökkent. Édesítő kedvezményül még azon kiváltságot is hozá tettek, hogy a' bankra adott utasitmányokat sem lefoglalni sem elzalogolni nem szabadott.

Igy adának a' bankértekeknek pénzbecset és használatot; 's hitelöket a' kívánt kifizetések' pontosságával, a' használt pénznemek' telies becsével, a' fizetők' és kapók' kényelmével, a' banki fizetésekhez ragasztott kiváltsággal állandóan fenntarták. Ezen elsősegért a' kormány jókora tőpénzt kapá keze közé, mit alkalom szerint kamat-tereh nélkül hasznára fordíthatott. Egyetemi bankárrá lett, minden magánosok' pénzügyéről tudomást vett, 's hitelét olly tántoríthatatlannul felállítá, hogy ámbár későbbre a' tőpénzek' más-hová fordítását mindenki tudta, sőt a' pénz' hiánya 1690-ben és 1717-ben a' fizető tárt bezárni 's a' készpénzfizetéseket évekig felfüggesztetni kényszerítette, mégis

a' bankértekek' árfolyama 's kapóssága legkisebbé sem csökkent, 's forgásuk szakadatlan folyt; mert erősen hitték, hogy a' készpénzfizetés nem sokára meginduland; mi úgy is történt, 's a' kormány maga is az átírást mindig nehézség nélkül elfogadta. Végre olly erős lábra állottnak vélé a' kormány a' bankértekeket, hogy nem félt, két terhet akasztani reájok. Egy rendelet, magtalanul elholt bankrésztvényes' mellékes örököseitől, a' kimultnak bankbeli javairól 10% átszállítási díjját követelt. Egy más, a' természetes örökösök és vég hagyomány nélkül elholt birtokos' banki részvényeinek örökösévé a' köztársaságot tevő.

Mi volt ezen kereskedési középponti pénztárban a' tőpénzek' egész öszvege? kipuhatolni bajos; különböző időkben szükségkép különbözőnek is kelle lenni. — A' XVIII. század' közepén 5 millió, azon század' vége felé 14—15 millio ducatura³³⁾ veték; de nem sokára a' bank, a' század, és a' köztársaság együtt elenyészének; 's az ausztriai kormány' minden kedvező, gondos rendszabásai a' bankkönyv' levelein álló számjegyeket többé meg nem aranyozhaták. — Ezen könyvekben a' számítást fontokban, soldokban, és denari di grossokban vitték. 12 denari tevé egy soldót, 20 soldó egy fontot, vagy lírát.³⁴⁾

Az úgynevezett ducaton a' bancóban a' lira' tizedrészét érték, 's ez, a' közéletben folyamban levő vert ducatonál 20%-el többet ért. Ha valaki másnak 120 ducatit akart fizetni a' bankkönyvben csak 100-at íratott át.

33) A' ducato di banco 1 ft. 56. kr.; a' ducato di piccola corrente 1 ft. 15 krt. teszen; mindkettő csak számítási pénz.

34) A' denaro di grosso — 5 kr.; a' soldo — 1 ft.; a' lira di banco — 20 ft. tón kerekszámában.

A' b a n c o, évfolytában négy ízben bezáraték, u. m. martiusban, juniusban, septemberben és decemberben, mindeniknek 20-ikán, 's mindig 20 napig. Azalatt azonban nem hogy a' készpénzsummák', hanem még a' bankbeli tőpénzek' cserélgetése sem szűnt a' kereskedők közt, 's a' bezárás' ideje alatt ejtett alkukat a' bank' kinyitásakor átíraták. Ezen kívül nyugodt a' bank a Carnevale alatt 8—10 napig, 's a' szenthéten. A' pén-tekek is ki voltak véve, mert a' hét' ezen napján szá-míták ki, (ha innep nem volt) a' bank' könyveiben a' debet és credit közt a' mérleget.

A' velencei piacra szóló váltókat mind banco-ban kelle fizetni, 's mindeniknek határnapja után hat napi r i s p e t t o d i b a n c o j a volt szabva, mellynek elteléseig az intézvényezett sem fizetni, sem protestálni nem tartozék.

Az áruk feletti alkukat lehete kötni bancoban vagy folyópénzben, kivevén az olajat és kényesőt, mellyekkel szabály szerint nagyban mindig bancoban kelle tráfikálni. Ha az áruk feletti alkuban a' folyó pénzzeli fizetés világosan kikötve nem volt, 's a' vá-sárló bancoban akart fizetni, az eladó tartozott elfo-gadni. —

A' banco' bezárata pillanatától fogva az adóst, váltólevelei' fizetésére sem folyó pénzben, sem ban-coban, a' kinyitásig kényszeríteni nem lehete, 's min-den esetre a' hatodik napot elvárva; kivéve mindaz-által a' bukás' esetét, midőn a' hitelező tüstént nya-kon ragadhatta az adóst, kitelt váltólevelei' fizetésére.

Igy állott a' velencei híres bank, nem mint Büsch mondja, cserépalapon, hanem beléforrasztva azon in-gatlan érczalkotmányba, mi a' legbevégzettebb aristo-cratiái kényuraságot képzi. Ámde a' rozsdá csak az

aranyat nem fogja: a' velencei Signoriának volt ugyan aranykönyve, de nem volt aranytőkéje, és 1796-ban midőn a' frankok benyomulának, 's a' köztársaság' hajóját a' vész felfordítá, a' bank azt mondhatá, mit Bias; a' phlegmaticus bölcs,: „mindenemet magammal viszem,“ könyveit nyalábra raká, 's a' szárazra kiszálla. —

Mondják ugyan, hogy a' töpénzek' átiratását ma is folytatják, de ez, mint ugyan Büsch szépen jegyzi meg, azon dicsőség cserélgetése, hogy ki legyen egy elenyészett kormánynak tiszteletbeli hitelezője.

4. §.

A' genuai bank. Banco di S. Giorgio.

Genua, Velence' vetélytársa, a' kezünk alatti tárgyban sem akart hátrább maradni. Bankját részint már 1345-ben tervezék, de csak 1407-ben alapíták meg és szabályozák végképileg. Tőkéje ennek is csak névbeli volt, 's a' kormány' kölcsöneiből állott. Biztosításukra azonban nem csupa szó, hanem a' köztársaság' fekvő javai (mik közt Corsica' szigetét is számolják) valának adva, 's ezeknek kezelése a' hitelezők' (most már bankrésztvényesek') kebléből kinevezett igazgatókra bízva. E' testületet és bureauját Sz. György kamrájának nevezék. Ügykezelésöket a' jó rend és önhaszonkeresetlenség bélyegzé; de ez, úgy látszik, nem vala elég a' résztvényesek' tömege' megnyugtatósára, mert későbbre az igazgatói tanácsot százsz személyre szaporiták. A' bank' pénztárát mindig szentül megőrzék, úgy hogy a' legnagyobb szorultságban is, mint az 1684-beli lödöztetés alkalmával, hozzá nem nyultak, sőt még a' szózatot is, melly e' végre emel-

kedni merészle, nagy hatállyal elútasíták. Az idegeknek nem voltak illy kimélők; az osztrákok kirablák 1646-ban; azután megint a' frankok, midőn 1800-ban oda bérekedve ostrom alatt valának, a' bankbeli pénzt csapataik' fizetésére fordíták.

A' genuai bank egyébaránt eredeti rendeltetéséhez hivebb maradt, mint a' velencei, 's inkább a' köztársaság' jövedelmei kezelésével, mint a' kereskedés' előmozdításával foglalkodott. Az 1800-beli csapást soha sem tudta kiépülni; azután senki a' pénzét betenni nem merte; legfőbb záloga, Corsica, a' frankok' birtokába ment; 's végre a' köztársaság' függetlensége elvesztével megszűnt az új kormány' gondjainak középpontja lenni. Szóval ezen intézet ma valódi banco rotto, 's a' részvényeseknek a' város' jövedelmeiből kimutatott részecske, temérdek veszteségeik után, nagyon csekély kárpótlás. Sic vos non vobis —. A' genuai bankot többnyire a' czédulabankok' közé számítják, de mivel szerkezete' részleteiről sehol kimerítő tudomást magunknak szerezni nem tudánk, az olvasót félvilágba vezetni, tanácsosnak nem tartjuk.

5. §.

Az amsterdami giróbank.

A' legelső bankot, mi, minden mellék érdekek és kinézések nélkül, egyenesen csak a' kereskedés' szolgáltatára lön szentelve, Amsterdám állítá, Holland mondhatá ellenségeinek ama hajdani Józseffel: „Ti gondoltatok ellenem gonoszt, de Isten gondolta azt jóra fordítani.“ Mert a' spanyolok a' Németalföld ellen folytatott háborura America' bőven folyó kincsei

ből temérdek jó ezüst pénzt verettek, melyeknek ducaton nevet adának, 's ezek részint a' háboru, részint kereskedés' után milliónkint takarodtak Hollandba, hól az iparos markok keményen megszoríták. Az utrecht egyezés 1609-ben megkötöttén, az egyik pénzforrás megszakadt, 's a' hollandiak sajnálák, hogy a' jó ezüst kereskedés' útján a' világ' minden részeiből odagyűlő, gyakran elegyített, hitvány, kopott pénzzel összevegyűljön és felcserélődjék. Egy kis kamarácskát építének tehát, hová a' könnyen elsikamló fényes foglycskákat bátorságba helyezték, 's ezt a' fogházat banknak nevezék. A' bank' szerkezete, kezelése és szabályai általánosan véve azok voltak, miket az eszméleti részben az országos forgató bankok' czime alatt megirtunk. Csupán némi részleti különbségeire tartjuk még szükségesnek az olvasót figyeltetni.

A' spanyol ducaton Hollandban 3 fl. 3 stüverben, ³⁵⁾ tehát 63 stüverben, járt. A' bankba ellenben csak 60 stüverre számítva vették be, úgy hogy ha valaki 100 ducaton betett, 6300 stüver azaz 305 ft. helyett csak 300-at irtak a' bank' foliojára. A' bank' forintja tehát $1\frac{2}{3}\%$ el többet ért, mint a' künnforgó forint, vagy is 1 forint bankpénz 1 ft. és 1 stüver bankkivüli pénzt húzott. Ezt nevezék az amsterdami bank agiojának, mi annak idejében sok embernek szeget ütött a' fejébe. Hogy olvasómmal is a' ne történjék, meg kell magyaráznom, hogy ebben a' betevőnek semmi kára nem volt, mert a' bankbeli 60 stüver annyit érvén, mint a' bankon kívül 63, ha, p. o. Van Vliet van der

35.) A' ducaton érteke 2 f. 30 kr. volt. — A' hollandi forint korábban 20 stüverre, a' stüver 2 grootra, oszlának. A' stüver' érteke közel $2\frac{3}{8}$ conv. kr., a' forinté tehát $49\frac{1}{2}$ kr. conv.

No otnak 63 forintot akart vagy tartozott fizetni, akár a' maga bankfoliojáról átiratott emennek foliójára 60 ftot, mind egy volt, mert ez megint csak annyit tett, hogy ő a' bank' pinczejében fekvő ducatonjaiból 20 darabot emennek átadott. Ha pedig pénzét kiakarta venni valaki a' bankból, minden 60 stüveriért egy egy ducatonat számítottak és adtak ki. Ha már ezen különbség okát vizsgáljuk, valóban semmi egyebet nem találunk, mint a' számításbeli könnyebbséget, miszerint kényelmesb vala, 60-nal, mint 63-mal osztani. A' ducatonok' árfolyamának csökkentése cél nem lehetett, mert az, míg a' ducatonok jó ezüstből valók és telies súlyuk valának, a' banknak hatalmában sem állott, szükség sem volt rá. Haszna pedig úgy keletkezett, hogy a' pénznemeknek nem csak Hollandra, hanem majd az egész kereskedő világra nézve általános és változatlan ármértékévé vált, mert 3 bank forint egy telies súlyu ducaton tiszta ezüst tartalmát tev. ³⁶⁾ Ezen ármérték nemcsak a' ducatonra, hanem minden Amsterdamban forgó arany-, ezüst-pénzekre kiterjedt, és mindeniknek ezüst-tartalmához képesti agioja volt a' bankban. Mihelyt ez a' rendszabás kitalálva és elhatározva vala, lehete más pénzt (de csak nagy darabokat) sőt ezüst-, arany-rúdakat is bevenni a' bankba letét és forgatás végett, a' mit az amsterdami későbbre valóban meg is tett; de úgy hogy a' pénzek' ezüst vagy arany próbáját felvéve, mérlegbeli súlyuk szerint számította be.

Egyedül a' telies súlyu ducaton' ezüst tartalma lévén változatlan mennyiség, önként következik, hogy

36.) Ezen ezüst tartalom középszámban 602 holl. As; vagy is 8111 kölni Richtigkeit.

minden más pénzdarabok' névértéke ahhoz mérve változó volt és agiot kapott, még pedig kisebb nagyobb becseş ércz' tartalmához, új vagy kopott, ép vagy reszelt voltához, a' készpénz' kisebb vagy nagyobb szükségéhez és kapósságához képest különbözött; szóval a' bank' érvényén kívül minden más pénzé magát a' kereskedés' phasisaihoz szabta, de soha (rendkívüli, országos csapásokat kivéve) a' bankét meg nem haladhatá.

A' bank' alapításakor szintolly kényszerítő rendszabásokat hoztak, mint a' velenczeire nézve, miszerint 300 ftot meghaladó nagy kereskedési és váltóbeli summákat mind a' bank által kelle fizetni. A' 300 ft. egyszersmind minimum is volt; 's a' ki ezen alóli összeget akart a' bank' foliojára iratni, csak 6 stüver díj mellett teheté. A' bank rövid időn nagy hírré kapván 's nagy bizalmat gerjesztvén, ama szabály' kényszerítő erejére többé szükség nem volt, mert az egész kereskedőség örömet használá örökös pénztárának. Állitják, hogy volt idő, midőn 300 millió forint is fektült benne nemes érczekben. Ekkor Amsterdam Europa' legelső ezüstpiacza vala. A' bankpénztár' sértetlenségéről 's a' könyvek' hiteléről a' magistratus kezekedett, 's ezért igazgatását is maga vette kezéhez, de olly titkolódzással, hogy még az igazgatókat sem lehete jó móddal tudni, 's az 1790-beli majd említendő bankrendelet csak „Amsterdam' városa' polgármesterei 's igazgatói“ aláírással vala kiadva. Mennyire kipuhatható, két polgármesterből és négy magistratualis biztosból állá a' bankigazgatás, kik munkálódásuk' eredményét azon intézet' birtokosaival, a' kereskedőkkel nem is közlék, hanem ezeknek csak következeit kelle sejtetniök 's érezniök.

Az' amsterdami banknak nem vala tulajdonképi készpénz forgató nyitott pénztára, de elnézésből kapcsolak hozzá egy illyes hivatal, mellyben a' ki részt akart venni, egyszer mindenkorra 10 ftot fizete. Ezen részszerinti kivételeket nem kell összevétni azon szabadsággal, miszerint minden bankrésztvényes az oda letett pénzét jó ezüstben és aranyban mikor tetszett mind (oda és leszámítván t. i. a' másoktól reá- vagy a' töle másokra irt summákat) kivehette; miért tartásköltségben $\frac{1}{16}\%$ et, és ha az a g i o 5% en alól volt, a' különbséget reá kelle fizetnie. ³⁷⁾

Midőn valaki egy kitelt váltólevelet kiakara a' bankban fizettetni, a' hátára írá: T e s s é k s z á m o m r a a' b a n k b a n a' j e l e n l e v é l' f o g l a l a t á t á t i r n i. Amst. datum. A' ki pedig másnak egy váltólevelet átengede, illy hátriratot tőn: T e s s é k a' b a n k b a n e n n e k ' s e n n e k s z á m á r a a' t u l o l d a l i t a r t a l m a t, m i n e k é r t e k é t t ö l e m e g k a p t a m, á t i r n i. Amst. sat.

A' ki többet talált iratni a' maga számára, mint a' mennyit követelni joga volt, 3 forint birságot fizete.

A' bankot bezárák rendesen évenként kétszer, u. m. januariusban vagy februariusban, és ismét juliusban vagy augustusban mindig 8 — 10 — 15 napig, mi alatt a' mérlegek' kiegyenlítésen dolgoztak. Zárva volt még húsvét, pünköst, karácson' innepein, a' böjtnapokon és a' szeptemberi nagy vásár' kezdő napján.

Ha két kereskedő közt a' bankra nézve valami bajoskodás támad, a' magistratustól kinevezett két biztos látá el rövid perrel.

37.) Ha t. i. a' ducaton' piacziára 63 stíver helyett pl. csak $62\frac{1}{2}$ lett, minden kivett ducatonra a' fél stívert reá kellett fizetni.

Ezek voltak nagyjában az amsterdami bank' kezelésének életnűi működései melyeknek erőt és életet azon, egyfelől biztosítás másfelől meggyőződés ada, hogy a' bank' könyvein forgó minden forintnak megfelelőleg egy valódi ezüst vagy arany forint van a' bank' pinczéiben letéve. Ezen renditetlennek tartott oszlop csaknem renditetlen tartá az egész épületet 180 évig; mert még 1672-ben is, midőn a' frankok' beütése az Alföldi Szövetséges Országokat öszvetiprással fenyegette, a' rémülésnek egyéb következése nem vala, hanem hogy az agio kevés időre a' bank ellen fordult ³⁸⁾. Minden azt hitte, hogy a' már közel érkezett ellenség' első gondja a' bank' feldulása lesz, és sokan siettek részöket kivenni, mit legott ki is kaptak, mert a' bank a' fizetéseket még egy pillanatra sem függeszté fel. Az erősb hitűek hasznukra fordíták a' gyanakodóbbak' ijedtségét, t. i. a' bankbeli summáikat bizonyos % lehuzásával nekik készpénzben kifizeték, és magukra átiraták. Azonban a' jég nem a' bank, hanem a' frankok alatt törék be, 's az ellenség' távoztával minden a' régi lábra állott. Más crisistől lehete talán félni az örökös helytartó' telies jogaiba burgus fegyverek általi visszaállítása' alkalmával 1787-ben, de Vilmos azt mondá, mit későbbre a' hasonló módon visszaállított Bourbon király: „Csak egy hollandival van több“, 's ez minden aggályt elenyésztete. Hanem a' belső féreg veszélyesb vala a' külviszályoknál, a' titkolódzó kezelés' gyümölcsei megérvén, szembetűntek,

38.) Azaz: a' bankfoliora irt forint, miből 100, piaczi 105-öt ért, most 100-an alól iratott át, vagy is ha X kereskedő Ynak 980 forinttal tartozott, Y azt kívánta, hogy a' bankban 1000-et irasson át neki; holott az előtt a' banki 1000 forintot 1050-ben vette,

's az igazgatóság 1790-ben kénytelen vala kivallani, hogy részint az országnak, részint a' keletindiai társaságnak milliókat (mint hire volt, — mert tisztán akkor sem állottak elő vele — tizen fölül) kölcsönöztek.

Ezen felfedezés az 1672-belinél nagyobb rémülést és bankrai csődülést okozott, mindenki sietett, letett pénziért ezüstöt venni ki a' szabott árron, u.m. finom márkáját 24 f. 3 stüveren számítva, 's a' bank a' legnagyobb veszélyben forgott, hogy majd nem lesz, mivel fizessen, mivel a' kölcsön adott milliók' rögtön visszakapásáról szó sem lehet. Ezen kétségekben az igazgatóság váratlanul egy rendelményt teve hírré, miszerint:

1) Az ezüstnek márkáját csak 26 f. 15 stüverből számítva adják.

2) További árfolyamát minden holdnapra újra határozandja 's teendő közzé.

3) Senkinek sem ad ki ezüstöt, a' kinek bankfolyóján nincsen legalább is 2500 ftja, 's így is egy nap nem ad ki többet 50,000 ft érőnél, akármennyi tömve legyen is a' bank' tára.

Ez a' hirdetmény csaknem annyi volt, mint a' nemfizethetés' kijelentése, 's azon környület, hogy az igazgatók az ezüst'árrát önkényök szerint akarák határozni, a' giróbank' életerébe vágott belé, mint a' mi által teliesleg megszűnt a' pénzke' árbecsének változatlan mértékeül szolgálni. Következése a' lett, hogy 100 bankforint, mi addig 105 forgó forintot ért, rögtön 94-re szállott. Mig a' frankfordulatot követő eurpai háboruk Holland' kereskedését egészen meg nem csökkenték, mind csak nyavalygott a' bank is, és forintja' árfolyama 92 és 84% közt ingadozott; de midőn 1797-ben és 98-ban a' frankok Hollandot elfoglalák, a' bank is

megirá vég hagyományát, működéseit megszünteté, 's 1814-ig lassankint minden letett tőpénzeket, mint az eddigiekből következtethetjük, természetesen, bizonyos % veszteséggel 's nem mindig ezüsttel, visszafizeté, és ekkor örökre elszunyada.

Hamvából mint phoenix az új amsterdami bank „Németalföld' bankja” czim alatt, de egészen más alakban, azaz mint czédulabank, kele ki. Ezt 1814-ben alapíták, az angol bank' mintájára, 5 millio forint tőpénzzel, 5000 részvényre osztva, melyeknek mintegy tizedét IV. Vilmos király kirja. Bankjegyeinek, melyek 20, 40, 100, 200, 300, 500, és 1000 forintok, kiadására 25 évre kirekesztő szabadalmat kapa, mit 1839-ben megújítanak. Kezelésére a' részvényesek minden hat holdnapban elnököt, titoknokot, és öt igazgatót választanak, kik akárhányszor újra választathatnak. A' bank discountoz, a' kormány' számára az újan határozott pénzverési rendszerrel megegyező arany és ezüst pénzdarabokat 's a' magánosoknak is gyári pénzeket veret. Tőkéjét 1819-ben megkettőztették, miszerint most már 10 millióra rug.

6. §.

A' hamburgi bank.

Bajosan akadhatnak vizsgálódásaink' sorában egy második intézetre, melly olly tartózkodó megfontolással alapittatott, olly lelkiismeretesen kezeltetett, időről időre olly kor- és környülményszerű rendszabásokkal javittatott volna, mint a' hamburgi bank. Alapítói jósló szellemmel látának előre minden kárt vagy nyereséget, mi a' pénzforgás' sorsából a' bankra következhetendett; annyi nyilvánosságot adtak neki,

a' mennyi pénztárát a' kezelők' hűtelenségétől megőrizhesse, a' nélkül, hogy Némethon' első 's annak maradni akaró kereskedő városának kalmári feltékenységét felébressze; végre tervében annyi tágasságot hagytak, hogy az idők' változtával a' szükséges igazításokat erőltetés nélkül beléje lehessen oltani. Kár, hogy honunk' és korunk' környületei o' szép példát, ha akarnók is, csak szellemileg engedik követnünk.

Az amsterdami bank már 10 éve hogy álla, midőn folytonos virágzása és nagy híre a' hamburgiak közül is sokakat utánzásra' kisztete. De nem kevés vala az ellene emelkedő szózat is, melyeket azonban a' historia' fülei elől a' conservatívek' daczára létesült bank' vastag levéltárfalai fogtak el. Végre csak, ugyan győzött a' szükség; mert a' XVII. század' elején gazul divatozó pénzreszelés a' német és más pénzeket naponkint annyira megrongyollotta, hogy a' hamburgi kereskedő minden pénz' bevételeiben károsodott. Volt ugyan jó pénz is, de épen ennek meghatározására 's a' roszak' ahhoz képesti árfolyamának megállítására nem vala semmiki állandó mérték, holott ennek lehetőségét az amsterdami bank' példája szembetűnőleg kimutatta. Próbát tőnek tehát, 's 1619-ben egy pénztárt állítanak, melybe a' Hamburgban levő jó species-tallérokat³⁹⁾ a' mennyire csak lehet összevegyűjtve, és pontosan megmérve, próbálva; be rakák. —

39) Species Thaler vagy Species Reichsthaler a' nálunk is veretni szokott 2 pengő forintos tallér. De a' szóbanforgó időszakbeliek jobbak valának, mint a' melyeknek (kivált a' hamburgiaknak) ezüst tartalma 540 holl. as vala; holott a' mi talárlunk törvényes finom ezüst tartalma $486\frac{2}{5}$ holl. as.

A' bank' első rendszabása mindjárt eltért az amsterdamiól, melly a' mint látók, a' banknak adott agiot a' künnforgó pénz ellen; holott Hamburg épen megfordítva a' künnforgó species-tallért $\frac{1}{100}$ -eddel jobba tette a' bank-tallérnál, t. i. minden betett 1000 tallér helyett 1001-et irt a' betevőnek bankfoliojára. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a' nagy pénz, mint a' tallér, jobb ezüsből volt verve, mint az apró, p. o. schillinges, garasos, krajczáros 's a' t. darabok; a' bank pedig a' beteendő pénzsummákat csak amazokban vette be. Ha már feltesszük, 100 tallérban, species-tallérra kiverve, több ezüst volt, mint ugyanannyi summára menő 6, 12, 's a' t. schillinges⁴⁰ 1 darabokban, tehát amannak valódi értéke nagyobb vala. Úgy de ezt nem minden ember tudta vagy vette észre, azért a' közforgásban 10 tallérért species-tallérban nem adtak egy parányival is több portékát, mint 10 tallérért 6 schillinges darabokban. Hanem igen is észrevették ezt a' reszelők és a' nagy kereskedők. Amazok ugyanis gondolák, hogy a' species-tallérbeli több ezüst úgy is a' közforgásra nézve kárba megy, ennél fogva a' feleslegesnek véltet szép csinosan és mesterségesen lereszelgeték, 's az így gyűlt ezüstöt eladogatók, miután a' megkoptatott tallér még is csakugyan annyiban ment el. A' hamburgi kereskedők ellenben jobbnak láták, azt a' hasznót a' pénz'

40) Hamburgban kétféle schillinggel számítanak u. m. schilling vlä-misch, és sch. lübisch. Ez amannak $\frac{1}{6}$ -da; a' sch. vläm. a' species-tallér $\frac{1}{8}$ -da azaz 15—16 kr. conv. A' sch. lübisch tehát, mit rendszerint ezen cikkünk folytatában értünk, a' schilling név alatt, $2\frac{3}{6} - 2\frac{2}{3}$ kr. 16 schil. = 1 mark. 3 mark = 1 species-tallér:

csonkítása nélkül maguk venni, 's egyszersmind a' jó tallérpénzt nyugalomra helyezvén, mind a' mester-séges mind a' forgásban elkerülhetlen surlódás általi koptatástól óvni.

Második különbség ez előbb leirt és jelen bank közt a' vala: hogy ennek mindjárt fizető pénztára nyílt, miszerint minden bankrészvényes, betett tallé-raiból annyit, a' mennyire készpénzben szüksége va-la, akárhányszor kivehetett, vagy utasítványa útján másokkal kivétethetett, önként értetvén, hogy a' ki-vehető summáknak bizonyos minimuma határozottatott. Ezáltal azonban a' tallérok a' forgási kopásnak újra kilevén téve, ezen kopás' díjját kiadáskor a' kivevő-től előre lehúzták, és bankfoliójáról 1000 darab rt nemcsak 1001 banktallért, hanem azon fölül még $\frac{5}{8000}$ -edet, mindössze 1001 tallért 30schillinget számítottak le. E' parányi tereh azt a' következtetést is hozta, hogy a' pontosan számító kereskedő, míg csak lehetett, a' pénzéhez nem nyúlt, hanem átiratás által törekedett forgatni. Mind e' mellett néhány izben szükségesnek látá az administratio a' fizető pénztárt bezárni, hanem hól hatósan felszólaltak a' részvényesek ezen erőltet-tett rendszabás ellen, úgy hogy kevés nap mulva fel kelle függeszteni, hól megegyeztek ugyan benne, de a' végén mindig káros következással. A' dolog így volt:

A' német birodalom pénze hovátozább roszulni kezdett: nevezetesen VI. Károly alatt a' species-tallér, mellynek ezüstben 540 Ast kellett volna tartani, csak 516-ra szállott, 's a' hamburgiak, hogy a' császárt meg ne bántsák, nem merték az új tallérokat a' bank-ból kirekeszteni. Ez által a' banktallér, mellynek árbe-cse a' jó species-tallér-ra volt alapítva, ingadozóvá lett, 's a' zavar annál nagyobb, hogy Hamburg a' pénzeit .

még mindig a' telies értékökbén verette. Még rosszabbak és károsabbak voltak a II. Fridrik burgus királytól a' hét éves háború korában veretett tallérok, melyek az által még többet ártottak, hogy az ezüstöt Hamburg szerezte hozzája, 's ezért a' készpénz szűkülni 's a' bank boltaiból kifelé erősen folyni kezdé. Ekkor történt az első tartós cassa-zárás, miáltal a' készpénz még szűkebb lett, 's a' bankra nézve igen káros új nyereszkesedésre nyújtott alkalmat. Ide t. i. nem csak állandó betétel, hanem zálog útján is lehetett pénzsummákat beadni, vagy hogy munkánk' eszméleti részére utalva, röviden kifejezzük, a' hamburgi intézet kereskedői kölcsönző bank is volt. A' zálogosító ugyan nem kapott ki pénzt, hanem csak foliójára irták a' kívánt summát, mit aztán a' többiekkel egyaránt át- 's visszairathatott. A' felírott pénzsummát a' zálogba tett pénz' árfolyama szerint számították; de mivel a' különben is szűk pénz' idején az illy zálogbetétel a' készpénzt még ritkábbá tette, azáltal árfolyamát is növelte. Ha p. o. 1750-ben bizonyos tallér' neméből 120 ért 100 banktallért, Lütken kereskedő zálogba tett 12,000 tallért, 's a' bankfolyójára felírtak 10,000-et. Fél év múlva, midőn a' pénz' szűkültével 100 bancotallérért künn a' piacon már csak 110-et adtak, Lütken a' bankfolióra írott 10,000 tallért, miért ő piacon 11,000 tallért kapott volna, kitorölteté, 's a' bankból a' zálogjában 12,000 tallért vett ki, min ő tisztán 1000 tallért nyert. Még ez sem elég, mert újra betevé, de csak a' 11,000 tallért, foliójára azért megint 10,000 tallért írának, 's az árfolyam 106%-re apad, hasonló taticával ismét 400 tallért nyere. Ezek és hasonló példák a' banknak sem czéljával sem érdekével nem egyezvén, a' pénzbeté-

tel' szabályozása gyökeres javításokat kívánt. Meg is történtek ezek az által, hogy a' bank' pénztárából a' spanyol piastereken, mint még egyedül bizodalmas pénzen, kívül, minden vert ezüstöt kirekesztettek, és a' nemes érczeket csupán rúdakban vették be, meghatározott próbára és árron. 1790-ben végre minden pénzdarabot végkép kizártak, és csak $15\frac{2}{3}$ próbás ezüstöt fogadtak el betételben. A' tallérok' kiküszöbölésével a' bank más egységet is vett fel, u. m. a' tallérnak mintegy harmadát, mit marknak nevezének. Mintegy — mondók, — mert ez a' harmad semmi létező vert avagy csak számító tallérhoz nem szabja magát; hanem egy kölni marca $15\frac{2}{3}$ próbás ezüstnek $\frac{8}{221}$ része, vagyis más szóval: egy marca ezüstért a' bankfoliora $27\frac{5}{8}$ marcot, azaz 27 mk. 10 sch. irnak creditnek. Következőleg a' mark' árbecse közvetlenül csak az ezüst árbecsétől függ, melyet jó rendin szadzadokra változatlanak lehet venni, miszerint a' hamburgi banco-mark az egyetlenegy változatlan becsü-pénz Európában, 's minden más pénzek' ármértékeül nemcsak vétethetik, hanem valóban használtatik is. Jelenleg tehát nem a' markot számítják a' banco-tallér, hanem ezt amaz után, 's mind egyik mind a' másikat teljes meghatározottságában eszmeheli pénz, melyet azonban $\frac{8}{221}$ kölni marca (1777 bécsi irányló) $5\frac{2}{3}$ próbás ezüst tömeg igen megfoghatólag képez. Vernek ugyan ma már Hamburgban mark-pénzdarabokat is; de a' pénzverésbe kikérülhetlenül becsúszó hiányok, kopás, a' kész pénz kisebb nagyobb szűkösségéből származó becsváltozás miatt, ennek is árfolyama van a' banco-markhoz képest. A' pénz betétel és kivételkori árkülönbség a' mellett csakugyan megvan, és az utóbbi esetben a' birtokosnak a' $27\frac{5}{8}$ markban vett

ezüstöt $28\frac{3}{4}$ azaz 3 schillinggel többre számítják vissza, mi a' bank kezelési költségeinek fedezésire szolgál. Ez az utolsó rendszerváltoztatás, de nem utolsó esemény vala a' bankra nézve; mert Napoleon mint választott előképe Nagy Károly, birodalma határát az Elbe' torkolatáig terjesztendő, Hamburgot is részeltette azon drága dicsőségben, hogy tartományainak egyik szélőre legyen. Függetlensége vesztével 8 évig (1806 — 1814) nyomorgott a' requisitiok', contributiok' 's a' had' viszáljai alatt, 's általuk szenvedett 20 millio kárát a' tetézé, hogy Davoust, elementekor a' bank' pinczjét kiüríté. A' haramia (mert magánosok' és nem ország' birtokát kobzá el) 7,489,343 banco-markot kapta a' pénztárakban, 's a' kárpótlás' követelésekor 'az ujságvágyók valahára megtudhaták azt a' titkot, mit egy másikkal együtt a' bankigazgatás mindig leplezni tud, u. m. 1.) a' fekvő tőpénzek' és 2) a' forgatott összegek' mennyiségét. A' második ezuttal is homályban maradt, és a' kezelők csak annyit engedtek át-sugárzani, hogy hány bankfoliot töltöttek meg az át-írásokkal évenként. A' frankoktól kapott kárpótlás (fél millió 5% status obligatio) alig volt kevésbé keserű ironia, mint a' Davoust' nyakas benmaradása a' városban azon ürügy alatt, hogy Napoleon' buktát nem akará hinni. Am de Hamburg, miután bankját két század' viharai közt renditetlenül megtartá, e' nagy csapást is, mint „hydra secto corpore firmior” kiépülé; 's ma már a' bank' régi alapján és szerkezetében olly erősen áll, mint valaha, mutatva, Amsterdám' példájával szembe, hogy külső seb begyógyulhat, de ha a' nemes belrészek indulnak romlásba, halál a' vége. —

Kik munkálának a' hamburgi bank' tervezésében 's alapításában legbuzgóbban, írásban nem maradt, vagy legalább a' közönség előtt nem nyilvánult. A' hagyományos tudósítások kettő közt ingadoznak. Az egyik Claen tudós polgármestert, a' másik Beckmann kereskedőt emlegeti.

A' bank a' város' kormányával semmi egyéb hivatalos kapocsban nincs, hanem csak azon egy kötelezettséggel, hogy drágaság' idején az állandalom' kezességére és rovására vásároljon gabonát. E' kis teréhtől is felmentették volt 1699-ben, de 1722-ben újra visszaadák.

Igazgatása sincs a' kormány' kezében, hanem a' részvényesek szózatolással választják az igazgatói testületet, melly őt úgynevezett bankpolgárból áll. Ezek nagy tekintetű, jóhitelű kereskedők, 's közülök minden éven egy, helyébe más választatván, kilép. Mindnyájoknak részvényeseknek kell lenni a' bankban. Melőlők van adva, tudomásra, ellenőrségre és a' fontosabb dolgokban tanácskozássra két tanácsbeli, a' közönségi választmány' két tagja ⁴¹⁾, két kamaratiszt, és két kereskedői küldött. Ezt bankküldöttségnek nevezik, 's részök nem lehet a' bankban. Egyébaránt sem ezek, sem a' tanács, sem az egész polgárság a' bank' rendszerében, valamelyik részesnek legkisebb kárára

41.) A' hamburgi polgárság (vagyon-census mellett) fel van osztva 5 Kirchspielre, mellyeknek mindenikéből 36 követ megy a' polgári közgyűlésre. Ezek közül választják a' 60 személyből álló tanácsot, (mit az igazgató tanácstól meg kell különböztetni), 's ennek kebléből fejtik ki még egy választmány 15 személyből. Ezek nevei: die Oberalten, 's ilyeneket ért a' textus a' választmányi tag név alatt.

változást nem tehetnek, mint hogy mindenkinek, ki rendeleteikkel megelégedve nem volna, bankbeli saldoját, kívánságára legott kifizetik. — A' tulajdonképi kezelést elegendő számu könyvivők, irnokok, mérlegese, pénztárnokok 'sat. folytatják, kiknek megint nem szabad bankfolioval birni. Mind az igazgatók, mind a' könyvivők titoktartásra vannak esketve, mind a' bankbeli egész öszvegre, mind a' részvényesek' külön tőpénzeire nézve.

Bankrészvényes csak hamburgi nagyobbjogu polgár lehet; de 100 marknál kevesebbet a' bank nem veszen be; 's 300-ig a' beirásért 2 schillinget kell fizetni. Azon summán fölülvalókat ingyen irnak be. A' beirásra bizonyos órák szabvák, u. m. délelőtt 7-től 10-ig, délután 3-tól 5-ig. Ugyan ekkor lehet utána nézni, ha ki megakarja tudni, vajjon az őt érdeklő átirások megtörténtek-e. Lehet iratni 10-től 1-ig is, de csak a' könyvésznek fizetendő 2 schilling díjjért. Némelly kereskedő egy évre fizet előre, hogy mindennap reggeli 7 órától délután 1 óráig irathasson. Ennek díjja a' kereskedő kevesebb vagy több dolgához képest, 20—40 schilling.

A' bankot minden éven december uto'sóján bezárják, és januar. 15-éig zárva marad.

A' szabályok kölcsönözni is engednek „midőn a' pénztár jól áll“, de csak arany és ezüst rudakra. A' kölcsönadás abban áll: hogy a' kölcsönzőnek, ha azelőtt részvényes nem vala, foliot adnak, vagy mint mondják „contót nyitnak“, 's arra a' zálogsummát, mintha ugyanannyit a' bankba betett volna, felirják. Ezzel azonban természetesen jogot kap az átiratáshoz, és szüksége úgy hozván, a' pénz' kivételéhez is.

Igy áll a' hamburgi, ma már egyetlenegy tiszta giróbank, mint egy korábbi pénzügyi időszak' emléke Nestorilag túlélve baj és vetélytársait. Pénzforgást könnyítő munkássága ugyan csupán anyavárosára terjed; de a' hamburgi bankmark, mint az egész világ' pénzeinek árbecsét és folyamát legkönnyebben, tisztábban összehasonlító változatlan mérték, minden nagy piacon 's comptoirban divatoz, és ezáltal újra honára visszahatva, erre a' kereskedő' első rangujellemvonalát, a' solidaritas' bélyegét üté.

7. §.

Angolhon' bankja.

Készületek.

Ezen minden bankok' legoriásbika, minden utána keletkeztek' mintája 's élöszabálya, mellyből, mintegy termékeny anyakasból, Európát hól mézzel tartó, hól egy egy érzékeny csipéssel óvásra ébresztő számos bankrajok forrának ki, terjedelmesb ismértetést igényel. Mind ezért, mind ama' nagyon hibás és elszeelt lép. tekre vezethető vélemény' megczafolásaért, mintha Anglia' kereskedési szeglet-, de nem talpköve csak amúgy véletlenül szökkent volna tervezői' agyából, mint Minerva a' Jupiteréből, elő, szükségesnek tartjuk Angolhonnak a' bank' születését megelőző némelly kereskedés-historiai vonásaira visszatérnünk. Látni fogja az olvasó, hogy ez is, mint minden nagy hatásu 's állandóságu intézet, nem volt megelőző kísérletek nélkül, hogy léte egy régen és sürgetőleg érzett, de teliesen ki nem elégített szükségben fogantatott, és világra jöttekor már nyílt karok fogadák, mikint boldog há-

zaspár ohajtott első szülöttét. E' cikkben kalauzunk kirekesztőleg a' derék Büsch lesz, kinek eddigi vizsgálatainkban is nevezve vagy nevezetlenül sok köszönettel tartozánk.

„A' XVII. század' elején már néhány kereskedő szabad álladalomnak vala bankja, mit részint országos segédforrásul, részint a' kereskedés' előmozdítására használa; holott Anglia akkor nem vala olly szabad mint most, vagy is inkább a' nemzetnek törvények által meghatározott jogai, a' Stuart-ház' untalan nyaggatásai miatt, nem valának annyira biztosítva, mint az újabb időkben. Azonban a' nagy summáknak mind kiszámlálása, mind pedig tartásabeli bajosság már igen korán kényszeríté a' kereskedőt, gondoskodni, mikép lehetne mind kettőn segíteni. A' londoni királyi pénzverő ház sokáig szolgált arra, hogy benne nagy pénzsummákat tartsanak. De nem tudok reá akadni, vajjon a' kereskedők csupa átirással fizettek-e ki egymásnak pénzt, mint a' giróbankokban szokás. Hanem ennek természetesen be kellett jöni, mihelyt oda jutottak, hogy pénzöket egy, az ország' védelmé alatt biztosnak tartott helyen együtt tartsák. Ezt nem leheté úgy, hogy könyvet ne vigyenek róla. A' mint már ebbe a' könyvbe beírák, mit kiki kivett vagy újra betett; épen olly könnyű vala azon esetben is, midőn valamellyik az ott fekvő pénzéből valamennyit kikért, egy másikat, kinek ugyancsak volt ott pénze letéve 's az újan kapottat sem szándékszott kivenni, egy pennarántással ugyan azon könyvben az átfizetendő pénz' urává tenni. Már pedig egy forgotóbank' lényege épen ebben áll.

Mind ez az 1638-dik évvel megszűnt. I. Károly, a' ki a' nemzetre nézve olly veszélyes czélzatainak kivivésére szüntelen pénz nélkül szűkölködött, ezen éven

a' kereskedők' eme' kincstárába erőszakkal bemarkolt, és 200,000 st. fontot kölcsön színe alatt belőle kivett, mit csakugyan folytonos pénzbeli hiánya mellett is kevés holdnapok mulva visszafizetett. De hiába; azon hasznos rendezkedés már tenkre volt téve, 's a' kereskedő ezután sok év alatt kénytelen volt vagyonát saját négy fala közt őrizni 's a' kész pénz' kiszámlálására tárnokot tartani. Hanem a' mindjárt bekövetkező zenebonás időkben annyi példa esett, hogy tárnokok uraik' pénzét elcsenték, 's azzal a' hadsereghez szöktek; hogy már 'ez az eszköz is igen bátorságtalanná lett. Im' illy nehéz, sőt lehetlen a' kereskedőnek, ha dolga élénken foly, kész pénzének biztos helyet találni, 's annak kiszámlálásában magán segíteni, ha csak az ország segédkezete nem nyújt. A' kereskedők tehát nem sokára új útat kerestek. Londonban már akkor az arany és ezüst érczek' adásvevése nagyon élénken ment. Az ezzel foglalkodókat Goldsmitheknek, szó' értelmében: aranyműveseknek, nevezték. De a' tulajdonképi arany- és ezüst-művesektől voltakép különböztek, mint a' kiknek az angol nyelv különösen Silversmith (ötvös) nevet ad. Azon embereknek, kiktől tudva volt, hogy házuknál kereskedés végett nagy rakás aranyat és ezüstöt tartanak, ezeknek bátorságos tartására kétségkívül egészen más készületeket kellett tenniök, mint másféle kereskedő szokott a' házában, hanemha nagy költséget akart reá fordítani. Amazoknál pedig a' költség már meg volt téve; megszokák tehát, pénzüket hozzájuk letenni, 's bevévesőket és kiadásukat az ő kezeiken át folytatni. Így természetesen az a' környület keletkezett, hogy ezen Goldsmitheknél nagy pénzforgulások voltak csupa számítás és visszaszámítás által. Ha két kereskedőnek a' pénze

ugyanazon aranyárusnál volt, az, a' ki a' pénzt kapta, természet szerint további szükségeig megint csak ott hagyta. Midőn egy kereskedő egy másikat olly aranyárushoz utasított, kinélemennek nem vala pénze letéve, lehetett emennek czimborája, kinek az előbbi' aranyárussánál volt a' tára, 's neki átszámítván, mind kettő örvendett, hogy a' kész pénz ki 's beszámlálásával nem kell bajlódnia. A' Goldsmithek keze közt tehát mindig több készpénz volt, mint a' mennyit készen kiadnia kellett. Ennélfogva merhetének mind Cromwellnek a' Protectornak, mind magános személyeknek nagy summákat magas kamatokra hitelezni. Tőpénzeik szaporítására, mindentől, kinek álló pénze volt, mérsékelt kamatra felvevék bizonytalan időre, úgy hogy a' birtokos náluk minden pillanatban készpénzül megkaphassa. Ezen módon minden vagyonos magánosok' készpénze az ő kezökön forgott, és ők, mind azon formalítások nélkül, mik egy az országtól jogosított és hitelesített banknál szokottak, ennek minden miveleteit üték. Már a' Cromwell' korában sokfelől javaslatok tétettek, egy nyilvános bank' állítására. De komolyan soha sem fogtak hozzá; 's hinni lehet, hogy az aranyárusok ollyas javaslatok' gátlására mindent elkövettek.

II. Károly' uralkodása elején dolguk még jobban folyt. Ők a' király' szünteleni pazérlásánál és pénzszűkénél fogva az udvarnak adott kölcsönzéseiket 10%-re, sőt minden melléknyereségeket belékszámítva 20%-re is használhaták. Már ők mindennek, a' ki náluk pénzt tett le, örömet adtak 6%t; és hitelöket igen jól fenntartották, míg a' királyi kincstárból (exchequer) kamataikat, 's időről időre tőpénzeiket is pontosan kapták. A' nemzet' nagy kára itt abban állott, hogy, ámbár Anglia gazdagsága folyton nőtt, még is a' kamatok

mindig magas lábon állottak, következőleg a' fekvő jószágok állandóan olcsók, az élelemszerek drágák voltak, és a' műiparos vagy gazda-ember munkája' folytatására sehol pénzt tűrhető kamatra nem találhata. Ez addig tartott, míg 1672-ben II. Károly a' nemzet' akaratja ellen indított hollandi hadában igen megszorulván, az aranyárusoknak, kik ezen pillanatban 1,328,526 st. forintot igényeltek, a' kincstárból járó fizetést betartóztatá. Ezt ugyan azon ígéret mellett tévé, hogy későbbre tőpénzt és kamatot teliesen kifizet, 's addig is 6%-el kamatoland. De az első egészen soha sem, a' másik is olly rendetlenül teliesült, hogy ezen bankhelyettesek' hitele egészen megcsökkent, és mind ők, mind sok vagyonos család, mellyeknek pénzei nálunk állottak, tenkre jutának.

Ez idő óta a' kereskedő a' pénzével csak vesződött. Az 1688-ki fordulat a' kormányhozi bizalmat ugyan megint helyre állitá, de a' goldsmithek' odébb leirt foglalkodásának visszahozhatlanul vége volt, 's az udvarnak a' háboru' sok költségére a' parlament által rendelt adók' és taxák' begyűléseig magánosoknál kelle előlegzést (Vorschuss) keresni, ezt pedig csak olly feltétek alatt kapta, mellyek a' kölcsönzők' zsebébe 10—12%-t, sőt a' mellékhasznokkal 20%-t is szereztek. Ismét keletkezének banktervek, de egyik sem létesült, míg végre 1694-ben Paterson Vilmos, egy közhasznulag gondolkodó ember, a' magáéval áthata. Az igaz, nem csekély ellentállás mellett mind azok részéről, kik az udvartól kapott magas kamatok' nyereségét nem örömet engedték volna kezökből kicsúszni, mind némelly ministerekéről, kik a' dolog' hasznát átlátni nem tudák. Átalában magában a' szabad Angliában is felettébb ragaszkodtak azon véleményhez,

hogy banknak másutt nem lehet hitele 's állandósága, csak szabad köztársaságban. A' londoni bank az első volt, mellyet monarchiai álladalomban szándékoznak alapítani, 's a' két Stuart Károly' markászásai a' kereskedőknek a' királyi pénzverőházban 's az aranyáru-soknál letett vagyonaiba, még nem valának felejtve. Az angol szabadságnak a' velencei 's genuai két aristocratia' szabadságai feletti elsőségéről kevésnek volt még fogalma. A' tévedést az okozá, hogy emezeket köztársaságoknak hívták."

Eddig Büsch, kinek adatait, de nem szavait, tovább is használni fogjuk.

8 §.

Angolhon' bankja.

I-ő I d ő s z a k.

Az angolbank' alapja tulajdonkép egy nagy kölcsön vala, mellyet a' kormány akkori szorultságában felvön. Paterson' terve szerint, ki leginkább a' genuai sz. György' kamráját tartá szeme előtt, az 1,200,000 st. font tőpénzt aláírás' útján gyűjték össze, 's az ív 10 nap alatt telt meg; mit hasonlítson az olvasó a' belga bankokról előhozott tényekhez. A' kölcsönzők vagy bankrésztvényesek (itt már e' szóval más eszmét kell összevetnünk, mint a' giróbankoknál l. 4. §.) egy zárt társasággá alakultak, ezen czim alatt: „Angolhon' bankja' kormányzója és társasága.” Nyereségül 8% kamatot, 's ezenkívül, kezelési költség' színe alatt, évenként 4000 st. fontot, összesen 100,000 fontot kötöttek ki, mit a' kormány nekik meg is adott. A' társaság' oklevele 1694-ben július'27-én költ és főbb pontai ezek:

„A' társaság törvényesen meghatalmaztatik, maga 's következői' számára jókat, földeket, öröklő kamatokat, mindennemű fekvő jókat vásárolni, szerezni és elvenni, hasonlókép minden vagyont és birtokot vásárolni 's magához váltani, a' mennyiben némi parlamentvégzés meg nem szoritandja; szintűgy a' megszerzettet kölcsön adni, eladni, 's arról rendelkezni joga legyen.”

Ezen pontot azonban még egy azon évi rendelet szorosban meghatározá, miszerint: „a' banknak nem szabad sem jószágokkal, sem árukkal kereskedni, vagy nyereszkezdést üzni (kivéve az aranyat és ezüstöt), sem pedig a' koronához tartozó földeket vagy jövedelmeket magához váltani, sem a' királynak, sem a' királynénak, 'czek' örököseinek vagy következőinek pénzsommát vagy summákat sem mostani sem ezután jövedelmeikre vagy tőpénzeikre, ezeknek némi részére, ágára vagy ágaira előlegezni vagy kölcsönözni; hanem a' 'parliament' tudtával és helybenhagyásával.”

A' bank' kereskedési foglalkodásai tehát csupán váltó- és pénztráfikákra szorítkoznak. Pénzt kölcsönözhet jószág' és áruk' elzálogosításával, de ezeket a' határidőbeni ki nem váltás' esetében legott nyilvános árverés' útján adja el.

„A' testület' kezelése 's igazgatása bizassék egy kormányzóra (governor), képviselő kormányzóra (deputy governor), és 24 igazgatóra, kik a' társaság' tagjai közül választassanak minden éven mart. 25. és aprilis 25-ke közt. — Ezen hivataloskodók Angolhon' születtői vagy törvényesen honosítottak legyenek, 's nevékre vagy személyökre a' bank' alaptőkéjéből következő részeket birjanak, u. m. a' kormányzó 4000 fontot, a' képviselő kormányzó 3000-et, és mindenik

igazgató 2000-et; — ezen igazgatók közül 13-man vagy többen is (kik közt a' kormányzónak vagy képviselő kormányzónak mindig ott kell lenni) alkossák a' bankkezelői székot vagy hatóságot, melly a' bank' dolgait folytassa; — a' mondott kormányzó és társaság semmi egyéb osztalékot ne adjon, hanem csupán azt, melly a' társaság' mondott tőkéjének kamatjából, nyereségéből vagy jövedelmezéséből, vagy olly munkálatsokból, miket parliament' végzése megenged, származik; — minden választónak legalább 500 st. fontot kell birnia a' társaság' alaptőkéjéből, 's ezt tartozik a' gyűlés' akármelly tagjának kívánságára maga esküjével, vagy ha quaker, erősítésével bebizonyítani; — évenként négy közgyűlés tartassék aprilis, jun., sept., és december holdnapjaiban; de 9 szavazható bankrészes' kívánságára minden időben lehessen rendkívüli közgyűlést hirdetni; — a' közgyűlésen jelenlevő választó tagok' többsége hozhat melléktörvényeket a' testület' igazgatására nézve, de úgy hogy ezen melléktörvények ne ellenkezzenek az ország' törvényeivel."

Ezen oklevél 11 évre, azaz 1705-ig bizonyosan, vagy 1705. aug. 1-én egy évi felmondással állandósítja a' bankot.

Az összevegyült 1,200,000 st. fontot tehát, mint látnok, egészen a' kormánynak kölcsönzé a' banktársaság, miből kétszeres hitelezési viszony keletkezett. Egyszer a' kormány a' bank' adósának vallá magát, 's ezért a' társaságnak a' főlebb kijelelt temérdek kamatot fizeté. Másodszor a' bank ugyan ezen summát a' közönségtől visszakölcsönzé, még pedig minden kamat nélkül. A' kormány' kötelezvényei, mellyeket bizonyos országos jövedelmek' lekötése biztosított, a' bank' pénztárába az alaptőke' képviselésére betétettek;

a' bank' kötelezvényei ellenben bankjegyek' képeben a' közönség közé elterjesztettek nevezetesen három úton, melyeket mielőtt kijelelnék lássuk a' bankjegy' mintáját:

Bank of England.

Nro..... I Promise to pay to M. Thomas Rippon
or Bearer on Demand, the Sum of Five
Pounds.

1831. March 22.

London 22 March 1831.
For the Gov-r und Com-y
of the Bank of England.

L. Five.

A. B.

vagy magyarul:

Angolhon' Bankja.

Szám..... Igérem hogy Rippon Tamás urnak, vagy a'
hozónak kívánságára, öt font summát fizetek.

1831. 22 Mart.

London mart. 22. 1831.

Az Angolhon bankja 's társ.
nevében

öt st. ft.

A. B.

A' bank' a' közönség' kezébe juttatá a' bank' jegyeit elsőben kölcsön útján, mit az akkori magas kamatok időszakában egy kis engedménnyel, azaz kisebb századbérrel, igen könnyen megtehetete; másodszor discontózással; harmadszor arany és ezüst rúdák' vásárlásával; negyedszer kincstár czédulák' beváltásával. A' három első pont az eddigiek után elég világos, de a' negyedik egy kis magyarázatban szűköös.

Jóllehet alkotmányos országokban egy bizonyos évi budgetet már a' megelőző évi országgyűlésen megvitatnak, határoznak, 's a' fedezésére szolgáló jövedelemforrásokat kimutatják, mindazáltal a' bevévések'

sora ritkán vagy soha sem arányul a' kiadásokéhoz, miszerint a' kincstárnak gyakran még év' elején tetemes költségeket kell tennie, mielőtt a' vámból, adóból 's a' t. a' kívánt summák begyűlnének. Hogy az ügykezelés' folyama ilyenkor el ne akadjon, egy szükségben segítő eszközre ötlöttek. A' kincstár t. i. bizonyos kurta ideig tartó papirospénzt rögtönöz, kincstár czédula (bills of exchequer, Schatzkammer-scheine) név alatt. Ezek rendes kötelezvények, rendszerint kerek summákról 's birtokosaik készpénz után várakozásuk' kárpótlásaul kamatot kapnak reá. Né-melly országokban annyira közönségessé lett ez a' mód, hogy a' kincstári költségek' nagy részét mind általa adják ki, 's a' budget megállításakor e' helyett: erre 's erre ennyi 's ennyi summa megajánl-tatik, a' következő kifejezéssel élnek: „a' ministerium-nak ennyi 's ennyi summáról hitel nyittatik,” mint ezt olvasóink gyakran láthaták a' hirlapokban, 's talán so-kan közölök, mindannyiszor új kölcsönt vélének. Nem kölcsön biz' e', csak anticipatio; de a' melly, az igaz, veszedelmesül hasonlít hozzá, úgy hogy néha mig ész-revenné az ország magát, azzá át is változik, kivált mikor némelly jövedelem-ág kevesebbet hajt be, mint belőle várhatni, vagy tudva is több czédulát adnak ki reá. A' kincstár-czédulák' forgására nézve különbözők a' rendtartások: Angliában, mi most egyedül érdekel, a' bankkal van alkuja irántuk a' kincstárnak, misze-rint vagy egyenesen oda küldi a' czéduláit 's bankje-gyekkel felváltatja (mikkel aztán mint készpénzzel fi-zet), vagy a' bank a' másoknak már kiadott kincstár-czédulákat magához váltja. Mind két eset teszi a' bankjegyek' útba indításának negyedik módját.

A' bankjegyek' kiadása által a' pénzforgásnak általában nagy kényelmet szerze az újan keletkezet intézet, de a' nagy kereskedőnek még ez sem volt elég, mert ő még a' jegyek' (jóllehet 20 fontosoknál alább szólók nem valának) ki 's beszámlálásával sem akart bajlódni, 's azért készpénzét aranyban, ezüstben és bankjegyekben a' bank' pénztárába betette, könyvet nyitattott róla, fizetéseit átíratásokkal ejtette meg; szóval: az angolhon' bankja egyszersmind forgatóbankká vált, 's ma is, mint ilyen, a' letett pénzekről kamatot nem fizet, de a' letett summán túl soha sem is előlegez (mint olykor a' magános bankárok) még a' legelső hitelű kereskedőnek sem. E' szerint négy különböző osztály jött a' bankkal érintkezésbe: 1) az ország, mint adós; 2) az aláírók, mint igazi részvényesek, kik az intézet' nyereségeiben osztoznak; 3) a' bankjegyek' ideigi birtokosai, kik könnyen hordozható 's eltehető pénzt kapának a' kezökbe; 4) a' betevők, kiknek azonban a' bank nem adja azt a' biztosítást, mit a' hamburgi, hogy minden st. fontukért annyit érő ezüst legyen a' pinczéjében; ellenben a' betételt sem kívánja ezen nemes érczben, hanem csak papírosban.

Ezen utóbbi czimborák' szaporítására a' bank mindjárt második évében a' discontózásban nevezetes különbséget tett. Azoknak t. i. kiknek nála letett pénzők volt, belföldi váltókat $4\frac{1}{2}\%$ -el, külföldieket 3-mal, másoknak pedig akárminéműeket 6% -ével discontózott. Későbbre (a' XVIII. század' közepén) csakugyan minden különbség elenyészett, 's a' discontót a' Börse' állapotja határozta.

A' fiatal intézetet mindjárt elején nagy veszély fenyegeté. Az ezüstpénz reszelés ugyanis annyira bekapott Angliába, hogy a' telics súlyu guinea, mellynek

névérteke 21 shilling volt, 30-ban is járt. A' bank az illy hiányos ezüstöt mind bevette névértékében, de aztán azzal is váltotta be bankjegyeit, 's ez annyira megcsökkenté hitelét, hogy a' jegyek is csak 20% veszteséggel forgának. „Rosz idő volt ez Angliára nézve, azt mondja Büsch, midőn minden ember megszorult a' készpénzben, midőn a' magános bankárok nagyobb részint megbuktak, 's csak egynehányan maradtak lábon okos rendszabásaiknál fogva“. — A' parlament 1696-ban új pénzveretést határozta, mi a' pengő pénzt még jobban megszükité, 's 2,700,000 st. fontra menő kincstárczédula kiadását szükségesité, de azon következt is hozá, hogy a' czédulák' értéke 40—60 %-el csökkent. Mind ezen bajokon a' banknak kelle segitni, 's 1697-ben újra szabadalmat kapa, tőkéje gyarapítására új aláírásokat fogadni el, még pedig nem készpénzben, hanem $\frac{4}{5}$ ét kincstárczédulában, 's $\frac{1}{5}$ ét bankjegyben fizetve. Minden illy formán begyűjtött kincstárczédulát 1697 junius 24-étől fogva 8%-ével kötelezé magát kamatolni az ország, 's egyszersmind a' bank' szabadalmát 1710 augusztusáig nyujtá. Növekedett a' pénzalap 1,001,171 $\frac{1}{2}$ st. fonttal. Ugyanezen éven halálos büntetés rendelteték a' bankpecsétmeghamisításra, álváltólevél vagy álbankjegycsinálásra, vagy írásbani változtatásra, akár vakarásra.

1708-ban a' bank 1711-ig kamat nélkül 400,000 st. fontot kölcsönze az országnak; mire hálából olly törvény hozaték, hogy „mig a' banktestület, fennáll, semmi más testületnek az Angolhon' bankja' kormányzóján 's társaságán kívül, sem valami más személyekből haton fölül egyesülendő czimborás egyesületnek, Nagybritannia' azon részében, melly Angolhonnak neveztetik, ne szabadjon kölcsönözni vagy felvenni pénzsummát vagy

summákat olly czédulákra vagy jegyekre, mellyek kívánságra, vagy a' kölcsönzéstől számítva hat holdnapon alól akármelly határidőre fizethetők“. Ezáltal a' bank' szabadalma valódi kiváltsággá lőn, miben 1826. dik évig békével meg is maradt. Ugyancsak ekkor a' banknak tartozó régibb adosság' kamatját 6%-re szállíták, de a' bank' kiváltságát 1732-ig megnyújták.

Azonban a' bank ismét előállott 1,500,000 fontra menő kincstárczédulával, mellyeket kamatostól beváltott; de a' kincstár, kifizetésökre elégséges nem lévén, az ország ezt is 1,775,027 font 17. shill. 10½ d. summaig kölcsönnek vette, 1710-en kezdve 6%-el kamatolni határozta, 's egyszersmind a' társaságnak megengedte, alaptőkéje' kétszerezésére aláírásokat fogadni. Ezt 1709-ben 's 1710-ben ismét néhány százezerrel szaporíták, úgy hogy a' tőpénz a' bank' könyveiben 5,559,995 font 14 shill. 8 d.ra ment. Kellett is, mert a' kiváltság' 1742-ig megnyújtása után (1713-ban) a' bank újra változtatni kezdte a' kincstárczédulákat, és 1717-ben 2,000,000 font követelést mutatott be, mellyet 5%-el határozának kamatolni, 's ugyancsak az 1708-beli summa kamatját is annyira szállíták,

1722-ben az ország megint a' bank' segédére szorula. Erre nézve egy kissé vissza kell mennünk. A' parliament' 1710-beli ülésében, a' pénzügy' vizsgálata' alkalmával, nagy hiányok üték ki magukat, mellyek ámbár a' hivataloskodók prévárikálásából szármoztak, de már tartozás' színében jelentek meg. Oxford gróf ezen bajon segitendő, egy tervet nyujta be a' parlamentnek, miszerint egy déltengeri kereskedő társaság állittatván, az a' neki adandó kiváltságért körülbelöl 10,000,000 font adosság' és kamatai' kezelését magára veendi. A' társaság névszerint valóban létre is jött hi-

tetés és szédültség rakással csöditék az embereket az aláírásra; de soha egy hajója sem járt a' déltengeren; kevés ideig tartó minden vállalatai négerrabszolgáknak spanyolgyarmatokbai hordásában, 's grönlandi cethalfogásban állottak, mellyekben mind kettőben vesztett. A' hazugság soká nem tarthatá magát, a' mit a' tőkéből veszteség és a' kezelők' hűtlensége meghagyott, sokkal nagyobb teréhvél, mint az eredeti baj, az ország' nyakában maradt, 's a' főlebb mondott éven 4,000,000 font tőkével a' bankot is megkínálák belőle. Reá állott, 3,400,000 fontra új aláírást nyitott, 's e' summát a' kincstárnak beadván, 1727-ig 5, azontúl 4°/_ot biztosított magának. Az ezentüli újabb előlegzéseket 's részint visszafizetéseket, valamint a' bank' tőpénze' további szaporítását is, számonkint felhordani szükségtelennek tartom; elég, hogy 1742-ben midőn a' bank' ismétli áldozatára kiváltságát 1764-ig meghosszabbíták, az ország a' banknak 10,700,000 fonttal volt adós, miből 7,000,000t 4°/_o-el, 3,300,000- csak 3°/_o-el, 500,000t 5°/_o-tel kamatolt. A' bank ezen summából aláírás útján csak 9,800,000 fontot gyűjtött fel, a' többi pedig beszámított kamatból szaporodott.

A' bank már 84-dik évében állott, és még csak 4,324,990 st. font értékű bankjegye volt forgásban, holott alaptőkéje több mint kétannyi volt. Imé mennyire nem lényeges tulajdona a' banknak, hogy kibocsátott czédulái a' tőpénzt meghaladják. Az angolhoni bank félszázadig az országot kölcsöneivel segítette, a' kereskedésnek minden tőle várható kényelmeket megszerzett, részvényeseinek 5¹/₂—9°/_o évi osztalékot juttatott, és mind ezek mellett a' mindennapi beváltásra készen álló pengő pénzen kívül a' kiadott bankjegyek' értékének biztosítására csaknem harmadfél annyi zá-

logot u. m. az ország' törvényes és kamatoló kötelezvényeit tudá előmu'atni. Valának ugyan idők, midőn e' gondos óvás sem térítheté el a' felette elvonuló vérszeli fellegetek; ám de ezek részint büneiért fenyegeték, mint 1696-ban, midőn valamennyire saját könnyelműsége hozá galibába, részint, mint a' mindjárt elbeszélendő esetben, tőle nem függő okokból származván, emberi ész ellenök nem biztosíthatá; mert Franklin is csak az ismert villámnak találá vezetőt.

Szólék imént a' bankjegyek' beváltására rendelt készpénzsummákról, 's az olvasó, historiám' eddig lehozott részéből még nem látá, miből alakult azon pénztár? Őszintén vallom, hogy magam is azon esetben vagyok, 's a' részemről hozzájárulható kútfők közül egyedül a' pontos Büsch emliti: hogy az elsőben gyűjtött 1,200,000 st. font egészen a' kölcsönre menvén, a' kiadott jegyek' beváltására megint 300,000 fontot kelle öszveszedni, annuitásokra, azaz olly formán, hogy minden éven a' kamataival együtt a' tőpénzből is fizetessék valami, úgy hogy bizonyos számú évek mulva az egész le legyen tisztálva. A' bank' alapítói tehát úgy vélekedének, hogy az 1,200,000 fontnyi jegyekből nem fog a' közönség' részéről felváltás végett bemutatatni több, mint egy negyed rész. Miért gondolták épen negyedét, elhatározni ma már nem lehet; részemről azt tartom, hogy azon alapítók között magános bankárok is levén, mintegy instinctusból is eltalálták a' kívántató maximumot, 's egy igazi jártas ember' ötlete többet ér, szobatudósok' bármelly szinletes, de elégséges adatok nélkül szükségkép félszeg theoriáinál, vagy helyesben nevezve hypothesisinél. Hozávetésöket igazolta is a' következés, mert rendes időkben a' főlebbi summa, melly a' discountázás és más

jövedelmekből kétségkívül a' jegyek' szaporítása' arányában gyarapított, nem csak elég, de többnyire felesleges volt. Rendes időkben, mondjuk, mert az 1696-i crisisben a' bank' pénztára, kötelezéseit teljesíteni annyira elégtelen vala, hogy a' váltani hozott bankjegyek értékének csak 10, és későbbre csak 3⁰/₁₀-ét tudá pengő pénzzel fizetni, a' többiért megint csak bankjegyet adott, olly óvással, hogy azokat három holdnapig váltani hasztalan ne hozzák, mert a' bank nem fogadja el. Világos, hogy következésének a' már főlebb irt árcsökkenésnek kelle lenni. Ez a' baj ugyanazon okból többé vissza nem térhet, minthogy a' bank csak aranyban és mérleg szerint fizet.

Egészen a' banktól nem függő környületek fenyegeték romlással az intézetet, legalább veszteséggel a' jegybirtokosokat, a' XVIII. század' közepén. Ez a' Stuart' tronkövetelő diadalainak rövid időszaka vala. A' gaelék (jusson eszébe olvasómnak a' már majd elfelejtett Ossian) már csak Anglia elleni gyűlölségből is hően pártolák a' honfinak nézett Károlyt, és 1745-ben a' fiatal kalandor egy kis sereggel Derbyig. Londontól 20 mérföldnyire, nyomult. A' jegyek' aggodalomba esett birtokosai már a' hannoverai ház' buktát, az alattai parlamenti végzések' megsemmisülését, a' statuspapirosok' füsté 's parává váltát, 's a' bank' tőkéjének elenyészését láták rémképekben a' legközelebbi jövődben lebegni. Hogy aggasuk nem volt egészen alaptalan, korunkban, midőn láttuk mi történt Spanyolhonban a' Ferdinánd második restauratioja után a' cortesi kötelezvényekkel, könnyen elhihetjük. Londonban tehát iszonyu rohanás lett a' bankra, minden jegybirtokos félt, hogy a' scotiai sansculottok kiűritik a' készpénztárt, 's ő a' semmivel marad; mert arról, hogy

itt nem volna elég pengő pénz és ércz a' jegybeli követelések' kielégítésére még csak nem is álmodott. De igen a' bank, és nagy szorultságában azt határozá, hogy minden jegyet shillinges és sixpences ezüst pénzdarábokban fizessenek, (egy 10 fontos jegyre amabból 200, ebből 400 darab ment); 's azzal húzzák a' dolgot, míg jobbra vagy balra dől. Dőlt is nem sokára; mert a' vagyonérdekek' kötelei erősbek mint a' politikai felhevülés' emelcsője. A' londoni kereskedői kar öszvegyült, 's a' tagok' nagyobb része, kéziratával, késznek nyilatkozik, akárminő fizetésben és bár mekkora summáig bankjegyeket elfogadni. Ez a' jegybirtokosokat előlegesen megnyugtató. A' pártos sereg, itt nem részletezhető okokból, Derbytől visszavonult, a' trónkövetelő' ügye megbukott; 's ez az aggodalmat végkép megszünteté.

Mindjárt következő éven ismét 986,000 fontra menő kincstári cédulát kelle a' banknak beváltani, melyek 4% kamatra valának kiadva, 's a' pálinkafőzésre váltandó szabadalmak' díjjával biztosítva; ezért az alaptőkének egy tizeddeli növelését engedék meg. Ezt úgy szedték fel, hogy a' bankkormány minden részvényest fölszólita, részvényére 10%⁰t reá fizetni, mit ha valamellyik elmúlatott, a' bankban letéve álló országos kötelezvényeiből a' követelt summáig eladtak. Mintegy 12,000 fontig kellett ezen utóbbi eszközzel élni. 1749-ben a' parliament' végzése az országnak kölcsönzött summák' kamatait leszállítá, még pedig úgy, hogy 1750 karácsonától kezdve, a' már is 3%-es 3,200,000 fonton kívül, a' többi 8,486,800 forintért 1757-ig a' bank 4%⁰t, azontul 3½%⁰t, 's még későbbre csak 3%⁰t kapjon évenkénti kamatul.

1764-ben a' bank' kitölt szabadalmát 1786-ig meg-
 újíták: miért hálából 110,000 fontot kelle a' kincstár-
 nak ajándékozni, 's 1,000,000 font értékű kincstár-
 czédulát 1766-ig való várározással beváltani. Ez a' sum-
 ma valóban vissza is fizettetett, és így a' bank' állan-
 dó hitelezései közé nem ment.

Ki hinné, hogy még a' vallásbeli gyűlölség is be-
 vegyült az angolhoni bank' sorsát fenyegető körülmé-
 nyek' sorába? Már pedig az időszak, mellyhez most
 érkezőnk épen arra ad egy szomorú példát.

Az angol nemzet' józanabb része, szégyenelve a-
 zon Angliának sokszor és sokban szemére vethető fo-
 nákságot, hogy ideigi szükségszülte viszhatás állandó
 igazságtalansággá rögzüljön, 1778 táján egy parlamenti
 végzést eszközle, miszerint: „Ő Felsége' catholicus a-
 lattvalói a' III. Vilmos' uralkodása alatt reájok rótt
 némi bűnhödések és disqualificatiok alól felmentettek“.
 Midőn tudjuk, hogy ezen eszmének teljes létesítésére
 még a' XIX. században is egy Wellington' tekintetere
 vala szükség, elképzelhetjük: mekkora gerjedelmet szül
 ama végzés az angol egyház' másokat bigottozó, de
 magukban kétszerte bigottabb tagjai közt. A' néptö-
 megből egy protestans társulat alakult 's ennek gyű-
 léséből 1780-ban Gordon György lord főnöklete alatt
 egy kérelem kelt, mellyben a' parlamentet ama' vég-
 zés' eltörlésére felszólíták. A' nemes lord, kiről ké-
 söbbre kitudódott, hogy tébolyodott, más napra ren-
 dez-vous-t adott a' gyűlévszégnek, hogy vigyék a'
 kérelmet sereggel a' parlamenthez, 's jelenté, hogy
 ha 20,000-nél kevesebben lesznek, egy toppot sem moz-
 duland vezérlésökre. A' bujtatás nem hangzott el sü-
 keretlenül; másnap 50,000 böszült ember tolongott
 gyalog, lóháton, szekeren London' utczáin az ország'

háza felé, minden odavezető utcákat elállá, az ajtókat ámbár hasztalanul betörni próbálá. Aztán csoportokra oszlott, sereglését mindenütt dúlás, égetés kíséré; a' catholica kápolnákat, a' newgate-i tömlöczőt és tömlöcztartó' házát, földdel egyenlővé tette, másokat elégetett, 's a' borzasztó pusztításoknak csak késső estve vete végét. Másnap hasonló vész fenyegetődzött: a' gyülevész sereg a' többi közfogházakra, a' törvényszékek' épületeire, a' bankra, a' lordmayor' házára, a' királyi palotákra, 's a' wolwichi arsenálra fenekedett. A' bankot valóban kétszer rohanák meg egy napon; de a' támadás oszlott erővel vitetett, 's könnyen visszaveretett. Az alatt katonák érkeztek 's a' zsiványokat vissza- és szétverték.

Ezen veszélyből kimenekedve, gonoszabb támadással ment szembe az intézet, melyet míg előadhatnánk, lássuk addigi történeteit.

1782-ben, miután engedelmet nyert alaptőkéjét 8% reaadással szaporítani, 's erre részvényeseitől a' 864,400 fontot fel is szedte, szabadalmát a' parliament ismét 26 évre azaz 1812-ig megnyújtá, 's ezen kegyességéért viszont szolgálatul az amerikai had által megürült kincstár' gyarapítására 3 évre 's 3% kamatra 2,000,000 fontot kívána. Most a' bank' felgyűjtött tőpénze 11,642,000 fontra ment, 's az osztalék 6%-re.

Ezentúl nem vala vége hossza a' bankhozi követeléseknek. Az 1782-ki alku' következtében a' föld- és szalad-taxákra 's kincstárczédulákra minden éven a' banknak kelle előlegezni, melly hitelezések tetemes summákra hágának. Még 1782-ben 9,991,678 fontot tettek; 1786-tól fogva pedig a' frank háboru kezdetéig a' következő számjegyek képezik a' bankjegyek' évenkénti előlegzéseit, mellyek csakugyan a' zálogul

kimutatott jövedelmek' felszedtével, pénztárába vizs-
szatérték:

1786. februar. 25-én	6,634,872 st. font.
1787 —	7,144,896 — —
1788 —	7,347,699 — —
1789 —	7,948,435 — —
1790 —	7,908,968 — —
1791 —	9,603,978 — —
1792 —	9,839,338 — —
1793 —	9,066,698 — —

Igen természetes, hogy ezen temérdek előlegzé-
seket a' bank készpénzben nem tehette meg; de je-
gyeit sem tarthatta csupán a' kincstár' szolgálatára,
mert úgy a' discontózással kellett volna megszűnnie,
's így a' kereskedőket, a' bank' egyedüli fenntar-
tót, magától elidegeníteni. Nem volt hát más mód,
hanem a' jegyeket szaporítani, mi addigél hallatlan
fokra is hágott, mint az ide tett kis táblácska is mu-
tatja, mit az előlegzések' táblájával egybenhasználni
kérünk:

Évek	Forgásban lévő bankjegyek' értéke.
1787-ben	8,688,750 st. font.
1788 —	9,370,350 — —
1789 —	9,905,240 — —
1790 —	10,217,360 — —
1791 —	11,699,140 — —
1792 —	11,349,810 — —
1793 —	11,451,180 — —

Az előlegezések' főlebbi summáiban az apróbb
kincstár-czédulák' (treasury bills) beváltásai is befogla-
lók, mi iránt már régi alkuja vala a' banknak a' kor-
mánynyal. Ez eddigél még az amerikai háboru alatt
sem ment többre egy éven 150,000 fontnál; hanem

az európai háború kiütésével a' külföldre menő subsidiumok a' kincstárt e' segédeszközzeli visszaélésre kényszeríték, 's a' beváltási öszvegek ijjesztő sebességgel növekedtek, u. m.

1793 febr.	52,359 st. fontra.
1794 febr.	717,175 —
1795 jan. 1.	1,979,296 — 9 sh. 9 d.
1795 jan. 15.	2,234,290 — 0 — 6 —

Ámbár, mint fölebb is kifejtém, ezek rövid idei hitelzések voltak, melyeknek érteke a' pénztárba mindjárt mindjárt visszafolyt; de ekkor a' bankigazgatók félni kezdének, hogy a' kincstár' látnivaló szorultsága a' rögtöni visszafizetést majd lehetlenné teendi.

Ide járult az a' környület is, hogy a' német császárnak adandó 6 millió vala tervezve, 's ez öszvevéve arra bírá az igazgatókat, hogy aggodalmukról tegyenek jelentést a' kormánynál. Megkérék tehát a' kincstár' cancellárját, igyekeznék pénzügyi rendszabásait úgy intézni, hogy ne kelljen tőlök több segédet várni, mint a' mit a' bank' alkuja tart, és világosan meghatározzák, hogy azontúl a' kincstárczédulák' beváltására 500,000 forintot meghaladó summát nem rendelkezhetnek. Feleletül azt kapák, hogy a' czédulák' érteke rögtön apasztatni fog, de a' stipulált summára közvetlenül leszállítani lehetlen, míg a' kölcsön' első rátaja ki nem fizettetend, mi még nincs eligazítva. A' tiltakozás az igazgatók' részéről, 's a' biztatás és egyegy kis engedmény a' pénzügy ministeréről még több ízben megújult, melyeknek sulymérőjeül a' kincstárczédulai előlegzések' tovább folytatott táblácskáját ide helyezem:

1795	januar.	31.	2,513,762	st. font.		
—	junius	30.	793,218	—	—	
—	julius	30.	1,516,084	—	—	
—	august.	6.	1,916,026	—	—	
—	octob.	10.	1,649,478	—	—	
—	nov.	10.	1,503,223	—	—	
—	decem.	3.	1,809,905	—	—	
—	dec.	20.	2,854,708	—	—	

A' háborus környületek aggodalmat szülének, a' külföldre küldött segédek készpénzt követelének, a' bankjegyeknek az adásvevés' szükségait meghaladó bővülése sokakban gyanut kezde gerjeszteni, mindezek' következtében a' jegyek beváltás végett sűrűbben érkezni és az aranyrúgas és sovereigns fiókok ürülni. Az igazgatók kötelességöknek tarták, a' pénzügyministert újra figyeltetni mind ezen környülményre, mind a' kölcsön iránt kijelentett aggodalmaik' közelgető teljesültére, miszerint az arany' árra már is hágni kezdett. Jelentéseknek semmi következtése nem lön; sőt ismét újabb három millió kölcsönről vala szó a' császár' számára. Azonban a' készpénz és aranyrúdak folyton apadtak, 's dec. 3-kán az igazgatói szék ismételve és komolyan emlékezteté a' ministert, a' bankügy' felette nyugtalanító állására. A' felelet biztató volt; de december' vége felé a' beváltott kincstár czédulák' summája, mint a' tabellából kitetszik, főlebb szökkent mint valaha, 's a' kormánynak tett előlegzések, (ide nem számítva az állandó adossággá vált régi 11,686,800 fontot) öszvesen addig elé példátlan summára, 12,846,700 fontra, mentek. Mindezek' 's más környületek' következtében az igazgatószék tanácsosnak találta, a' discontozásait szorítani szűkebb korlátok közé.

1796 elején még határozottabb lépések tétettek a császár számára eszközözlendő kölcsön' létesítésére. A bank' igazgatósága erről ismét úgy vélekedék: „hogy a' jelen körülményekben akármelly idegen ország' számára szedendő kölcsön, minden hihetőség szerint, Angolhon' bankjának veszélyes lesz; hogy ők minden olly rendszabás' elmellőzését igen komolyan kéri 's innepélyesen szabadkoznak minden felelőség ellen, mi azon terv' nyomorszerző következéseiből reájok háromolhatnék.” A' minister nem osztozott az igazgatók' véleményében, 's ekkor a' bank a' kormánydaki előlegzések' megszorításában láta módot, hogy a' közönység' növekedő követeléseinek eleget tehessen. Gondoskodásuk még annál szükségesebb vala, mivel az arany ugyan Londonban is drágult, de a' continensen még drágább volt, úgy hogy Hamburgba hordták 6—7—8% nyereségre; és világos, hogy ezt a' bank' pinceszéjének nagyon éreznie kelle, mivel a' jegybirtokosoknak egyfelől az aranyat fizetnie tartozott, másfelől nagy veszteség nélkül nem vásárolhata mást a' pénztára' számára. Rugoldozásaik' minő sükerét a' következő táblácska mutatja:

1796. januar. előlegeztek: 11,292,700 fontot.

—	februar.	—	11,499,700	—
—	julius	—	10,352,800	—
—	august.	—	9,306,500	—
—	septemb.	—	10,043,900	—
—	novemb.	—	8,769,000	—
—	decemb.	—	8,818,500	—

(Erre, 's az előbbi illy nemű listákra meg kell jegyezni, hogy a' világért sem kell gondolni, mintha a' bennök holdnaponként feljegyzett számok' összege tenné az egész évi előlegzést; mert a' mint a' jöve-

delmek érkeznek be, a' kincstár, czédulái' egy részét mindig váltogatja magához; azon számok tehát mint a' sulymérők' fokai, mindig a' banknál egyszerre beváltva sekvő kincstári kötelezvények' egész értékének növekedését 's apadását jelölik.)

Az igazgatók óvakodásaikkal mind nem szűntek, 's julius' végefelé 1796-ban az ország' költségére megint hitelezéseket ajánlván meg, a' pénzügyministerhez egy memorialist adának be olly kéréssel, hogy terjessze a' cabinet' elébe; 's abban kijelenték, hogy csak a' kormány' erőmive' elakadásától 's ebből származható „nagyobb gonosztól féltökben” teliesíték a' hozájok intézett követeléseket.

Igy evezék a' bank, szünteleni 's a' mondtak után is gyakran megújított tiltakozások mellett, meglehetős szerencsével a' Scylla és Charybdis között, — midőn egy új eset minden okosságukat 's óvakodásukat csak nem halomra dönté.

A' boulognei nagy táborozás és általában a' frankhoni nagy készülétek, 's talán még az ellenségtől fizetett kémek' hitegetései' következtében februarius elején a' partvidékeken rémülés terjede el, hogy nem sokára frank fegyveres erő szálland ki. Erre a' farmerek 's mások is jó érczben kezökbe akarák keríteni vagyonkájokat, 's a' vidéki bankokra nevezetesen a' newcastleire tódulának. Ezek semmi nagyobb sumrát fizetni nem valának képesek, 's húzák halaszták a' dolgot, míg Londonból friss készpénzt kaphatnának. De itt sem sokkal jobban folyt; a' jegyek már néhány nap óta sűrűbben érkeztek váltás végett, mint rendszerint, 's ekkor már olly sürgetősök voltak a' váltók, hogy az igazgatók szükségesnek találák, állapotukról a' ministeriumnak jelentést tenni. A' tódulás

nőttön nőtt, és febr. 25-kén már a' bank' pénztáráiban csak 1,272,000 font pengő pénz és aranyrúd vala. A' titkostanács 26-kán gyűlést tartott e' tárgyról, 's látván, hogy a' közvetlen segédre magas szükség van, rendelést teve, miszerint a' bank minden készpénzfizetéseket függesszen fel, míg a' parlament' véleménye a' fennforgó tárgy iránt kikéretend. Az igazgatók a' rendelést számos példányokban kinyomták és osztaták, 's tüstént teljesíték is. 28-án az alház 15 személyü biztosságot küldé a' bank' állása' megvizsgálására, 's egyszersmind végzést hozá, melyben a' bankot 5 fontos jegyeken alóliak' bibocsátására felhatalmazá. Mart. 2-kán a' bankrésztvényesek közgyűlést tartának, 's szavazásukkal kijelenték helyeslésöket, miszerint az igazgatók a' ministeri tanács rendelésének teljesítésében megegyeztek. Azalatt a' vizsgáló biztosság is elkészült a' munkájával 's mart. 3-án első tudósítását megtevé. E'szerint a' bankpénztár' állása februarius 25-én a' következő volt:

T a r t o z i k :

Forgásban lévő bankjegyekben	8,640,250 st. fonttal.	
Bétett és a' bankkönyvein forgatott összegekben	2,389,600	—
Bétett kincstári utasítványokban	1,676,000	—
Fizetetlen osztalékokban	983,730	—
Kivétetlen osztalékokban a' banknak az országnál lévő állandó tőkéjéről	45,150	—
Kivétetlen osztalékokban a' keletindiai annuitásokból	10,210	—
Különféle aprólékos kivétetlen cikkekben	1,330	—

Tartozik a' főtárnok az 1797-ki

kölcsönből	17,060	—
Fizetetlen irlandi osztalékokban .	1,460	—
Fizetetlen osztalékokban a' császari kölcsönről	5,600	—

Összesen 13,770,390 st. fonttal.

Ezen tételek' értésére eszébe fog jutni az olvasónak, hogy Angolhon' bankja mindennemű országos kölcsönök' kamatai' fizetésében a' kezelést folytatja; szóval a' kormánynak azt a' szolgálatot teszi, mit magános bankárok azoknak, kik pénzeiket náluk tartják.

A' tartozók' fedezésére

Követel:

Előlegzésekben kormányi biztosítványokra u. m.

A' föld- és szalad-taxákra 1794,

1795, 1796 és 1797-re . . . 5,937,000 st. fontot.

Az öszvetömitett tőkék és

hitelvetumra's beváltott

czédulákra fölül adott . . . 2,291,800 —

Kincstárczédulákra 1,511,274 —

Kölcsön adott a' kormánynak kamat nélkül 1791.

juliusban . . . , 376,739 —

10,117,813 st. fontot.

A' fölebbi öszvegekért járandó kamat

554,690 —

10,672,503 st. fontot.

Más követelésekben:

Discontózott váltók, pénztár

és arany rúdak , . . 4,176,080 st. fontot.

átvitel: 14,848,583 — —

Áthozatal:	14,848,583 st. font.
A' keletindiai kereskedő tár-	
saságnak kölcsön adatott	700,000 —
Ötszázadbéres hajóssergi an-	
nuitásokban	795,800 —
1797-beli 5%-es annuitásokban	1,000,000 —
Aprólékos czikkeken	252,910 —
Öszvesen követel	17,597,293 st. fontot.
Tartozik:	13,770,390 —

Mérleg a' bank' részére 3,826,903 st. font.

A' bank tehát, ide számítva a' 11,686,800 font állandó adósságot, mellyel a' kormány tartozék neki, minden tartozásait kifizetheté, minden jegyeit bevált-hatá, 's mégis 15 millión fölüli vagyona maradhata, holott a' több izben öszvetett tőpénzek' summája csak 11,642,400 font volt, miszerint a' kikapott osztalékon kívül csupa nyereségből kevés hiján 4 millióval dicse-kedhetett. Igen de a' bankjegyek' birtokosainak a' mindennapi használatra kész pénz vagy a' helyett já-ró telies biztosságu 's kézről kézre adható jegy kel-le, mit a' kamatoló országhkötelezvények ki nem pó-tolhatának, kétségeiket is parlamenti végzés el nem osz-lathatá, 's ezért a' vizsgáló biztosság mart. 7-kén előadott másodszori tudositásában, a' ministerium' rendszabásainak megerősítését és folytatását javaslá.

Ezen indítványra keletkezett vita tűzes és hosz-szas vala, az oppositio' szónokai minden erejüket ki-fejték, előterjeszték a' bank' sőt a' nemzet' hitelének ezen csaknem bukás' kijelentésével egyre menő rend-szabás miatt félthető csorbáját, a' bankjegyek elkerül-hetlen árcsökkenését, millióknak ebből következő vesz-teségét; szemére hányák a' kormánynak, hogy az olly

hasznos kereskedési intézetet kiméletlen költségeik' és rosz politikájok' szerszámává vizshasználták, 's a' közönséget nagyravágyásuk' áldozatává tevék; indítványozák, hogy a' bankot eredeti tiszta kereskedői állásába tegyék vissza, a' kormánynak a' parlament' híre nélkül adandó minden előlegzést, mint régen, szorossan tiltsanak, 's az ország a' banknak tartozásait egészen, vagy egy részét fizesse le".

A' kormány ellenben megmarada azon állításánál, miszerint a' bank' kiváltságai azért adattak, hogy a' kormánynak pénzügyei' kezelésében erőmive legyen; miszerint a' banknak igen is kötelessége a' kormányt szorultságában segíteni. Megmutaták, hogy más rögtöni segéd-eszköz jelen állásban a' bankra nézve, a' javasolt rendszabáson kívül, nincsen; mert a' bankot fizető állapotba helyezni egyszerre lehetlen; hanem időt kell engedni a' hitelnek, hogy a' műipar által emelkedjék, az ország' jövedelmeit szilárd lábra állítsa, 's a' külkereskedés által a' belső jóllétet előmozdítsa.

Valóban nem is volt más mód; mert azon ámulás, mi a' készpénzzel fizetés' betiltása előtt megfoghatatlanul 102 év alatt Angolhonnak minden nyilvánosság mellett is szemén hályogot tartott, azon vélemény mondjuk, hogy a' bank minden forgásban levő jegyeit akármikor azonnal beválthatja, az említett rendeléssel elenyészék. E' nélkül pedig a' bank' megrohanása a' jegyek' becsét minden bizonnyal szörnyen megcsökkentette 's ez által leirhatlan inséget okozott volna; holott ama tilalom által mintegy az ország maga a' bankjegyek' érvényességének kezeséül állott, 's így ha mesterséggel és erőltetve is, mit mesterséges és erőltetett környületek közt

nem is tehetni másképp, a' vagyoni viszonyokat zavarba jöni nem hagyta.

Átment tehát az indítvány, 's a' ház azt végzé, hogy a' bank június 24-éig ne fizessen kész pénzben. Ezen rendszabást, melyet röviden Restriction-Act név alatt emlegetnek, mindjárt a' ministerium általi rögtönzésekor nagyon segíté a' londoni bankárok' 's kereskedők' azon nyilatkozata, hogy Angolhon' bankja' jegyeit minden nekik tartozó summákban egymástól 's akárkitől teljes névértékekben elfogadandják. A' restrictiot, kitűzött határnapja előtt, még megújíták a' következő parliament nyitás után egy holdnapnyira; felhatalmazván egyszersmind a' bankot, hogy a' had és hajóssereg' szolgálatára fizethet, ha a' titkos tanács-tól a' pénz' hováfordítását tisztán kifejező rendeletet kap, kész pénzben; nem különben előlegezhet kész pénzt a' londoni bankárok' ügyei igazítására 100,000 fontig, és 25,000-ig a' scotiai két banknak.

Novemb. 11-én újra tudomást vett a' parliament a' bank' állásáról, melly ha szinte nagyon kedvezőleg ütött is ki, miszerint a' mérleg ismét kevés híján részére 4 milliót mutatott, a' kormánynaki előlegzések $4\frac{1}{3}$ millióra apadva, 's a' készpénz- és nemes ércz-rúd-tár, melly febr. 25-én csak 1,272,000 font értékű vala, most 5 annyira volt hágva, mind ezek mellett is mondom, a' pénztár' zárva maradtát végzék a' háboru után egy holdnapig. Ezen időfolytában tiltva lön a' kormánynak akár pénzben akár bankjegyben, a' parliamentnek mindenkori felhatalmazásán kívül, előlegezni.

Hosszas valék ezen sok tekintetben felette fontos végzés' történeteinek előadásában; de szükségesnek tartám, mert azt gondolom, hogy az olvasó sokat fogott velem együtt tanulni az angolhoni banknak, mint

illy neműek közt legtöbb vitán és leggonoszabb pro-
lákon átment intézetnek, lényeges szerkezetéről.

Kiviláglik ugyan is ellenmondhatlanul, a' mondot-
takkból:

1. Hogy az angolhoni bank nem a' nagy közön-
ség' hasznára, 's nem is azon czélból állított, és sem-
mikép nem is pénzszaporító intézet. — Ezzel csakugyan
nem azt akarom állítani, hogy a' közönség hasznát nem
vette volna, mert igen is vette azon egyet, mit kö-
zönség vehet, u. m. a' pénz' adásvevésbeli kényelmet;
de a' mi csakugyan a' legnagyobb résznek, mellynek
t. i. annyi pénz, hogy terhével alkalmatlan legyen, a'
kezén nem forog, jörendin nélkülözhető. — A' pénz-
szaporításon pedig, mint már az eszméleti részben ki-
fejtettem, kétfélét lehet érteni, u. m. ha 100 arany
mellé valóságos munkás ipar által még 100 aranyat
szerzek, mi valóban 200 arany, és kétannyit ér ő
lesz, mint az eredeti öszveg; ez a' valódi és saját ér-
telmű pénzszaporítás. Ha pedig felteszem, Lübeckben
ma forgásban volna 10,000 tallér, 's a' város ezt be-
szedetvén, félannyi rézzel megvegyítné 's 15,000-et ve-
retne belőle, ez csalfa szaporítás lenne, mert a' 15,000
világosan nem érne többet, mint ama 10,000, ámbár
a' pénzforgást valamiben könnyíthetné.

Az utóbbi értelemben igen is volt ez a' k ö v e t-
k e z é s e (mint czélját és tervezetét, most is tagadom)
az angol banknak, mert 1772-ben mikor az Angolhon-
ban keringő pengőpénzt 20—25 millióra veték, a' bank-
nak közel 6 millió jegye volt kiadva, helyette azon-
ban 2 millió a' pénztárban állott, 's e' szerint a' pénz-
summa valami $\frac{1}{5}$ vagy $\frac{1}{6}$ -dal szaporítva. Igen de ez
úgy szolva, a' közönség' hire nélkül volt, mint a' melly
erősen tartá hiedelmét, hogy a' bank minden forgó

czéduláját legott hasonlókép használható 's forgatható értékben beválthatja. Ez, és a' műipar' tökéleyesülése tette, hogy a' készitmények' árra nem hágott, mit a' földtermékekre nézve épen nem lehet állítani. Mert a' mig ama' hiedelem tartott 's a' bank a' jegyek' kiadásában olly mérséklettel bánt, mintha csak tőpénzei kamatát kereste volna be, a' gabonaár Angolhonban 1 font 1 sh. és 2 font 10 sh. közt ingott; de az első crisis' kezdetével, midőn t. i. a' közönség sejdíteni kezdé, hogy a' bank egykissé bőkezű gazdaságot űz, 2 fontról egyszerre 4 fontra szökött, 's a' restrictio alatt mindig 4, sőt 5 font is volt a' középszám. A' pénzváltás' beállításával ismét szállott a' gabona' árra, úgy hogy középszámban a' $2\frac{1}{2}$ fontot nem haladta meg.

2. Hogy a' bank, egyenesen a' kormány' pénzügyi kezelése 's a' vagyonos kereskedőség' kényelmére, 's biztosítékainak forgásban indítására, alapittatott és tartatott fenn.

Bármelly csudásnak láttassék is ez öszvetét, valójában a' dolog' természetében feneklik. Egy ország' kormánya valóban nem egyéb, mint egy szellemi nagygyár, mellynek készitménye a' közbátorság. Ezen nélkülözhetlen czikk gyártására, kelmékre és napszámosokra van szüksége, mellyek mind pénzbe kerülnek; de a' kész árut majd kinekkinék szükségéhez képest pénzen is eladja, 's árrát, adó, vám, bélyegdíj 'sat. nevei alatt felszedi. Mint minden gyáros, úgy ez is van gyakran azon esetben, hogy megkivántató költségeit nem teheti készpénzben, hanem váltókat ad ki, ennél fogva ezeknek discontozására is épen úgy szüksége van mint akármelly műipari vállalónak. Az anticipatio, előlegzés, disconto az egyetlenegy eszköz, mi által a' bank ama két testületnek szolgálatát megteszi, az a'

talismán, mivel mind kettőnek ügyei' gyorsabb folytatására segédet nyújt, de a' mellynck erejét koránsem ő adja meg, hanem csak azoknak kezében születik, kiknek könnyelségére létez. Szóval az eszméleti részben (a' 13 és 16 §-ekben) kitűzött bankhitel azon testületek' és egyének' hitele, kiknek váltóit discountozza; 's ezen discountozás is jegyekben történvén, a' jegyek nem egyebek, mint a' kincstár' és kereskedők' váltóleveleinek nevetlen másai, mellyekkel a' bank megismeri, hogy azok nála letévék. Imé az elbeszélte történet megmutatja, hogy azon bizonyítványok a' közönségnek néha nem is elégségesek, hanem elő kell állani a' háttérből az illetőknek, magukat megmutatni, 's tolmácsolóikat és közbenjáróikat igazolni.

Midőn 1797-ben a' máskint képzelődő közönség' csalódása elmulék, 's a' bank' saját hitele majdnem szappanybuborék' módjára elreppent, a' kormány és kereskedőség fogák karon a' már-már hanyatló testet.

3. Hogy az angol bank' biztosítékai mind rövid időn készpénzzé tehető, vagy, mi reá nézve mindegy volt, jegyeit a' pénztárba visszatéríthető levelekben voltak.

Mind a' kincstárczédulák' beváltása, mind a' kereskedői váltók' discountozása kétségkívül illy jellemű miveletek; fekvő jóra vagy más hirtelen pénzé nem tehető jóra pedig, ámbár törvényezikkeit megengedték, egész 1797-i crisiséig, igen kevés példát láttunk; mi-ből utólagoson is első tanuságunk, t. i. hogy melly kevéssé volt a' nagy közönség' szolgálatára az a' nagy intézet számítva, bizonyul.

4. Hogy a' bank' készpénz-alapja, a' bankhitel' és jegyek' árbecse' fenntartására közvetlenül semmit sem

tesz; következőleg annak emezek' öszvegehez meghatározott vagy meghatározható aránya sem lehet.

A' készpénz-alap a' bankjegyek' hitelét csak úgy biztosíthatná, ha mindig képes volna, a' forgásbani jegyek' névértékét fedezni; de minthogy ezt nem mivelheté, 's nem is mivelheti, mert úgy a' bank a' tőpénzének semmi hasznát nem venné, valóban nem egyéb mint egy pénztár, hól akárki is apróbb pénzi szükségét pótolhatja, vagy idegen földre kellető remittentiáira pengőt kap. Jelen tanulságunkkal ellenkező hiedelme volt ugyan a' nagy közönségnek Angolhonban, mint láttuk; de ugyan ez okozá, hogy minden lármára bankrohanás lett, mert azt gondolák a' jegybirtokosok, hogy a' pinczéket a' kül- vagy bel-elenség kipredálván, jegyeik füstbe mennek. Ellenben megmútaták a' Restriction-Act' következései, hogy a' bank, minden fizetőpénztár nélkül, igen is fennállhat. (Micsoda környületek közt és következésekkel? látandjuk historiánk' folytatában.) Ezzel azonban főlebbi (Eszm. R. 16. §.) állításomat, mellyben a' bank' fizetési készségét egészségi symptomájának nevezém, legkisebbé sem gyengitem; mert a' fizető tár rendes időben mind a' nagy közönségnek, mind kivált magának a' banknak igen érzékeny mutató szerszáma: ha a' közönség birja-e a' forgásra kiadott jegyek' mennyiségét megemészteti; épen mint a' természettanár' hygroscopja, mellynem azt mondja meg: mennyi a' gőz a' légben, hanem mekkora a' rugalmassága. Ezért a' bank mihelyt látá, hogy minden rebegtető nyilvános esemény nélkül a' készpénz váltások sűrűdnek, legott nem csak a' kincstárczédulák', hanem a' kereskedői váltók' discountázásával is szűnt, vagy az elsőre nézve legalább szűnni igyekezett, 's a' levélbeli biztosítékok' (effectek) jegyek-

keli kicserélése által emezeket apasztá. Mihelyt tehát a' 3. tanúságbeli igazság áll, 's' a' nagy közönség is érti; már kisebb a' rohanás' veszélye is, mivel minden tudja, hogy a' váltók' tárczáját könnyű biztosítani, a' készpénztár úgy sem elégithet ki, 's' a' kormányi biztosítékok csak az országos alkotmány' végbuktával mehetnek füstbe; a' kinek pedig csak kis esze is van, ezt, az erőművek' zavarba hoztával nem sietteti.

Haszontalan dolog tehát akár a' kiadható jegyek' számát, akár a' mindennapi beváltásra rendelt készpénz' vagy aranyrúdtár' arányát, miszerint amannak harmad, negyed, vagy ötöd része legyen, előleges rendszabásokkal meghatározni; vagy helyesben: nyűgözni; hanem ezek egyenesen a' bankkezelők' okosságára bízandók; csak a' nyilvánosság és felelőség álljon. Lám ezen utóbbi nem vala meg olly nagy mértékben Angolhonban, mint Scotiában, még is a' bank' igazgatói, ama kifejtett elvek szerint, egy század lefolyta alatt semmi komoly szemrehányást nem érdemlének; mert minden léptökben óvakodók voltak 's' az idő' környületeit szakadatlan szemök előtt tarták. — Vajjon e' bölcs maximáiktól legkisebbé sem távoztak-e el? a' következő időszak tanusítandja; — de mielőtt történet-rajzainkban tovább mennénk, lássuk a' banknak megállásunk' időpontjáróli évjövedelem-laistromát. Ez a' laistrom 1797-ben vagy 1798-ban a' bankbirtokosok' számára 's' tudomásvételére vala kiadva:

K a p

A' kormánytól a' 11,686,800 st. f. 3 $\frac{1}{2}$ %-es	
kamatjában	350,604.
Ugyanattól kezelési költségek' czime alatt	4,000.

Ugyanattól a' 4 millió font nemzeti adó- ság' couponai kezelése költségére milliójától 450 fontjával	180,000.
Ugyanattól egy 20 milliós kölcsön' kezelé- siért, milliójától 805 ft. 16 sh. 10 d.jával	16,000.
Ugyanattól föld és szaladtaxáknak, kincs- tárczéduláknak 'sat. miket kereken 10 millióra vethetni, 5%-es kamatában	500,000.
Ugyanattól 5%-es tengerügyi 795,000 ft összegű annuitások' kamatában . . .	39,750.
Ugyanattól apróbb cikkekben	59,750.
A' keletindiai kereskedő társaságnak 1,200,000 font 3%-es országkötelez- vények' zálogára adott 700,000 köl- csönnek 5%-es kamatában	35,000.
Kereskedői váltólevelek' discountozásából középszámban 5 millióra vetve, 5%-vel	500,000.

Egész jövedelem 1,437,104.

A' 11,642,400 font alaptőke 7%-es oszléka 814,968
fontra menvén, a' főlebbi jövedelemből, még a' köl-
tségek' lehúzásával is, feles összegnek kelle maradni.
Ez későbbre ki is üti magát.

9. §.

Folytatás. II. Időszak.

A' restriction-act, a' parliament' falain belől és ki-
vül, sok vitatásra adott alkalmat, és sok olcsárlója volt.
Mi a' főlebbi tanulságainkban előadott elvekhez hiven,
az akkori körületekhez képest, azon rendszabást
olly czélszerűnek találjuk, mint például: midőn egy
nagy és sok lakóu ház' birtokosa egy hátulsó kaput,

mellyen ugyan a' lakók kényelmesen ki 's bejártak, de a' tolvaj is észrevétlenebbül bejőhetett, bezáratna. Miután a' bankigazgatók ügyeiket olly biztossággal és ovakodással folytatók, hogy az intézet' alaptőkéjé, melly jegyek' képében a' közönség közt forgott, mind kétségbehozhatlan 's rövid időn kész pénzzé tehető biztosítékokban állott, és a' forgásban levő jegytőmeg a' közönség' szükségét meg nem haladá; miután a' tőpénz' öszvege a' jegyek' névértéke' öszvegét jóval meghaladta; miután ezeknek telies becsőkről az ország maga jót állott; mindezek után, mondom, a' pengő pénzzel fizető tár' megszüntetése a' közönségre nézve csak azon helyek' egyikének hiánya lön, hól bankjegyeit apró pénzzel felválthassa; de a' mire Londonban alkalom nélkül nem szűkölködött. Ezen, némileg még azzal is igyekszik segíteni a' parlament, hogy a' banknak egy fontos jegyek' kiadását megengedé.

A' bankra nézve a' megszorításban az a' nyereség volt, hogy a' vaklárma-, ijedezés- 's a' t. okozta, megrohanásoktól, mik kivált olly háborus időkbe gyakran ismétlődhettek volna, mentve lön. De viszont nagy alkalmatlansága is volt benne, mert az igazgatók amaz érzékeny szerszámtól, mi a' közönség' bankjegyekkel kielégíttetése fokát rendes időkben olly természetesen mutatá, megfosztattak, 's ennél fogva a kereskedés' phasisaira sokszorozott szemességgel 's tapogatással kelle ügyelniök, nehogy jegyeiket, bármelly biztosítékokra, a' közönség' szüksége felett szaporítsák 's ezáltal becsőket csökkenni hagyják.

Egy pár évig bölcs és lelkiismeretes mérsékléssel is láttak a' dologhoz, minek következtében a' jegyek' becse a' kész pengő pénzével nem csak al pa-

ri tartá magát, hanem még örvendett, a' ki kényelmökkel élhetett, és a' kész pénzre reáfizetett; csak kaphasson. Hanem 1800-ban a' frank háború tömérdek költségei megint a' bank' segédét követelék, melyet nem is tagada meg, 3 millió fontot ada kölcsön kamat nélkül 6 évre; de viszontagos kedvezményül többet nyert mint az a' kamat; mert kiváltságát az 1781-ben tett határnapon túl még 11 évre, azaz 1833-ig megnyújtá.

Mihelyt a' bankigazgatók magukat jövedelmes keresetöknök olly hosszas időre biztosított birtokában láták, erősen érzetni kezdé magát a' fizető pénztár idves serkentőjének hiánya. Az eszm. rész' 17. §-ében előhozott eszméleti példa, melyet az éles eszű Büsch az előtt 30 évvel jóslói szellemben írt, most Angolhonban csak nem szóról szóra bételt; a' merészen szaporított bankjegyek' becse $91\frac{1}{2}\%$ -re sülyedt, az osztalékok ellenben 8—10%-re főlebb szökkentek. Ministeri utasitmányt és kereskedői váltót egyforma könnyűséggel discountóznak; regis ad exemplum a' vidéki magános bankok is féket kezdének bocsátni vakmerő nyereszkesedéseiknek; mindenik azt vélte vagy legalább állította, hogy tartozása egy más banktársáni követelésekkel fedezve van; a' könnyűnek hitt kereset temérdeket csalt a' sikamló pályára. A' papiros, özönnel kezdé az országot elönteni; de mint Mihridates a' mérget, úgy az angol műipar a' pénzzavart meg tudá emészteni, sőt inai' edzésére fordítani.

Lássuk, a' parliament mikép folytató, saját rendszabásainak eredménye felett az örködést. — Az amienszi békekötés után a' restrictionak él kell vala mulnia, de a' bog gyengébbnek látszék, mintsem nemso-kárai felbomlásától ne féljenek; s a' rendszabás' meg-

szüntetését későbbi időszakra halaszták. A' háboru valójában újra kiüte, 's a' restriction-act a' reménylendő végbéke után hat holdnapig erejében hagyaték.

Ezen végzés után sokáig csendesen nézé a' parlament a' jegyeknek a' következő arányokban növekedő árját:

Évszám. Bankjegyek névértéke. Árcsökkenés 100 fonton.

1800. aug. 14,735,348 ft. — 8 ft. 7 sh. 8 d.

1801 — 14,970,321 — — 9: 10: 11:

1802 — 16,887,113 — — 6: 14: 9:

1804 — 17,035,959 — — 2: 13: 2:

1805 — 16,296,178 — — 2: 13: 2:

1806 — 19,072,893 — — 2: 13: 2:

1807 — 20,034,112 — — 2: 13: 2:

1808 — 17,365,266 — — 2: 13: 2:

1809 — 19,357,241 — — 14: 7: 7:

1810 — 24,446,175 — — 8: 7: 8:

Az 1807-beli 20 millió jegy már egy kissé figyelmet ébreszte, de részint a' műipar' és kereskedés' óriási haladásuk, mellyeknek Napoleon szintolly óriási terve, a' continensi zár, sem tudá nyakát szegni, neutralisálák a' káros hatást, részint a' kormány' biztatásai leplezék a' hamu alatt lappangó tüzet, míg végre az 1809-ki hirtelen csökkenés nem hagyá többé a' dolgot szóztalanul elnézni. Az 1810-ki ülésből tehát biztosságot nevezének ki, melly tanuk' kihallgatása után, az alháznak tett tudosításában, a' bankjegyek' rendkívüli szaporítását okozá, 's javaslá, hogy a' bankhoz tegyenek rendelést, hogy két év mulva kezdjen megint kész pénzzel fizetni. De e' nem egyezett sem a' ministeri tervekkel, sem a' bankbirtokosok' érdekével; az aurum potentius ictu fulmineo pa-

piros' képében is becsúszott a' parliament' padjai alá, 's a' biztosság' munkálata füstbe ment. A' szép gazdaság' következményeit mutatja a' fölebbi táblácska' folytatása :

Évszám. Bankjegyek' névértéke. Árcsökkenés 100 fton.

1811 aug.	23,793,115 font,	20 ft. 2 sh. 7 d.
1812 —	23,482,910 —	25 : 16 : 8 :
1813 —	24,024,869 —	29 : 4 : 1 :
1814 —	28,979,876 —	14 : 7 : 7 :
1815 —	27,024,049 —	13 : 9 : 6 :

Ha a' két táblácskát figyelmesen szemügyre vesszük, az árcsökkenést a' forgásban levő jegyek mennyiségéhez arányulni nem tapasztaljuk. Valóban nem is a' viszonytalan (absolut) mennyiség, hanem ennek az aranyéhoz (Angolhonban az arany 's nem az ezüst szabályozza a' pénzürtéket) mért aránya hordozá és kelle hordoznia a' jegyek' árfolyamát. Ugyan is Angolhonban az arany kereskedési áru, mint akármi más; de olly áru, mellynek az egész világon kapóssága van. A' kereskedési mérlegnek tehát nagyon azon ország felé kell billenni, hogy az arany bőven mehessen bele. Ez ismét nagy kereskedési ipart feltétezt, mi nagyobb számu bankjegyet is feltud használni. Valahányszor tehát a' bankjegyek' nevedő száma mellett árbecsöket vagy nem csökkenni, vagy még növekedni látjuk, mint p. o. 1804—7; 1809—10; 1813—15; csak nem bizvást feltehetjük, hogy a' kereskedés' virágzása, 's következőleg a' nemzet' jegyfoghatósága (Banknoten-capacitát) növekedtek. Csaknem, mondók, mert az 1813—15-i időszakra más fontos környületek is befolyással voltak. Ugyan is

1.) A' fölebb említett vidéki bankok, mellyek 1797-ben alig voltak 280-anon, 1813-ig már 900-ra szapo-

rodtak, 's jegyeikkel a' közönséget eltölteni, kellettén fölül segíték. A' külfölddel nehezített közösülés, a' continensi néhány évi szűktermés, a' papirospénz-bőség Angolhonban a' gabona' árrát rendkívül fölemelék, a' földmívelési ipart, a' belkereskedést magasb fokra hágtaták, 's így minden, a' mi pénzalakot viselt, nagyon kapóssá lett. De a' háboru végeztével, a' közösülés' helyreálltával, a' continensi bőterméssel, mellyek mind 1813-ra csoportozának, az igen megfeszített alkotmány megbomlott. A' gabona árra hirtelen megszalla, egy rakás farmer tenkre juta, sok föld, mellyet mívelés alá venni csak a' gabona nagy árra ösztönze, újra parlagon maradt, 's becsét elveszté mind ezek a' bankcreditek biztosítékainak nagy részét elenyészteték 's jegyeik értékét hallatlanul megcsökkenték. Egy falka bukás következett, 1814, 15, és 16-ban 240 vidéki bank szünt meg fizetni, és 89 csődület hirdettetett, úgy hogy csaknem minden 10 bank közül egy megbukott. Ez által a' forgó jegyek' száma szembetünőleg megkevesedvén, helyöket a' nagybank' jegyei pótolták, 's annyival kapósbak lettek.

2. Az angolok Napoleonnak, ezen gyűlölt rémképöknek, megalázására, nemcsak vassal, hanem arannyal is éltek. A' continensre küldött kölcsön- és nem kölcsön-segédék a' kereskedéssel gyűjtött aranyat nagyobbára fölemészték 's ennélfogva árrát mind fölebb rugtatták. Az 1814-i béke' helyreálltával ezen kifolyó csatorna bedugult, 's az így bennmaradt és megbővült arany a' jegyek' becsét helyreállani sietteté.

E' két okból érthetni az 1813-ról 1814-rei változást, miszerint a' bankjegyek' csaknem 5 milliónyi szaporodtával is az 1813-ban $29\frac{1}{5}\%$ veszteség (tehát 100 fontban csak 70 ft. 16 sh. érő) jegyek becse 1814-ben

's 15-ben már 86—87°/_o-re szökkent. De mutatja ez a környület azt is, hogy a 'restrictio' segéde nélkül a banknak

a) vagy jegyei' kiadásában erősen meg kellett volna szoritkozni, 's ezzel az ipartól, ennek, mint a' következés bizonyította, csakugyan kellő segédet megvonni;

b) vagy a' drágán (unciáját 4—5 st. fonton) vásárlott arannyal jegyeit névértékek szerint al pari (azaz 3 ft. 17 sh. 10¹/₂ d.ért egy unciát adva) váltani, mi-ből nemcsak temérdek veszteségének de végbuktának kellett volna következni; vagy

c) jegyeit agioval, azaz a' váltatók' veszteségével váltani be, 's így azoknak árcsökkenésöket saját példájával mintegy törvényesíteni; holott jelenleg minden egy vagy akárhány fontos jegyét teljes szabályos névértékében adá ki, 's ugyan annyiban is vette be. Ha a' közönség kerülheilen okokból árrat szabott nekik, arról a' bank, mint bank, sem nem tudott, sem nem tehetett.

A' 2. pont alatti felvétel' helyes voltát bizonyítja az is, hogy mihelyt az új kor' Prometheusa a' sz. hellenai szirtokra szegeztetéek 's Europa' békéje kinézö-leg hosszas időre biztosítva lön, Angolhonban a' hitel, hitelfeletti gyorsasággal visszatért 's a' jegyek' árbecse egyszerre csaknem névértékekre felszökkent, mint a' következő számjegyekből láthatni:

Évszám. Jegyek' névértéke. Árcsökkenés 100 ftól.

1816 aug. 27,075,854 font. 1 ft. 8 sh. 6 dr.

1817 — 30,099,908 — 3 : 5 : 3 :

1818 — 26,602,837. — 4 : 9 : 0 :

A' jegyek' árbecsenek alparihoz közledése jelenté, hogy az arany és pápiros mennyisége kellő arányba kezdenek jöni, 's hogy jó lenne már a' banknak is

a' Candide' gyűrűjét visszaadni. Valóban annyira meg is könnyült-va a' pengőpénzváltás, hogy a' bank' fizető pénztárának megnyitását veszély nélkül meg leheté kísérteni.

1817 aprilisében, miután a' bank 12 millió st. font érő pengőpénzt és nemes-érczrudat gyűjtött-va pénzébe, kihirdetteté, hogy minden 1816 előtt költ 1 és 2 fontos jegyeit aranyban beváltani kész. Azon év szeptemberében megint ajánlá, minden 1817-en elől költ jegyek'aranyynali beváltását. A' közönség szaván fogta, 's olly jól hozalátott a' váltáshoz, hogy 1819 augusztusában már csak 3,595,960 font volt a' ládákban. Ezen a' gyengeszívűek megijedtek, 's a' parlamenttel nagy sebessen a' bank' további készpénzváltásait betiltaták. Mind hiában, a' restriction-act' órája ütött volt 's még azon éven, Peel' indítványára eltöröltetett.

A' határozat' főpontai ezek valának:

„A' restriction-act erejében marad februar. 1-ső-jéig 1820.

„E' határnaptól kezdve azon év' octobere' 1-ső-jéig fizetendi a' bank a' jegyeit törvényes finomságu aranyrudakkal, unciáját 4 ft. 1 sh.jével számítva.

„1820. Octob. 1-őjétől 1821 majus 1-őjéig megint csak rudakkal vált a' bank, de 3 ft. 19 sh. 6 d.ével számítva.

„Az utóbbi naptól fogva már törvényes (pénzverői) árron u. m. 2 ft. 17 sh. 10½ d.en leheté kívánni a' váltást maj. 1-ig 1823. a' mikor aztán az ország' folyó arany pénzével menjen.“

A' banknak nem-va a' szüksége illy lassu fokozatokra, 's maj. 1-én 1821. a' folyó pénzzel fizetés megkezdődött.

Ricardo, ki a' nemzeti gazdaságban olly fényes nevet szerze magának, egy javaslatot terjesztett volt fel: miszerint a' bank soha se fizessen folyó pénzben, hanem csak aranyrúdakban, 's ezekben se 60 uncia-sokon alól. Ez által, szerinte, a' fizető tár' szükséges ellenőrsége megmaradt; ellenben ijedtség' idején a' bankra rohanás megelőztetett volna, mint a' midőn főkép az apróbb summák' birtokosai csinálják a' legnagyobb bajt és alkalmatlanságot. A' Peel' billje' egy része ama terv részszerinti és ideigi alkalmazása; de általános és tartós elfogadása, soha vita alá nem jött.

Emberi szeszély-e, vagy az érdeklettek' önhaszonleső befolyta, vagy talán nyomos okok miatt történt, elhatározni bajos; elég, hogy a' restriction-act' eltörlése épp olly heves ellentállókra, és keresztülmentes után olcsárlókra talált, mint behozatala 1797-ben.

A' vita' legnagyobb része olly helyhez és időhöz szabott környületeken és nehézségeken forgott, hogy reánk nézve igen kevésbé tanulságosnak tartom. Csak azon egy okot emelem ki, miszerint, mint az új rendszabás' ellenei állíták, a' bank' készpénzzeli fizetésének helyreállása a' $95\frac{1}{2}\%$ érő jegyek' becsét egyszerre alparira szökteté, 's ezáltal az adósoknak, taxásoknak, általában a' nép' fizető szegény részének tett kárt. De vajjon ezen papiroshősök 's magukat állító nagy philanthropusok meggondolák-e, hogy a' jegyek kirekesztő uralkodása és egyedárussága alatt sokkal nagyobb árszökellések történtek; mint p. o. 1809 — 1810 86% -ról 92% -re; 1815 — 1816 71% -ról 86% -ra; 's a' t. ? E' szerint saját erősségeik verik meg őket; mi pedig e' tárgyban főlebbi nézeteinkre hivatkozva, a' bank' historiájához visszatérünk.

10. §.

Angolhon' bankja. III. Időszak.

A' közelebbi időszak' történeteiből még után kell pótolnunk, hogy a' banknak 1816-ban megengedteték, tőpénzt félretett nyereségeiből 25%-rel megsaporítani; miszerint alaptőkéje ezentúl és maig 14,553,000 st. fontra megy.

Ellenben forgójegyei 1819-ben 25,335,430 font összevet, 1820-ban 24,453,380 font, 1821-ben, midőn a' pénzváltás egészen beállott, 20,327,740 font összevet tett, és soha 1833-ig $17\frac{1}{2}$ millió alól nem szállott. Ebből megtetszik mennyire megbátradott nyereséskédeiseiben a' bank, midőn forgó jegyei az alaptőkéjét legalább is 3 millióval mindig meghaladák, holott az 1797-ki restrictio előtt ez soha sem történt.

Innen 1833-ig u. m. a' bank' kiváltsága' megújításaig csak az 1825-ki crisis érdemli az említést.

A' gabona árra, mi a' háboru' és restrictio' időszakában felette magosra röppest volt, 1821—1823-ban nagyon megszállott, mire a' nyereszkesedési dűh szintolly nagyon felhágott. Az 1815 táján megapadt vidéki bankok megint megsaporodtak, jegyeiket korlátlan bőséggel szórták; azonban a' kereskedés' szele rosz felől kezdé fúni, a' váltófolyam (Wechselcours) London ellen kezdé fordulni ⁴²⁾ 's mind ezek a' közönségben

42.) Ha az olvasónak tetszeni fog az 5) szám alatti jegyzésünkro visszaemlékezni, abból kiindulva, könnyen megértheti a' váltófolyam (Wechselcours) eszméjét. Ha t. i. *B* helységbeli kereskedők nagyobb összeeggel tartoznak *A*belieknek, mint más *A*beliek *B*belieknek, (mint az ottani képlet szerint is az az eset), látni való hogy *m n o*, *p*től *q*től *r*től a' váltóikat mind meg-

nem kis ütközést okozni. A' bankhoz sűrűbben jöttek kész pénzért, 's a' londoni váltogatókon kívül a' vidéki bankok is hozzá folyamodának segédért. Ez, és a' maga bajai a' kész pénz- és aranyrúd-tárt, melly 1824-ben kevés híjjan 12 milliónyi kincset rejtett, félnyire apaszták, és csaknem 1 millió 1 és 2 fontos bankjegyeknek (mi már Angliában szorultság' jele) ki-

veszik, hogy azokat annak bnek cnek fizetésül küldhessék. Sőt a' *p q r* 30,000 fróli követelésök nem is elég az *m n o* 33,000 ft. tartozásaik' kielégítésére; tehát mindenik igyekszik a' másikat megelőzni, nehogy ő legyen, a' kinek a' fennmaradó 3000 ftot kész pénzben és így költségesebb úton kelljen utánpótolni. Természetes következés ebből az, hogy *B*ben az *A*ra szóló váltóknak az árrát felverik, és *p q r* ezrlátván, a' 100forintos váltójokért p. o. 100 ftot 30 krt kérnek és kapnak. Ellenkezőleg van a' dolog *A*ban, hól *a b c* igyekeznek megmenekedni a' váltójoktól, tudván, hogy a' fennmaradó 3000 forintért valamelyiköknek várakoznia 's költségeseb úton kapnia kell, úgy hogy inkább engednek valamit a' váltóik' értékéből, csak hogy eladhassák. A' felvett példában már a' váltófolyam *B* ellen van, mint a' hová szóló váltók *A*ban olcsóbbak, mint az *A*ra szólók *B*ben. Ugyanez esetben a' váltófolyam *A* mellett van, mert az *A*ra szóló váltók *B*ben drágábbak, mint a' *B*re szólók *A*ban. A' váltóház és a' bankok azon piacok, hól ezen pénznemü portékának, a' váltóknak bő vagy szűk, olcsó vagy kapós voltáról igen könnyen értesülhetni. A' váltófolyamat úgy fejezik ki, hogy p. o. a' Párizsban és Londonban szokott számító pénzek közt egy bizonyos egyenlet van állítva, mint a' *l p a r i*nak vagy rövidebben *p a r*nak neveznek mikor már a' váltólevél-vásároknak a' franc száma az *alpari* számnál fölebb van, akkor Párizs ellen fordul a' váltófolyam, midőn alább, vagy is a' st. font van fölebb, akkor London ellen. London és Párizs között a' *p a r* ez: 1 st. font = 25 fr. 20 cent. Ha már Párizsban 100 st. fontos Londonra szóló váltót drágábban vesznek 2520 francnál, p. o. 2530 francon, a' váltófolyam Párizs ellen van. 'S így a' többi.

adását szükségesíték. Minden adható (vagy talán, mint a' gonosz világ állítá, adni akart) segéd mellett csakugyan vagy 70 vidéki intézet, könnyelműsége' áldozatává lett, az országból minden hitel és bizodalom kibujdosottnak látszott, 's az ijedtség a' valóban nehéz időket még feketébb színben láttatá.

A' parliament ismét vizsgáló biztosságot küldé ki, a' gonosz okainak kipuható'ására, 's hogy a' hanyat-homlokos nyereszkeedés szülte sok apró vidéki bankok' felállítását, mellyek minden józan elvek' félretételével elégtelen tőpénzre özönlék papirosaikkal az országot, 's igen csekély válogatással mindennek előlegeztek és discontóztak, nehezitse, más erősebb alapon állóknak nyitá útát. 1826-ban az 1708-ki rendszabást, miszerint Angolhonban 6 személynél többől álló társaságnak banküzerségre összeállani nem szabadott, annyi részben megváltoztatták, hogy a' nagy bank' eme' kiváltságát csak Londonra 's ettől köröskörül 65 (angol)mérföldnyi távulságra szoríták. Ezentúl akárhányan állithatának részvényes bankot (Joint stock companies) akár a' londoni mintára. A' bank megegyezett benne, de hogy az együtt pályázásból származható némi hátramaradásnak elejét vegye, maga is Angolhon' különböző vidékein fiókbankokat állíta, mellyek az anyabankokali közlekedés' műszereiül és csatornáikul szolgálnak. Így alapíta 1828-ban 29-ben fiókokat (branch banks) Swanseaban, Gloucesterben, Manchesterben, Birminghamban, Liverpoolban, Bristolban, Leedsben, Exeterben, Newcastleben, Hullban, és Norwichban; de ezek közül az exeteri nem régiben megszűnt.

A' részvényes bankok nem igen teliesíték a' felölök alakított reményeket, mert inkább csak nagy városokban állottak, a' kisebb helységek' lakóinak tehát

maig is csak a' vidéki apró bankokkal kell nyomorogni; hanem az 1833-i új bank kiváltság most ezeket is szorosabb korlátok közt tartja. A' fiókok pedig az anyabanknak ugyan kevés hasznót, de a' vidéki lakóknak annál több kényelmet nyújtanak, miszerint London és az illető vidékek közt a' pénzküldözést nagyon elősegítik. Foglalkodásaik köre főképp váltók' discountozása, jegyek' kiadása, melyeket akár a' kiadó fióknál, akár az anyabanknál legott felváltanak, és a' Londonnali közlekedés' eszközlése. Hogy jegyeik forgásának a' mezőt inkább tágítsák, az olly magános bankárok' váltóit, kik jegyeket nem adnak ki, jutalmazban discountozzák, mint a' másikeit. Egyébaránt a' magános bankok' üzérségét igen keveset csökkentik; mivel sem azoknak, kik tárbankul használnák, soha sem előlegeznek, (lásd eszm. R. 3. §.) sem a' betett summákról legkisebb kamatot sem fizetnek; ennélfogva tár- és persely-bankul a' közönség a' magános bankárok' szolgálatával él. — Az 1826-ki végzés azon tilalmat is magában foglalá, hogy sem társas, sem magános bankok egy fontos bankjegyeket ki ne adjanak. Vajjon ez a' rendszabás a' vidéki bankok' jegyszaporítását hatósan gátolni, 's solidaritásukat eszközölni képes-e? nagyon kétséges; de hogy ezen, 's illy rendszabásokban a' vagyontalanabb közönség' kényelme igen kevésbé van tekintetbe véve, világos. Minden esetben csak a' gonoszt palástoló, nem gyökeresen irtó segédszer, mert a' bankok, két 's több fontos jegyek' épen olly bőséges szórására is fognak módot találni.

Elközeledvén a' bank' kiváltságának kitelése ideje, a' parlament 1832-ben maj. 22-kén egy biztosságot nevezte ki, mellynek kötelességévé tevő, mind

Általánosan az Angolhonban 's Walesben létező czédulabankok' ügyrendszeréről, mind különösen arról, vajjon a' főbank' kiváltságát megújítani tanácsos-e? pontos és részletes tudositást tegyen. A' tudositást (parliamentary report) august. 11-kén adák be, 's mivel a' biztosok a' bankügyben legjártasabb egyének' tapasztalatait, valamint a' politica oeconomiában első tekintetű tudósok' véleményeit papirosra tették, jelentésök mind a' közönséget e' tárgyban felvilágosítani, mind a' parlamentet a' bank' megújításakor a' a' legczélszerűbb rendelkezések' tételére alkalmasítani képesek valának. Nem utolsó érdeme vala e' fontos tudositásnak az is, hogy azon leplet, mely a' parlamentti nyilvános közlekedés' daczára a' bank' magános ügyeit titokban tartá, úgy hogy addig elé sem az évi discontózáások' sem más magános biztosítékok' summáját részletesen tudni nem leheté, levoná.⁴³⁾

Munkánk' természete, 's már is igen hosszúra terjedt ismertetésünk' korlátai nem engedik ezen tudositás' kívánatát adni; de annál inkább kötelességünknek tartjuk, azokat, kik egy netalán létesülendő magyar bank' tervezetével megbizva leendenek, azon százados tapasztalás' gyümölcseit magában foglaló, nyomtatásban is megjelent irományra figyeltetni. A' mit a' parliament tanult belőle, az Angolhon' bankját még 22 évre alapító rendezkedésekből kiviláglik.

43) A' bank' igazgatósága adott ki eddigelé is kimutatásokat a' közönség' számára, de a' melyek nagyobbára áljegyekben voltak írva. Ezen szám t. i. 660 egy milliót tett; miszerint ha a' nyilvános kimutatás azt tartá, hogy 13200 ft. bankjegy van forgásban, ez 20 milliót tett.

A 'bank' kiváltságát meghosszabbító oklevélnek, mely aug. 29-kén 1833-ban kapa királyi sanctiot, főbb czikkei imezek:

„A 'bank' ezutánra is tartsa meg és élvezze a' III. György alatti végzések' 28 R. 39. és 40. 'czimjeiben adott, 's a' IV. György act. 46. R. 7. czimjében, vagy a' parlamentnek akármely előbbi vagy utóbbi végzései által szabályzott minden banküzerségi kirekesztő kiváltságait; de ne ezeken kívül semmi más vagy további bankársági kirekesztő kiváltságot. És minthogy a' mondott végzések' szavainak értelmezésére, 's azon kiterjesztő kiváltság' kiterjedtére nézve kétségek támadtak, és tanácsos; hogy minden illy kétségek eltávoztassanak, tehát kijelentetik: hogy akár mely politikai vagy szerkesztett testület vagy társaság, vagy pajtasság vagy részvényesség, ha szinte 6 személynél többől állana is, a' bankári keresetet vagy foglalkodást Londonban vagy innen 65 mérföldnyire terjedő kerületben (within 65 miles there of) űzheti, csak hogy semmi pénzüszveget, akár mikor, vagy a' kiadás után 6 holdnapnál kevesebb időre felváltható, váltoíra Angliában ne kölcsönözzön, azzal ne tartozék; és fel ne vegyen, míg az Angolhon' bankja' kormányzója és társaságának ezen végzés által adott kiváltságai tartanak.”

Ez által az 1708-beli törvényczikk' igazi értelme fejeztetik ki, melyet a' bank, sőt az egész közönség 1826-ig oda magyarázott, hogy egész Angolhonban 's azon innen Londontól 65 mérföldnyi kerületben 6-nál több személyből álló részvényes társaság bankárságot nem folytathat; holott az új magyarázat szerint, csupán bankjegyek' kiadását tiltja a' törvény az illy társaságoknak, hat 's kevesebb személy-

ből álló részvényesség pedig már bankjegyekkel is működhetik és valóban működik is. Ezen sokszor érintett pontot hosszadalmasban magyarázgatám; mert egykori banki törvényhozásunkra nézve fontosnak tartom. A' nagy bank tehát csak annyiról van biztosítva, hogy Angolhon' 's úgyszólván a' világ' pénzpiacán más intézet vagy vállalat az övéhez mérhető pénzalappal vele versenyre nem kelhet. De nyeresége ez a' közönségnek is, mert azon tőpértzesek' halmazában számos hasonló társaság keletkezhetvén, mindnyájok' összefolyó, 's már csak a' concurrentia miatt szaporított jegyei temérdek zavart okozhatnának, 's a' pénzérték örökös káros hullámozásban lengene. Az illy vetélytársak közt egyetértést fenntartani, mindnyájokat egyenlő rendszerre szabályozni, képes nem volna. A' papíros' szerfeletti meg bővülése' idején, midőn az egyik a' jegyeit okosan kevesitné, a' másik helyökbe még annál többet sietne kiadni, 's a' közönség' kárával nagyobb nyereséget hajhászni. Szóval: véleményünk szerint, a' szóban forgó rendszabás a' veszélyes féktelenség 's a' káros egyedárusság közt az arany közeget idvesen eltalálta.

„Angolhon' bankjának minden rögtönváltásu jegyei, mellyek Londonon kívül az országban akárhól, valahól az anyabank' számára vagy nevében folytatják a' banküzerséget, adatnak ki, azon helyen, a' hól kiadatnak, fizetendőkké tétessenek; és nem szabad az angolhoni bank' kormányzójának és társaságának, vagy az ő számukra akárkinek is, Londonon kívül akárhól, rögtön-fizetésü jegyeket kiadni, úgy hogy az a' kiadás' helyén ne fizetessék.”

„1834 aug. 1-től kezdett 10 év' lefolyása után hat holdnap alatt adandó egy: évi felmondás után, 's min-

den summáknak, mellyekkel a' közönség a' mondott felmondás' kitelésekor a' banknak tartozand, visszafizetése után, amaz évi felmondás' kitelésekor a' banknak a' jelen törvényczikkben adott kirekesztő kiváltásai szünjenek meg és végződjenek be; és a' közök' házának némi szavazata vagy határozata, mit a' mondott ház' elnöke (speaker) írásba teend és a' bank' nyilvános hivatalába beadand, elégséges felmondásnak tartassék és ítéltesék."

„1834 aug. 1-től fogva, hanemha és mindaddig mig a' parliament máskép rendelendi, az Ángolhon' B. K. és T. jegyében vagy jegyeiben, mellyek a' bemutató' kívánságára beváltandóknak irvák, a' jegy vagy jegyek' névértékeig teendő minden fizetések törvényes fizetéseknek tartassanak minden esetben, valamikor törvényszerű fizetés tétethetik, mind addig, mig az Ángolhon' bankja a' mondott jegyeket törvényes pénzdarabokkal beváltja; kivéve azonban hogy az Ángolhon' bankja K. és T. vagy ezen mondott társaság' akár melly fiók-bankja' részéről a' jegyekkel fizetés nem törvényes fizetés." (t. i. jegyet jeggyel beváltani, mint a' restrictio alatt, nem tartatik a' jegy' érteke' kifizetésének, 's csak azon esetben történhet, ha valaki elrongyollott jegyéért újat kívánna).

A' bankjegyek' névértékének teljes érvényű jó fizető pénzzé jelelésén és határozásán sokan megütközének; mert úgy vélekedtek, hogy ezzel a' jegyeknek mintegy erőltetett árfolyama parancsoltatik, 's a' bank ebben bizva, jegyei' kiadásával majd még kiméletlenebbül bánhatik. De koránt sem félhetni illy következtéstől

a) Azért, hogy a' törvényczikkbeli határozat szerint, maga a' bank jeggyel jegyet nem fizethet, hanem

tartozik mindig törvényes folyó pénzzel váltani; miszerint a' jegyek' kelletén fölüli bősége mingyárt tudulást hozna, 's az intézetet, papirosai' apasztására kényszerítné.

b.) Senki sem tartozik bankjegyet készpénz helyett elvenni, de ha veszi, telies értékében számítani igen is kötelező, és arra semmi agiot nem szabhat.

Ellenben meg van nyerve e' rendszabással

a.) Hogy a' jegyek' árbecse az ingástól mentve van, 's a' közönség nincs kitéve azon veszteségeknek, mit folyam-hágáskor az adósok és fizetők, szállásakor a' hitelezők és bevevők szenvednek. Kereskedőnek ugyan, ki váltók' és mindenféle pénzpapirosok' árbecsének billegéseire szüntelen ügyel, 's azokat számításainak elemei közé mindig felveszi, az efféle árváltozások nem sokat ártanak; de annál többet a' magánosoknak, kik a' pénzügy' lohárját (Ebbe und Fluth) untalan szemmel nem tarthatván, míg magukat észreveszik, adás-vevéseikben tetemes kárt szenvedhetnek. — Érzem hosszadalmasságomat, de illy zsebünkben (mi bőrünkhez nagyon közelit) járó tárgyat példában is kifejtteni szükségesnek tartom. Beatus búzát visz eladni a' közlebbi város' piaczára, 's eladja köblét 4 p. forinton. Kifizetik az árrát bankjegyekben, mellyek ekkor épen alpari állanak a' pengő pénzzel. Jó árnak tartván, közlebbi vásárra ismét viszen 50 köblöt, 's eladja 200 forinton, de ekkor már a' jegy'-becse 5% el szállott, tehát az ő 200 forintja csak 190t ér, 's ő semmit sem tudva róla, 200 forint, képiben haza viszi, majd midőn a' boltostól vasat kell vennie, keservesen érzendő.

b.) Az Ángolhon' bankjára pedig a' főlebbi rendelésből az a' nyereség háromlék, hogy a' vidéki bankok saját jegyeiket az áng. bank' jegyeivel beválthat-

ják, 's ha reájok tódulás is esik, nem kéntelenek a' fővárosi bank' ércztárát üríteni; mint ez 1797-ben 's 1825-ben történt. Volt ugyan e' törvény' hozta után is egy kis pincze ürítés 1835-ben, de az akkori crisist az éjszakámériakai bank' tusája okozá; 's a' szóban forgó segéd nélkül Angliában a' baj még nagyobb lett volna.

„Az Angolhon' bankjában, ennek kormányzója' és társasága' birtokában lévő nemes érczrúdak' és biztosítékok', nemkülönben a' forgásban lévő jegyek' és a' betett tőpénzek' mennyiségéről minden héten az akkor hivatalban levő kincstári cancellárnak számítást kell beadni, 's ezen számításokat minden holdnap' végén tömegíteni, 's az így öszvetömegített számításokból a' bank' ügyei' 3 eltölt holdnapbeli közép számi állásáról a' legközlebbi londoni hirlapban számolást tenni közé“.

A' parliament sokkal bölcsebb ipari elvekből indult ki a' bank' ügyei' szabályozására, mintsem annak a' kereskedés' mindenkori állásától, és az idők' ábrázatától függő miveleteit specificált summák' vagy más nyűgök' rendelkezésével nehezíteni akarta volna; hanem elégnek tartotta a' bank' kezeléséről a' kormánynak csaknem szakadatlan, a' közönségnek minden negyedévi számadásokat biztosítani. Hasonlitsa öszve az olvasó ezzel a' némethoni, nevezetesen a' magasztalt bájor bank' aprólékos korlátozásait, mellyeket Kovács L. már közölt. A' közönség' elébe adott számolat' mintáját, 's egyszersmind a' bank' legújabb állását, a' legutóbbi negyedévet illető tudósításból, mit ezennel ide is tesszünk, megláthatni:

Januar. 24-dikétől		Mart. 29-dikéig 1842.	
Tartozás.	st. ft.	Kezeslet.	st. ft.
Forgójegyek: 16,952,000		Biztosítékok	22,586,000
Bétételek . . 8,657,000		Arany, ezüst	6,125,000
Öszvesen	25,609,000	Öszvesen	28,711,000

„A' 14,686,800 fontra menő öszvegnek, mellyel most az ország az áng. bank' kormányzójának és társaságának tartozik, egy negyede fizettségé vissza a' mondott társaságnak.“

E' rendelmény valóban teliesitetett is, és az érintett negyed 3%^ot kamatoló országos kötelezvényekben az ország' adósságát apasztó biztosság' pénztárából kifizettetett.

Ennek következésében a' törvényczikk azt is rendelé: hogy tartassék közgyűlés, és ha a' bank-birtokosok' többsége jónak látandja, a' visszafizetett summából 3,638,250 st. fontot osszanak ki köztük részvényeik' arányában, 's ekkor a' bank' 14,553,000 alap-tőkéje apasztassék 10,914,750 fontra. E' mellé az a' kikötés ragasztaték: hogy a' részvények' illetén csökkenése a' kormányzókat, igazgatókat, szavazókat a' részvények' eredeti névértékéhez mért jogaiktól (lásd 8. §.) meg ne fosszák. 'A' birtokosok azonban hasznosabbnak láták, a' kifizetett summát fel nem osztani, hanem az igazgatók' kezei közt további nyereszkedésre hagyák.

A' bank' jövedelmeinek 1797-rőli kimutatásából, mit a' 8. §ben közlénk, emlékezhetnek olvasóink, mi szép summákat kapa azon intézet fáradságdíjban az országos adósságok' kezelésiért. Ezt sokallák is, és időről időre apaszták; a' jelen törvényczikk végre az új kiváltság' díjjában 120,000 fontot parancsola lehuzni az erre megajánlott summákból. A' pénztárnoksági bért

csakugyan megszolgálja a' társaság; mert nemcsak számos egyéneket kell tartania reá, hanem minden mesterséggel segített ügyelet mellett is a' tárnokok' csalásai 's hamis couponok miatt súlyos veszteséket szenved. Astlett nevű pénztárnoka 1801-ben 340,000 font kárt tett a' banknak, 's egy Fauntleroy nevű bankár' hamis papirosai még többet. 1802—31-ben bezárólag évenként közép számban 40,000 fontra ment a' hasonló okokból veszteség. Végre:

Az utolsó pont meghatározza 1855-re augst. 1ső napja után teendő 12 holdnapi felmondásra a' bank' kiváltságai' megszűnését' olly móddal, hogy „az ország minden tartozásait, az évenként fizetendő 100,000 font' minden maradványait, valamint a' banknál levő minden kincstári rovasokat, czédulákat és utasitmányokat, mindezek' minden folyó és elmaradott kamataival együtt fizesse le. Ekkor és nem elébb (kivevén a' fölebbi egyik pontban említett 10 év multávali felmondás' esetét) szűnjék meg és végződjék be ezen törvényczikk által adatott kizáró szabadalom a' 12 holdnapi felmondás' kiteltével.“

Angolhon' bankjának azótai történetei semmi nevezetést vagy tanuságost nem nyújtanak, hacsak a' pénzérdeknek a' nemzeti idegenkedés feletti diadalát nem nézzük annak, miszerint a' frank nemzeti bank angol collegájának kiürült ládái' töltésére 1839-ben tetemes összeget kölcsönze nemes érczekben.

11. §

Angolhon' bankja' működései 's viszonyai.

1. Jegyeket ad ki, 's ezeket, akármikori bemutatására kész pengő pénzzel, vagy ne-

mes érczrudakkal, a' pénz verőház beli áron számítva beváltja.

Az 1832-ki parliament report szerint, a' bankigazgatók' elve a' beváltásra készen álló arany, ezüstre nézve a' volt, hogy midőn a' váltófolyam al pari van, a' pengő pénz' és arany ezüst rúd' öszves érteke a' bank' köteleztetéseinek u. m. a' letett tőpénzek' és forgásban levő jegyeknek egy harmadát üsse. Úgy hogy ha, például, a' forgójegyek és a' banknál letett országos és magános pénzek 27 vagy 30 millióra mennek, a' bank' igazgatói nem néznék az intézet' állását tökélyesen megnyugtatónak, ha pénzben és rúdokban 9 vagy 10 milliójuk nem volna a' ládákban.

A' jegyek' kiadásában a' bank' igazgatósága, mint már fölebb is megemlítették, a' „közönség' hatásához“ (action of the public) szabja magát, 's ha a' váltófolyam Londonra nézve kedvező, 's ennek következtében érczet küldenek a' bankba, szaporittatik a' jegyek' száma; midőn pedig ellenkező eset van, a' pengő ércz kapósabb, 's ezt hordják a' bankból, apasztatik. Az apasztás leginkább a' magános discontózáások' szüntetésével esik meg, az alább mondandó okokból.

Átalában a' bank hatásosan tiltakozik, mintha a' papirosak' árfolyamának szabályozására, hágtatására, vagy csökkentésére legkisebb lépést is tenne, sőt inkább magát vezetteti a' közönség' ebbeli tetszésétől, mit viszont a' kereskedés' billegzései határoznak el.

Az angol bank 1759ig csak 20 fontos és ezen fölüli jegyeket ada ki. Ezen évben kezdte 10 fontosokat, 1793-ban 5ösöket, 1797-ben a' restrictioval 1 és 2 fontosokat kiadni. Az utóbbiak megszűntek 1821-ben; de 1825-ben újra hozájok kelle kis ideig folyamodni. — Az 1—2 fontos jegyek ellen az az észrevétel van, hogy

forgásuk ideje alatt erősen megszorodtak a' hamis jegykészítők, 's gyártásuk' tárgyai leginkább az apró jegyek valának.

2. A' kormánynak, mint pénzes gazdának, éppen azt a' szolgálatot teszi, mit a' magános bankárok a' magános tőpénzeseknek. Más szóval: Angolhon' bankja, az angol kincstár' tárbankja; mint ezt Eszm. R. 2. §ben kifejtettük. Ide gyűlnek be az ország' jövedelmeinek némi részei, 's adatnak is ki a' kincstár' utasitmányaira. Igaz, hogy a' bank előlegez is a' kormánynak, mint a' főlebbiekből láttuk, néha feles summákat, de ezekért mindig húzza a' kamatot, holott másfelől a' kezébe ment jövedelmeket a' bevétel és kiadás közt ingyen nyereszkesedésre fordítja. Ezen jövedelmi feleslegek, kivált régebben, 10—12 millióra is felmentek, most, jobb rendelkezések' következtében, csak 4—5 millióra hágnek.

3. A' nemzeti adósságok' kamatait az e' végre kimutatott és a' bank' táraiba befolyó jövedelmekből fizeti, az országos kötelezvények' egyik birtokosról másikra átírásait folytatja.

1786 előtt ezen fáradozásáért minden milliótól 562 ft. 10 sh. kapott. Ekkor lehúzták 450 fontra; de a' mellett bizonyos hasznokat és taxákat engedtek neki kölcsönök', lotteriák' sat. alkalmával, 1808-ban a' kezelés' díjját az országos adósság' 600 millióra telő részétől milliójáért 340-re szállíták, 's az azon fölüliért 300-ra. Ennek következtében, 1832-ben a' bank öszvesen 251,461 fontot vett be; de a' legújabb végzés, mint látók, ismét megapasztá 120,000 fonttal, miszerint ezentúl csak mintegy 130,000 font fizetendi a' bank' költségét és fáradságát. Az említett mellékes

események pedig aligmennek közép számban 15—16 ezerre.

4. A' holt-terhet (dead-weight) fizeti.

A' holt-tereh a' hosszú háboru' végével felgyült nyugpénzek', és más elévült tartozások' öszvege. Ez az illetők' halálával minden éven apadott ugyan; de épen az e' miatt untalan változó kiadás, a' követelők' kihalásárolí megbizonyulás, 's több illy aprólékos kezelések' bajaitól menekülni kívánván a' kormány, 1823-ban a' bankkal alkura lépett, miszerint ez 1823-tól 1829-ig az évi fizetéseket előlegesen adandó nagyobb summákkal váltsa meg, 's ezért kapjon 44 évig bezárólag évenként 585,740 fontot. A' nyugpénzek' megváltási öszvegét 13,089,419 fontra számították, holott a' nyugpénzek 1823-ban mintegy 4,800,000—4,900,000 fontra mentek.

Ez egy példája annak, mikép segíthet egy már jó karban álló, évek' kincsein erősült, felesleges tőpénzzel 's nyereséggel bíró intézet egy megváltási terv' végrehajtásán. De vajjon tanácsos-e egy sokkal oriásibb tervet most születő gyermek' vállaira nyomni? vagy talán e' gyermek, Hercules leend? Meglehet; hanem atyját Jupitert sehol sem látom. Annyit tudok, hogy a' nyugpénzek' megváltására sokkal kedvezőbb feltételek alatt, u. m. 45 évre, évenként 2,800,000 font igérettel sem kapott a' kormány a' duzs gazdag Angolhonban vállalókat.

5. Discontóz.

Az angol bank' discontóit a' nyilvános és magános papirosakéira különböztethetni meg. Foglalkozása nagyobb részit amazok, u. m. a' kincstári rovások, czédulák sat. forgatásai teszik. A' magános levelek discontózásában a' bankárokkal nem versenyez, 's ka-

matai olly magasak, hogy csak a' készpénz' drágulásával folyamodnak nagyobb mértékben hozzá. Más környület, a' mi a' váltók' discountozását korlátolja az, hogy midőn, a' fölebbi 1ső pont szerint jegyeit apasztani a' bank jónak látja, ezt leginkább és csaknem kirekesztőleg a' discountozásra hozzá vitt váltók' elutastásával eszközli. Nincs is más módja, mert e' végre vagy országos biztosítékokat, vagy érczet kellene eladnia. Ezt nem teheti, fizető tára' csonkítása, amazt nem a' nyilvános hitel' veszélyeztetése nélkül; mert ha a' bank nagyszámu országpapirosat küldene a' pénzpiacra, a' közönség könnyen árfolyamuk' csökkenésére magyarázhatná. A' kincstár czédulák' discountozásával sem szűnhetik meg; mert ez által az administratiót gátolná. Tehát utoljára is csak a' kereskedőség' kényelmének kell az idők' terhét hordozni. Méltán is; mert midőn a' váltófolyam London ellen fordul, jele, hogy ők vitték rosszul a' dolgaikat. Vidéken bocsátott váltót Londonban 20 fontoson, 's londonit 100 fontoson alól nem discountoz a' bank, sem 3 holdnapnál hosszabb időre. — A' fölebbi nehézségek és ovakodások szülik, hogy a' londoni bank' discountozási foglalkodása néha nem megy annyira, mint a' bécsié. A' kamat mint itt 4%.

6. Magánosoknak tárbankul szolgál.

A' bank befogad eltétel végett, kisebb, nagyobb pénzöszegeket, sőt bezárt ládákat is; de kamatot a' bevett pénzről nem fizet. A' betett summák' átírás általi forgatása sincsen szokásban; hanem a' bank.

7. Szintúgy mint a' magános bankárok, a' betevőktől fizetési utasitmányokat és váltókat elfogad, fizet, 's a' részökre bocsátottakat bemutatja, 's fizetteti.

Ezen kényelmet (drawing account) intézvényi számolatnak nevezik. Nincs semmi öszveg határozva, melylyen alól ne lehetne intézvényi számolatot nyitni, sem nem kíván a' bank valami szabott summát a' fáradságaért. A' kinek intézvényi számolata van, lehet discontózási számolata is; de ez nem, amaz nélkül.

A' bank nyugnapokat tart, mint Angolhonban igen természetes, vasárnaponkint. Azon kívül januar. 1. 6. 18. 25. és 30. febr. 2. 24. april. 25. maj. 1. 17. 29. jul. 25. aug. 12. és 24. octob. 18. 25. 26. 28. novemb. 1. 4. 5. 9. 30. decemb. 25. Továbbá hamvasszerdán, agyapénteken, pünköst' 2ik és 3ik napjain.

Működéseit' folytatására tart a' bank több mint 800 hivatalosból, irnokból, tereh és levélhordozóból, cselédből, kapusból álló személyzetet.

Költségeit a' következő táblácska mutatja 1832-ről.

Tartozik: st. ft.	Követel: st. ft.
Nemzeti adósság'	Hivatalosok' fizeté-
kezelésére . . 164,143.	sei 's nyugpén-
Bankjegyekére . 106,092.	zeiben 218,003.
Bankmiveletekére 69,165.	Házi költségben . 39,187.
	Igazgatók' tisztelet-
	dija 8,000.
	Házbér 40,000.
	11 fiókbank' köl-
	tségire 5,702.
	A' fiókbankok'
	2,500,000 fontra
	menő jegyeinek
	forgatási költség-
	gére 28,508.
st. ft. 339,400.	st. ft. 339,400.

Még van egy tetemes költsége a banknak u. m. a bélyegdíj (Stempeltaxe), mit minden váltóra 's így a bankjegyekre is reá kell üttetni, hogy érvényesek legyenek. A' bank, hogy mindenikkel külön baja ne legyen, e' díjját évenként 70,000 st. ft. fizetéssel váltja meg a' kormánytól a' régi alku szerint.

A' Bank' állása februar. 29. 1832.

Tartozik:	Követel:
Forgásban levő jegyekben . 18,051,710.	Kormányi biztosítékokrai előlegzéseken 4,134,940.
Országos betételekben . . . 3,198,730.	A' nyugpénzi kezelőknek adottelőlegzéseken . . 10,897,880.
Magánosbetételekben 5,738,430.	Más hitelezéseken 9,166,860.
Az angolhoni banknak alap-tőkében . . . 14,553,000.	Pengő pénz és érczrúd tá- rakon . . . 5,293,150.
Mérlegi felületekben a' bank részire . . . 2,637,760.	A' kormány' állandó adosságán 14,686,800.
	<hr/>
st. ft. 44,179,630.	st. ft. 44,179,630.

A' bank' nyeresége 1832. febr. 29-kén végződő

éven:

Kamat a' kereskedői váltókról	130,695.
Kamat a' kincstárczedulákról	204,109.
Nyereség a' holtterhen	451,415.
Kamat a' kormánynál kölcsonról	446,502.
Fáradtságdíj az országos adosság' kezeléseért	251,896.

Kamat a' zálogra adott kölcsönökről . . .	60,784.
Kamat a' bank' birtokábani országos kötelezvényekről	15,075.
Kamat magános kölcsönökről	56,941.
Nyeréség érczrudakon, bizományokon, az irlandi országos bankok' ügyeinek kezelésén sat. sat.	71,958.
St. ft.	1,689,116.

Miből a' fölebbi kezelési költségeket levonva	339,143.
marad St. ft.	1,349,973.
8% osztalék	1,164,240.
Felülék st. ft.	185,733.

Az osztalékok' táblája:

Év	osztalék	Év	osztalék
1694	8 századbér	1743	4½ századbér.
1697	9 —	1764	5 —
1708	} 5½ és 9 közt	1767	5½ —
1729		1781	6 —
1730	} ingottak	1788	7 —
1732		1807	10 —
1747	5 —	1823	8 —

Tehát 1807—1823-ig a' jegyek' árcsökkenése mellett volt legjobban dolguk a' bankrésztvényeseknek.

12. §.

Visszatekintés.

Ha van egy ország, melly az ipar' ma ismert legfelső fokán áll, mellynek hona egy roppant műhely, ország' útja az Ocean, piacza az öt földrész; ha e' mellett még azon ország népe, vagy ennek képviselői, az ország' minden jövedelmeinek költségeinek, a' vá-

moknak, és pénzügynek kelméjére, veretésére, értékére nézve, szabályzatát kezökben tartják; ha van még egy illy ország, mondjuk, e' vegye az Angolhon' bankját követési mintául; — de a' melly mind azokkal nem bir, keressen ha jó kell másutt magánók tanuságot: mert

Terret ambustus Phaeton avaras
Spes et exemplum grave praebet ales
Pegasus terrenum equitem gravatus
Bellerophontem;
Semper ut te digna sequare, et ultra
Quam licet, sperare nefas putando
Disparem vites. —

13. §.

Scot bankok.

Nagyszerűen szép, nézni a' hőst fényes hadserge' vezérletében, midőn, mint sors küldöttje, thrónokat buktat és állit, országokat bont és osztogat; nagyszerűen szép, a' fejedelmet is nagyjai 's tanácsosai közepette, midőn végzéseit milliók' nyomorát vagy boldogságát teremtik; de megilletőleg szép szemlélni a' magános emberbarátot is, ki nem oriai arányban, de annál sűrűbben, annál szakadatlanabban szórja kerületében a' jó tanács' és az idejébeni segéd' áldáshozó adományait. Imé k. o. így változik az előttünk jelenet: a' világkereskedés' vakító fényű csarnokából a' honos ipar' egyszerű falusi lakába lépünk, bámulásra kevés, de szeretésre talán annál több okot találándók. Historiánk rövid lesz, mint minden boldogságé, 's a' legeseményesebb nyilvános akár magános álladalom' sorsa nem a' legirigylendőbb.

'Scotia' részvényes és magános bankjai igen egy tervre alapítvák, 's egyikök, a' legrégiebb, csak azzal különböztetik, hogy az egyedül állott fel parlamenti sanctio mellett.

Tervezőjének Büsch ugyanazon Patersont, kinek esze a' londoni bank vala, Mac Culloch, ki a' következőkben fő vezérünk lesz, Dolland londoni kereskedőt mondja. Elég az, hogy alapszabályait 1695-ben III. Vilmos alatt, az akkor még külön létező scot parliament erősíté meg. Eredeti pénzalapja 1,200,000 scot font ⁴⁴⁾ vagy 1 millio Conv. ez. p. vala 1000 fontos részvényekre osztva. A' törvényezik a' bank' alaptőkéjét minden köztereh alól mentté tevé, és Scotiában 21 évre kirekesztő szabadalmat ada. A' kizáró jogot azon időszak kiteltével nem újíták meg, mert mindjárt az utána. következő éven 1727-ben

Scot királyi bank

név alatt alapítanak egy hasonnemű, elvű 's kezelésű intézetet 151,000 ft. tőpénzzel, melly ma 2 millióra hágott.

A' scot bank' eredeti szabályzata igen hasonló volt az ángolhoniéhoz, de helyzete 's környületei más magvakat és csirákat fejtettek tökélyesebbre, mint ebben. A' kölcsönzés, mi az ángol banknál nagyon alá rendelt szerepet visel (a' nagy közönségre nézve t. i.), itt főirányzat, 's a' segéd, mit amaz az igazgatási kezelésnek nyújt, emennél a' magános ipar' gyarapítására áldozul. A' részvényesek' felelősége csak aláírt részvényeik' összegeig terjed.

1707-ben a' Scot parliament az ángolhoniba olvada, de az egyesült gyűlés azután sem kisebb atyai gonddal volt a' testvérhon 's ennek intézetei

44) 1 Scot font = 50 conv. kr.

iránt Az egyesülés által szükségessé lett pénzváltoztatást és új pénzveretést a bank vállalá magára 's jó móddal végre is hajtá. — Hasonló szolgálatot tett 1817-ben is, az ezüstpénzveretésben.

1744-ben az alaptőke 200,000 ft. fontra szaporították, 's egynehány következő parlamenti végzés mindig fölebb emelte, míg 1804 óta 1,500,000 fonton áll.

1747-ben új vetélytársa akadt, ámbár eredetileg más célból állott össze, 's ma is neve bankot nem gyaníttat. Ez a

Britt len-társaság

(British Linnen company) nép alatt keletkezők, a végére, hogy lengyárokat állítson; de e vállalatával gyorsan felhagyá 's csupán bankmiveletet kezdé folytatni, mit máig is üz. Tőpénze 500,000 fontra megy.

De mind ezek, 's mellettök más számos magános és részvényes bankok, az ó intézet kapósságát 's dolgai jó folyamát legkissebbé sem csökkentették, és ma is ingatlanul áll. 1822-ben egy születése pillanatától fogva birt de kevés alkalommal használt kiváltságát, miszerint, minden, a ki Scotia bankjához egy részvényt szerzett, már ezen tettével indigenatust nyert, elvesztette. A' historia 1818-at említi hogy sokan éltek volna e' jog' kedvezményével, de épen ez a' környület 's a' viszhasználastoli félelem okozá előbb felfüggesztését, 's nem sokára eltörlését.

14. §.

Scot rendszer, az első alapvonásig.

A' Scot bankrendszer a' bankügynek egy saját külön tartományát alkotja, melyről olvasónknak fogal-

mat adandók, csak az e' cikkünkben különösen szem előtt tartott bank' miveleteit írjuk le, azon előleges, most csak figyeltető észrevétellel, hogy ezen rendszer még a' büszke Angolhontól is és a' theoreticus írók legnagyobb részétől legjobbnak el van ismerve.

Vezérfonalal szolgáljon a' Scotia' bankja' szerkeztéről 's munkálatai tárgyairól hivatalos kivonat, melyet 1818-ban a' részvényesek' számára nyomata az igazgatósága.

„I. Scotia' bankja nyilvános nemzeti intézet, melyet egyedül a' törvényhozó testállított és szabályoz, kijelentőleg, mint az ország' nyilvános bankját, a' nemzet' hasznára, a' földmivelés', kereskedés' és gyárügy' haladtatására 's a' közigazgatás más tárgyaira“.

Itt a' más tárgyakon nem valami reticentiát kell gondolni, hanem csak a' pénzügy' szabályozását, a' mennyiben az, a' banki foglalkodások' körébe eshetik. Így pl. a' pengőpénz' ujja veretésében 's a' régiek' beváltásában működék Scotia bankja 1707 és 1817-ben. A' közönségnek 's iparnak kifejezve ígért segedelmet minő eszközökkel teliesíti, az alábbiakból kivilágland.

„II. A' rendszabásilag határozott alaptőke 1,500,000 st. font. Önkéntes aláírások által gyűjtetett. A' részvényesek 1 millió font befizetésére szólítottak meg 's ennyi valóban be is van fizetve“.

A' részvényesek azonban részvényeik' egész összegéig (és nem tovább) felelősök a' bankért. A' felelőségről majd alább egy keveset külön fogunk értekezni, itt nem mellőzhetjük azon kérdést: vajjon Angolhon' bankja a' 15 milliojával, vagy Scotiáé az 1-gyel tett e' a' közönséggel több egyéni jót? A' feleletet az olvasóra bízom, de úgy hogy ítéletét csak jelen cikkem' végénél mondja meg.

„III. Az aláírók, ha a' banknak semmivel sem tartoznak, jogaikat, tetszésök szerint, másokra átruházhatják. Ha tartoznak, ez iránt ki kell elégíteni, vagy a' részvény' eladásakor az alkut úgy intézni, hogy a' bank, az igazgatók tökélyes megnyugtatósára, kielégítéséről biztosítva legyen. Az átruházás egy rövid utasítvány és elfogadó irás mellett esik meg, melyek' mindenike egy a' végre készített külön lajstromkönyvbe beiktatattik. A' költség' a' kormány' díjában kívül 11 sh“.

Minthogy minden részvényes a' bank' alaptőkéjének részére eső mennyiségéből csak kétharmadat fizetett be, tehát a' banknak szükségkép kell ismerni a' birtokosokat, hogy kellettő esetben a' hátralevő harmad' befizetésére fölszólíthassa. Ugyanazon okból minden részvényes adósa is a' banknak 's e' szerint semmi részvény eladás ennek híre nélkül nem történhetik.

„IV. Scotia' bankjához részvényeket szerezhethet akármi mennyiségben, akár egyes személy akár közönség vagy törvényszerű testület vagy pajtasság, minden válogatás, kirekesztés, vagy számbeli meghatározás nélkül“.

Az idejártult kiváltság' eltörlését már megírtuk.

„V. Scotia' bankjáhozi részvényt véghagyomány-által átruházhatni, még pedig ha világosan ki van jelentve, megerősítési költségén kívül. Részvényt nem szabad lefoglalni, hanem a' hozá való jogot, kétség' esetében, bírói ítélet határozza el. Az osztalékok lefoglalhatók és betilthatók“.

A' bank' vagyona részvényeken alapulván, ezeknek állandóságát minden törvényszerű rendszabással biztosítani, kézről-kézre hányódását akadályozni, a' tervezőknek fő gondja vala. Egy részvényes' megbukásakor részvénye

nem mehet a' lefoglalt jók közé, hanem csak olly hitelező' kezébe, ki a' reá fizetendő harmadért jót állhasson.

„VI. Scotia' bankja parlamenti törvényczikk' erején alkotott nyilvános testület. A' bank miveletei, a' részvény birtokosokéitól, és ezekéi amazéitól merőben elkülönöztek“.

A' III. V. és VI. pontokkal a' bank' ügye és jóléte a' részvényesek' sorsától egészen függetlenné van téve.

„VII. Az intézet, a' banki miveleteken kívül, minden másoktól kijelentőleg elzáratik“.

„VIII. A' kezelés, a' rendszabásoknál fogva, egy kormányzóra, helyettes kormányzóra, 12 rendes és 12 rendkívüli igazgatóra van bízva. Ezeket évenként választják martius utolsó kedden a' 250 ftos vagy ezen fölülí részvényesek közül; a' kik többel birnak, azoknak 5000 fontig fel minden 250 fontért egy-egy szozatuk van. 20-nál több szozata senkinek sem lehet. A' kormányzónak legalább 2000 font, a' helyettes kormányzónak 1500 ft. minden igazgatónak 750 font névértékű részvényt kell birnia. Mindnyájan megesküsznek, hogy mindenkhez igazságosok (részhajlatlanok, equal) lesznek, 's a' banknál semmi alsóbb tisztséget nem viselhetnek“.

„IX. A' végrehajtói működést egy kincstárnok, titoknak, és más nyilvános hivatalosok, mindnyájan eskü mellett, viszik. A' pénztárak' hivatalos kezelői illő biztositékról gondoskodnak“.

„X. Az igazgató szék a' bank' általános kezelése végett üléseit a' bank' főhivatalában Edinburghban tartja. E' vidék' helybeli foglalkozásait is ez a' hivatal viszi. Az ország' (Scotia) más részeiben folytatandó helybeli működésekre, a' fővebb városokban rendes

nyilvános hivatalai vannak a' banknak. Minden hivatalnál van bankügyész vagy is tárnok, a' ki illő biztosítékot állit, és a' banknak azon vidéki foglalkodását viszi. Van azon hivatalban még egy bank számvivő is, kit az igazgatók neveznek ki".

Ezen pont nyomán Scotia' bankja már 1696-ban fiókbankokat kezdte állitni minden nevezetesebb városban, mellyeknek számát az 1826-ki parlamenti tudósítás 16-ra teszi. A' többiek közül is a' nagyobbaknak mind vannak fiókbankjai, úgy hogy 1826-ban összesen a' 30 czédulabanknak 143 fiókja volt. Ez úttal legalkalmasbnak látjuk a' scotiai bankok' táblácskáját ide mellékelve olvasóink elébe tenni.

S c o t b a n k o k

Szám.	F i r m a.	Alapít. év	Főhivatal.	Város' né- pessége.	Fiok- jai.	Részvé- nyesek, száma.
1	Scotia' bankja	1695	Edinburgh	117,000	17	—
2	Scotiai királyi bank	1727	Edinburgh	—	1	—
3	Ramsey, Bonar és Társai	1738	Edinburgh	—	nincs	8
4	Britt len-társaság	1746	Edinburgh	—	27	—
5	Carrick és Társ. vagy Hajósbank	1746	Glasgow	147,000	nincs	3
6	Bogács-bank (Thistle-Bank)	1761	Glasgow	—	nincs	6
7	Perthi banktársaság	1766	Perth	18,000	5	147
8	Perthi frigybank	1766	Perth	—	—	69
9	Aberdeeni banktársaság	1767	Aberdeen	22,000	6	80
10	Hunters és társai	1773	Ayr	8,000	3	8
11	Dundeei banktársaság	1777	Dundee	31,000	nincs	61
12	Stirlingi banktársaság	1777	Stirling	7,000	2	7
13	Kereskedési banktársaság	1778	Aberdeen	22,000	nincs	15
14	Paisleyi banktársaság	1783	Paisley	46,000	4	6
15	Greenocki banktársaság	1785	Greenock	2,000	3	14
16	Falkirki banktársaság	1787	Falkirk	4,000	1	5
17	Paisleyi frigybank	1788	Paisley	46,000	3	4
18	Leithi banktársaság	1792	Leith	21,000	4	15
19	Dundeei új bank	1802	Dundee	31,000	1	6
20	Renfrewshierei banktársaság	1802	Greenokk	2,000	5	6
21	Shetlandi bank	1802	Lerwick	1,000	—	4
22	Sir Forbes Vilm. és társai	1809	Edinburgh	117,000	—	7
23	Dundeei frigybank	1809	Dundee	31,000	4	85
24	Glasgowi banktársaság	1809	Glasgow	147,000	1	19
25	Scotiai kereskedési banktársaság	1810	Edinburgh	117,000	31	521
26	Montrosei bank	1814	Montrose	9,000	2	97
27	Aberdeen városi és vidéki bank	1825	Aberdeen	22,000	4	446
28	Abroathi banktársaság	1825	Abroath	6,000	2	112
29	Dundeei kereskedési társaság	1825	Dundee	31,000	nincs	202
30	Scotiai nemzeti bank	1825	Edinburgh	117,000	8	1,238

Imé k. o. 1461 ☐ mérföldnyi sovány országban 2 milliót kevéssel meghaladó lakó közt 30 nagy intézet, melly nem mivel egyebet, hanem csupán ama 2 millió ember' pénzét egyik kézből a' másikba, egyik helységről a' másikba átsegíti. És a' két Magyarhonban 12 millió ember közt 2000 ☐ dúzs mérföldön gondot ad 100 forintot Debreczenből Kassára küldeni. Fiat Comparatio!

„XI. A' bank minden nyilvános hivatalainál fogad be pénzt, a' letétről szóló nyugtatványokra, beváltandó jegyekre, letéti folyó számításra. A' főhivatalnál adatnak ki váltók Londonra vagy akármellyik ügyvivősegre (fiókbankra), 's minden ügyészségnél váltók Londonra vagy a' főhivatalva. Mind ezen oklevelek a' bank' aláírási jegyével ellátvák. A' szavak ezek: „Scotia' bankja' nevében“ vagy: „Scotia' bankja kormányzójának 's társaságának nevében“. Ezen okleveleket Edinburghban a' kincstárnok írja alá 's a' főszámvivő mellékli; a' fiókbanknál a' bank' ügyészének, kell aláírni mint ügyésznek 's a' bank' azon fiókjánál számvivőnek; különben a' bankra nézve nem kötelezők.“

Scotia' bankja tehát, a' szó' legszélesb értelmében, tárbank; és a' scot rendszert az ángoltól megkülönböztető vonások: a) hogy a' bankok a' betett pénzekről kamatot fizetnek; b) hogy apró summákat rendszerint 10 fontig le, sokszor azon alól is, bevésznek. Az 1826-ki már néhányszor emlegetett „report“ 20 millióra veté az azon időtájban a' scot bankokba letett pénzek' összevágát: ma már 25—28 millióra tehetni; 's egy tanu, ki sok év olta munkás kapcsolatban volt egynehány helységről bankokkal, azt állitá: hogy a' betételeknek legalább fele, 10—100 fontos apró összevegből áll. Ezen apró betételeket

ngyanazon tanu szerint Glasgowban és más gyáros városokban a' kézimunkások, mezei munkás vidékeken, mint Perth és Aberdeen, béressek, halászok rakják 's a' közönség' azon osztálya, a' melly mindennapi keresetét sugorgatja meg, mig betehető öszvegre verekedik. A' betevoidk minden éven vagy féléven elmennek 's beteszik a' megtakarított pénzecskéiket, ez a' mult év vagy évekbeli betételek' kamataival megszaporodik, 's így megy, mig a' betevőnek 100,—200,—300 fontja gyűl, mivel házat épít, vagy veszen, vagy abban a' kézműben, miben addig csak legénykedett, maga állit műhelyt. A' Scot bankbeli berakók' legnagyobb része effélékből áll, 's az ottani legiparosabb földművesek és gyárnokok jóllétők' alapját ezen módon vetették meg. — A' kamat korábban 4% volt; de ma csak 2, vagy 2½, mivel az iparkereste tőpénzek' szaporodásával a' kamatláb az egész országban csökkent.

Az apró summák' betehetésit könnyitik az úgynevezett „előre gondoskodási bankok“ (provident bank); ide akármelly kis öszvegecskét betehetni, ha mindjárt néhány krajczárra megy is; mikről ugyan kamat nem jár, de elég az, hogy a' betevőnek a' pénze jóhelyt áll 's mind az elveszés' veszélyétől, mind az elköltésre kísértettől mentve van. Ritka eset, mondják, hogy egy év elteltével a' bankba bemehető legkisebb öszveg ki ne legyen csinálva.

E' két rendszer' egyesítése, a' mint látjuk, a' perselybankokat egészen kipótolja; 's vajjon nem tanácsosb volna-e, a' nemzeti erő' annyi apró csatornácskába szórása helyett, az illyeket a' netalán létesülhető magyarbank' tervébe szőni, midőn lehetősége 's haszna mellett a' scotnak csaknem másfélszázados tapasztalása szól.

A' főlebbi módon kamatra betett pénzöszevegeről kötelezvényt vagy nyugtátványt ad a' bank, mellynek előmutatására a' kamatot is évenként kapja a' birtokos. De olykor a' pénzes ember csak kevés időre akarja betenni pl. arany, ezüst pénzét vagy országos kötelezvényeit, amazt azért hogy könnyebben kezelhetővel felcserélje, emezt azért, hogy pillanati hasznovételre fordítsa. Hly esetben a' bank kézről kézre forgatható jegyeket ad a' betevőnek pénzöszevege' értékéig, mellyek készpénz' helyettesei levén, a' bank utánuk természet szerint kamatot nem fizet. Ez egy módja a' bankjegyek' kiadásának.

Scótiá' bankja már nagyon korán u. m. 1704-ben kezdett 1 fontos jegyeket kiadni, 's ezen gyakorlatot itt soha semmi törvény nem is tiltá; mint Angliában, miszerint széltiben divatoz ma is.

Harmadik néme a' betételeknek az, a' mellyet könyvünk' eszm. részében a' tár- és forgatóbankoknál megírtunk; mire nézve azon R. 2. és 3. Şeire hivatkozunk. Ezt értik a' pont' ezen szavai: „letéti folyó számításra.“

Negyedik alkalma lehet valakinek a' betételre, midőn valahová pénzt akar küldeni, mellyet a' bankba letevén az illető helyre, (mi azonban csak London 's a' bank' fiókjai közül valamellyik lehet) szóló váltót kap érte.

Meg kell jegyeznünk, hogy az idézett XI pontban megkívánt pecsétek Scótiá' bankja' minden leveleiről kimaradtak, kivevén a' bankjegyeket.

„XII. Londonra, Edinburghra, 's általában mind azon helyekre, mellyekkel a' banknak hivatalos közlekedései vannak, szóló váltók discountoztatnak és megvásároltatnak a' bank' nyilvános hivatalaiban. A' bank'

ügyészei rendes esetekben megítélik a' váltó elfogadhatóságát, úgyhogy a' folyamodók halogatást nem szenvednek. A' bank a' discountozott és megvett váltókat nem árulja egyik hivatalában is. Ügyészei a' bank' váltóit nem hátrásozhatják, hanem csak hivataloson a' kincstárnokra."

Ezen pont az igazgatói szék' határozatából költ 1789-ben, 's általa a' bank' soliditása van megalapítva; miszerint mindenki biztos lehet, hogy váltókkali merész speculatiókba nem ereszkedik. Ezen ovakodás annál szükségesb, minthogy a' bank' hitele a' váltó-ügygyel felette szoros kapcsolatban van, mint alább meglátandjuk.

Egyébaránt mind a' discountzás, mind a' kölcsönök' más alább említendő nemei a' parlamenti törvénycikk' következő pontján alapulnak:

„A' mondott kormányzónak és társaságnak törvényesen szabad legyen, dologi vagy személyi biztosítékra akármelly összeget vagy összegeket kölcsönadni, 's azért évenként 100tól 6, vagy más azon időben szokott jövedelmet venni; valamint az is, hogy ha a' kölcsönvevő személy nem fizet a' társasággal alkudt határnapon, törvényesen szabad a' kormányzónak és társaságnak, a' biztosítékot vagy zálogot nyilvános kótyavetyén eladni annyin, a' mennyire csak felferheti a' tőpénznek, évi jövedelemnek, 's illő költségeknek visszafizetésére, a' felüléket a' biztosíték- vagy zálogadó személynek visszatérítvén."

A' scotiai királyi bank' szabadalma hasonló rendszabást foglal magában.

„XIII. Londonban átiratható országadóssági kötelezvényeket vásárolhatni 's eladhatni, 's az utánuk járó osztalékokat kivehetni a' bank' közbenjárásával."

15 §.

Scot rendszer, második alapvonása.

Pénztári számitás.

„XIV. A' bank minden hivatalaiban hitelez pénztári számitásra, biztosított kötelezvényekre. A' biztosíték állhat személyes kezesekből, kik összesen 's különkülön jótállanak; vagy Scotia' bankjabeli részvényből; vagy mind kettőből; vagy lehet más akár-melly minden külön esetben meghatározandó 's elfogadható biztosíték. Pénztári számitásért azon hivatalhoz kell folyamodni, mellynél szükség van reá, a' hitelezési summát tisztán kifejezni, 's a' biztosítékot, vagy ha a' biztosíték kezesekből áll, a' kezeseket egyenkint megnevezve, megajánlani. Pénztári számitást csak az igazgatók adhatnak, 's az ő különös rendelményök nélkül senki sem veszi vissza. Önként érthető, hogy ezen hitelezések nem mennek át állandó adósságba, csupán kamatot hajtandók. A' dolgok' rendes folytában a' bank' érdeke, jegyeinek élénk forgása 's ezen forgást legkevésbé csökkentő gyakori visszafizetések által, eszközöltetik.“

Ez igenigen nevezetes pont is, melly a' scot bankok' második megkülönböztető és jótékony vonása, hasonlókép az igazgatók már 1729-ben költ, és 1789-ben megújított határozata, melly által az eredeti törvényczikkben engedett általános kölcsönzési jog a' legidvesebb rendszabássá alakuk.

A' pénztári számitás' lényege abban áll: miszerint a' bank kötelezi magát, hogy egy bizonyos személynek meghatározott összegezen alól, akármikor és akár-hány izben kívánandja, kisebb nagyobb summát kölcsön ad. Az illy móddal hitelezett személy ellenben lekő-

telezi magát, hogy a' kölcsönvett vagy akármikor vendő öszveget a' bank' megszolgáltatására akármikor a' kivétel' napjától számítandó kamatával együtt pontosan és haladék nélkül befizeti. A' pontos fizetés' biztosításául, kötelezvényére a' hitelezett, rendszerint két jó birtoku kezeset állit, ama kijelölt legfelső öszvegig. Ha p. o. a' kialkudt öszveg 1000 font, ennyiig állanak jót a' kezesek; de a' hitelezett az 1000 fontot bennhagyja a' banknál, 's csak szüksége esetében veszen ki 10, 20, 100, 500, vagy akárhány fontot minden ceremónia nélkül, éppen mintha a' maga ládájából venné ki, azzal a' különbséggel, hogy a' valóban kivett pénz után annyi időre, a' meddig magánál tartja, kamatot fizet.

Hasonlit ugyan ez a' viszony az eszm. rész. 3-ik Sében emlegetett banco-hitelhez; de szembetűnő a' különbség is köztök. A' banco-hitel úgy esik meg, hogy némi bankár A. kereskedőnek, kivel hosszas kapcsolatban volt, dolgai állását már ismervén, annak személyes becsületére utasitmányait fölebbi öszvegig is teljesíti, mint a' mennyire a' nála tartott pénze megy. A. nak tehát rendszerint heverő pénzének kell lenni a' bankárnál. A' pénztári hitelnél ellenben a' hitelezettnak egy krajczárja sem hever, még is annyi, mintha a' hitelezési summa, meddig ő t. i. kezesei' becsületére fel van hatalmazva, le volna általa téve a' bank' ládájába, hová szüksége' esetében csak be kell markolnia. Más különbség az, hogy a' bankohitelnél a' követelést fölülhaladó minden rendelmény' teljesítésére újra külön meg kell kérni a' bankárt; a' pénztári hitelnél pedig erre nincs szükség, mivel az engedelem már a' számítás' kinyitásakor előlegesen minden következhető esetre meg van adva, 's az alku' meg-

szüntetéseig, mi csak a' kezesek' megbukása vagy a' hitelezett' pontatlansága miatt történhetik, megváltoztatni nem lehet.

Egybenhasonlíthatók továbbá ezen ideigleni kölcsönözések a' váltók' discountozásával, melyekkel legalább a' kereskedő csakugyan segíthet magán, ha hirtelen készpénzre van szüksége. De itt is nevezetes különbségeket találunk:

1. A' pénztári számításban a' kölcsönző csak annyi öszvegről fizet kamatot, a' mennyit szükségére vagy hasznára fordít.

Ha pl. valakinek vagyon 150 ftos váltója, 's 100 ft. készpénzre szüksége, az egész váltót discountoztatnia kell, 's 50 ftért ingyen fizeti a' kamatot. De ha pénztári hitele van, csak 100 ftot vesz ki, 's több után nem fizet.

2. A' pénztári számításban a' valóban kivett summat akármiily öszvegekben fizetheti részenként vissza.

Ha egy kereskedő ma egy 150 ftos váltóját discountoztatja, 's holnap váratlanul 150 ftot kap, nem válthatja megint vissza, 's a' kamatot is megfizette, minthogy a' discountozáskor lehúzták egy olly summáért, mire szüksége nincs. Ha pedig pénztári hitele van, ma kiveszen 150 ftot, 's ha holnap kezébe jó ennyi öszveg, rögtön befizeti, és a' 150 ft-nak csak egy napi kamatjába kerül az egész mivelet.

3. A' pénztári hitelben a' hitelezett akárhányszor vehet ki pénzt a' bankból vagy bocsáthat váltót reája az alkudt öszveg' értékéig, 's a' bank soha sem utasíthatja el; de ha valaki váltót discountoztat, mindannyiszor kérnie kell a' kedvezményt, 's a' bank, ha pénze' használata másutt sürgetőbb vagy nyereségesebb, őt elutasíthatja. Azonkívül a' váltónak, hitelessége 's

fizetősége felől, vizsgálaton kell átmenni; min a' hitelezett az első alkujánál fogva már tul van.

4. Pénztári hitelnél a' kivevő csak év' végével fizeti a' kamatot; váltó-discontózáskor előre lehúzzák.

Utoljára meg kell jegyezni, hogy országos kötelezvényt téve zálogba, minden kezesség nélkül nyitathat magának akárki pénztári számítást, mivel az, olly zálog, mi legott pénzé tehető, 's a' nemfizetés' esetében a' bank haladék nélkül eleget vehet.

Halljuk már a' vén Smith Ádámot, a' politica oeconomia' ma is utoléretlen íróját, mikép festi a' jellemzett rendszer' eredményeit Scothonra nézve. Ha idézetünk ismétlésekkel járand is, az olvasó e' tárgy' rendkívüli fontos és viszonyainkra alkalmazható voltaért megbocsátand.

„Scotia' kereskedése, mi ma sem felette nagy, még sokkal csekélyebb volt, midőn a' két első bank-társaságot alapíták; 's ezen társaságoknak kis üzérsegők lett volna, ha foglalkodásaikkal váltók' discontózására szorítkoznak. Ennélfogva jegyeik' kibocsátására egy más módszert gondolának ki: miszerint, a' mint nevezék, pénztári számítást ajánlának, azaz: egy bizonyos öszvegig (p. o. két vagy három ezer fontig) meghitelezének akárkit, a' ki kétségtelen hitelű és jó fekvő jószágu két személyt tudá kezesnek állítani, hogyha a' hitelezett öszveg' határain belől akármennyi pénzt előlegeznek neki, akármikori felszólításra törvényes kamatával együtt visszafizeti. Illynemű hitelezéseket, azt hiszem, a' világ' különböző részeiben levő akár-meltyik bank vagy bankár nyújt (??) De azon könnyű feltételek, mellyek alatt a' scot banktársaságok a' visszafizetést elfogadják, a' mennyiben tudom, ezeknek sajátaí, 's talán fő oka volt mind ezen társaságok' nagy

üzérségének, mind azon haszonnak, mit a' tartomány merített belőle.

A' kinek illy nemű hitele van azon társaságok' valamelyikénél, és például, ezer fontot veszen reá kölcsön, ezen összeget részenként fizetheti vissza, a' társaság a' nagy összeg' kamatjának arányos részét azon nap oltá, mellyen mindenik kis összeg befizettetik, leszámítván, míg az egész le van illy módon fizetve. Ennélfogva minden kereskedő, sőt majd minden üzérjónak látja, velők illy pénztári számítást vinni, 's ezért érdekekben áll, ama' társaságok, kereskedését elősegíteni az által, hogy jegyeiket minden fizetésekben készséggel elfogadják, 's másokat is, kikre valami befolyásuk van, erre biztatnak. A' bankok, midőn czimboráik pénzért folyamodnak hozzájuk, azt rendszerint saját jegyeikben előlegzik nekik. Ezeket a' kereskedők a' gyárnokoknak fizetik, a' gyárnokok kelméért 's élelemszerekért a' földészeknek, a' földészek haszonbérben a' földesuraiknak, a' földesurak a' kereskedőknek fizetik vissza a' tőlök kapott életkényelmi 's fényűzési szerekért 's a' kereskedők visszatérítik a' bankoknak, hogy a' pénztári számításukat kiegyenlítsék, vagy a' mit netalán kölcsönöztek, helyretegyék, és így a' tartománynak csaknem egész pénzügye azoknál fogva kering. Innen van ama társaságok' nagy keresete.

Ezen pénztári számításoknál fogva minden kereskedő kockáztatás nélkül nagyobb üzérséget folytathat, mint másképp tehetné. Ha van két kereskedő, egyik Londonban, a' másik Edinburghban, kik ugyanazonemű kereskedésben, egyenlő alaptőkét forgatnak, az edinburghi kereskedő kockáztatás nélkül szélesbre terjesztheti a' kereskedését, 's több embert foglalkoztathat, mint a' londoni kereskedő. A' londoni keres-

kedőnek örökké jókora pénzöszeveget kell vagy a' maga ládájában vagy a' bankárjáéban, ki azért neki kamatot nem fizet, tartani, hogy az általa hitelbe vásárlott javakért szüntelen érkező követeléseknek eleget tehessen. Tegyük, hogy ezen öszveg rendesen 500 font. A' raktárában mindig 500 font erővel kevesebb árúnak kell lenni, mint a' mennyi lenne, ha nem volna kénytelen az érintett öszveget használatlanul tartani. Tegyük fel, hogy ő rendszerint a' kezén forgó egész alaptőkét, vagyis a' kezén forgó alaptőke értékű árukat éven át egyszer pénzzé teszi. Minthogy neki olly nagy öszveget használatlanul kell tartania, egy éven át 500 font ára portékával kevesebbet kell árulnia, mint különben. Évi nyereségének is kevesebbnek kell lenni annyival a' mennyit az 500 font áru portéka eladásából szerezhethetett volna; 's a' nála eladandó portékákat készítő emberek' számának is kisebbnek kell lenni mind azokéval, kiket az alaptőke 500 fonttali szaporítása foglalkodtathatott volna. — Másfelől az edinburghi kereskedő nem tart illy történetes követelések' kielégítésére pénzt hőverve. Ha csakugyan jönnek hozzája, a' banknáli pénztári számításából elégit ki, 's a' kölcsönzött öszveget apródonkint a' mint az árulásból pénze kerül, visszafizetgeti. Ugyanannyi alaptökével tehát, kockáztatás nélkül a' raktárában minden időben nagyobb mennyiségű árut tarthat, mint a' londoni kereskedő, és nagyobb számú iparos embernek adhat folyvást dolgot. Innen van a' nagy jóvalom, melly ezen kereskedés' neméből a' tartományra háromlik.

Azt vélhetné valaki, hogy a' váltólevelek' discontóztatásabeli könnyűség ángol kereskedőnek a' scot kereskedő pénztári számításával egyet érő kényelmet

szerez. ⁴⁵⁾ De jussón eszünkbe, hogy a' scot kereskedő a' váltóleveleit épen olly könnyűséggel discountoztathatja, mint az angol kereskedő, 's ezen felül potlékul még a' pénztári számítás' kényelmeivel is bir."

A' scot bankárt két hatás ok ösztönzi a' pénztári számításbeli segéd' minél gyakoribb nyújtására u. m. a' saját haszon és a' biztosság. Az elsőt már említők, miszerint jegyei kibocsátásának ez az egyik jelesb esatornája, 's annyira is gondoskodnak be nem dugulásáról, hogy olly hitelezettől, ki éven át nem használja a' neki nyújtott kényelmet, e' kedvezményt legott visszaveszik; 's annál örömeőbb czimborálnak vele, minél gyakrabban nyul fortunátusi erszényébe. Nem tesszük hozzá: hogy minél pontosobban fizet; mert ebben nincs fokozat. Ha esze van, a' hitelezett maga igyekszik, minden nélkülözhető öszvegecskét legott adossága' lerovására a' bankba vinni, hogy kamatot oknélkül egy filérért se fizessen; másfelől a' bankár isszemmel tartja, 's ha látja, hogy rossz úton indul, töstént megszólítja, 's ha emez a' fizetéssel késnek a' kényszerítő módok azonnal ott vannak. E' vezet a' második indokra, a' biztosságra.

A' scot törvények az adósság' megfizettetésében nagyon szigoruak. A' hitelező reá teheti kezét adósságnak élteben 's holta után minden ös, örökös, akár szerzeményes, szóval bárminő tulajdonára, mig magát kielégitteti. Nagyon segítik őt ebben a' nagy pontossággal vitt fekvőjő-laistromok. Egy jószág (városi vagy falusi ház vagy földbirtok) megvásárlása sem ad állandó 's biztos jogot addig, mig az átadásról (introduc-

45) Hogy ez nem úgy van, a' pénztári hitelnek a' discountázással egybevetésében, mit főlebb adánk látta az olvasó.

tio) szóló oklevél (mint ott seisinének hívják) azon laistromba be nem iratik; a' fekvőjőbeli zálogosításokat hasonlóképp mind be kell írni, hogy érvényesek legyenek.

Midőn már egy jóságbirtokos eladósodván, hitelezői maguknak törvényesen kívánnak eleget tétetni: az öszveütőköző követelések nem a' kötelezvények, hanem a' laistrombai beírások' kelései szerint soroztatnak, miszerint a' ki elsőben iratta be, elsőben is elégittetik ki a' tömegből. Ezen laistromokat közhelyen tartják olly móddal, hogy akárki is a' legnagyobb könnyűséggel hozzájuk járulhasson, 's a' jószágok' terheltetéseiről tudományt vehessen.

Ezen intézkedés a' banknak nemcsak annyiban szolgál, hogy a' pénztári hitelezések' esetében az állított kezesek' miképállásáról meggyőződést szerezheth, hanem közvetőleg magának a' banknak hitelét és solidaritását fenn tartja. A' scot bankok ugyanis, kivévén a' főlebb adott névsorban legelől nevezett három szabadalmas-társaságot, mint a' mellyek tudva levő nagy alaptőkéekkel bírnak, mind úgy szabályozvák, hogy részvényeseik nemcsak az aláírt öszvegig, hanem határtalanul a' bank minden kötelezetéseinek tekintetéből minden jovukig együtt és különkülön jót állanak. Minthogy a' bankok' ügye, a' mi a' részvényesek' számát és személyeit illeti, a' legnagyobb nyilvánossággal folytattatik, minden ember könnyen megtudhatja a' laistromokból, melylyik részvényes hogy áll, 's a' bank hitelezői ⁴⁶⁾ szükség' esetében az executiot mindjárt a' legvagyonosabb

46) A' bank' hitelezői a' jegybirtokosok, a' betevők és a' bank (váltóbeli) intézvényesei.

részvényesre viszik ki, a' ki aztán majd a' többi társaságban veszen magának elégtételt. Hogy ezen veszély ne érje, minden részvényesnek érdekében áll, igazgatói választásában 's a' bank' kormányzásában óvakodni, ne hogy a' nyereszkesedés' szenvedélye a' józan megfontolásnak (mi, mellékesen mondva, a' scotnak már vérében van) korlátain túlragadjon. ⁴⁷⁾

47) Legyen itt helye a' discontózás' és pénztári hitel' bankhozi viszonyaik' egybenhasonlításának :

1. váltólevelek' elsősegei : a) A' pénztári hitelt, ha egyszer meg van adva, nem lehet vissza venni ; de a' discontózott váltó' ideje hamar kitelik, 's aztán a' bank nem tartozik megint discontózni. b) Ha a' banknak hirtelen pénzre van szüksége, a' discontózott váltókat discontóztathatja, 's így a' kellő összegekkel magát elláthatja ; de a' pénztári hitelre adott kölcsönökért a' becsületes adóst megszólítani nem lehet. c) Ijedség-vagy rohanáskor a' pénztári hitelezettek eljöhethetnek, hogy vegyenek ki összegeket ; ezeket ugyan a' bank jegyekben adja ki, de ezeket, meg lehet, hogy más órában már váltani hozzák ; ellenben a' váltók' discontózásával szorultság' idején mindig meglehet szünni.

2. A' pénztári hitel' elsősegei : a) A' pénztári hitelért nagyobb kamatot szoktak venni, mint a' váltólevelek' discontózásáért. b) A' pénztári hitel tartós és mintegy állandó előlegzések' természetével bírván, a' közönségre nézve jótékonyabb hatása, az ipart és üzérséget inkább előmozdítja, minnek következtében a' bankra is jótékonyabban hat vissza. c) A' pénztári hitelezettek szorosabb kapcsolatban vannak a' bankkal, ennél fogva tőlök telhetőleg igyekeznek rohanásokat gátolni, 's az intézet virágzását előmozdítani. d) A' pénztári előlegzések' felvétele szükség' esetében summásabb és bizonyosabb szokott lenni ; ellenben egy nem honorált váltóérti perfolyam hosszadalmasb, 's egy formalitás' elvétése vagy elmulasztása el is buktathatja.

Hogy illy oszlopok mellett a' scot bankok' hite-
lének renditetlenebbül kell állania, mint akárhól má-
sutt, nem csak következtetni lehet, hanem a' tapasztá-
lás is bizonyítja, miszerint 1793-ban és 1825-ben, mint
Mac Culloch mondja, midőn Angolhonban a' temér-
dek bukás volt, egy scot bank sem esett el. Most
hozátehetjük az 1835-ki példát is, midőn a' crisis'
ereje ismét nem hatott Scotiára.

A' pénz' élénk forgása vetvén meg a' scot ban-
kok' virágzásának meleg-ágját, önkint érthető, hogy
állandó hitelezéseket fekvő jókra, mit ott holt kölcsön-
nek (dead loan) neveznek, tőlük nem várhatni.

Ne gondoljuk azonban, hogy a' scot rendszer
mindjárt eleinte ezen biztosságát egyszerre megkapta.
Kárán vagy legalább fenyegető veszélyén kellett ne-
ki is tanulni, 's a' XVIII. száz' elején a' scot bankok
nem voltak minden ingás nélkül. A' hitelezést akkor
bőkezűbben 's hosszabb határidőre gyakorolták, a'
földbirtokosok a' kapott pénzt terméketlen kényelmi
's fényüzési tárgyak' megszerzésére fordították vala,
a' Scotiának addig sem kedvező kereskedési mérleg
még jobban ellene billent 's a' bankok' állapota szo-
rulni kezdvén a' készpénzzeli váltás csökkenni kez-
dett. A' scot okosság hamar elismeré a' — sapienter
contrahes turgida vela — szükségét 's kárán okulva,
vitte bankügyét a' mai tőkélyre. Smith tanuságoson
megbeszéli, miként akará az egyenesen e' végre alapi-
tott ayri bank gyakorlatilag kigunyolni a' több ban-
kok' kölcsön adásbeli tartozkodását, de azt is: mikép
változék nevetése sirássá.

A' betétel' 's pénztári hitel' egyesült rendszerei
minden írók 's tanuk' vallomásai szerint, a' takarékos-
ság' és ipar' előmozdítása által Scotia' lakosainak ki-

vált közép és szegény osztályaira nézve áldás' forrásai-
vá váltak. Szóljon helyettem egy Blanqui, kinek
neve a' politica oeconomiaival foglalkodók előtt nem
ismeretlen, 's a' ki Frankhonra nézve is, minden
nagy bankjai mellett, hasonló intézetek' hiányát fáj-
dalmason látszik érezni.

„Bármelly hasznosok voltak a' scot bankok, mint
az alosztályuak' takarékaiknak rakhelyei, más tekinte-
tekben a' vállalati szellem serkentésénél fogva a' kö-
zönségnek még fontosabb szolgálatokat tettek. Igaz-
gatóikat a' leghatós b indokok kényszeríték a' kezeik
közti tőpénzek' biztos elhelyezésére. Már pedig ezek
csak olly embereknek adathatnak biztoson ki, a' kik
becsület' és ipar' szeplőtlen hírével birva, vállalata-
taik' végrehajtására csupán alaptőkékben szükösök.
A' bankárok nem kevésbé sürgődnek illy személyek' fel-
fedezésében kölcsönadás, mint az emberek tőpénzek'
kapása végett. Egyfelől a' takarékok, másfelől az ipar'
ösztönzése valának azon haladás' elhatárhozó okai, melyet
Scotia a' gazdagulás' pályáján az utóbbi 60 év alatt
tett. A' jelen bankrendszer' felállása előtt a' lakosok-
nak nem volt semmi biztos rakhelyök, hová megtaka-
ritott kis összeveiket elhelyezzék. Ebből a' követke-
zett, hogy mind birtokosaikra, mind általában az or-
szágra nézve haszontalanul gyűltek rakásra. Ellenben
a' jelen rendszer' munkálata alatt minden shilling, mit
a' közönség' egy takaros tagja félretehet, egy helybeli
bank' pénztárába megy át, 's itt biztos és nyereséges
használására legott módot találnak. Ha Scotia' alap-
tőkéjét az Ángolhonéhoz hasonlítjuk, kétségkívül
erősen csekélynek fog tetszeni; de forgása' gyorsasá-
ga, számjegyei kissebbségeiért kárpotlást ad. Ugyan-
is a' betételek' és hitelek' jelen rendszerénél fogva,

akármely terjedtségű földet, éppen olly jól, kétharmad sőt félannyi alaptőkével meglehet mivelní, mint a' mennyi más nemzeteknél hasonló intézkedések nélkül megkivántatik. Az is világos, hogy e' rendszernél fogya az alaptőkénck is egyenlőbben kell feloszlania: Scotiában a' gazdag farmer' feleslege haladék nélkül a' bank' tárladáiba megy át, hogy onnan mindjárt kevésbé vagyonos és pillanati segéd nélkül szűkölködő szomszédja' kezébe költözzék. E' szerint a' munkás osztályok meggyőződhetnek, hogy a' tekintethez és gazdagsághoz jutásban csak hanyagságuk vagy roszaságuk gátolhatja. Az ember legott kívánja állapotátjavítani, mihelyt eszközlésében könnyebbséget lát. Minő leczke Frankhonnak! Mondom, — si quid loquar audientum — minő leczke Magyarhonnak!

16. §.

Scotia' bankja. Berekesztés.

Igen is Magyarhonnak; mert ha van mód, melly kelet' népe' szavaikint, „a' Magyarországbán lappangó, és csupán csak pénz' hja miatt ki nem fejlett kincset“ feltárni képes, e' kinézést csupán a' scot rendszer szerint alapítandó intézet fogja létesíthetni. Tudom én azt a' különbséget, mi a' sürgődő scot 's a' kényelmes magyar közt, a' sovány Scotia 's az alföld' dúzs kövérsége közt van; tudom, hogy amannak nincsenek nemes érczbányái; de mind ezek nem rontják meg a' hasonlatot. Magyarhonban is elég szűnnyadó, vagy a' környületektől elnyomott ipar-elem van, amazt csak ébresztetni, ezt terheitől szabadítani kell, 's jóllétünk' csirái legott sarjadozni kezdenek. Magyarország azt a' kezességet, mit Anglia, bankjának nem adhatja; mert a' pénzügy' vezérlése, minek az egész birodalomra

nézve egynek kell lenni, kezében nincsen; de adhatja azt, mit Scotia, hogy a' bank' kiadott jegyei csak az ipari 's kereskedési vállalatok' szükségei által forgásba indított alaptőkéket, ne pedig a' fényűzés' fenegetlen örvényébe döntött, vagy forgószél' szárnyára kelt földbirtokok' értékét képezzék; Magyarország eddigelé inkább a' termesztő, mint műiparos tartományok' sorába tartozik; de a' termesztő magyar szintűgy tőpénzi segéd nélkül szűkölködik, mint a' scot, műiparos vállalataira; 's ha apróbb kézműveseink illy kevéssé kedvező környületek közt annyira tudtak szaporodni, hogy a' közönséget az élet' első szükségeire tartozó készítményeikkel ellátni képesek, igen hihető, hogy az irt módon nyújtott segéd a' nagyobb arányu ipart is lassan lassan kiemeli csecsemő korából, 's gyorsunkat egyedül Rumburgból, posztónkat Brünnből hordatni nem fogjuk, vagy ha fogjuk is, nem mind csak körmöczit küldünk érette.

Azonban ezek inkább ködkint szállangó képzetek, mint világosan fogalmazott eszmék; vegyük hát pontokra:

1. Fizető tár. E' tulajdonkép a' scot bankoknál nincsen; mert sem a' tartomány nem termeszt nemes érczetek, sem a' kereskedési mérleg nem olly kedvező, hogy a' külföldnek a' kivitt áruk' feleslegét arannyal vagy ezüsttel kellene pótolnia. Nálunk ugyan terem mind kettő; de a' kereskedési mérleg annyira ellenünk van, hogy nekünk kell a' kivített velők toldanunk. Ebből az az egyenes következés, hogy a' magyar banknak szintolly kevéssé volna módja, minden jegyét kész pengő pénzzel váltani, mint a' Scothoniaknak.

Úgy de hát a' magyarbank ezen üterétől meg legyen-e fosztva? azt kérdi ijedt olvasóm, élénken eszé-

ben tartva a' pénztári fizetések' lényeges voltát munkám' eszméleti részéből. Ne a' viláért, szintolly kevéssé, mint a' scothoniak, hanem legyen más annyit erővel felcserélve. Látók a' 14. §ben a' XII. pont alatt, hogy a' bankoknál mindig kaphatni váltókat Londonra, 's mivel az élet' aprólékos szükségére kívántató ezüst pénzen kívül egyébre pengő pénz nem kell, hanem csupán a' külföldi követelések' kielégítésére, tehát mind addig, míg ezt a' bankok teliesítik, *salva res est*, és az arany, ezüst tár csaknem felesleges fényűzés volna. A' bankra nézve pedig jegyei' kibocsátásában a' külföldre szóló váltók' kapóssága szint oly érzékeny súlymérő, mint a' kész pénzzel váltó tár. Láttuk fölebb, hogy még Angolhon' bankjának is a' váltófolyam az alapszabályzója.

Ezt mivelni a' magyarbank is kénytelen lenne, mert ugyan honnan is töltene meg ottan ottan ürülő ládáit? Az ország' nagyobb részében most sem pengő pénz jár, mert a' külföldtől megmaradt arany és ezüst mennyiség, mint a' bécsi bankjegyek' kapósságából és alpari árbecséből kitetszik, az országbeli aránylag csekély adásvevésben is a' forgásra nem elégséges, következőleg a' betevők is összeveiket nagyobbára csak papírosban adnák be. Ezzel hát a' fizető tár kicsinyt telnek, 's a' kölcsön adott pénzek' kamatairul is hasonlót kell mondanunk. Nincs más mód tehát, hanem vagy vásárolná a' bank az aranyat és ezüstöt, vagy jegyeit az austriai bank' jegyeivel váltaná és fizetné. Úgy de az első nem eshetik meg, mert azon érczek nálunk nem szabad kereskedői áruk, mint Angolhonban, 's minden ezüst vagy arany rúdon a' *lucrum camerae* 48)

48.) A' *lucrum camerae*, vagy határozottabb kifejezéssel: *Schlagschatz*“ azon érték mennyiséget teszi, a' mellyel a' vert pénz-

's emezen azon kívül az ingatag agiot meg kellene fizetnie, melly annyi, mintha a' fizető tár' kiegészítésére megkívántató összeget szüntelen kamatolná, mi a' banktartás' költségeit nem kevésbé nevelné, 's a' jegyei' árbecsét bizonytalanná tenné. Ne kérdeje senki, hogy a' bécsi bank honnan veszi a' fizető tárát, mert az az intézet a' kormány pénzügyi' érdekeivel szorosan össze van fűzve, 's élhet olly kedvezményekkel, mikre a' magyar bank nem számíthat.

Hátra volna még a' bécsi bank' jegyeivel fizetés, mint ezt az angol vidéki bankok teszik. Igen is tehetik, mivel Angolhon' bankja felett az angol parlament untalani szemességgel örködik; de nekünk e' hatalom és felvigyázat a' bécsi bank felett nincsen adva, 's egy banknak, más idegen társa' jegyeiben helyezni hitelét, minden józan és bevett bankpolitica'val ellenkezik. Mindeniknek természetes törekvése az, hogy a' maga jegyei' forgását a' másikénak rövidségével is eszközölje, mire nézve az angol és scot bankoknak az a' szokásuk, hogy ha egyik a' másikét kezébe kaphatja, többé ki nem adja, hanem meggyűjti, 's majd a' magáéival, mellyekkel a' másik hasonlókép bánik, emennél felcseréli.

darab többet ér mint ugyanannyi sulyu és finomságu, illetőleg arany vagy ezüst rúd, a' szabad kereskedés' útján érne. Ez hoszasb és szövvényesb tárgy, mintsem egy jegyzés, sőt egy mellékes czikk is kimerithetnék; itt csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy Angolhonban az aranyra nézve nem létezik, és a' ki a' pénzverő házba egy font megállított finomságu (22 karatos) aranyat viszen, rögtön ugyanannyi sulyu és egyenlő finomságu vert aranypénzt kap érte minden díj vagy toldás nélkül. Az ezüst pénzről ellenben ott is lucrumot vesz a' kormány. III. Györgynek egy rendelete szerint $6\frac{14}{31}$ $\frac{0}{100}$ el muld fölül a' vert pénzt a' durva ezüstöt. De e' változó.

Nincs tehát más mód, mint a' jegyek' kiadása' szabályozását, (mert a' fizető tár' célja a' bank' hitelére nézve csupán ez), a' Magyarországgal kereskedési kapcsolatban levő külföldi (Magyarországra nézve értem) városokra bocsátandó váltó levelek által eszközteni.

Nem azt mondom ezzel, hogy a' magyar bank' ládáiban arany ezüst pénz, kivált az utolsó, mellynek árbecse a' névértékéhez képest, egyedül változatlan, ne legyen; de éppen vegyen be 's tartson a' mennyit csak tarthat 's a' mennyihez áldozat nélkül juthat, sőt ha az idő és környület úgy mutatkozik, állítson kész pénzzel váltó tárt is; de ne támaszkodják olly nádszálla, melly minden pillanatban alája törhetik. Már pedig nem levén a' banknak semmi módja, ládáit mindig, mikor akar, pengő ezüsttel tölteni, készpénzváltásai biztos alapon nem feküdnének.

Megjegyzem azonban most és mindenkorra, hogy én semmi „magyarbank“ tervet ezekben adni nem akarok; mert valamint egész munkámban, úgy itt is, semmi egyéb célom, mint olvasómat a' bank viszonyokba olly sok oldalról beláttatni, a' mint csak tőlem kitelik; és a' jelen pontok is nem egyebek, mint környületeinknek a' scotokéival hasonlításai.

2. Tárbank. A' betételekről kamatfizetés nálunk is éppen olly szükséges lenne, mint Scotiában, 's hatás mód, bankunk' biztosítékainak aprónként ugyan, de idővel mindig bővebb mértékben szaporítására. Ennélfogva az erők' egyeztetésére tanácsos volna a' persely-bankokat a' nagy czédula-bankal mind egybeolvasztani, melly fiókjai által szintolly széles körre áraszthatná idves hatásait, mint a' megyénként elszort, erőfecskéelő kimélő táruk. Másfelől a' betett pénze-
ket a' bank, ipari és kereskedési élénk forgásba in-

dithatná, holott a' perselybankok legfőlebb fekvő jókra adhatják ki, és így csak a' régi nehézkes és mozgékonytalan lábon kezelhetik.

Hogy a' betett pénzekről a' bank a' mindenkor i rendes és törvényes kamatnál kevesebbet fizet, olly természetes, és Salamon' ideje olta tudva lévő minden magános bankárok' és nyilvános bankok' szokásaival annyira egyező, hogy olly intézetről beszélni, melly a' letett pénzeket főlebb kamatozza, 's a' kiadottakból kevesebbet kapjon, örültséggel szomszédos eszmeza-
varó képzet.

Végre ugyancsak a' Scotiában divatozó „előre lá-
tási bankokat“ (provident banks), mellyekbe a' sze-
gény ember garasai a' nagy bankba betehető legki-
sebb öszvegig gyűlhessenek, 's a' mellyeket mi „ga-
rasos bankoknak“ nevezhetnénk, nálunk szintűgy nél-
külözhetleneknek tarthatjuk.

3. Kölcsönadás. Mennyire lenne nálunk szük-
séges, és a' banknak tanácsos, hosszú kölcsönre ki-
terjeszkedni, ennek elhatározása a' bank' alapítók' köz-
gyűlési tanácskozásának lehet tárgya, ámbár e' tekin-
tetben a' Büsch' emlékeztetései (Eszm. R. 10 §.) és a'
scot bankok' kása-égette óvakodásai untalan szemünk
előtt tartandók volnának. Hanem annyit átalánosan erő-
sithetni, hogy a' banknak, mint lényegesen pénzfor-
gató intézetnek, pénzt temetni, céljával ellenkezőnek
látszik. Nálunk különösen legfőbb szükség, az embe-
reket a' pénz és idő közti viszony' számítására szoktat-
ni, 's véleményem szerint, erre alkalmasb gyakorlati
út nem lehet, mint a' leirt kölcsönzési rendszer. Mi-
helyt valaki tudja, hogy a' ma kivett pénzért már hol-
nap megszólíthatják (hatják, mondom, mert a' bank
ismervén a' czimboráit, óvakodni fog, egy kereskedé-

si vagy iparági biztos lábra állított vállalatot idő előtti megszólításával netalán zavarba hozni), 's nem fizetése' esetében tartozását irgalom nélkül felránthatják, nem fog csupán torka' viszketegségért vagy felesége' cziczomájáért a' bankba futni, hová illy természetülétére bajosan is kapna kezeset, 's általában azon rendszer mellett nagy biztossága van az intézetnek 's az országnak, hogy a' bank' hitelezettjei olly emberek, kik pénzen pénzt fordítanak, 's a' fordítottnak egy részével legott köteleztetéseknek eleget tenni sietnek, nehogy adósságuk' kamatját csak egy órával is hoszasban fizessék, mint a' meddig hasznát vették.

De ha a' czélt akarjuk, az eszközöket is akarnunk kell;—trivialis mondás, az igaz, de itt ugyan szükség megemlékeznünk róla, mert ha fejünkre állunk is, bankot, a' jelen adósság-törvények mellett, mennyiben a' fekvő jókat illetik, nem állítunk. Nálunk a' bank a' kereskedők' vállain nem nyughatik, nem is egyedül az ők szolgálatukra alapítandó, hanem szintűgy, mint Scotiában, a' fekvő jóknak is kell hitelt kölcsönözni neki, (valamint Angolhon' bankjának kölcsönöz az országos kincstár és kereskedőség), 's ha a' mi intézetünk minden pillanatban a' törvények' pártfogása alatt magának eleget nem tehet, életere azonnal ketté van metszve. Újra mondom: a' banknak a' pénzkeringés, vérkeringés; tudjuk pedig, hogy emennek elakadása guttaütés. Egyetlenegy optio van, minek eldöntése a' jelen tárgy feletti kérdést eldönti:

ÖSISÉG VAGY BANK ;

válaszszanak önök! Válasszák amazzal mindig élesben kitűnő hátramaradtunkat, veszteglésünket, vagy emezzel a' gazdasági, mű- és kereskedési ipar' kötelékei-

nek várható tágulását, egy jobblét' pirosuló hajnalát, melyet ugyan derű vagy boru követhet, de rendszerint egyik sem saját igyekezetünk vagy hibánk nélkül.

4. Pénzküldözés. Ha valami a' pénz' forgását gátolja, az egy helységből másba fizetendő pénz' átszállítása az, minek nehézségét 's bizonytalanságát talán csak Törökországban érzik inkább mint nálunk. A' külföldi váltók a' bank' hitelének szolgálnak; de a' belföldiek, melyeket a' scot bankok mindenfelé osztogatnak, a' mellyek általában a' bankárság' egyik lényeges és divatos foglalkodását teszik, egyedül a' közönség' kényelmére, a' pénzküldés' veszélyeinek, költségeinek 's fáradságainak mellőzésére szentelvek. E' lenne a' magyar banknak is egyik jótékony mivelete, mellynek eszközzésére 's általában minden munkálódásai' segédére, az anyabanknak magát számos fiókbankokkal környezni szükség lenne. Ezek még akkor sem szerfelettiek, midőn több nyilvános és magános bankintézetek léteznek az országban, mint ezt a' 3. §hez ragasztott 5. számú jegyzésben az eszm. részben látni lehet.

5. Discontózás. Ez minden banknak annyira közös mivelete, hogy róla egyéb mondani valónk nincsen, csak az, hogy a' magyarbanknak, 'szintúgy mint a' scothoninak eleinte igen kevés alkalmá lesz reá.

6. Kirekesztő szabadság. Erre ugyan szükség tulajdonkép nem volna, de mivel már minden illy nemű nyilvános vállalatok azzal kezdődtek, mi sem törhetünk illy kényes tárgyban új utat. Nálunk elsőben mindjárt csak azért is kell, nehogy apróra szakadozási természetünknel fogva, majd egy erős ültetvény helyett 30 hitvány szál csemetécskét szurjunk fel; de

másfelől abban is vegyünk példát másoktól, hogy kiváltságát igen messzi határnápig ne nyujtsuk.

7. Tőpénz és kezelés. Szabad aláírás, a' részvényeknek nemcsak névszerint, hanem valóságos befizetése, a' részvényesek' gyűlésében készítendő terv, ugyan keblökből választott igazgatóság, természetesen legnagyobb részben kereskedőkből, minden héten a' kormánynak beadandó bővebb és minden három holdnapban a' közönségnek kihirdetendő summásabb, év' végével megint részletesb, számolati kimutatás;— ezek credóm' főbb pontai.

17. §

Irlandi 's az apróbb angol bankok.

Irlandnak Angliához ismeretes viszonyai, melyeknek nyommasztó voltát nem szükség itt fejtegetnem, még a' bankügyre is kiterjednek, 's a' sujtolt ország minden ebbeli kedvezményekben későbbre 's tökélytelenebbül részesülhete, mint Anglia. Csakugyan 1783-ban nem annyira Irland' jótéteményére, mint angol kereskedők' nyereszkedési alapjául, 's mint 1695-ben pénzügyi miveletből, keletkezék

I r l a n d' b a n k j a,

szabadalom mellett 's azon kiváltsággal, miket Angolhon' bankja az 1708-ki törvényczikkben kapott. Ezen testület' eredeti alaptőkéje 600,000 st. font volt, mit 4°/_oes kamatra a' kormánynak kölcsönzének. A' kezelés egy kormányzóra, helyettes kormányzóra és 15 igazgatóra van bízva. 1809-ben a' részvényesek önkéntes aláírással még annyit fizettek reá, hogy az alaptőke a' félretett nyereséggel együtt 1 millió fonttal gyarapult, mit hasonlókép a' kormánynak adtak 5°/_o ka-

matra, miután az előtti éven a' bank' szabadalmát 1838ig nyújták. További részleteket Parnell' és Mac Culloch' közléseiből meritünk, ottan ottan commentariussal kísérve.

„Egy országban is talán“ írja Parnell, „a' papirospénz' kibocsátását olly kártékony kicsapongásig nem üzték, mind Irlandban, ⁴⁹⁾ a' veszteség, mit Irlandnak a' bankok' többszöri bukása miatt szenvednie kelle, főkép a' hiányos szabályozásnak tulajdonitható; (különösen az 1708-beli megszorítást érti, miszerint 6-nál több személy együtt bankot ne állithasson.) Ha a' banküzerséget Irlandban is olly szabadon hagyák, mint a' hogy Scotiában van, igen hihető, hogy a' kereskedés' haladtával szükségessített papiros pénz' hiányát nagy alaptőkékkel ellátott, bölcs és hatós szabályok szerint kormányzott részvényes társaságok töltötték volna be.“

A' részvényes társaságok t. i. a' magános bankházak felett a' következő elsőségekkel mondatnak birni:

1. A' részvényes bankok nagyobb biztossággal birnak.

A' biztosság a' bank' egyik lényeges főtulajdona. A' banki foglalkodás' egyik ága az, hogy a' nála letett pénzre gondot viseljen. De ki tenne le pénzt ollyan bankárhoz, kiről nem tudják vagy legalább hiszik, hogy gazdag? 'S ha eleinte gazdag is, de ha azután dolgai' roszul folytatása vagy szerencsétlenség miatt megbukik, minő iszonyu nyomor háramlik azokra, kik pénzőket a' kezei közé adták. Hány ember meg nem fosz-

49.) Parnell nem emlékszik Svédországra, 's Amerika' pénzviszonyai 1826-ig még nem hatottak olly rázólag Európára, hogy a' honával foglalkodó angol' szemeit magukra vonhatták volna.

tathatik minden vagyonától. Hány iparos üzér meg nem bukik utána! 'S még azokra nézve is, kik a' veszteséget kiépülhetik, minő bizalmatlanság, minő alkalmatlanság, dolgaik' minő megszakadása keletkezik. Résztvényes társaságnál, hól minden résztvényre aránylatilag kis öszveg esik, 's nemcsak mindenik egész vagyonával áll jól a' bank' fizetéseiről, hanem mindnyájan kölcsönösen egymásért kezeskednek, mind azon fennirt bajnak eleje van véve. — A' banki foglalkodás második ága az, hogy az ország' egy részéből a' másikkba vagy külföldre is pénzt küldjön. De ki merné pénztét küldés végett reájok bízni, midőn megbukhatnak, mielőtt bizományaitkat teljesithetnék? A' bankok továbbá saját jegyeket bocsátanak ki. Ha valahól, itt szükséges az épség és biztosság. Az' elébb mondott két esetben a' bankár' hitelezőinek van némi módok és alkalmuk az ő jólállásáról meggyőződni, 's iránta tudakozódni. De mihelyt jegyei vidéki forgó pénzzé váltak, akárki elveszi, 's nem tudakozódik előlegesen a' kibocsátó bank' fizetőségéről. Sőt sok esetben, ha a' jegyek gyanu alatt volnának is, még is el kellene venni. Ha például egy kereskedő nem akarna vásárosainak a' jegyekért portékát adni, ezek máshoz mennének. A' cselédek, mesterlegények sat. kéntelenek a' fizetésöket olyan pénzben elvenni a' mi folyamban van, 's a' miben gazdáik fizetik. E' szerint mivel a' bankok' jegyei egyegy nagy vidéknek közlekedési eszközét teszik, 's egy rakás ember' kezei közt forognak, kik közül számosan elvenni kéntelenek vagy érvényességöket megítélni nem képesek; mindenek felett és lényegesen szükséges, hogy a' bank' hitele és biztsága a' legrenditetlenebb lábon álljon.

Hogy egy bank számos részvényesekkel biztosabb mintha csak kevesen tartanák, a' mondottakból világos, de a' tapasztalás is bizonyítja; midőn az angolhoni 's irlandi teméntelen bukás mellett Scotiában alig számíthatni egyet, kettőt. E' tény egyedül elég erőssége lehetne a' részvényes bankok' elsőségének. Emezek ugyan is kétfélék, vagy országos szabadalommal bírnak, mit nem kapnak meg, hacsak a' törvényhozó hatalom előtt elégséges és minden gyanut eltávoztató nagy pénzalapot ki nem tudnak mutatni; millyenek pl. a' scotiai három első bank, vagy ha illyes országos ajánlattal 's meghatalmazással nem bírnak, a' részvényeseknek kell külön és együtt minden vagyonukkal jól állani a' bank' tartozásaiért, éppen mintha maguk külön személyeire rakták volna. Mindenik esetben akár melly egy, akár négy, öt bár milly jóhitelű 's becsületeességű személy által birt 's kezelt bank' biztosságát hasonlitanul meghaladják.

2. A' részvényes bank kevesebbé van kitéve azon veszélynek, hogy egyszerre számosan megrohanják, a' jegyek' vagy a' betett pénzüszvegek' kifizetéseért.

Nem elég, hogy a' bank' dolga jól áll; szükség, higgyék is, hogy jól áll. Nyeresége' legnagyobb részét a' bankár a' mások' benne vetett bizalmából huzza; a' bizalom néki pénz. De akármilly gazdag és becsületes, olykor megtörténhetik, hogy nem hiszik annak. A' mások' szerencsétlensége őt is gyanuba hozhatja. Már pedig nincs olly bankár, kinek a' ládáiban mindig annyi pénzüszvege volna, hogy minden hozátehető követeléseket ki tudjon elégíteni. Ha ez úgy volna, miből huzná a' nyereséget? Nó már, ha egyszerre megrohanják, mi a' minden időben fizetendő jegyeknél 's betett öszvegeknél fogva könnyen megtörténhetik, mitevős

legyen? Akárhogy' pénzt kell előteremtenie, mert ha fizetését csak egy óráig is felfüggeszti, hitelének vége van, 's keresete elbukva. Ezért kénytelen, vagy magas kamatra pénzt kölcsönözni, vagy részvényeiből, papirosaiból, birtokaiból árukon alól eladni, 's általában nagy költségbe keveredni, hogy a' követeléseknek maga idejében eleget tehessen. Azonban egy illy rohanás' következései nem csak a' bankárra szorítkoznak. Tegyük, hogy egy bajból kimenekült; de majd más jöhet, 's ő jobb készülettel akar, 's óvakodóbb kezd lenni. Kölcsönadott pénzét beszedi; nem ad ki többet; kevesebb váltót discontózik. A' kereskedők 's más iparosok, kik üzérsegőkre tőle könnyen kaptak segédet, most már nem kapnak; némelyikök a' nélkül nem is folytathatja a' keresetét 's megbukik; mások szűkebb korlátok közé vonják, munkásaikat elbocsátják, 's a' kereset' ágai bedugulnak.

Illyek a' rohanás' következményei, még akkor is, ha a' bankár fizethető, 's a' követelések' kielégítésére szaporán módot tud szerezni. De a' bankár jól állhat, azaz követelései 's biztosítékai a' tartozásait nagy öszeggel meghaladhatják, 's még is a' rohanás elakaszt-hatja a' fizetéseit, 's egy ideig bukás-félbe jön. Sőt a' hitele fenntartására tett erőlködései, áldozatai, 's költségei ama' követelési felesleget elnyelhetik, 's midőn a' rohanásnak vége, az ő vagyona is oda van.

Igen de mi okozza a' rohanást? Semmi sem egyéb, mint attoli félelem, hogy a' bankár nem tud minden tartozásainak megfelelni, ennél fogva minden ember siet, követelését mások előtt kielégíttetni. Már pedig részvényes bankra nézve illy félelem sokkal kevésbé támadhat, mert minden ember tudja, hogy a' részvényesek mindnyájan minden vagyonukkal keze-

sek a' bank' tartozásaiért, 's minden hitelező tudván, hogy az ő vagyona még a' bank' bukta' esetére is biztosítva van, nem elegendik abba, hogy a' bank' ügyeit a' rohanásbai haszontalan részvétellel zavarba hozza, 's jótékony munkálataiban gátolja.

3. Még más elsőse a' részvényes banknak, hogy állítólag nagyobb ovakodással kezeletik.

Igazgatása t. i. egy olly választottságra van bízva, mellynek tagjai becsületességökről, ügyességökről, a' kereskedési 's banki miveletekbeni jártasságukról ismeretesek. Egy falka ember' egyesített tudományának 's okosságának nagyobbnak kell lenni, mint két három személyének. Balképzeteknek, csalfa okoskodásoknak, személyes érdekeknek nincs annyi hatalmuk rajtuk; sok ember között, minden elejökbe vitt kérdésre nézve bizonyosan támad vélemény-különbség 's ennél fogva egy rendszabás is telies vitatkozás nélkül el nem fogadtatik.

Ellenben a' magános bank' kezelését igen is gyakran a' társak közül csak egy kettő viszi, kiktől nem lehet várni olly nagy ovakodást és szigorú fontolgatást, mint egy választott testülettől, melly a' bank birtokosok' nagy testületének felelős; kiket gyakran saját balvéleményeik vezetnek, ismerőseik csábitnak, részrehajlásaik csálnak. De a' részvényes bank' igazgatói közül ha egyik eltántorodik, társai' nagy többsége utba igazítja. Az is sokszor történik, hogy egy magános bank' részesei valamelly gyári vagy kereskedési vállalatba elegyedtek; 's illy esetben a' bank' a' kereskedési érdek' szolgájává lesz. A' bankot tartó kereskedő vagy gyárnok a' foglalkodását vagy vásárait szélesre kívánja terjeszteni, minthogy módot érez reá a' kezei közt. A' kereskedés vagy a' gyár

számot viszen a' bankkal 's előlegzéseket vár tőle. Azt a' pénzt, mivel a' bankhoz járó személyek' váltóit kellene discountózni, a' részes társak' gyára vagy kereskedése nyeli el, 's ha ez megbukik, a' bankot is magával rántja. Talán éppen a' bank is okozta a' vesztélyt; mert ha könnyen nyújtott segédével a' vakmerő nyereszkesedésre nem biztatá, talán biztosban folytatták volna miveleteiket. De ha a' magános bank' részestársai maguk nem is üznek más keresetet, a' bank kapcsolatban lehet valamelly nagy gyári vagy kereskedési intézettel. Az illy intézetek nagyon hasznosok neki; mivel jegyeiből jókora öszveget forgásba indítanak; ezért a' bank előlegzésekkel segíti, mellyek ismét még nagyobb előlegzéseket szükségesítnek. Majd egy rohanás történik, a' bank visszakéri a' pénzét; ezt hirtelen nem lehet előteremteni, 's ekkor az illető felek mind megbuknak.

Mind ezen bajoktól a' részvényes bankok, a' felhozott okoknál fogva, mentek.

Hosszas, de e' cikktől nem idegen eltérésünk után, tekintsünk vissza Irlandra.

„1797-ben midőn Ángolhon' bankja a' készpénzfizetéseit felfüggeszté, ezen kiváltságot a' parlament az irlandinak is megadá, 's következtehen (a' fizetőtár' ellenörködését semmi sem helyettesítvén) a' jegyek kiadása aránytalanul és sebesen nőtt. 1797-ben 621,917 st. font forgott az irlandi bank' jegyeiben. 1810-ben 2,266,471 ft. 1814-ben pedig 2,986,999. 1819-ben pedig csaknem ötödfél millio ft.“

„E' jegyszaporitást az 1807-ben számszerint 50-en létező magános bankok hasonló jegyszaporitása kísérel. A' papiros bővítés eredménye árbecsők' nagy esökkenése lön; az arany rúdak' és pénzek' arra 10⁰/₀re szökken

a' pénzverőházi árron (3 fr. 17 sh. 10 $\frac{1}{2}$ d.) fölül, 's a' váltófolyam London és Irland közt, 18 $\frac{0}{10}$ -rel volt az utóbbi ellen. A' váltófolyam ugyancsak 1810. alparira szállott, nem mintha az irlandi jegyek megjavultak volna, hanem azért, hogy Ángolhon' bankjáéi is megcsökkentek.

„A' jegybirtokosok' ebbeli veszteségénél sokkal temérdekebb volt a' magános bankok' buktából származó. Mennyire mehetett ez, hozzá vethetni a' következő adatokból. Az irlandi váltófolyam, csökkenésének megvizsgálására 1804-ben a' parlament egy biztosságot neveze ki, melynek tudósításaiból kitetszik, hogy azon időtájban Irlandban 50 betáblázott bank volt.“

Ezek a' jegybocsátási szabadalommal borzasztóan vissza éltek, 's az ebből származó bajt és zavart nagyon súlyosította az, hogy más egyének is bocsátottak jegyeket ki. A' parlamenti biztosság előtt tanuk által bebizonyult, hogy ezen időtájban Irlandban 295 egyén adott ki papiros pénzt, kiknek jegyei néha egy két shilling sőt 6 és 3 pence értékűek is voltak. Illy jegybocsátók voltak kereskedők, boltosok 's mindennemű apró árusok. A' következtést könnyű volt előre látni; számtalanon csaltak, hamisítottak, költött jegyeket csináltak, 's a' pénzügy olly zavarba jött, hogy a' jegykontárságnak törvényes gátot kelle vetni. A' baj súlyosodva hatott vissza a' bankárookra, úgy hogy az 1814-beli 50 közül 1812-re csak 19 maradt lábon. A' többi mind megbukott, kivéve kettőt hármat, kik jókorán okosan felhagytak volt a' banki foglalkodással.

A' fennmaradt 49-ből 1720-ban 11 újra csaknem egyszerre megbukott, 's az ismétlett nyomor leirhat-

lan volt.⁵⁰⁾ Az igazgatás mind e' bajonsegítendő, 1821-ben alkura lépett Irland' bankjával, hogy szabad legyen Dublintól köröskörül 50 (ángol)mérföldnyi tavulságon túl részvényes banktársaságokat állítani; miért kedvezményül hogy a' keletkező versenyzésnek annál inkább meg felelhessen, tőpénzét 3 millio fontra engedék emelni. Az alku mit sem segített; mert a' korábbi szorító és akadékos törvény cikkek még mind léteztek, 's egy társaságnak sem volt kedve, az új intézetnek, költséges perrel, mingyárt születésekor, nyakát szegni. Így állott a' dolog 1824-ig, midőn „egy belfasti kereskedő társaság, részvényes bankot alapítandó, az 1759-i korlátló czikk' eltörléseért a' parliaménthez kérelmet nyujta.“

De mivel, a' mint O Connel igen jól tudja, az ángol parliamént soha sem siet felettébb Irlandnak

50) A' szivszakasztó inség jelenetei közt, (ölly közelek az ellentétek az emberi életben!) némi nevetséges esetek sem hiányzottak. A' crisis alkalmával Corkban egy uri embernek egy bárány czimer kell vala; ígért egy 5 fontos bank jegyet (50 Conv. ft.) érte 's nem kapott húst. Limerickben egy salusi nemes ember, kinek évi jövedelme 1,500 fontra (15000 p. ft.) ment, ebédet akara adni ismerőseinek azon a' héten, a' mellyen a' bankok bukása kiűtött, 's felettébb örült hogy a' sokféle jegyek közt Irland bankjának kapá egy 10 fontos jegyét, mivel azt vélé hogy ennek az egynek csak lesz hitele. Ez meg is volt, senki kétségbe nem hozta, de senki sem tudta kész pénzzel felváltani. Az egész megyében nem volt 10 fontnyi (100 p. ft.) arany vagy ezüst; 's hitelről szó sem volt. (Igy van ez mindenben, gyomor terhelés étvágytalanságot szül.) Ezen szorultságában el próbált mészárost, sütdt, czukrászt — mind hasztalan, 's utoljára is kénytelen vala ebédjét fel mondani 's vendégeit egy boldogabb időre meghívni.

igazságot szolgáltatni, a' kérdéses törvény czikknek ekkor is csak legnyommasztóbb pontait törle el. Hanem egyszerre ezzel is megelégedének a' belfastiek, 's a' 8 megmaradt bankok' egyikét u. m. az addigi „belfasti északi bankot“ részvényes társulattá változtatták, 500,000 font alaptőkét adának neki, 's 1825 kezdetével dologhoz kezdének. Az érdeklött törvényczikk megmaradt szabályai azonban még elég hatóság valának ezen tarsaság' további lépteit nyűgözni. Kén-telenek valának újra a' kormányhoz folyamodni, mely indítványozott is egy törvényczikket 1825-ben az akadékok' elhárítására; de Irland ellenséges nemtője most is győzött a' parlamentben, 's a' segíteni célzott rendszabás félszeg alakot kapott.

Minő kicsinységekre alászállott Ángolhon az Irlandhozi igazságtalanságában, mutatja csak az az egy vonás is, hogy Irland' bankja' jegyeinek nem volt szabad az ángolhonéival egy-értékűeknek lenni, és ezek ellen $8\frac{1}{3}\%$ kényszerített agiot vesztettek. Illy hasztalan bosszantó rendszabás nevetséges oldalát csak ugyan maguk is átláták, 's 1828 óta megszűnt a' gyűlöletes különbség.

Nem csak hogy nem szabad Dublintól 50 mérföldnyi távolságon belől 6 részvényesnél többnek bankot alapítani, hanem váltótis 50 fontnál 's 6 holdnapnál kevesebbre Dublinra bocsátani az olly banknak tilos, mi csaknem tilalmazásukkal ér egyet. Irland' bankja bocsáthat 20 napra fizetendő váltót Londonra. Egyébaránt pénztári hitelt nem ad, 's a' betételeket nem kamatozja. Discontó 5% rel.

Parnell hármát lát szükségesnek Irlandra nézve:

1) Hogy az irlandi bank' kiváltságai 1838-i kitelésökor szűnjenek meg, 's többé ne egyedáruskodják.

2) Hogy az állítandó részvényes bankok kiadandó jegyeikről adjanak biztosítékokat. 3) Hogy a' pénztári hitel és betételekről kamat rendszerei állittassanak scotiai lábra. — Ez utolsó a' könnyelmű Irlandinál az előrelátás és takarékoság' erényeit divatoztatni igen is segitné 's már némelly intézetnél létesülni is kezdett; a' másodikra, nem hiszem, maga Parnell is jó módot tudjon, legalább jobbat mint egy elég-séges és befizetett alaptőke kimutatása 's a' bank' állásáról gyakori számadás. Az első végre bajosan engedi kezéből az irlandi bank kiragadtatni, ha szívében kerül is.

Ezen intézet, hogy a' részvényes társaságokban keletkező vetély társaival, nevezetesen az „irlandi tartományi bankkal“ szembe állhasson, 1825-ben fiókokat kezdé állítani; de úgy hogy akárhól kiadott jegyeit csak a' dublini főhivatalnál váltsa készpénzzel. Ezen rendszabás a' vidéki bankokra nézve nagyon terhelő volt, mivel arra tételt, hogy bizalmatlanság esetében a' rohanás a' maga fiókjairól inkább amazokra térítse. 1829-ben vége lett az oldalas zsarnokságnak, 's egy országos végzés minden bankoknak kötelességökké tévé, jegyeiket a' kiadás helyén beváltani.

Az „irlandi tartományi bank“ 1825-ben született 2 millió st. ft. névértékű alaptőkével 100 fontos részvényekre osztva, miből 25⁰/₁₀₀ valósággal bé van fizetve. 1836-ban 644 részvényese volt és 33 fiókja. A' főhivatal Londonban van, 's ugyan itt foly az egész intézet' kezelése is az igazgatói szék által. A' fiókoknál kezelők viszik a' foglalkodást, melléjek levén rendelve segédül a' vidékből két vagy három hiteles úri ember kiknek 10—10 részvénynyel kell birniok. A' bank' működése következőkben áll: váltókat discon-

tóz; scotmódon pénztári hitelt ad; bevételeket fogad el, melyeket a' környületekhez képest többel, kevessebbel kamatoz; váltókat bocsát és hitelleveleket ad Irland', Nagybrittania' bankjaihoz és bankárjaihoz; — egyéb történetes banki működéseket nincs miért előszámláljunk, hanem megjegyezzük, hogy a' kormány a' Consumo - adó, postahivatal és bélyeg-jövedelmeire nézve ezen intézetet használja bankjának a' kiváltságos határon kívül. Osztaléka 4, 5, sőt 1832 óta 6% is évenként. Részvényei nagy nyereséggel kelnek; egyért, mellyről csak 25 ft. van befizetve, adának 1837-ben örömet 35 — 36 ft. is.

Néhány jóforma rohanásnak ki vala téve a' fiatal alapítvány. 1828 Octoberében egyetlenegy hét alatt 1 millio st. fontot küldének aranyban Londonból Irlandba a' fizetések segédére, melly rendszabás a' bank' hitelét valóban fenn is tartá.

Az irlandi részvényes bankok' táblácskája; a' mint 1836-ban állottak, tüstént következik. Magános bank Irlandban aránylatilag igen kevés.

<i>Részvényes bankok.</i>	<i>Alapítás kora</i>	<i>Főhivatal</i>	<i>Fiókok száma</i>	<i>Részvény- set' száma</i>
1. Hiberniai részvényes társaság	1825.	Dublin	—	225
2. Irlandi tartományi bank	1825.	London	33	644
3. Belfasti banktársaság	1826.	Belfast	9	292
4. Irlandi földmívelési 's keres- kedési bank	1834.	Nenagh	26	2170
5. Éjszaki banktársaság	1834.	Belfast	9	208
6. Irlandi nemzeti bank	1835.	Carrik	19	250
7. Limericki irlandi nemzeti bank	1835.	Limerick	2	523
8. Ulsteri banktársaság	1836.	Belfast	—	117

Állottak-é azolta újabbak, nincs tudomásunk róla; 's ezeket is csak azért hoztam fel, hogy megmutassam, melly sűrű banki foglalkodás folyhat egy olly alárendelt és nyomott országban is, mint Irland, mellynek nem hogy kedvezményhez, de igazsághoz is olly kevés kinézése van az angol parlamentben; mint azt a' városi testületek 's papi dézma feletti még a' résztelen szemlélt is bosszantó vita a' meggyőződésig tanusítja.

Ánglia' kisebb bankjait négy osztályra szakaszthatni, a) magánosokra jegykiadással, b) magánosokra jegyek nélkül, c) részvényesekre jegyekkel és d) részvényesekre jegyek nélkül. Az utóbbira csupán a' legújabb időkben tettek próbát az Ángolhon bankja' kiváltságos vidékén belül, és részint azért, hogy az 1832-i törvény' kedvezményeit füstbe menni ne hagyják. Az új intézetnek, melly felállása olta mind Ángolhon bankja' mind a' londoni magános bankok' irigy féltékenységével sokat küszködék „londoni 's westminsteri bank“ a' firmája. Jegykiadó részvényes bank (joint-Stock Company) 1837-ig volt kerek számban 100; de szaporodásuk nem okozta a' magános bankok' arányos apadtát. Ezeknek minden éven 30 st. fonton kell a' jegyek' kiadására szabadalmot váltani, 's ebből tudhatni mindig a' fennállók' számát. 1833-ban 598 szabadalmat (license) osztott ki a' kormány, 1834-ban 580-t, 1835-ben 579-et, és 1836 első felében 559-et; holott ugyan ezen félévben közel 30 részvényes bank alapult. Átalában 1834-ben Ángolhonban és Walesben a' vidéki magános bankok' és fiókjaik' száma 638; a' részvényes bankoké és fiókjaiké 106 vala.

Mind ezeknek működései munkánk' különböző ezikkeiben elszórva annyira előadvák, hogy itt újra

egybenfoglalni helypazérlás volna. Annyival nélkülözhetőbb, hogy úgy szolván, Angolhon is reájok nézve a' régi és új között mintegy átmeneti és forradalmi időszakban van; 's a' mit más most kisértget, abból nekünk tanuságot huzni nem lenne tanácsos. Ki innék forrásban levő mustot, midőn másutt letisztált jó ó bort talál. Anglia e' részben úgy áll, mint honunk az alkotmányával, hogy egy rakás megrögzött szokáson, előítéleten, kiváltságon, értetlen káros önzésen kell keresztül törnie, hogy a' jobbnak egy kis helyet kap-hasson; bankügyre nézve ellenben a' Magyarhonnak van tabula rasa-ja, mint Éjszakámerikának alaptörvé-nyei szerkesztekor; írhat rá, a' mit tetszik, de óva; mert a' rosszul jegyzettet nyom és talán hosszas sín-lés nélkül, többé ki nem törölheti.

18. §.

Frankhoni királyi bank.

Nincs maga nemében veszteségesb egy bánásmód, mint már elkészített 's megindított erőművet taszi-gálni, kenegetni, reszelgetni, részeit újítgatni, míg működéseiben restülés vagy éppen elakadás a' segéd-nyújtást nem szükségesítik. Adj zseborát a' gyermek-nek, 's nézd meg néhány nap mulva! Ország (mert hiszen XIV. Lajoskint az ország a' kormány vala) ily gyermekségnek tanulságosb példáját nem adá, mint Frankhon a' mult század elején! Egy intézetet, mi má-sutt és jobb kezekben nemzeti ipar' és jóllét' öntöző gépe, élesztője, emelcsője tudott lenni, lelkiesméret-len kapzsiság egyfelől, 's gondatlan bősziűtség (Me-dea' gyermekét véljük látni anyja' késével játszodoz-va) másfelől, közhitel' sirjává, ámitott és magukat ámi-

tó milliók' buktának eszközzévé alakíták. — Ennyi függ a' modortól!

A' franknak domborkép' modjára kiülő egyéni jelleme, népe' 's országa egész historiáját színtolly szembeszökőleg bélyegzi. Minden időszakai olly félreismerhetlen erős vonásokkal kiemelvek, hogy festői hatásukkal inkább képzeletünknek mint hidegen és szárazon fontolgotó észnek láttatnak tárgyakat nyújtani. „A' veres ember” alattvalót és királyt egyaránt vasakarata alá görbitő zsarnok-pálczája, a' Frondeban egy politicailag elhaló aristocratia' utolsó görcei, Colbert' és Turenne', Molière és Perrault' fényszakuk, 14-ik Lajosnak bigottságból, egy elsanyargatott nép' jajjaiból, 's a' korábbi nagyság' némi elkésett vonalaiból szőtt utókora, a' regens Fülöp és Dubois (nobile par fratrum) alatt a' korhelség' és léhaság' gőzéből az egész nemzetet elkábitó részegség, — mint meg annyi phantasmagoriai képek villanak el sorban, és a' háttérben egy a' viharnek és a' nap' hevének egyaránt meztelen fővel, csupasz mejjél daczoló tömeg, inségeit dallal vagy füttyel enyhítve gúny és keserüségből vegyített fél mosollyal mondogatja:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Az olvasót jelenleg az utolsó tableau közepette helyezzük, 's akarnók, látta volna Hogarth' „tívnymagreggelét,” hogy megfelelő képet alakíthasson magának Frankhon' akkori felsőkori jelleméről. Azonban látta, vagy sem, czélunkra mindegy, elég tudnunk, hogy a' Spanyol öröködési háboru, a' korábbi jóvedelmet haladó fényüzési és dicsvágyi költségekkel, 's a' Filep gondatlan gazdálkodásával együtt az országra 3111 millio livr. adosság' lavínáját hengergeték,

mellynek sem terhét nem bírá, sem elolvasztására a' természet' szokott erőit elegendőnek nem vélheté.

Illy pillanatban érkezék a' Canalis' túlpártjáról egy kalandor 's egy bűbajos lencsét fitogata, melylyel ama jótékonyan melegítő napnak, egy nemzet' bizalmának szétszórt sugárait öszveszedni 's ama' rop-pant hótömeget ár és kártékonyabb viszhatás nélkül elosztatni kezeskedék. Világos szókkal Law János scotfi javaslá Filepnek, állitnának egy bankot, melly Frank-ország' zavarba jött pénzügyi rendszerét kevés év alatt kibonyolítani, az adosságot lefizetni, 's az ország' jö-vedelmeit szokott csatornáikba béömléssel 's rendes folyammal megindítani fogná.

Filep, igazgatása alatt sokkal kevesebbet tett a' nép' bizodalma' megnyerésére, mintsem joga 's bá-torsága lett volna, attól sokat várni. Ezért a' királyi kincstár' kockáztatásával a' sokat ígérő terv' létesi-téséhez ő maga nem kezdett, hanem, valamint amaz okos pápa az alchimistának készítendő kincsei eltar-tására egy üres zacskót, a' herczeg is Lawnak papi-ros épülete' alapjául egy levél papirosat, egy „kö-zönséges bank“ (banc général) szabadalmát nyujtá.

Law' nyilvánított indokai, mellyeket az ország-tanács' pénzügyi osztálya elébe, (hová ekkor pénzvál-tók, kereskedők, és Frankhon' kereskedő városainak Párizsban székező küldöttei is meghívtak) terjesztett, imezek valának: az új bank növelendi a' pénzforgást; megszüntetendi az uzsorát; szükségtelenné teendí Pá-rizs és a' vidék ⁵¹⁾ közt a' pénzhordozást; idegenek-

51) Frankhonban mindent a' mi: „nem Párizs“, „Vidéknek“ (la Province) neveznek.

nek könnyebb módot nyújt maguknak az országban
tökéket szerezni; végre a népnek több kényelmet nyúj-
tand termékeik' eladására 's adóik' megfizetésére.

A' szabadalom 1716-ban maius 2-án kelt, 's 10
czikkben foglalja bé azon feltéteket, mellyek alatt a'
király Sieur Lawnak és társainak a' bank' állítását
megengedi.

Az 1. cz. a' társaságnak kirekesztő jogot ad, egy
„közönséges bankot állítani, és 20 évig működtetni;
egyszersmind felhatalmazza, hogy alkui, számításai,
könyvvitele, és váltói, (jegyei) alapértékéül a' szaba-
dalom' betáblázása napján⁵²⁾ törvényesen forgásban
levő sulyu és czimű species tallérokat vegye fel,
's minden a' bankkal érintkező honfi vagy idegen, ve-
le azon lábon alkudhassék.

Ezen utóbbi pontot, kérjük, jól eszébe vegye
az olvasó, mert későbbre befolyással lesz.

A' 2. cz. a' bankot minden adó és taxa alól
felmenti, 's az idegenek részvényeit vagy bankbeli
pénzöszegeit minden zaklató jogok ellen, még hábo-
ru esetére is, biztosítja.

A' 3. cz. a' bankjegyek' alakját határozza meg. —
Ezt ide tesszük, mert a' frank mozgékony vér még
ezek' változtatásában is kitűnik, holott az angol bank-
jegy' mintája a' szókban másfél század óta állandó.

52) A' frank népnek hajdani polgári szabadságaiból Richelieu óta
még csak azon egyetlen egy joga maradt volt meg, hogy a'
királyi rendeleteket, a' Párizsi Parlamentnek (mely tulajdon-
kép már csak ítélő szék volt) Jegyzőkönyvébe kelle beiratni,
hogy érvényessékké legyenek, 's ilyenkor néha még merészel-
te is vonogatni magát! Ellentállása elhárítására mindig tud-
tak módot találni.

No. Tíz speciestallér.

A' bank fogadja, hogy az előmutatónak azonnal ezen napi sulyu és című⁵³⁾ tíz darab speciestallért fizet, melynek értékét megkapta Párizsban
 dikién 171

Láv János

és (egyik részvényes).⁵⁴⁾

53) A' vertpénzdarabok' s u l y á n a k , (Schrot, poids) nevezik valamelly felvett sulymértékben kifejezett ércztömegöket, finomságukra vagy elegyítésökre nem ügyelve: C z í m ö k n e k (litre) pedig az elegyítésök' arányát. Emezt az arányra nézve úgy határozzák meg, hogy akár kisebb akár nagyobb tiszta vagy vegyített aranydarabnak $\frac{1}{24}$ -dét k a r a t n a k (mit a' karattól mint S u l y m é r t é k t ő l meg kell különböztetni) és minden karatnak $\frac{1}{12}$ -dét grännek nevezik. 22 karatos arany tehát az a' melynek $\frac{23}{24}$ -ede tiszta arany 's $\frac{2}{24}$ -ede vegyíték réz vagy ezüst. 22. karat. 8. gränes aranyban $\frac{228}{24}$ réz arany, $\frac{14}{24}$ vegyíték. P. o. a' körmőczy arany sulya:

$72\frac{3}{5}$ holl. as, czime: 20 kar 9 gr. — a' cs. arany sulya ugyan annyi, de czime: 23 kar 8 gr. Az ezüst czime' p r o b á k b a n (németesen: Loth, löthig) számítatik. A' proba az ezüst darab $\frac{1}{16}$ -oda, minden proba — 18 grän. cs. tallér sulya (1800-an innen): 583 as; czime: 13 próba, $2\frac{1}{2}$ gr. Az ezüst huszas sulya: $138\frac{2}{10}$ as; czime: 9 próba 5 gr. Fejezik ki még a' címet úgy is, hogy a' pénzdarab finom ércz tartalmát mondják meg asokban. Így p. o. a' körm. arany[finom tartalma a' $72\frac{3}{5}$ as ban, $71\frac{4}{5}$ as; a' cs. arany-nak $71\frac{1}{2}$ as. A' cs. talléré: $479\frac{1}{2}$ as; az ezüst huszasé 92 as.

54) No. Dix écus d' espèces.

La banque promet
 payer au porteur á vue
 dix écus d' espèces du
 poids et titre de ce jour,
 valeur reçue á Paris le . . .

„Láttát“ kelle irni reá a' felügyelőnek.

Voltak még 100 és 1000 talléros jegyek.

A' 4. cz. szerint a' bank' pénztárát három zárral, három kulccsal kelle ellátni, úgy hogy emezek egyike álljon Lawnál, másika a' felügyelőnél, harmadika az igazgatonál.

5. és 6. cikkek a' jegyek lajstromáról, a' bank' számító hivatalairól, a' kinyitás' és bezárás' óráiról szólnak.

A' 7. rendeli, hogy csak látásra fizetendő váltókat (és így valódi bankjegyeket) szabadjon kiadni.

A' 8. cz. a' jegyek' hamisítóira vagy utánczóira halálos büntetést mond.

A' 9. cz. Orleansi Filep herceget a' bank' pártfogójává nevezi ki és fölhatalmazza, magának vagy általa kijelölteknek, akármikor tetszik, a' bank' ügyeiről és állásáról számot adatni; neki van fönn tartva továbbá, a' felügyelő' kinevezése, 's a' kezelési szabályok' megvizsgálása 's helybehagyása.

Végre a' 10. cz. kijelenti, hogy a' Law' és társainak adott szabadalom az országban létező bankárokat működéseik és keresetök' folytatásában semmikép' nem korlátolja.

Még azon holdnapban és évben egy más királyi rendelet a' kezelési szabályokat mérsinorozá 33. cikkben, mellekynek nevezetesbjei:

A' bank' alaptőkéje 6 millio franc, 1000 talléros részvényekre osztva.

A' számító hivatal d. e. 9—12. d. u. 3—6 óráig nyitva leend, kivéve a' vasárnapot, innepéket és a' mérlegszámítás' idejét, melly évenként kétszer, a' gyűlést megelőző öt öt napot foglalja el.

A' társaság évenként kétszer tartson gyűlést, jun. és decemb. 20-dikán d. e. 10 órakor. A' végzéseket szótöbbséggel hozzák. Szózata ne legyen a' ki legalább 5 részvényt nem bír; 10—14 részvény két szózatra jogosítson, 15—19 háromra, és így fel, minden öt részvény egygyel többre.

A' bank' pénztára két nagy osztályból álljon. Az elsőben, melynek kolcsairól az előbbi szabadsalom 4. cikkje rendelkezék, tartsák a' készpénzbeli nagy tőkéket, a' kész, aláírott és láttázott új, vagy a' forgásban, volt de bekerült és a' pénztárnok által megkeresztezett és beadott jegyeket, a' bank' pecsétét, és a' jegynyomtató rezekeket; — a' másik, vagy a' mindennapi pénztár, a' főtárnok' keze alá legyen adva felelőség' terhével; de ne legyen benne 200,000 tallérnál soha több; az altárnokok közül pedig egy-egy csak 20,000 tallért kapjon ki elegendő biztosíték mellett.

A' részvényekről, ezeknek egy személyről másra átruházásáról könyv és lajstrom vitessék, az eladó részvényes' saját aláírásával ellátva.

A' banknak szabad lesz, magánosok' pénztárait őrzés, bevétel és kiadás végett elvállalni, köztök átírással is pénzöszegeket forgatni, melyért a' bank' díja 1000 tallérjáért 5 sou, vagy is $\frac{1}{200}$ ‰; szabad leend továbbá a' társulat által szabályzandó módon discountozni.

Két fontos cikk a' kereskedőket és magános bankárokat biztosítá az új intézet' egyedárusságától. Az egyik, mindennemű tengeri vagy száraz kereskedést, sőt csak kereskedői áruk' biztosítását is üzni, vagy más kereskedők' ügyei' folytatását magára vállalni akár bel- akár külföldön; a' másik, bizonyos

határnapra szabott váltók' kiadását, és akármi szín alatt is pénzüszvegnek kamatra felvételét, tilalmazá szigoruan a' banknak.'

Látni való, hogy e' terv nem egy újoncz' kétes tapogatódzásaival, hanem a' pénzügybe szokott ember' biztos kezével vala szerkesztve; 's valóban a' részvények igen gyorsan el is költek, mert hiszen tudjuk, hogy a' test' képző nedvei is előkelőleg rohannak a' sérelmes részre; 's bizony egész Frankhon egy beteg test vala.

A' jegyeknek nem kevesebb keletők volt; mert az ismeretlen, de hamar megtanult kényelem bájos hatással hirt, mit talán az a' sajátyszerű gondolat is, egy darabka papirosban egy kincsel, talán vagyonnal birni, magasított. Büszke volt, ki az újdön jegyekből néhányat zsebtárába göngyölithetett, 's a' horatiusi
aurum spernere fortior

ámbar nem éppen horatiusi értelemben, valahára egy egész népet philosophusá tett; 's ez több, mint a' mennyit Plato kívánt.

Minden jól ment tehát 's az erőmű meg volt inditva.

De a' főlebb megrótt bizgató szellem előállá, 's a' királyi tanács, a' bankjegyeknek még több hitelt eszközözlendő, még egy év' eltölte előtt rendelményt hirdete ki, mellyben „a' király parancsolá, hogy a' jegyeket minden adó, — taxaszedő, vagy fiscalis jószági pénztárnok, haladék és vonakodás nélkül elvegye, nyugtatványozza, 's Párizsba se készpénzben se váltókban soha semmi pénzüszveget ne szolgáltatasson be, hanem ha a' jegyeket kipótlólag.”

Ezt még nem igen ócsárolhatnók, mert hiszen úgy lehetne nézni mint az adófizetők' partfogását, a'

beszedőknek illy környületek közt igen könnyen keletkezhető cseleik vagy prévárikálásaik ellen. De nem soká késett a' második beavatkozás is, miszerint „látván a' király a' bank' sikeres előmentét Párizsban, vidékben, sőt a' külföldön is, országának 's alattvalói kereskedésének javára 's a' bank' hitelére nézve alkalmasbnak vélte, a' korábbi tervet újra elővenni, a' bank' pénzalapját saját pénztárából kiegészíteni, 's egészen kormányi igazgatás alá venni.“

Ezen határozat' következtében 1718-ban hirdetmény ment szét, mellyben az eddigi intézet „királyi bank“ nevet kapa, az eddigi részvényesek' tőpénzeik' visszavételére fölszólítottak, 's förendezöül az orleansi herczog nevezteték ki. Egyebekben ezúttal semmi lényeges változás nem történt. — Megjegyzendő, hogy a' parlement ezen hirdetményt nem tábláza be; — ezen tisztos testület talán kevésbé találá ilendőnek, 20 évre adott szabadalmat önkényüleg az intézet alapítóitól harmadfél év mulva visszavonni.

A' nemleges ellenzés azonban nem gátlá meg a' változás' végrehajtását, sem a' rendelet' kihirdetését, sőt emennek alkalmával számító hivatalokat is állítának a' királyi bank' szolgálatára Lyonban, La Rochelleben, Toursban, Orleansban, Amiensben, hól a' keresők jegyért pénzt, vagy pénzért jegyeket kaphassanak. Egyszersmind parancsoltatott, hogy Párizsban 's azon városokban, hol a' banknak számító hivatalai leendének, réz és apró ezüst pénzben hat livres-en, tiszta ezüst pénzben pedig 600 livres-en fölül semmi nemü öszveget fizetni vagy elvenni ne szabadjon.

Ángol e' rendelést kétségkívül zaklatónak tartotta volna, de az akkori frank nép, úgy látszik, (mint az orosz nő, ki nem érzi jól magát az nap, mellyen

férje meg nem ütögeti) megszokta volt, hogy a' hátán szüntelen tánczoljon az igazgatói pálcza, 's hihetőleg, még megköszönte, hogy fizetési kényelméről illy megelőzőleg gondoskodnak. Elég az, hogy 1719-ben már 59 millió livres bankjegy elfogadására találak alkalmasnak az országot. Mennyivel fődezte e' tömerek összeget a' bank' „habet“je, ki merte volna a' bank' igazgatójától, — az igazgató herczegtől! — megkérdezni?

Még ez nem volt elég.

Law a' bank' jegyeire nem csak névértékeket, hanem, mint láttuk, a' jegy' költekori tallérok' súlyát és címjét is föliratá, 's ezzel a' lehető legnagyobb biztosság' bélyegét felnyomá. A' frank kormány azonban a' bank' átvételével siette ezen unalmas nyügtől megmenekedni, hogy pénzügyi mesterkedéseinek annál szabadabb kezet adjon. A' jegyek' mintája analfogva a' következővé vált:

No. Ezer tournois font.

A' bank fogadja, hogy a' bemutatónak első látásra fizet ezer tournois fontot ezüst pénz darabokban, értékét megkapván. Páris kén.

Látta ellenörködte ⁵⁵⁾

Gondoljuk-é, hogy a' fölebbi erőltető rendszabások után e' gyanus változtatás a' népet ügyelőbbé

55) No. Mille livres tournois,

La banque promet payer au porteur á

vue Mille livres tournois en espèces

d' argent valeur reçue á Paris le

Vu

controlé

A' tournois font. = livre tournois, számítási pénz; érteke mostani Conv. pénzben $22\frac{1}{2}$ krajczár. 3 livres tett egy egy écut, vagy tallért. Livre - es pénzdarab nem létezett. Ma már kimment divatból, minthogy francban számítanak.

vagy ovakodóbbá tette volna a' jegyekkel élésben? Óh korán sem; sőt még most kezdődött a' nagyobb szédelés. 1719 aprilisében a' forgásban levő 59 millió mellé, más 110 milliót kelle a' jegyszomj' enyhítésire szárnyra bocsátani, mit jun. és julius holdnapjaiban még 290 millió követett.

De ez csak olaj volt a' tűzre; — ha az égből speciestallérok hullottak volna, talán nem rohannak vala reá olly tódulással a' frankok, mint a' kedves papirosra, 's özönnel hordák pengő pénzöket érette. De hogy is ne? amaz állandóbb értékű volt emennél! Hiszen a' kormány kihirdetteté, hogy a' vertpénz elcgyítésének, névértékének, pénzlábnak sat. változásai ('s ezek bizony olly tetemesek és mindennapiak voltak, hogy senki sem tudá, hányadán van velők, mert a' pénzelegyítés' cserélgetései hihetlen gyorsasággal és szeszélyes ingadozással követték egymást; — a' márk ezüstből most 28; majd 40; 60; aztán 80; 120; ismét 70; végre 65 darabot vertek, 's mindeniket livre-nek nevezék;) — hogy mindezen változások, mondók, a' bankjegyek' becsét nem érdekelhetik. Azért elegyített pénzt kiki örömmel hordá a' bankba, mert gondolá, majd megjavul a' pénz, 's én 100 livres jegyemért, mellyért most 100 (igazában csak 65-öt érő) rossz livre-t adok, majd 100 jót kapandok. Illy eszmézavarnak, nép és kormány közt kölcsönösön- és egymás ámitása illy fokának példáját a' historiában, ha a' keresztes háboruk' időszakát kiveszszük, alig találjuk. A' köd' oszlatására természetesen semmit sem használt azon mindennapi tapasztalás, hogy a' bank' párizsi 's másutti hivatalaiban untalan jegyet adtak készpénzért, 's alig valaha pénzt jegyért; nem az, hogy egy rendelménynél fogva, a' pénztárnokok' uta-

sítása azt tartá, miszerint csak annyi jegyét tartoznak beváltani, mennyit a' kezököni pénzöszegek engednek, 's ezen beváltások is a' folyó és naponként rosszuló hamisított pénzben történtek; nem végre a' jegyek' újra meg újra áradása.

• Ugyan is még 1719 sept. oct. és december holdnapjaiban 600 millio új jegyet gyártának 's mindnyájokat forgásba inditák; — de számukkal az arántuki elfogultság is nőttön nőni látszott. A' készpénz fölötti agiojok egész 15 %-ig hágott, mi a' jegyeket kiáltó ellentétbe tette az országos kötelezvényekkel (billets d' état), mert ezek névértékekből 78 $\frac{1}{2}$ %-t vesztek.

Law, hogy a' papiros - özönnek vezető csatornát eszközöljen, 's egyszersmind ígéretei második részének is teliesítése felé közeledjék, nem sokára a' bank' első alapítása után kereskedési tervezeteivel is kezde előállani. Első javaslata fényesben sikerült, mintsem a' következők porba hullottak vagy siket fülekre találtak volna.

Azon rengeteg terjedelmű föld, melyet most Éjszakámerika' 26 egyesült országai foglalnak el, akkor nagyobb részint Frankhon' birtoka vala. Louisianát 's a' Mississipi' vadon vidékeit nézék ki a' kereskedési vállalat szinpadjául; hol a' vadakkali bórkereskedésen kívül, még kimerithetlen arany és ezüst bányákkal is álmadának. Bankhösünk egy részvényes társaságot tervezte, melly ama' vidékekben kirekesztő szabadalommal üzze speculatiojít, ott és az anyaországban a' vámoknak 's más jövedelmeknek egyedüli haszonbérloje legyen, 's a' pénzverési jogot is birja. Alaptökéjét 200,000 darab 500 livres részvényekre oszták, melyekért nem készpénzben, hanem ország-

kötelezvényekben, névértékek szerint, kelle az illető summát befizetni, ámbár piaczi áruk nem volt több azon időpontban 106 $\frac{1}{2}$ livresnél. A' társaság szabadalmazó levele 1717 augusztusában adatott ki.

Ekkor jött el még az igazi juhkeringés; nép és kormány egyaránt a' kábitó örvénybe ragadtattak; a' bank is ezzel kezdé meg tánczát, mellynek első lépében a' kormány ölébe szökék; az így keletkezett 's mindennemű speculansoknak igen is kedvező dűh tevé lehetővé a' bank jegyek olly mód-nélküli szaporítását; — a' kevés józan fő vagy hallgatott, vagy hasólni akart, bedugták a' száját, 's a' parlement' ellenszegülését, elnökének 's két tanácsnokának elfogatása 's messzi börtönökbe küldése, megtörék, 's így az örsárkány, mint képzék, elmozdittatván, Eldorado' széles útja, tágas kapuja tárva volt.

A' Mississippi társaság részvényei' kapósságát talán még a' megkisértett gátlás ingere is növelé; áruk sebesen nőtt, 's 1719 elején egy kormányi rendelet a' Keletindia, Chinába, Délitengerre, 's a' Colbert által alapított keletindiai társaság minden birtokaibai kereskedésre is kiváltságos szabadalmát ada a' Mississippi társaságnak. Ez, működései terjedtével illőbbnek tartá „Indiai társaság“ nevet venni fel, 's 50,000 új részvényt bocsáta ki. Law' ígéretei most már iszonyu fennyen hangzottak. Igéré, hogy minden ötszáz részvény két száz osztalékot hajtand, mi tulajdonkép 120 $\frac{0}{100}$ -t tett, minthogy a' részvényeket ország kötelezvényekben fizeté, mellyeknek igazi becsök az 500-ban csak valami 100-at tett. A' közönségnek fokonként hágatott buzgalma illy fényes kinézéseknek ellentállani nem tudá. Az 50,000 új részvények legalább is 300,000 kérője találkozá, 's a' Law' házá a' sürgetők reg-

geltől estvig ostrom alatt tarták. Mindnyájukat kielégíteni lehetlen levén, néhány hét tölt el, míg a' szerencsés új részvényesek laistromának elkészítése megeshetett, 's ezen idő alatt a' nép' türeltlensége a' düh' legfelsőbb pontjára hágott. Herczegek, marquis-k, grófok, az ő herczegnéikkel, marquisnéikkel, grófnéikkel mindennap órákig vártak az utcán a' sieur Law' kapuja előtt, hogy a' tanakodások' eredményeit megtudhassák. Végre megunván az utcában ezerekenként tolongó néptől taszigáltatásukat, a' szomszéd házakban fogadtak ki szállásokat, hogy közel lehessenek a' kincset szóró új Plutus' templomához. A' régiebb részvények' ára szüntelen hágott, 's a' nemzet' arany álmai olly sűrűen és lázason sürgeték valóságukat, hogy Law' és a' régens tanácsosnak láták, még 300,000 új részvényt, egyet egyet 5000 livresével teremteni, 's ez által a' nép' buzgalmának az egész országos adósságelfizetésére módot nyújtani. E' végre 1500 millió livres kellett, de ha a' kormány felhatalmazá, három annyit is aláírtak volna. A' népszédülés tetőpontját érte, alsóbb és felsőbb osztályai a' határtalan gazdagság' visioiban ringaták magukat. Mindennemű korr és sorsu ember csak a' Mississippi-részvények' árhágásán és szállásán speculált. A' börse Quincampoix utca volt, mellyben Law lakott, alkalmatlan szűk hely, hól a' tömeg' rémitő tolongásában, minden nyomon szerencsétlenség történt. Házakat, mellyekért rendes időben 1000 livres házbért kaptak, most 12 — 16 ezeren adtak ki. Egy csizmadia a' boltocskáját írószobának engedvén, 's a' szükösöket írószerszámmal ellátván, naponként 200 livrest keresett. Beszélik, hogy egy púpos hátú ember az utcán púpját nyújtá a' sürgöknék íróasztalul, 's jókora summákat szerze. A' működő

speculansok' tömérdek száma a' nézők' még tömérdek-
kebb sokaságát gyűjté fel, mi megint másnemű spec-
culansokat, zsebelőket 's a' t. hozá oda, úgy hogy
a' lármának, czivódásnak vége hossza nem volt.
's éjszakára sokszor katonasággal kellett az utcát ki-
űrittetni.

Law, ezen bajokon segitendő, a' Vendome piac-
ra költözék, 's vele az agioteurek ⁵⁶⁾ csoportjai. A'

56) Erkölcsei szintűgy mint természeti világban meg van minden-
nek egy elődi férge. A' fűt szű, a' rózsát levelész, az állatot
és embert belől gilisztá, kívül t.... emésztí: a' pénzügy'
molya az agiotage. Olvasóim már tudják, hogy agionak azt
az ár - különbséget nevezik, a' mivel pénzért, pénzjegyért
vagy bizonyos pénzősveget képviselő papirosért többet vagy
kevesebbet adnak, mint névértékők tartja. A' cs. arany (tör-
vényes) névértéke p. o. 4 f. 50 kr.; de adnak érette rend-
szerint 4 f. 34 kr., 4 f. 36 kr. sőt 4 f. 40 krt. is. Ezen ese-
tekben tehát 4 kr. 6 kr. 10 kr. különbség van a' névértéke
és piaczi ára között, 's ezt úgy nevezik, hogy az aranynak 4
kr. 6 kr. és 10 kr. agiója van az ezüst felett. Azt mond-
hatná valaki, hogy a' váltónak is agiója van, mikor discon-
tózttatjuk, de e' hibás eszme volna, mert az a' mit a' bank
a' discountzásért lehűz meghatározott kamat, mit az köl-
csön adott pénziért veszen, 's neki a' váltót teljes név - ér-
tékeben fizetik ki. Hanem igen is agionak mondhatni a'
váltó folyam változásait, a' mennyivel az alparit meg ha-
ladja, vagy azon alól csökken, minthogy ez is, mint az arany'
ára, meg határozhatlan környületektől, egy szóval a' vál-
tók kapósságától függ. Elég az, hogy az agio ingatag és vál-
tozó, 's a' ki annak hágására vagy szállására speculál, azt
agioteurnek nevezik, foglalkodását pedig agiotagenak. Hogy
hágására mikép lehet speculálni, azt az olvasó könnyen ér-
ti, mert hiszen minden ember olly remény alatt veszen va-
lamit, hogy majd drágábban eladhatja; de szállásával mikép

tágas tér nemsokára éppen olly dugva lön, mint a' rue Quincampoix, 's reggeltől estig népes vásárt képzett. Az alkudozók', részvény vásárosok' számára, 's

ezt bajosabb megfogni. Megmondom én egy szóval: — fogadással. Azt mondja t. i. A Bnek: „fogadjunk, hogy az arany, mellynek ára most 36 kr. két holdnap múlva 40 kr. lesz; B ellenkező véleményvel van 's azt feleli: fogadjunk hogy 32 kr. lesz. No ha száll az ára, viszonzá A, én 10000 aranyot adok neked, azon az áron a' mennyin akkor jár; én pedig ha hág így szól B úgy is megveszek tőled 10000 aranyat az akkori áron. Látni való hogy A a' hágásra, B a' szállásra számít. Eljövén már a' határnap: az arany ára valóban 40 krajczarra hágott. Ekkor B elő áll 's kéri hogy ne kényszeritse őt A a' 10000 arany megvételére; hanem kifizeti azt a' nyereséget a' mennyit A minden aranyon kapna, 's így 10000×4 kr.-t (666 fr. 40 krt.) fizet elvettét számitásáért. De ellenkezőlegis történhetik a' dolog, az az: az arany ára 32 krra csökken; ekkor B azt mondja, hogy nem kívánja az aranyokat csak fizesse ki A a' mennyit vesztené, a' 36 kron bevásárlott (vagy legtöbbször bé sem is vásárlott) aranyain, és most B kapja a' főlebb kiszámított összeget. Ez azon trafika neve, melly kereskedési, ipari vállalatok részvényeivel, országos és néha magános kötelezvényekkel úzi veszélyes játékát. Veszélyest, mondom, veszélyesbet minden lottériánál vagy kártyánál; mert azokban kész pénzt, bár mi keveset kell kockáztatni, 's elvesztés esetében is legtöbbször csak a' feltett összeg vesz el; a' börsejátéknál pedig a' játékos előre semmi pénzt nem ad ki a' kezéből, ellenben csak egy szó elég arra, hogy egy embernek egész életbeli keresménye és minden vagyona egyszerre oda legyen. Angol és Frank-országokban hihetlen magasságra hágott 's van példa rá, hogy ollykor egészen alaptalan vagy képtelen részvényes vállalatok hirdettettek — ki nem egyéb okból, hanem csak hogy részvényeikkel e' játékot üzni lehessen. Csak is illy célból keletkeztetett Angliában egy részvényes társaság egy millió st. ft. névértékű (leendő) tőkével egy „örökké mozgó korék“ előállítására, 's egy más „a' lótenyésztés elő-

élelem - vagy frissítő szerek' árulására sátrakot állítottak. A' zaj akkora volt, hogy a' Cancellarius, kinek ott volt a' hivatala, panaszt tett a' régensnél 's a' városi hatóságoknál, hogy az ügyvédek' szavát sem hallhatja. Law megszólíttatván, késznek nyilatkozik, az alkalmatlanság' elhárítására, 's Carignan herczeggel alkuba ereszkedik a' hótél de Soissons iránt, mely mellett nagy terjedelmű kert feküdt. A' házat megvette Law iszonyu summán, de a' pompás kertet továbbbi nyereség forrásul a' herczeg magának tartá. Mihelyt a' pénzmonarcha új szállására beköltözik, rendelet hirdetteték, hogy status kötelezvényt, részvényt 's a t. másutt venni vagy adni nem szabad, hanem csak a' hótél de Soissons' kertében. A' fák közepette mint-

mozdítására 's az papitelkek kijavítása. Az utóbbi társaság iránt kivált a' lelkeszség bizonyított részvétet 's a' részvények hamar kézre juttattak. Ennek lehetnek még szép árzökögései a' börsejátékosok számára! Mert a' társulat eredményeit soha senki sem látta. De a' legbolondabb terv, 's a' a' mely leg tökélyesben is mutatja mint szeretik az emberek magukat elámíttatni, egy ismeretlen kalandortól indult-ki, a' ki egy „nagy nyereséges vállalatnak, de a' mellynek tárgyát és módját senki se tudja“ megkezdésére társulatot akara gyűjteni. Ha a' dolog országszerte tudva nem lett volna, azt írja egy hirlapi szerkesztőse, nem lehetne hinni, hogy vállalkoztak emberek ilyen felszólításra. A' kalandor csak annyit hirdetett, hogy a' kívánt tőke fél millió, 's 100 st. ftos. 5000 részvény fog kiadatni; de előlegesen csak 2 ftot kellene befizetni. Minden részvényes 100% nyereséget igényelhet. Más nap reggel a' nagy ember megnyitá a' bureau - ját 's az emberek egymást taszigálták az ajtajánál. Midőn délután három órákor szokás szerint azon napi üzérkedését bérekeszté, 1000 részvény ki volt adva és 2000 st. ft. (20000 p. ft.) befizetve. Ezzel a' tervező béerte, még délután hajóra ült 's a' száraz Európába átszökvén soha sem láták többé Angliában.

egy 500 sátrat és filegoriát emelének a' börsei játékosok számára, 's Carignan herczeg az ámulás' szakában töméntelen nyereséget húzott, mert egy - egy sátor bére holdnapjára 500 livres volt, 's e' szerint a' herczeg, holdnaponkinti jövedelme is csak ez egy kútfőből körülbelől 250,000 livresre (100,000 pengő fra) ment.

Mig ez tartott, Law volt az országban legelső ember, 's a' regens antichambre-ei üresek voltak. Pairek, tanácsnokok, pöspökök tódultak a' hôtel de Soissonsra; tengeri és száraz katonaság' főtisztjei, főrangú asszonyságok, 's minden, kinek születés vagy hivatal elsőségi jogot adott, ültek a' Law' előszobáiban, várva, hogy részt kaphassanak az indiatökből, Lawt annyira ostromolták, hogy a' kérelmeseknek tizedrészét sem vala képes látni; 's mindenféle fogást és fortélyt kigondoltak, hozzájuthatni. Ország' nagyjai, kiknek méltósága nagyon meg lett volna sértve, ha Filep, királyi herczeg és regens, félóráig várakoztatta volna, félnapokig vártak türelmesen, hogy sieur Law-val találkozassanak. — Egy asszonyság néhány napig süketlenül kísértvén a' nap' bálványát házában láthatni, parancsot ada kocsisának, hogy ha az utcán Lawt meg pillantja, fordítsa fel a' szekerét. A' kocsis felfogadá, hogy pontosan engedelmeskedik, 's az asszonyság három napig szüntelen hordoztatá magát az utcán, az alkalomra áhítozva, hogy feldőlhessen. Végre megpillantá Law urat, 's hevesen szólita kocsisát: „Dölts fel most, az Istenért dölts fel most!” Emez egy lámpáskarónak hajtata, az asszony sikolta, a' szekér felfordula, 's Law, ki az esetnek tanúja vala, segédre siete. A' ravasz dámát a' hôtel de Soissonsba vivék, hol tanácsosnak tartá eszméletre jöni, 's fortélyát en-

gedelemkérések közt megvallá. Law elmosolyodék, 's a' dáma nevét a' részvénykönyvbe beírta.

A' részvények' ára néhány óra alatt 10 — 20%
rel is növekedék, és sok ember, a' ki szegényen költ
fel, estve duzsgazdagon feküdt le. Egy tőkebirtokos
hirtelen roszul levén, legényét küldé, hogy adjon el
250 részvényt 8000 livresével, a' mennyin akkor jár-
tak. A' legény elment velök a' jardin de Soissonsba,
's látá, hogy azon közben a' részvény ára 10,000-re
hágott. Ezen árkülönbséget, mi a' 250 darabon 500,000
livresre ment, tétovázás nélkül a' zsebébe tette, 's a'
többit gazdájának adván, még azon estve külföldre
indult. — A' Law' kocsisa kevés idő alatt annyit szer-
zett, hogy maga tarthata equipaget, 's elkéredzett
szolgálatából. Law kedvezményül kéré tőle, hogy
mielőtt elmegy, szerezne maga helyett egy más éppen
olly becsületes embert; a' kocsis még az nap odavivé
két volt pajtását, 's monda, hogy válassza akármellyi-
ket, mert ő a' másikat azonnal szolgálatába veendi.

Mind ezek alatt 's következtőkben a' bankjegyek
szaporítása untalan folyt, 's az illető rendeletek min-
dig a' pénzforgás' növekedését hozák fel indokul. Lá-
tók, minő pénzforgás volt.

Meg kell vallanunk azonban, hogy míg a' bizo-
dalom tartott, a' valódi kereskedés is olly előlökést
kapa, melynek pillanatnyi jó következményei szem-
bettezők voltak. Kivált Párizsban nagyon érzék a' hasz-
nát. Mindenfelől tódultak idegenek nem csak pénzcsi-
nálni, hanem pénz költeni is; a' városnépességének
általuki gyarapulását azon időszakban 305,000-re ve-
tik. A' házkiadóknak hiuba, konyhába, sőt istállóba
is ágyakat kelle rakni, hogy a' sok szállót elfogad-
hassák, 's a' város ugy tele volt mindennemű szeke-

rekkel, hogy a' főbb utczákon csak lépésben lehetett hajtani. A' vidéki gyárok rendkívüli munkássággal dolgoztak, hogy a' közönséget a' legdrágább kelmékkel elláthassák, melyeket a' bő papirosban fizetvén, áruk négy annyira is hágott. Az élelem szerek sem maradtak ki az általános gyarapulásból; gabona, kenyér, hús, zöldség drágábban keltek mint valaha, 'sa' munkabér hasonló arányban növekedett. A' mesterember ha azelőtt 15 soust (váltó garast) keresett napjában, most 60-t kapott. Mindenfelé épült az új ház. Az egész országban ámitó jóllét látszott uralkodni, mellynek vakító fénye a' láthatáron emelkedő 's gyorsan közledő sötét föllegeket észrevenni nem hagyá.

Gondolható, hogy az a' bűbajos, kinek varázsvesszeje e' bámulatos változást teremté, a' közboldogság ragyogványából nem kis részben osztozott; feleségének 's leányainak a' legfőbb nemesség udvarolt, 's leányai' kezét hercegi 's fejedelmi házak' örökösei kérték. Frankország különböző vidékeiben két szép uradalmat vásárlott, 's a' Sully család örököseivel a' Rosny-i marquisat felett alkudozék. Vallása (mint Scot, protestans volt) előmentének útában levén, a' regens meg ígéré, hogy ha a' Catholica hitre nyilván átlépend, pénzügy-ministernek (controleur général des finances) nevezi ki; mi meg is történt. Átállását követő nap a' St. Rochus parochiájában tiszteletbeli decannak választák; melly alkalommal azon egyháznak 500,000 livrest ajándékoza. Jótétei jollehet mindig tetemesek, de nem mindig illy mutatóványosok valának. Nagy summákat osztogatott titokban; 's igazi inség soha sem jutott fülébe hatástalanul. Átalán az egész országban akkor, (nemcsak a' magyar saját értelmében a' szónak) legtehetősebb ember volt. Az orleansi her-

czeg csaknem korlátlanul bízott az eszébe, 's minden pillanatban 's minden tárgy iránt tanácsát kérlette. Mi szép: a' magas polcz soha nagyzóvá vagy dőlyfössé nem tette; folyvást az az egyszerű, nyájas, jó érzésű ember maradt, a' millyennek a' viszontagság napjaiban mutatkozott.

A' dolgok meg mind virágzó állapotban folytak egész 1720-ig. A' parlement' intéseit, hogy a' papirospénz módnélküli szaporítása előbb hátrább bukást fog okozni, számba sem vették. A' regens csak Epicurus philosophiájának volt gyakorlati avatottja, de a' pénzügy theoriáin fejét sokat nem törte; azt gondolá, hogy illy sok jót szülő rendszert soha sem lehet igen messze űzni; ha 1500 millió papiros annyi hasznót tett, még ugyan annyi a' jó eredményt is kettőztetni fogja; nem tudá, hogy a' politicában, még az Oeconomiaiban is, kétszer kettő nem mindig négy; 's Lawrólis kétes, ha arithmeticája egy részét nem reményei dictálták-e? A' közönség telhetetlensége fenn tartá az ámulást, és minél magasbra hágott a' Mississipi 's India-tőkerészvények'arra, annál több bankjegyet gyártottak, hogy legyen mivel fizetni, 1719 végén 1200 millió jegy volt készítve.

A' különbféle próbálgatásoktól azonban mind nem szűntek meg; ma az 1000, 100 és 10 livres-es jegyek mellé 10,000 - eseketis kezdtek kiadni, egy-két hét mulva a' 10-eseket sükségteleneknek, néhány nap mulva a' 10,000-eseket alkalmatlanoknak találák, majd megint a' 10-eseket vissza állíták, 's így korlátlák 's ránczigálák ide 's tova a' közönséget olly dologban, mellynek a' legnagyobb szabadság adhat ártalmatlan folyamat. És még is a' jó frank, mint kosaras medve, híven tánczolt, a' mint sípoltak neki, és még is szor-

galmasan hordták ezüstjüket papirosért, és még sem sejték a' vészt, mely már hátuk megett olázkodott.

Első kis lármát 1720 kezdetén Conti herczeg okozta, ki haragjában, hogy Law nem adott neki friss india-részvényeket annyi árron, a' mennyin ő kívánta, olly csomó jegyet küldött váltatni a' bankba, hogy az ezüst pénzt három nagy terhhordó szekeren vitték el. Law panaszt tett a' regensnél, 's előterjeszté: minő baj kerekedhetik, ha az adott példa sok követőre találand. A' regens igen is jól megérté, 's Conti herczeghez küldvén kegyelem-vesztés büntetés alatt parancsolá, hogy a' kivett készpénznek kétharmadát legott küldje vissza a' bankba. A' herczeg a' zsarnok rendeletnek kéntelen volt engedni. Ez eset azonban a' Law' hitelén nagy dőfést ejthetett volna, hanem szerencséjére De Contit a' nép nem szerette, mindenki őt vádlá alacsonsággal 's telhetlenséggel, 's Lawt tarták az igazságtalanul bántott félnek. Majd mások bizalmatlanságból és ovakodóbban tevék, mit a' herczeg bosszúból olly szerencsétlenül próbála. A' messzebb látó börse-játékosok igen helyesen gondolák, hogy a' részvények árra nem hághat örökké. Bourdon és La Richardière, két legnagyobb speculans, jegyeiket alattomban és kicsinyenkint felváltaták, 's a' készpénzt külföldre küldék; arany, ezüst edényeket, ékárukat drága köveketis vásárlának öszve, 's lopva Angliába, Hollandba szerkeszték. Vermalet, egy más börse-játékos, a' közeledő vihart megszagolván, mintegy milliónyi arany és ezüst pénzt szerze öszve, egy béres szekerre raká, gazzal, ganéjjal betakará, 's paraszt öltözetben szerencsésen áthajtata a' határon. Ezek, 's kétségkívül többilyenek éreztetni kezdék a' készpénz' szűkét, panaszok hallatának, 's az okot nem kelle

messze keresni. Az országtanács hoszason vitatkozott, mikép segítsen a' dolgon, 's végre a' Law' tanácsára kihirdetteté, hogy a' készpénz 5°/_orel rosabb a' papirosnál. Ha tehát valaki egy százaz jegyet akart váltani a' bankból, 105 livrest kelle érte adnia; de ha czéduláért vett ki ezüstöt, csak 100-at kapott. Egerszersmind a' bank' készpénzfizetései aranyban 100, ezüstben 10 livresre szorittattak. E' rendelmények a' bank' fennállhatását biztosíták ugyan, de a' papiros becsét helyre nem állithaták. A' nemes érczeket, a' legszigorubb vigyázat' daczára is, hordák ki Angliába 's Hollandba, 's a' mi az országban benn maradt, ki-ki szorgalmason elduggatta.

Ekkor még egy nagyobb kísérletet tőnek a' nemzettel, t. i. vajjon a' papiros nem pótolhatná-e ki egészen az országbeli belforgásra a' nemes érczeket. E' végre 1720. Februariusában egy rendelet jelenék meg, miszerint senki se merjen 500 livres arany vagy ezüst pénznél többet birtokában tartani, elkobzás' és nehéz bírság' büntetése alatt. Megtilták az ékszerek', drága érczedények', kövek' felvásárlását is, és a' feladóknak a' corpus delicti félárát ígérék jutalmul. E' tilalmak' érvényessé tételére naponkint a' leggyűlölségesb inquisitio folyt; sem a' házi tűzhely szentsége sem az erkölcsi jellem' feddhetlensége nem szolgált paizsul a' gyanu 's az ezt követő motózás ellen. Ha egy feladó csak kétségét jelenté valaki iránt, már parancs ment a' házkeresésre. Cselédek elárulták uraikot, polgárok szomszédaik' kémeivé, 's a' fogdosások és kobzások olly mindennapivá lettek, hogy a' törvényszékek alig tudták az e' miatt megsokasult ügyeket meggyőzni. A' zsarnoki zaklatás által okozott bosszúság calembourgokba, gúnydalokba, 's csúfos ne-

vezetekbe ömlött ki Law 's a' regens ellen; de a' bank állott, 's ha Savarinak, Steuartnak, 's utánuk Büschnek hihetünk, renditetlenül állott.

A' Mississippi-részvények' ára azonban sebessen leszállott, 's kevesen hitték már a' louisianai kimerithetlen kincsek' meséjét. — Hitelők' helyre állítására megint egy furcsa kísérletet tettek. Párizs' legnyomortabb népszeprőlékéből hól hitetéssel hól erővel öszve csöditettek valami 6000-et, ellátták köntössel 's szerszámmal, hogy hajóra ültetvén, indítsák Új- Orleansba. Mindennap egy egy, ásókkal, kapákkal és csákányokkal felkészült, csoportot hordoztak meg Párizs' utczáin, 's aztán küldék a' kikötőbe. Kétharmadrészők elszéledt az úton, eladta szerszámaikat, előbbi életmódjához fogott, 's két, három hét alatt fele az egész seregnek újra Párizsban czellengett. Ez a' komédia egy kissé főlebb rugtafta a' részvényeket, mert a' hiszselékenység szintolly kimerithetlen, mint a' kapzsiság és ámitás.

A' kormány, melly ezelőtt másfél évvel, midőn a' bank még csak valódi hasznót hajtott, úgy siette magához rántani, most már, midőn a' visszája kezdett fölül fordulni, éppen úgy óhajta megmenekülni a' közvetlen felelősségtől. Azon természet elleni reményben, hogy két részeg majd jobban eltántorog együtt, februar 22-én 1720-ban kiadott rendeleténél fogva, a' frankhoni királyi bankot, minden nyereségeivel és beneficiumaival, az indiai kereskedő társaságnak át és birtokába adá, a' következő feltétek mellett :

a.) A' kormány felelős maradand a' jegyek' értékéről.

b.) A' társaság is felelős leend a' kormánynak a'

bank' kezeléséről, mellynek zálogául a' banktól a' kincstárnak kölcsönzött 1600 millió livres szolgálnd; ennél fogva mindenkori állapotáról mind a' tanácsot mind a' főszámvevő hivatalt folyvás értesítésben tartja.

c.) Új jegyeket készíteni 's kibocsátani, csak az országtanács engedelmével lesz szabad.

d.) A' készpénztől vett 5⁰/₀-t a' társaság nem fogja húzni, hanem a' készpénzt folyó értékekben veendi és adandja. Végre

e.) A' financzminister (Law) mind az indiai társaságnak, mind a' banknak fő felügyelőjévé neveztetik, 's egy országtanácsnok, és a' párizsi kereskedők' elnöke (Prévot des marchands) más hivatalos személyekkel évenként négyszer pénztárvizsgálásra kirendeltetnek.

A' frank változékonyság ebben is nyugtát találá, 's nem csak a' kereskedőtársaság' részvényei ismét főlebb szökkentek, hanem a' köz bizodalom a' jegyekre nézve is annyira visszatért, hogy még valami 1000 millió jegyet lehete szárnyra 's talántalan az egész pénz-és bank-ügyet mentére bocsátani; mert a' közönység a' jegyeknek 1 — 1¹/₂ ⁰/₀ agiot is kezdett adni a' készpénz felett.

De ismét nem várhatának, hanem, mint Büsch mondja, theoretizálni kezdének. Majusban, egy országtanács gyűlésben, hol Law, D' Argenson a' collegája, 's minden minister jelen valának, számbavevék a' forgásban levő mind jegyek' mind készpénz' mennyiségét. Amazt mintegy 2000 milliónak találák, ezt 1300 millióra veték. Természet elleni dolog, így mondanak, hogy több czédula mint ércz forogjon, 's ezen csupa észképi elvből ki-indulva, meghatározzák, a' két mennyiséget egyenlősíteni. Majus 21-én tehát egy rendelet jelent meg: miszerint a' bankjegyek, követke-

zöleg az indiai részvények becse apródonként felére csökkenjen. A' rendszer túlságosainak kedviért ide tesszük a' képletesítő táblácskát:

Maj. 20-kán 1720 1000-es bankjegy 1000 livrest ért.

10 — — — 10 —

Maj. 22-kén — 1000 — — csak 800 — fogérni.

10 — — — 8 — —

Jul. 1-jén — 1000 — — — 750 — —

10 — — — 7¹/₂ — —

Aug. 1-jén — 1000 — — — 700 — —

10 — — — 7 — —

Sept. 2-án — 1000 — — — 650 — —

10 — — — 6¹/₂ — —

Octob. 1-jén — 1000 — — — 600 — —

10 — — — 6 — —

Novemb. 1-jén — 1000 — — — 550 — —

10 — — — 5¹/₂ — —

Decemb. 1-jén — 1000 — — — 500 — —

10 — — — 5 — —

De, mint az eddigi példákból gyanítható, a' rendelet nem élt annyi ideig, a' mennyire számítva volt. A' parlement nem akará betáblázni, 's a' közönség olly nagy kétségbeeséssel fogadá, hogy rosszabb következésektől félve, a' kormány, hét nap múlva mindent visszahúzott, 's a' papirosokat előbbi árfolyamukba visszaállítá.

A' halálos döfés csak ugyan meg vala adva, 's a' második decretum' kihirdetése napján (Maj. 7-én) a' bank fizetni megszűnénk. Lawt és D' Argensont a' ministériumból elbocsáták. A' tétovázó gyáva Filep az egész baj' okát Law' nyakába tolá, 's midőn ez a' palais royal-ba akara menni, elutasittatá. Késő estve csakugyan utána küldé, 's egy titkos ajtón bebosátván,

minden módon vigasztalá, 's mentegetődzék, hogy status' ratiobol olly nyilvános bántalommal illette. Sőt két nap mulva az operába vivé magával a' királyi páholyba, 's ott, mindenek szeme láttára, megkülönböztető udvariságot mütata iránta; de a' kísérletnek a' népgyűlölség, kicsinbe mult, hogy gyászos véget nem adott. Mikor t. i. kapuján menne be, közápor fogadá, 's ha kocsisa hirtelen az udvarra be nem kap, 's a' cselédek a' kaput szintolly gyorsan be nem nyomják, Lawt a' szekereből kihúzták 's öszveszagatták volna. Másnap a' feleségét és leányát támadák meg szekerekben, úgy hogy a' regensnek őrcsapatot kelle lakához állítani; sőt így sem tartá elég bátorságosnak otthon lakni, hanem a' herczeg a' palais royal-ban saját szobáiban ada neki szállást.

A' hirtelen esett seb' orvoslására más sebészt hívának, 's D' Aguesseau Cancellárt, kit 1718-ben a' Law' tervezetei' ellenzésiért bocsátottak volt el, állíták hivatalba. Ez, öt parlamenti tag és a' pénzügyi biztosság consiliumot tartván, a' betegnek következő recipéket rendelének:

Jun. 1-jén a' készpénz elleni rendelmény visszavétetett, 's megengedék, minden embernek annyi aranyot és ezüstöt birni, tartani, a' mennyit tetszik.

Azután 25 millió livresre $2\frac{1}{2}$ % -t kamatoló új jegyeket bocsátának ki, mellyek a' régieket beváltsák, (egy századrészőkre sem volt elég), és érvényességök zálogául Párizs' városa' jövedelmeit köték le. A' beváltott ó jegyeket a' Város' házánál nyilvánosan elégeték.

Jun. 10-én a' banknak kész pénzzel kelle váltani, 's bezzeg ekkor láttuk volna a' régóta nélkülözött érczek' becsületét. Az egész párizsi nép tódult a' szá-

mitó hivatalra, hogy apró jegyeiért ezüstöt kapjon; melly imígy csakhamar megapadván, rézzel kezdetek fizetni. Sulyosságára senki sem panaszolt; ámbár mulatságos volt nézni, mikép tántorgott és izzadott egy-egy ficzkó, hogy 50 livresért kapott rézkinsét elhurcolhassa. A' tolongás olly nagy volt, hogy egy nap sem tölt el, mellyen valakit agyon ne nyomtak volna; sőt egykor 15-öt vittek el halva.

Jul. 13-án a' fényes operatiók után a' szerény forgatást vették elő, 's mind a' párizsi főbankot, mind ennek a' vidéki városokbeli számitó hivatalait girobankoknak hirdetéek. Ennek következtében

August. 15-én rendelmény ment szét, hogy a' 10,000- és 1000-es bankjegyeket már csak a' kamatoló parizsi jegyekkel fölcserélésre, forgó tőkék beiratására és Mississippi részvények' künnlevő árainak befizetésére lehet használni. Mint vélni lehet, ez csak előpostája vala egy következő (Octob. 10-dikei) rendeletnek, miszerint a' közledő November 1-sőjétől fogva minden bankjegy különbség nélkül érvényességéből kivetkeztetett, és hitvány haszonvehetlen papiros darabbá aljasult.

Ezen rendszabásnak, melly milliókat egyszerre koldusbotra juttatott, hümbakot kelle keresni, 's valóban találánakis, és a' rendelet a' bankjegyek' árbecsének csökkenését 's hitelvéstét egyedül az agioteur-ekre hárítá. Ugyan ez okból az indiai vagy mississippi társaságot a' pénzverési, vámbérlési 's más minden kiváltságaitól megfoszták, 's ezzel minden országos kezesség nélküli magános társulattá sülyeszték. Puhatólódának mind azok után, kik a' legnagyobb szédülés' alkalmával törvénytelenül nyerekedtek, 's a' kikurkásztakot sulyos birságok alá vetették. Kicsinálták az ere-

deti részvénybirtokosok' lajstromát is, és rendelék, hogy a' ki annyi részvényt, a' mennyinek alá irt, ki nem fizetett, most minden 500 livresért 13,500-at fizessen. A' részvényesek, mintsem tenkre jutott vállalat' sorsczéduláira illy iszonyu summát fizessenek, felkelhetőket nyalábra rakák, 's menedéket kerestek külföldön.

A' banknak utolsó nádszála is, mellyhez támaszkodni próbált, alája tört. Velenceiszerü átalakítása nem a' tapasztalatlan népre, hanem a' pénzügyben jártas kereskedőségre volt számítva, 's ez, a' beszéltek után okosabb volt, mintsem hitelét olly törékeny 's e' mellett önkényesen ide 's tova ránczigált alapra helyezze. A' legrészleteseb, oktatóbb utasítások 's rendelmények mellett is, igen kevesen találkoztak, kik az új forgató bankba tőkét tettek 's ügyeiket átirás által igazították volna; — 's végre egy rendelet, okul a' frank kereskedők' balgaságát adván, kik a' szomszéd országokban olly haszonnal 's kényelemmel gyakorlott átiratási módhoz szokni nem akarnak, a' banknak minden további működését megszünteté. A' halál' órája januar. 21-kén 1721, születése után ötödik éven, ütött.

Ím, kegyes olvasó, én textusomnak eleget tevék, és megmutatám, hogy a' nyugtalan igazgatási düh mi-kép éltete le egy országgal öt év alatt annyi vizsályt, melly ötvenre is igen sok lett volna; 's ne véljük, hogy ez valami előre kiszámított nagyszerü család' következése lett volna. A' kormányon ülők sokkal kevesebb finantzismerettel birtak, mintsem egy olyanra képesek lettek volna; 's Law utolsó inségében is állhatatosan meg volt terve' helyességéről győződve. „Megvallom“ — így szóla egyik találkozásakor a' regenshez, — „hogya sok hibát ejtettem; ejtettem, mert

ember vagyok, 's minden ember alá van vetve a' tévedésnek; de innepélyesen állítom, hogy egyikök sem származott gonosz indokból, és semmi tettemben alnokságot senki sem fog találhatni." Valóban nem is; mert ő terve' sikerüléséről 's állandóságáról meg volt győződve, mi már csak abból is kitetszik, hogy minden nyereségét Frankhonban fekvő jókra ruházta. Ide ment ki, midőn a' rendszerének adott halálos dőfés az ő életét fenyegette; 's innen is ment el a' regensnek igen nyájas levelénél fogva adott engedelemmel a' Bourbon herczeg' maitresse Mad. la Prie' szekerében Brüsselbe, semmit magával egyetlen egy gyémánton kívül, melly 125—150 ezer frank érő lehetett el nem vivén. Száműzetésében, mint mondják, többnyire játékból élt, 's Velenczében szegénységben 's eladósodva holt meg 1729-ben.

Ki hinné, hogy illy nyilvános historiai leczke után, még néhány országban, 's köztök olvasóim' idősb részének szemei előtt csaknem hasonló esetek folytak le? Avvagy tanulságára vannak-e népeknek a' megelőző példák? 's fontosabb kérdés: avvagy a' szoba falai közt készült legvakítóbb terv jogosithat-e oly biztos és határtalan reményekre, mikkel apró Lawjaink, hírlapjaink' hasábjait 's pamphleteiket egy idő oltá özönlík?

A' rossz theoriák a' legjobb akarat 's legbensőbb meggyőződés mellett is szintolly ártalmasokká válhatnak, mint egy eszes csaló' legmesterségesebb tervei. Világunk' rendszere olly csuda mesterséggel van alkotva, hogy a' leggazabb ember' érdekei is bizonyos pontokban embertársai' érdekével elkülöníthetlen kapcsolatban vannak; 's ezt az eszes igen is jól sejti és tudja, de a' vak enthusiasta, ha még annál becsüle-

tesb és jobb szívü is, rémképe után hanyathomlok rohan, 's magát és követőit együtt buktatja a' mélységbe.

Law' teoriájának legfőbb gyengéje a' volt, hogy a' hitel' pusztá eszméje pénzt teremt. Lássuk pontonkint.

Olly országban, azt mondja, hól a' népek még nincsenek a' hitelhez szokva, elsőben is elég leendő a' készpénz' tömegét megkettőztetni, és az ércpénzdarabok mellé ugyanannyi értékű jegyet kibocsátani, hogy ezeket minden ember, mikor tetszik, készpénzzel felváltathassa. Hól, és mi módon? ezt Law elfeledé megmondani; mi pedig olvasónkat csak a' pénzszaporításról kifejtett eszméinkre útasítjuk.

Illy hitel azonban, azt mondja pénzügyészünk, inkább csak a' pénzdarabok' szaporítása, mintsem hitel volna, mert a' hitel abban áll: a' mivel a' jegyek meghaladják a' készpénz' mennyiségét, 's a' hitel' jóvalma csak ezen fölülékben áll. Micsoda szörnyeteg kerekedhetik ki egy félszeg észképnek egy rosszul magyarázott ténynyeli párosításából, e' példa világosan mutatja. Miután Law az egész nemzet' vagyionából akará bankalapját, összeállítani, mi volt természetesb, mint, hogy ezen bank is, mint más nyilvános vagy magános intézetek, a' betett készpénznél több névértékű jegyeket adhasson ki? Vajjon magyar írászink, kik untalan ezen eszmén lovagolnak, hogy „ez a' bank, jegyeinek csak harmad értékét, az a' másik, negyedét, az a' tulsó másik, ötödét tartja készpénzben a' tárában“ nem ismernek-e előképökre? de mit mondok? Law a' nép' aranyára 's ezüstére építé terveit, a' miénkek nagyobb csudát tesznek, mert homokot és agyagot változtatnak arannyá, 's mint an-

nyi Orpheusok a' földeket és jószágokat indítják maguk után. Be jó, hogy ezen political alchymisták nem kapnak egy regens Filepre!

19. §.

Frankhon' bankja.

A' nemzet' bizodalmával 's vagyonával tett szerencsétlen kísérlet után a' bank-név évtizedekig annyira népszerűtlenné vált, hogy a' terv' fölélesztéséről még a' legmerészebb projectans sem gondolkodhaték. Az elmék is egészen más fordulatot kaptak. Az aristocratia, mellynek a' kormány felőli ősi vagy alkotmányos jogait királyok és ministerek XI-ik Lajos oltá oly vas következetességgel 's gyakran vas számmokkal tudák leszededegetni, a' fölülről vesztettet alúlról kárpotlászó, 's a' feudalismus' és hierarchia' csövein a' nemkiváltságosok' vagyonát sokkal biztonságban és állandóbban szivattyuzta, mint a' legmesterségesebb banki miveletekkel tehette volna; az ország' szükségeit 's XV-k Lajos drága menu-plaisireit pedig egyenes és mellékes adók, mellyeknek önkényes szaporítását a' parlement' árnyékhatalmán kívül semmi sem gátlá, minden kellő summákkal ellátták. De, óvd magad' a' szelestől, midőn gondolkodni kezd! 'S ez időszakban a' Frank nem zúgott, nem lázongott, nem dalolt; hanem nyögött, és — philosophált. 'S ez nem német philosophálás vala; a' nemzet, melájából fölőcsudtával, tanakodása' 's ábrándai' eredményeit életbe szándoklott léptetni, 's igen rossz neven vette a' kiváltságosoktól, hogy miután ama' philosophia' egyik részét erkölcsi romlottsága' palástolására felhasználta, a' más félnek kedvező fejezeteket ignorálni akará. A'

vita csatává, a' csata, mihelyt pénzügy jött közbe, revolutióvá, ('s mellyik sikerült revolutiot nem esz-
közlé vagy pénz, vagy vallás?), és az ellenszegülő ki-
váltságosok' jószágai egy roppant bank' alaptőkéjévé
válnak, mellynek jegyeit assignatáknak nevezék. Az
assignaták csufosabban megbuktak, mint valaha a'
Law' részvényei; de — a' nép adta, a' nép elvette,
's ha áldás nem is, könnyü bocsánat lön a' népnek
érette; ki is pofozná maga magát? Ez idők, mellyek-
ben egy zsemlét 100, 's egy font hust 500 livresen
vettek, nem sok financiai tanulságot nyujtanak; a'
lég' súlyegyenének szabályait nem az orkán' süvölté-
se közt keresik ki; azért szóljunk csendesebb időkről.

A' kereskedésnek és műiparnak a' váltók' fölfe-
dezésétől fogva a' discountázás sokkal nélkülözhetle-
nebb eleme, mintsem hogy az 1720—1789-ki időszak-
ban, az elbeszélte esetek' daczára is, az érdeklettek,
banknemű de ennek gyűlölt nevét nem viselő intézetek-
ről ne gondoskodtak volna. Az eszme azonban egész
1776-ig nem létesülhete, 's a' szükségét addig elé
csak magános bankárok pótolák. Ekkor állott egy
„Caisse d' escompte“ 15 millió alaptőkére, mellyből
10 millió a' királyi kincstárba vala zálogul leteendő,
's 5 millió forgó tőkéül kinézve. A' leteendő 10
milliót kölcsön cím alatt akará a' kormány elfogad-
ni, 's 13 millióról 13 év alatti lefizetést (félévi 500,000
livreses rátákban) biztosító nyugtatványokat adni. De
a' kereskedők ezen kezességben nem nagy nyugalmu-
kat találák, 's kérék, hogy engedessék meg nekik
csak 12 millió tőkével, de minden kormányának adan-
dó kölcsön nélkül kezdeni meg pénzkereskedői mi-
veleteiket. A' szabadsalom ezen feltétellel is megadaték;
's a' fiatal intézet szépen gyarapodott; de a' kincs-

tárnaki áldozatok, mi ellen az alapítók nyilván tiltakoztak, az erőtelen kezelők' részéről alattomban mégis megestek, 's így nem esuda, ha a' nem sokára következő nagy országrengetés, melly annyi erőset eltemetett, a' mecsevészö csemetét még könnyebben elnyelé.

A' fordulat' zordonabb viharai' 's a' pénzügyi zavarok' csillapodtával újra kísérleteket tőnek az enyészö hitel' felsegitésére. Első volt a' „Caisse de comptes courants,” forgató- és discountbank, mellyet a' párizsi bankárok még a' directorium' időszakában nyitának meg, 's a' mellyet a' 18-ik brumaire' kormányja pártfogása alá vévén, „Frankhon' bankja“ fényesebb nevét adatá neki, 's 5 millió livresre vett részvényt hozája. A' háboru közepette, a' kereskedés', hitel', és tőkék' romain épült bank' jó kezelése bizodalmat szűlt, 's nem egész három év alatt 30 millióból álló tőpénzét kiegészítette, az iparnak szép szolgálatokat tett, 's a' kamatlábot, melly holdnapjára 3 % -re hágott volt, félannyira szállította.

Ezzel egy időtájban alapult Párizsban egy más hason intézet Caisse de commerce név alatt, kereskedő részvényesekből, kik váltóikat discountóztatták benne, 's ez által jovalmait a' nagy gyárakra is kiterjeszték.

Végre egy harmadik alapítvány Comptoir commercial czímmel részvényeseit és czimboráit a' kisebb kereskedők- és gyárosokból választá, 's az elébbivel együtt sokat tett a' discountói %' csökkentésére.

Mind a' három bank egylátásra fizetendő váltókat, azaz tulajdonkép' jegyeket bocsátá ki; de egyik sem országos, hanem csak magános társulatnak nézhető intézet vala. Innen húzott egyenlő jogaik, ha-

sonló czéluk, sőt kezelésök' módja is egy nem éppen minden ügyben ohajtható versenyzést, olykor érdekeik' összeütközését várathatá; mihez még az a' félelem is járult, hogy valamellyiknek koczkáztatása, hitelét 's jegyeit gyanusithatván, ez, okosabb vetélytársaira is bár érdemetlenül reaháromlik, 's azokat is bajba keverendi.

Nagy folyó kis folyót nyél; hatalmasabb lény gyengébb vetélytársat bajosan tud szenvedni; 's a' 30 milliós „Banque de France“ untalan sürgeté 5—6 milliós collegái' megszüntetését. Egy darabig alkudozásokkal próbálának czélt érni; a' kormány azt javaslá, hogy az intézetek egyéniségök' s' kölcsönös függetlenségök megtartásával egyezzenek meg bár abban, hogy ugyanazon jegyeket forogtassák; de e' természetelleni háromegység nem sikerülván, Bonaparte—Alexander a' bogot ketté vágá, 's a' bankügyet törvényhozás' tárgyává tevő.

A' XI-ik év' germinálja 14-én (april. 5. 1303.) 's kis módosítással 5 nap mulva újra, három országtanácsos a' törvényhozó test' elébe következő törvényjavaslatot terjeszté, és pontait a' Tribunatban 22 és 23-án, a' törvényhozó testben 24-én meg is viták — már úgy, a' hogy a' vitások Bonaparte' időszakában folytak, midőn a' kormány' szónoka mondá el az ellenvetéseket is, mellyeket megczáfolt.

A. A z a l a p t ö k é r ő l.

I. Frankhon' bankjának egyedül lesz kiváltságos joga bankjegyeket kibocsátani.

* E' czikknél fogva a' más két bankintézet' ellenmondását hatalomszóval elhallgattaták. Okul a' bankjegyek' hitele szigorubb biztosítását, a' bank' jovalmainak szélesb körre terjedhetését hozák fel; gonosz

nyelvek azt is rebesgeték, hogy Bonaparte a' bank-részvényeseket elakará a' szabadalom által viszonti szolgálatokra kötelezni; de minthogy a' kormány' szónokai erről semmit sem mondtak, én is állítani nem merem.

II. A' bank' alaptőkéje 45 millió frank⁵⁷⁾ leend, 45,000 (ezer francos) részvényekre osztva; mellyhez járul még a' tartalék tőpénz is.

A' részvények' alaptőkéjére semmi betiltás nem fogadtatik el.

*) A' tőke' növelése szükséges lőn már csak azért is, hogy a' belé olvadó más két intézetekéit elfogadhassa, 's köteleztetéseiket teljesithesse.

Mi a' czikk' második pontját illeti, azt már a' Velencei bank' alkalmával kifejtettük, 's igen természetes dolog, hogy a' bank' alaptőkéje minden törvénykezési patvarkodások ellen biztosítva legyen.

III. A' részvények bizonyos névre leendenek beírva, 's a' bemutató nem fog birtokosának nézét, ha csak a' név-felcserélés a' bank' ügyészei előtt hitelen meg nem történik.

* A' részvények, osztalék név alatt, kamatolók lévén, az intézetnek a' tőkék' birtokosait ismernie kell; mit más alkalommal hasonlókép kifejtettünk.

57) A' revolutio alatt a' korábban divatozó livreek frankká változának. 1795 — 1810 a' frank a' livrer-rel egyenlő belbecsi volt, ez utóbbi évben azt parancsolá egy császári rendelet, hogy 80 frank érjen 81 livrest. A' frank nem csak számító pénz, hanem egy, két, öt, valamint $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ francos vert darabok vannak forgásban. Osztják 100 centimesra; mi pénzünk szerint 23 $\frac{3}{28}$ kr. Conv.

*) A' csillagokkal, magyarázó 's néha vitató észrevételeinket jeleljük.

IV. A' bank 500 franknál kisebb öszvegre szóló jegyeket nem bocsát ki.

* Mind a' mai napig Frankhon' bankjának csak 500-as és 1000-es jegyei vannak. Ezért gyakori vádakat is kell hallania, hogy roppant segédeszközeit az apróbb ipar' gyámolítására nem nyújtja. Véleményünk szerint méltó vád, de a' bank alig ha segíthet rajta.

B. A' bank' foglalkodásairól.

V. A' bank, váltókat 's más kereskedői leveleket discontózt.

Sèmmi más nemü kereskedést az arannyal- és ezüstelin kívül üznie nem szabad. Nem fog továbbá discontózni az ország' bátorságát bántó, tiltott árukali kereskedésből eredő, és olly leveleket, mellyek az illető felek közt csak alattomos egyezmény nyomán költek.

* A' czikk' utolsó pontja magyarázatban szükös. — Midőn A kereskedő Bre váltót bocsát ki, ez mindig A-tól B-nek átadott áru' becsét, vagy ha A pénzváltó, ennek B-nél letett pénzöszevét képezi, mellyet B ugyan meglehet hogy hasznára fordított, de bizonyos napra pénztárába bevárván, elégtételét akkorra megígérte, 's ezen ígétét a' váltó elfogadása (acceptatio) által megerősíti.⁵⁸⁾ A' discontózó bankár tehát

58) A' váltói működésekkel ismeretlen ember a' váltó leveleket igen az előtte ismeretesebb kötelezvényekhez szokta hasonlítani; de ezen eszme megtartása sokszor értetlenséget szülne. Azért ebben nétalán járatlan olvasóm azt fogja fel kiemelőleg, hogy a' váltót nem az adós írja és bocsátja ki, (irassirozza) hanem a' hitelező. Mikor p. o. egy gyáros egy kereskedőnek árut ad el, mellyért ez akkor kész pénzt nem ad, amaz áru két alakban indul a' világra: egyszer maga

egyebet nem tesz, hanem ezen biztosított összeget *A*-nak előlegzi, hogy a' váltó' kiteltéig is más speculatiókra használhassa, miért ő kamatot fizet ugyan, de a' melly valószínűleg kisebb, mint az üzérségéből várható nyereség. Az alattomos egyezések' nyomán költ váltók' esetében ellenben *A*, *B*-hez semmi árut nem szállított, vagy egyébaránt is *B*, *A*-nak semmivel sem tartozik, hanem csupán kedvezésből 's viszont szolgáltatvárs mellett ismeri el, mintha tartoznék, 's fogadja el az *A*' reája kibocsátott váltóját. Mind *A*, mind *B* jó hirbeli kereskedők levén, a' bank *A*-nak az illy módon kibocsátott, tegyük 100,000 ft.-os, váltóját discountozza, 's ez által valóban *A*-nak 100,000 francot kölcsönöz és ad használatra a' kezébe. De hát *B* mit csinál, kifizeti-e az elismert váltót? ki biz' ő; de mielőtt a' határidő, p. o. két holdnap betelnék, ő is ugyan akkora summáról váltót bocsát *A*-ra, 's discountóztatván a' banknál, ennek árrával fizeti az *A*' váltóját. *A* megint nem várja a' reája bocsátott váltó' kitelését, hanem egy két nappal azelőtt más ugyanazon értékű váltót bocsát *B*-re; 's így megy ez takácsvetelő' módjára *A* és *B* között, mindaddig, míg a' bankigazgatók rosszat szagolván, valamellyikök' váltójától a' discountózást megtagadják; mikor aztán vége a' comoediának, még pedig a' bankra nézve az utóbbi váltó ki nem fizetéséből eredő kárral; *A* és *B*-re nézve pedig többnyire tragica catastrophával. Mert vizsgáljuk meg, mit tehet *A* az imígy kölcsönö-

valóságában; másodszor ennek árát képező váltóban, melly summa' jövedelmének t. i. az ő várakozása' díjának egy részét a' váltó-bocsátó, ezen írása discountóztatása által a' bankárnak átengedi.

zött 100,000 franckal. Árukkali nyereszkesedésre nem használhatja, mert erre az a két három holdnap, mennyire a váltókat szeretik discontózni, igen rövid, 's eredménye bizonytalanabb, mintsem a váltói kényes hitelt ne veszélyeztetné; 's egyébaránt is becsületes kereskedő segédére, ha hirtelen szüksége érkezik, más kútforrások is nyitvák, 's nem kénytelen, illy becstelenítő fortélyhoz nyulni; — pénzüzéségre nem fordíthatja, mert ha egy holdnapi discontót csak $\frac{1}{2}\%$ -re 's a **B**-nek járó kezelési költséget (commission vagy provision) egy váltó-fordulásra megint $\frac{1}{2}\%$ -re vetjük, két holdnapi kitelésű váltókkal a főlebbi vételés' kamatja 9% -re rug, 's **A**-nak ennél többet kell kapnia, hogy nyeresége lehessen; már pedig ez, a bankok' egyik fő céljával u. m. a kamatláb' szállítással, merőben ellenkezik, 's magának **A**-nak is igen vékony nyereséget nyujtana; — leggyakrabbi eset végre az, hogy **A** a bukás' szélén áll, és ama Wechselreuterey, (így nevezik a leirt szép manoeuvre-t,) csak hitele csalfa tündököltetéséül, 's roskadó üzérése' utolsó nádszálául szolgál. Európai híri váltóháza tartották fenn évekig magukat ezen kétes és marokba szakadó fogantyun, mint a gyermek, melly mindig főlebb főlebb mász az ághegyre, hogy annál borzasztóbb eséssel rohanjon alá. Clifford a XVIII-k száz' második felében, 's Geymüller a legközelebb mult korban intő 's ovó példákat állitnak előnkbe.

Mindezekből kitetszik: milly tömérdek fontosságú a bankokra nézve az illy alattomos váltókrai szoros ügyelet, és hogy egy olly kezelő, ki, mint jeles orvos a nyavalyát, biztosan megtudja itélni: vajjon a váltó igaz kamarán költ-e vagy nem? minden banknak megbecsülhetlen kincs. Egy londoni részvényes

banknak (Unionbank) mondják hogy van egy kezelője, ki ezen adományt rendkívüli tökélyben bírja; a' mint egy londoni váltót megpillant, megtudja mondani, vajjon valószínű-e, hogy egy olly summára menő szerződés történhetett volna az illető felek közt, és rögtön a' legrészletesebb és bámulatoson pontos tudositást tud adni a' kibocsátó', elfogadó', és háttasítók' vagyonáról 's hiteléről.

VI. A' discountázás, napjára számittatik, még egy napra is, ha szükség.

* Nemelly pénzváltóknál t. i. az a' szokás, hogy p. o. bizonyos napokon alól nem discountóznak, azaz: ha egy váltó harmadnapra kitelnék is, egy fél vagy negyedholdnapi kamatot vesznek rajta. Ez a' húzás itt nem létezik.

VII. A' részvényességi cím legkisebb jogot sem ad a' discountázási jóvalombani részesülésre.

* A' bank, discountázásaival csak egészen biztos hitelű üzereknek előlegezhet; de valakinek lehet 100 részvénye, 's a' mellett dolgai másfelé igenigen rossz lábon, 's ezért a' részvények biztosságát nem adván, igényt sem adhatnak, annál kevésbé, hogy bukás' esetében a' banknak, magát a' részvénytőkéből kielégíteni nincs joga, sem elsősege.

C. Az osztalékról.

VIII. Az osztalék a' XIII-ik év' első vendemiaire-étől fogva minden 1000-es részvényre nem haladhat meg 6-ot száztól. Fizettetni fog fél évenként.

Az évi osztalékot meghaladó nyereség tartaléktőkének fordittatandik.

A' tartaléktőke 5%-es consolokká⁵⁹⁾ váltatik, mi-ből egy másod rendű osztalék származand.

59) Midőn egy kormány többféle rendetlen, elegyes tartozásait, béváltatlan kincstárczedulákat, elmaradott fizetéseket sat. 'sa't.

A' jelenben meglevő tartalék-tőke is 5% es consolokká váltatik.

A' XI-k év' osztalékai a' bank' eddigi gyakorlatai szerint adatnak ki.

A' XII-k évbeli (1803. Sept. 21. — 1804. Sept. 20.) osztalék nem haladhat meg 7%-t, belé számítva a' tartalék - tőkéből származót is.

IX. Az 5% es consolokat, melyeket a' bank megvásárolt, az ő nevére írják be, 's felsőbb meghatalmazás nélkül, míg kiváltsága tart, eladnia nem lesz szabad.

* A' bank' önállóságát kissé korlátló VIII. czikk pontai által a' consuli kormány részint a' részvényekeli börse-játékot akará meggátolni, részint a' bankot az ország pénzügyeivel szorosb kapcsolatba hozni. Mind e' mellett ezek legtöbb ellenzésre találtak, 's későbbre, mint látni fogjuk, csak ugyan módosítást is szenvedtek. A' jelen törvény' kelésekor már 2 millió tartalék-tőkéje volt a' banknak.

D. A' közgyűlésről.

X. A' bank' részvényeseinek egyetemét, közülök 200 fogja képviselni, 's gyülekezetök alkotandja a' bank' közülését.

XI. A' közgyűlést alkotó részvényesek azok lesznek, kik a' bank' szemléje alkalmával a' lefolyt fél év alatt legtöbb bank részvény' birtokában taláztat-

összeszedi 's az egész summáról az illetőknek kamatoló kötelezvényeket oszt ki, mihez alkotmányos országokban még a' rendek megegyezé-ének is kell járulni; az illy formán rendszerezett adosság - összeget összetömitett (consolidált) tőkének nevezik, 's a' róluki kötelezvényeket közbeszedi rövidítéssel consoloknak. E' nevezet csakugyan nem általános.

nak; részvények' egyenlősége esetében a' beiratás' kora határoz.

XII. A' közgyűlés évenként egyszer vendemiaireben (Sept. 21. — Octob. 20.) tartatik. A' statutumok által előre ellátott esetekben rendkívül is összehívatik.

XIII. A' közgyűlés tagjai csak személyökben szavazhatnak, képviselőik által nem. Mindenikök, habár mégannyi részvénye volna is, csak egy szózáttal bir.

XIV. Közgyűlés' tagja csak frankhoni polgár lehet.

* Ezen czikkből bonapartei inkább, mint nemzeti féltékenység kukocsál ki.

E. A' bank' kezeléséről.

XV. A' bankot kezelendi 15 regens és ügyelő, 3 censor, kiket a' közgyűlés minden részvényesek közül választ. A' regensek és censorok együtt alkotják a' bank' köztanácsát.

XVI. A' regenseknek egy ötöde, 's a' censoroknak egy harmada minden éven kilép, és helyökbemások választatnak.

XVII. Hét regent a' 15 közt és mind a' három censort bankrészvényes gyárosokból vagy kereskedőkből vesznek, számuk a' XI. XII. és XIII. évi választásokkal egészített ki.

XVIII. Alakuland egy discontózási tanács, Párizsban kereskedést folytató részvényesekből, mellynek tagjait a' három censor nevezi ki, 's minden éven egy negyed részben újitandja. Ezen tanács' tagjait a' discontózási miveletekben szolítják segédül, 's döntő szózáttal birandanak.

XIX. A' kilépő regensek censorok, és discontózási tanácsnokok, újra választhatók.

XX. A' regensek, censorok, és discontózási ta-

nácsnokok ingyen működnek, de azért még is maguk személyében megjelenni kötelesek.

XXI. A' köztanács három regensből álló középonti választmányt nevezend ki. Egyikök elnöknek neveztetendik, 's mint illyen, a' közgyűlésben, köztanácsban és minden választmányban, hól megjelenni jónak tartja, elnököl.

XXII. Az elnök' működése két évig tart; a' választmány más két tagja közül egyik egyik minden éven kilép; de mindenikök újra választható.

XXIII. A' bank' középponti választmányának különös és kirekesztő kötelessége a' bank' miveletéi' öszveségének igazgatása.

XXIV. Kötelessége továbbá ismerete 's ovó megfontolása szerint mind azokról, kiket a' discountázásban részesíthetni, egy osztályzott laistromot szerkeszteni, 's ebben időről időre a' szükségesnek ítélt változtatásokat megtenni. Ez a' laistrom fog a' discountázási miveletek' alapjául szolgálni.

XXV. Azok, a' kik a' középponti választmány discountázást illető miveleteiben sérelmököt gondolják: ellenmondásukat ezen Választmányhoz 's egyszersmind a' censorokhoz is intézendik.

XXVI. A' censorok minden közgyűlésen számadolnak a' bank' minden dolgai felett gyakorlott ügyeletökről, és jelentést tesznek, hogy a' discountázásra nézve határozott szabályok híven megtartattak-e?

XXVII. A' jelennen álló Frankhon' bankjának kötelességivé tétetik a' belkezelésére szükséges statutu-mokat megkészíteni.

F. Elegyes cikkek.

XXVIII. A' bank' kiváltsága 15 évre adatik, a'

XII-k év' 1-ő vendemiaire -étől (Sept. 21. 1804.) számitva.

XXIX. A' Frankhon' bankja jelen regensei és censorai czímeket a' statutumok és rendszabások által határozott ideig megtartják, és működésöket gyakorolják.

XXX. A' caisse d' escompte de Commercenek, a' Comptoir commercial -nak, a' Factoreriának és más társulatoknak, mellyek Párizsban eddig elé jegyeket bocsátottak ki, a' jelen törvény' kihirdetésétől fogva többet kibocsátni nem szabadand, 's a' forgásban levöket mostantól fogva a' közelebbi vendemiaire 1-ső napjáig beszedni kötelesek.

* Mint főlebb is megjegyzök, e' volt azon rendszabás, mellynek kedviért a' terv törvényhozási útra indult. Hogy ez által Frankhon' bankja imposantabb nemzeti intézetté vált, 's mint ilyen a' nagy kereskedőségnek 's a' kormány' penzügyi miveleteinek tetemesb segédet nyujthatott, az igaz; de szintolly igaz az is, hogy valamint az angolhonitól, úgy és még talán inkább ettől is, az apróbb müipar és kereskedés éppen azon arányban távolabb estek, sőt az apróbb társulatok' elnyomásával segéd-eszközeiket is elvesztették. Ezen vádra még később is visszatérünk.

XXXI. A' megyékben csupán csak a' kormány' felhatalmazása nyomán, ettől adható kiváltság mellett, 's a' kibocsátandó jegyek' általai meghatároztaival alakulhat bank. Jegyeik csak Párizsban gyártathatnak. A' jelen törvény III. V. VI. XIII. XXIV. XXV. czikkei reájok is alkalmazhatandók lesznek.

XXXII. A' kiváltságot kapandó vidéki városokban a' jegyek 250 franknál kevesebbire nem szólhatnak.

* A' két utóbbi cikknek sokáig igen kevés ered-

ménye mutatkozik; három királyi rendelet 1817-ben, 1818-ban és 1819-ben három vidéki bank' alapítására ada szabadalmot Rouenben, Bordeauxban, és Nantesben. Ezek közt legerősebb a' bordeauxi 3 millió franc tőkével. Közgyűlését 50 főbb részvényes teszi kik igazgató választmányt neveznek ki. Állásáról félévi kimutatás megy a' megye' főispánjához, a' ki másszor is megvizsgálhatja a' bank' könyveit. — Foglalkodásai discountó (a' párizsihoz hasonló feltétellel) és folyószámitás. Előlegez csupán arany, ezüst rudakra, de soha sem más zálogra. Jegyei 1000 és 500 francosok, és 1832 végén 1,265,000 franc érő volt forgásban. — Későbbre és különböző időpontokban állanak még megyei bankok Lyonban, Marseilleben, Lilleben, Toulouseban, Le Havreben, és Orleansban. A' 9 bank összesen 23,250,000 franc tőpénzzel bír, 's a' mult 1841-ben 509,500,000 franc érő váltót discountózt, melyekből 372,500,000 franc érő az illető helyekre, 137 millió Párizsra volt intézvényezve. Tárcajokban közép számban 51,500,000 franc érő levél állott; forgásbeli jegyeik 63 millióra mentek, 's a' pinczéikben őrzött kész pénz 30 millióra. Mennyivel multa fölül ezeket a' párizsi egy bank, nézze olvasóm e' cikk' végén adandó kimutatásban.

XXXIII. A' banknál letett pénzőszvegek' folyószámitásában semmi ellenkezés nem engedtetik meg.

* Ezen cikk, melly egyébaránt egyike a' vitatottnak, mutatja, a' mit a' főlebbi pontokban nem látnunk, de az első közgyűlésre megkészült 's ezáltal elfogadott statutumokban határozottan ki is van jelentve, hogy Frankhon' bankja „tár- és forgató bank” is, és így minden magánosnak pénzügyeit a' készen betett vagy máskép biztosított pénzőszvegig

folytatni, bevééseit, kiadásait helyette megtenni, és mind ezekről számításat vinni tartozik. (Lásd. Eszm. R. 3. §.) E' nemű szolgáltatáért semmi kezelési díjat nem szabad vennie, mert költségeit a' keze közti tőkék' használatából 's ezeknek forgatására kibocsátott jegyekből húzott nyereség fedezi. Azt állítják, hogy a' tárbanki (folyószámításnak — *comptes courants* — nevezik) szolgálat az intézetnek évenként 600,000 francjába, az az: egész kezelési költsége' kétharmadába kerül. E' tömérdek kiadáson nem fogunk bámulni, ha megtudjuk, hogy 1500-nál több postot viszen, mire a' birtokosoknak ugyan annyi pénztárnok kellene; és hogy a' minden estve megcsinált mérleg a' bank' kezébe rendszerint 50 milliót hágy, mellyről kama tot nem fizet. Milly világos jele ez a' tőkék' gyümölcstelen heverésének, és a' forgatási rendszer' hiányainak egy olly iparteli városban, mint Párizs!

Az érdeklött pontban azt a' nehézséget találták, hogy a' rossz fizetők' csalfaságainak kedvezne; de erre csak annyi a' felelet, hogy a' bank a' betevőnek sem tútora, sem bírāja, sem fiscalisa, hanem csak tárnoka, 's csak a' vallott birtokos' rendelményei' nyomán működhetik. A' hitelvesztettet pedig a' törvény' karja saját pénzládájában 's így a' bankéban is utóléri. A' peres kereset mindig személy ellen indittatik, 's ez bizonyosan nem fogja magát börtönbe csukatni, míg tallérai vagy saldoi szabadságát megszerezhetik; az illyes szeszélyt még Mr. Pickvick sem tűré ki hosszú szason.

XXXIV. A' bank' ügyeit illető törvényes actiók' a' regensek nevében fognak tétetni, a' perbeli léptek és sürgetések pedig a' választmányi elnökében.

XXXV. A' szabadalmazott bankok, jegyeik' bi-

lyegzése iránt a' kincstárral évenkénti alkura léphetnek.

XXXVI. A' hamis jegyeket (akár a' Frankhon' bankjáéit akár a' megyei bankokéit) gyártók, és a' bankok által kibocsátott jegyek' hamisítói a' hamis pénzverőkkel egy sorba tétetnek, 's velök egyformán büntettetnek.

* Ezen törvények' sem szavaiból sem értelméből nem látszik, hogy a' kormány a' bankra valami befolyást akart volna gyakorolni; eredeti tervében a' közgyűlés által választott censorok' helybehagyását akará magának fenntartani, 's a' Tribunat' előterjesztésére erről is lemondott. Ám de Napoleon nem az az ember volt', ki kezeit szókkal vagy statutumokkal engedte volna megköttetni, 's majd tudott módot találni, kedvezései megfizettetésére.

A' bank' részvények' árra a' XI-k év elején 1400 felé hágott vala, mellyből vetélytársai mellett is virágzó állapotát következtethetni. Mihelyt azonban sorsa változtáról kezdé a' hír terjedni, hirtelen alább szállottak, 's a' törvény javaslat' elfogadása után egész a' közelebbi közgyűlésig 1100 körül ingadoztak.

Ezen időközben a' más két bank' összeolvadása is megtörtént. A' Caisse de Commerce minden tőpénzét áttette a' Frankhon' bankja tárába, 's egészen megszűnt létezni. Hivatalosai közül, kik a' nagy banknál szolgálatot nem kaphattak, nyugdpénzzel láttattak el. — A' Comptoir Commercial is egész pénzalapjára bankrészvényeket vett, de külön számító hivatalát megtartotta, úgy hogy az általa elfogadott leveleket maga felelősége, 's jókora letett özvegv' záloga mellett a' bank' jegyeivel felcserélte, 's ezekkel folytatá discountozását. Továbbá a' regensség a' XXVII-k t. cikk

szerint a' statutumokat elkészíté, 's (mind a' mellett, hogy az újra kiűtött angol háboru Párizsban tömén-telen bukást és iszonyu kereskedési Crisist okozott) a' 2-dik félévre 11% osztalékkal fűszerezve mutatá be a' XII-k év' 25-k vendemiaire - én (Octob. 18. 1803.) tartott közgyűlésnek, miket ez el is fogada. Közülök a' jellemzőbbeket idetesszük, megjegyezvén, hogy a' főlebb előadott XXXVI-k czikk eredeti valójában le-vén közikbe igtatva, azokat csak szám szerint idézzük.

Az I-re 2. §. a' részvényesek csak részvényeik összegéig felelősök a' bank' köteleztetéseiről.

A' III-ra 2. §. a' részvények' átiratása a' birto-kosnak személyes vagy hiteles megbizottja általi kije-lentésére 's kormánytól szabadalmazott váltó-ügyész (Wechselagent) bizonyítása mellett történik.

3. §. Részvényes idegen is lehet.

A' IV-re 1. §. A' bankjegyek kétfélék u. m. elő-mutatóra irottak 's rögtön beváltandók, — és rendel-ményesre irottak, mellyek bémutatásuk után bizonyos számu napokkal fizetendők, az útasok' kényelmiért.

* A' rendszerinti bankjegyet ugyan is, ha igazi bir-tokosa elveszti, a' kapó, vagy talán lopó, éppen úgy használhatja és felváltathatja, mint ő; ellenben a' má-sodik rendbeliek illy formán hangzanak: „a' bank fi-zet Thiers Adolfnak vagy rendelményesének 1000 fran-cot,“ mit e' szerint Thiersen vagy hiteles megbizottján kívül másnak nem fizetnek ki. — Az angolbank' leirá-sában feledők mondani, hogy ott is vannak illy ren-delményes váltók „Bank post - bills“ név alatt.

2. §. A' jegyek csak annyi számmal bocsáttatnak ki, hogy kész pénzzeli beváltásuknak semmi esetben haladékot ne kelljen szenvedni.

* Minő arányt tartanak a' bank igazgatók e' pont'

teljesítésére alkalmasnak, meghatározni bajos. Storch az 1806-beli discountázásból kiindulva, a' készpénztárt a' jegyekkel összevont úgy számítá, mint 1:2. De aztán némely más környületeket felvéve, egy nagyon különbözött, mint 1:7 veszen fel. Say ellenben (1823) azt állítja, hogy a' bank' készpénztára, hozzá vevén a' folyószámitásból keze közt maradó saldokat, 208 millióra felmegy, holott forgásban levő váltói nem többre 169 milliónál. A' 208-ból a' XXXIII-k. cz. alatti jegyzésünkből ismert 60 millio saldot levonva, 148 marad 169-nek a' fedezésére, mi a' Storck' első arányánál még kedvezőbb, mert úgy van, mint $1:1\frac{1}{10}$. A' dolog az, hogy Frankhon' bankját a' kockázttal vándja soha sem érte. Ha mind azon ovakodásokat felvesszük is, melyeknek egy bank' igazgatóságát jegyei kibocsátásában szabályozniok kell, csakugyan azt vélhetjük, hogy a' 169 millio jegy' alkalom szerinti beváltására 40—50 millió kész pénz elegendő lenne, 's a' bank a' fennmaradó 100 millióval valamivel kisebb biztosságu váltóleveleket is discountózná, az iparnak tetemes szolgálatot tehetne. Egy hires ország-gazdasági író olly biztosító intézetnek nevezé Frankhon' bankját, melly csak eléghetlen épületeket, vagy kikötőben nyugvó hajókat bátorságositna.

3. §. Előmutatásra váltandó jegyeket csupán csak a' regens-tanácsnak $\frac{2}{3}$ szótöbbséggel, 's a' cenzorok' vagy többségök' helybenhagytaival hozott határozatára szabad készíteni és kibocsátani.

Ha a' cenzorok megegyezni nem akarnának, a' részvényesek' rendkívüli közgyűlése határoz, melyet okvetlenül lefőlebb 10 napra meg kell hívni.

5. §. Alakul egy jegyválasztmány három regensből, hová a' cenzoroknak is bejárásuk van. Ezen vá-

lasztmánynak különös tiszte, a' kibocsátandó új jegyek' készítését, aláírását, és pénztárba tételét illető minden miveletekre, a' papiros' gyártása' napjától fogva a' bank' ládáiba végelhelyezésökig felügyelni.

Az V-re 1. §. A' bank' miveletei a' következőkben állanak :

1-ben Discontóz minden Párizsban lakó embernek, köztudat szerint fizethető pénzváltók, kereskedők, gyárnokok, és más polgárok által aláírt váltókat és más kereskedési leveleket.

A' bank csak három aláírással ellátott levelet discontóz, de a' harmadik aláírás helyett bankrészvényszálogot is elfogad.

* A' bank olly levelet, melly Saykint kegyelmet talál az ő szemei előtt" 4⁰/₀-rel discontóz. De ezen jovalomban 5 — 600 kereskedő részesül; kalmár és kézmíves ritkán juthat hozzá; ezek tehát kénytelenek a' leveleiket magános pénzváltókhoz vinni, kik 5 — 6⁰/₀ discontozván, hátasítványukkal hitelesítik, aztán mint maguk leveleit a' bankkal discontóztatják, 's így 1 — 2⁰/₀-t nyernek rajta, a' nélkül, hogy pénzők állana benne.

2-or Elvállalja mind magánosok' mind közintézetek' számára a' hozzá beadott kötelezvényekben foglalt pénzősvegek' felvételét, 's ha ezen kötelezvények biztosoknak látszanak, előlegez is reájok.

* Ezen kötelezvények alatt természetesen leginkább az országos papirosok értetnek, 's ez által a' kormány tág kaput nyitott magának a' bank' előlegzéseire, mit nem sokára használni el sem mulatá.

3-or Elfogad folyó számolatra magánosoktól és közintézetektől öszvegeket akár készpénzben akár levelekben, 's helyettök a' letett summák' értékéig a'

bankra írott utasítványait vagy ott helyben tett kötelezetéseiket fizetendi.

* E pont a' tárbankokról § ünköl elég világos lévén, csak azt mondjuk még meg, hogy további folyamatban a' bank mindennemű óvásokkal biztosítja magát minden lehető veszteség ellen.

4-er Letevő és tartalék - pénztárt nyit 50 francot meghaladó minden öszvegnek, mellyeket egyezményes határnapokon vissza fizet. — A' bank ezeket kamatoztatja, 's róluk nyugtatványokat ad.

* Ezen egy út vala fennhagyva a' banknak, hogy tőkái 's pénz forgatása' temérdek folyamából egy kis esatornácskát a' nagy közönség' mezejére is juttasson; de ebbeli jótékonyága erősen háttérben maradt.

A' XI-hez 1. §. Ha a' beíratás is egykoru, az éltesebb részvényesé az elsőség.

* Hogyhogy? Hát Bonaparte Napoleon' fiatal kormánya alatt az idősbőségnek juttatának elsőséget? Mit mondanak hozzá, kik egy nagy-ember' szavára: „Vénfő, ifju vállakon,” mindjárt azt következteték: hogy a' kinek ifju a' válla, már vén is a' feje? Nem jut-e olvasóm eszébe a' „Parceque” és „Quoique?”

A' XII-re 2. §. Rendkívüli gyűlést hirdethetni a' regens tanács' okokkal támogatott tanácskozása következtében.

1-ben Midőn bankjegyek' készítése 's kibocsátása iránt a' regens tanácsban véleménykülönbség keletkezik

2-or Ha a' tanács az alaprendszabásokban változtatásokat, módosításokat, vagy javításokat vél javaslandóknak.

3-or Ha a' rendes gyűlés' határnapja előtt lemondások vagy halálozások miatt a' regensek száma 12-re vagy a' censoroké 1-re apadna.

4-er Midőn a' censorok' többsége megkívánja, 's a' regensség megvitatja.

3. §. Ha a' censorok' többsége rendkívüli gyűlés' egybehívását tartja szükségesnek, okokkal támogatott fölszólítása beiratik egészben a' regensség' tanácskozási jegyzőkönyvébe. A' tanács ez iránt 5 nap alatt határozni tartozik.

Ha a' regensség nem áll reá, a' censorok (még mind többség' esetében) fölszólításukat ugyanazon formában ismételhetik, 's a' tanács ugyancsak 5 nap alatt határozni tartozik.

Ha másodszor sem áll reá, 's a' censorok még mind akarnák, harmadszor is van joguk fölszólításukat ismételni ugyanazon formában, de már most 20 szavazható részvényes' aláírásával gyámolítva.

Ezt a' fölszólítást mint az előbbieket beírják a' jegyzőkönyvbe az aláírók' neveivel, melly aláírások' hitelességét a' fölszólító censorok tanusítják a' másolat' alján.

Ezen utolsó esetben a' regens tanács tartozik legkésőbbre 5 nap alatt közgyűlést hirdetni.

4. §. A' lemondás vagy halál által elhullott regensek sat. helyébe a' rendkívüli közgyűlés által választott tagok csak azon ideig működnek, a' meddig előzőik' hivatalideje kitölt volna. Úgy a' rendes közgyűlés által helyettesített hivatalosok is.

5. §. A' bank' közgyűlése az alaprendszabásokat megállítja; módosítja is, de úgy hogy az alapító törvényczikkekkel ne ellenkezzenek. A' regens tanács által szerkesztett kebelbeli szabályzatokat helybehagyja, eltörli, vagy módosítja. Az eltölt évi számadásokat meghallgatja 's itéli. A' kilépő, meghalt, vagy lemondott regensek' és censorok' helyébe titkos szavazás

útján másokat nevez ki. A' jegyek' kibocsátása iránt a' regens tanácsban keletkezhető nehézségek felett határoz.

Ex ungve lehet látni, nevezetesen a' 3. §-ben, minő utat készít magának az ellenszegülést nem szenvedő Első Consul leendő követeléseir' teljesítésére.

A' XV-re 1. §. A' regens tanács az intézet' egyedüli ügykezelője (administration). A' censorok' jelenléte, 's legalább 8 szózatoló' részvéte nélkül végzés nem hozathatik. A' tanács, hivatalviseléséről a' rendes közgyűlésnek számoland.

2. §. A' bank' ügykezelésének elrendezésével a' regens tanács van megbizva. E' végre minden szükségesnek tartott szabályzatokat szerkeszt. Ezen szabályzatok ideiglenesen meg is tartatnak, míg a' közgyűlés végez felőlök.

3. §. A' regens tanács meghatározza 's osztályozza a' kezelési tisztségeket és szolgáltatokat; kinevezi 's elbocsátja az egyéneket; kiszabja fizetésöket.

4. §. A' regens tanács szabályozza az ügykezelés' általános költségeit.

Szabályozza a' regensek', censorok', 's a' discontózási választmány' tagjai' megjelenési jogait.

5. §. A' regensek', censorok', 's a' discontózási választmány' tagjainak felelősége csupán csak a' rendszabások' és szabályzatok' végrehajtására terjed ki.

A' XIX-re hozott rendszabás a' kilépés' rendét előbb sorsvonás, azután ha rendbe jön, idősség szerint határozza meg.

A' XX-ra 1. §. A' regenseknek és censoroknak hivatalba léptökkor ki kell mutatni, hogy mindenikök legalább is 30 bankrészvénnyel bir.

2. §. A' discontózási választmány' tagjainak ki kell mutatniok, hogy mindenikök legalább 10 részvényt bir.

3. §. A' hivatalkodók' részvényei hivatalviselésök alatt elidegenithetlenek.

A' XXI-re 1. §. A' regens tanács egy alelnököt és két helyettest nevezend ki a' középponti választmányhoz, kik a' rendes tagok' távolléte' vagy elfoglaltatása' esetében a' választmány' szolgálatát vihessék. A' következő XXII-ik t. cikk ezekre is alkalmazandó.

A' XXIII-ra 1. §. a' középponti választmány a' regens tanácsnak számol.

A' XXV-re 1. §. Az ez iránti határozatok a' regens tanács elébe terjesztendők.

A' XXVI-ra 1. §. A' censorok a' részvényesek' állandó képviselői az ügykezelés' minden részeire ügyelés és ellenörködés végett. E' szerint közvetlen ügyeléssel tartoznak mindenre nézve, a' mi a' bank' rendszabásait és szabályzatait illeti; megvizsgálhatják a' pénztárak', tárczák', számvivő és jegyzőkönyvek' állapotát; nekik kell hitelesíteni a' regenség által az évenkénti rendes közgyűlésre beadandó számadást, 's tudósítani minden miveleteikről a' gyűlést.

2. §. A' censorok semmi választmányban a' jegyekén kívül meg nem jelenhetnek, sem döntő szóval nem birnak.

Joguk van megjelenni a' regens tanácsban; itt észrevételeiket előadhatják és jegyzőkönyvbe irathatják; de nem végeznek; azonban a' jegyek' készítését 's kihocsátását illető végzések az ő helybehagyások alá terjesztetnek.

* A' rendkívüli közgyűlés' meghívásairai befolyásukat már fölebb előadtuk.

A' XXVII-re 1. §. A' kebelbeli ügykezelésre nézve Frankhon' bankja' 15 regense választmányokra oszlik, mellyek az intézet' ügyei' különbféle ágait maguk közt elosztják, 's a' regenstanács' közvetlen ügyelése alatt igazítják.

2. §. A' regenstanács nevezi ki a' különböző választmányokhoz tartozandó tagokat. Szabályozza működésüket 's újításuk' módját. —

Igy felkészítve, szélnek ereszték a' bank' hajóját, mellynek szolgálatait az első Consul töstént követelni kezdé, és különféle szinek 'alatt csaknem egész alaptökéjét a' kormánynak kölcsönözteté. A' dolog nem nagy bizalmat gerjeszte, mert a' részvények' árra csak nem alparira szállott; de nagy erő nagy munkásságot fejt ki, 's a' nehézségek' daczára is a' XII-i közgyűlésre 12% nyereséget mutata be a' tudósító elnök. A' 15,000 új részvényből még csak 9306 volt elkeletlen, 's ezt a' közgyűlés a' régi részvényesek közt rendelé kiosztandóknak, úgy hogy minden 4-re kapjanak egyet. A' banknak 504 millió frank öszveget tevő váltók' 's egyebek discountázásában csak 12,000 frank vesztesége volt, 's mind ezek a' részvények' becsét lassankint ismét felhágaták.

De a' próba napjai még nem valának mind eltelve. Napoleon császár 1805-ben az Anglia elleni nagy táborozásra óriási készületeket tön, 's a' bank 20 milliót vala kénytelen előlegezni, mellyekért a' kormány a' főadószedőkhöz irt utasítványokat (délégations sur les receveurs généraux) ada. De minthogy a' háboru szükségei a' begyűlő pénzt rögtön fölemészték, soha sem maradt elég öszveg az utasítványok' kifizetésére, hanem csak későbbre szóló utasítványokkal cserélék föl.

Ézen rossz gazdaság' következtése nem maradt ki. A' lieferansok, kiket a' kormány a' bank' jegyeivel fizetett, felváltásukra megjelentek a' pénztárnál, mely az ő követelésöket kielégíteni nem vala képes.

A' kinézések egyébaránt is fenyegetők voltak. Angliának sikerült, Ausztria' 's Oroszország' egyesített erejét Napoleonnal szembeállítani. A' burgus kormány is csak a' félelmes ellenség' szorultságát várta, hogy ellene nyilatkozzék, 's bevágja az utat a' háta megett. Mind ezen nyugtalanító hírek, a' sajtó' sárkányörei' daczára is, találtak utat a' közönség' füleibe. Párizs újra tapasztalá, millyen a' bankrohanás; és a' készpénzzeli váltás 1805 decemberében megszűnék.

Az auszterliczi ütközet megnyerte (dec. 2.) 's az azt követő pozsonyi béke mindent helyre üte, 's a' banknak is más nap kezdte sütni. Napoleonnak, ki az ipartól vett kölcsönt a' nemzeti hiúságnak kamattal fizeté vissza, ezentúl egész Frankhon' erszénye ('s több is mint ez) tárva állott, a' bank a' magáét megkapta, és 1806' kezdetével újra fizetni kezdett

Mi furcsa vala ; a' más okozta bajért még a' banknak kelle pironkodnia. „A' győzedelmesen visszatérő felség“ — így szólának a' törvényhozó testben a' kormány' szónokai — „úgy találta, hogy távollétében minden kedve szerint folyt, kinézeteinek minden megfelelt; 's birodalma' első hivatalosait helybenhagyásával méltóztaték megjutalmazni.“

„A' közszolgálatnak csak egy ága, a' nyilvános kezelménynek (administration publique) egy része csala meg reményét — a' Frankhon' bankja.

„Ő felsége kitanulta, hogy a' közhitel' megsértése, külfölddeli váltófolyamunk' megcsökkenése, a' tőkék' belforgásának elakadása, a' kamatlábnak kis ideig

rendkívüli fokra hágása onnan származott, hogy a' bank az alapító törvény' és statutumai' szabályait megszegte, — miszerint t. i.

1. Nem szabadott volna olly váltókat discountoznia, mellyek az illető felek közt csak alattomos egyezmény' útján költek. (Lássd főlebb 253 lap).

2. Nem kellett volna a' részvényeseknek részvényeik' tekintetéből a' discountázásra semmi különös igényeiket elismerni.

3. Abban az állapotban kellett volna magát tartatnia, hogy jegyeit bemutatásukra rögtön beválthassa, 's kibocsátásait köteleztetésének megfelelőleg szabályozni."

E' szerint tehát azt kíváná a' császár, hogy a' kormányi előlegzéseket a' kereskedői váltók' discountozásának megszorításával kárpotlásozzák, 's valóban a' kormány' papirosainak discountozását nyíltan is kötelességül tévé a' banknak; 's ha 1803-ban még a' cenzorok' helybenhagyásáról is lemondott vala, most már a' választott elnökséget és középponti választmányt egy kormánynevezte kormányzóval és két alkormányzóval parancsolá felcseréltetni.

Mielőtt a' bank' rendszabásainak ezen tekintetekből változtatott pótlékait kifejtenők, érdekesnek tartjuk, idehelyezni a' Napoleon' nagyon jellemző nyilatkozatát az országtanácsban, midőn a' mindjárt következő törvényczikkeket vitatnák:

„Nem bánom“ — monda — „hivják a' bank' főnökét, kormányzónak, ha úgy szereti; mert a' cím semmiben sem kerül.

„Azt sem bánom, ha olly nagy fizetést adnak is neki a' millyet tetszik; mert a' bank fizeti; tehetik, ha akarják, 60,000 francra. Mi azt a' javaslatot illeti,

hogy a' kormányzó ne legyen részvényes, azt gondolom, hogy akármit csináljanak, bajosan fogják meggátolhatni, hogy a' bank' főnökei a' kormány' mivelteiről 's a' nyilvános tőkék' ingadozásairól tudomásokat ne vizshasználják.

„Igy a' bank' utóbbi crise' alkalmával, midőn a' regens tanács elhatározá, hogy vásároljanak piastereket, néhány regens kiment, maga számára piastereket vásároltatott, 's két óra múlva a' banknak nagy nyereséggel eladta.“

„Én a' bankban három hatóságot különböztetek meg:

„A' választmányt képző 200 részvényesét;

„A' regensekből 's a' többiből álló tanácsét;

„A' kormányzóét 's két helyettesét.

„A' törvény szerkesztessék e' három hatóságnak megfelelő címekből.

„Én a' bank' miveleteiben semmit egyebet tisztán felfogni nem tudok, csak a' discount⁶⁰⁾; 's ezen intézet' utóbbi crisisét, a' legkeményebbet, mit Law olta tapasztaltak, annak tulajdonitom, hogy a' discountozást rosszul vitték. Egy bankárnak szabad volt 7—8 milliót is discountozni magának, holott egyetlen háznak sem kellene a' banknál 900,000 — 1 millió francot meghaladó hitelének lenni; mindenek felett

60) A' nagy ész mindennek erét találja! Valóban ez a' mágnes⁶¹⁾ az, mellynek szemmel tartása a' bank' biztos tengerén evező hajóknak útját tévesztetni nem hagyja. Azonban a' jó fogalomharáztatást itt sem kell feledni. A' discountnak a' zálog- nevezetesen fekvőzálog-summákkal összezavarása veszedélyesen félre vezethet, 's theoriában magyarbank-íróinkat valóban félre is vezette.

óvakodni kellene a' kézről kézre adott (girázott) váltók' discontózásától; a' crisis', szerencsére, azon állított kölcsönöknök tulajdoniták, mellyeket a' kormány, hadi kölcségeire vett volna; ez az eszme biztató volt⁶¹⁾, de a' tény az, hogy a' kormány egy sou-t sem vett a' bankból.⁶²⁾ A' bank nemcsak a' részvényeseké, hanem az országé is, minthogy ez neki pénzverési kiváltságot ad. A' legtöbb részvénynyel bírók' gyűlései hasonlítanak a' legtöbb adót fizető választók' gyűléseihez. Részvényeik' hatása az, hogy érdeköket az intézethez kösse, valamint a' földbirtok a' választó gyűlések' tagjaiét az ország' javához; de ez nem ad nekik mindig tiszta belátást érdekeikbe; sőt gyakran a' részvény' érdeke nem az, a' mi a' részvényesé.

„Én azt akarom, hogy a' bank legyen eléggé, de ne igen erősen a' kormány' kezében. Nem kívánom, hogy pénzt kölcsönözzen neki, hanem szerezzon neki könnyebbséget, hogy jövedelmeit olcson, alkalmas helyeken, 's időszakokban pénzzé tehesse. Ez által a' banktól semmi terhelőt nem kívánok, minthogy a' kincstár' kötelezvényei a' legjobb papirosak, miket

61) E' szerint tehát a' bank' becsületét csupán a' kormánynak előlegzett 20 millió menté meg!!! — teneatis —

62) Hogy Nápoleon politikai czélai' elérésére siettében a' logica' kötelekeit szint olly kevésbé szerette 's vette számba, mint a' constitutiókéit, ezen egy vonásból is kitűnik; valamint az is, hogy két 's három értelműséget sem tarta elég aljas eszköznek, hogy használatát megvesse. A' fön idézett szók tehát beütiertelmökön kívül még tehetik: *a.* hogy a' kormány nem vett el semmit a' bankból, mert későbbre meg t é r i t e t t e; *b.* hogy nem vett egy sou-t is, hanem — bankjegyeket! A' „Lettres provinciales“ban alig ha vannak szebb specimének!

kaphat. Akármelly kormánynál elhelyezett tőke örökké jobb akármelly bankárnál letettnél.⁶³⁾ Egy ország' pénzügyi buktát okozó fordulat olly esemény, melly csak két, három század' teltével ismétlődik; 's ez a' bukás mindig magával húzza a' magánosokat is; emezek ellenben sokkal sűrűbben bukdosnak.

„Frankországban e' pillanatban nincsen bank; még néhány évig nem is lesz; mert Frankországban hiányzanak azok az emberek, kik tudják: mi a' bank. Ez még ezutánra alakítandó emberfajta.

„Ezen intézet' administratiojába olly emberek osztályát kell vegyitni, kik nem tartoznak a' bankhoz. Van eset, midőn 60,000 franc igen kevés leend a' kormányzónak. Az embereket a' pénzhez pénzzel kell kapcsolni.

„Ha kikötik, hogy a' kormányzó' és alkormányzó' tárczái a' discontózástól ellesznek zárva, fel lehet őket menteni azon eskü alól, hogy lemondanak az üzérsegről.“

Most már a' módosítási czikkekre :

I. Czim. A' bank' kiváltságáról.

1. Czikk. A' bank' kiváltsága az alaptörvény' XV. cikkében kitűzött határnapon túl még 25 évre megnyujtatik.

* E' szerint a' bank' kiváltsága két év mulva (sept. 23. 1844.) megszűnendő, de 1840-ben újra megnyujták 1867-ig, minek alkalmával a' frank kamarákban érdekes és fontos bankügyi vitatkozásokat várhatánk, hanem reményünk csak közönbösön valósult.

63) P. o. cortesbon, portugáli kölcsön, nápolyi kölcsön 's a' t.!!

II. Czim. A' bank' tőkéjéről, és az évi osztalékokról.

2. 3. A' bank' tőkéje (a' tartalékot oda nem számítva) 45 milliőről 90 millió francra növeltetik, és 45,000 új részvény bocsátatik ki.

4. A' VIII-ik eredeti cikk következőleg módosul: Az évi osztalék álland két részből: a) 6 % -ból a' részvények' névértékére, b) a' fennmaradó nyereség' két harmadából, az elkelt részvényekre egyenlőleg felosztva. Az ebből is megmaradó egy harmad fog csupán csak tartaléktőkéül fordíttatni; mellyet

5. a' bank úgy helyez el, a' mint jobbnak látja.

* A' tartaléktőkének 5 % -es országpapirosokba vétele tehát megszünt.

III. Czim. A' bank' kezeléséről.

* A' 6—9 cikkek az alaptörvény' XIII. XV. XVII. cikkeivel egyeznek, azon járulékkal, hogy 3 regent a' főadószedők közül kell választani.

10. A' bank' mindazon ügyeinek igazgatását, mit az alaptörvény (XXI—XXVI.) a' középponti választmánynak tesz kötelességivé, — ezentúl a' frankhon' bankja' kormányzója fogja gyakorolni.

11. A' kormányzónak két helyettese leend, kik az általa reájok ruházandó működéseket gyakorolják. Czimök: első és második alkormányzó.

Az alkormányzók kineveztetésök' sorában teljesítik a' kormányzók' tisztét, hiányzása', távolléte', vagy betegsége' esetében.

12. A' kormányzót és két helyettesét a' császár (most a' király) nevezendi ki.

13. Mielőtt hivatalukba lépnének, a' kormányzó kimutatandja 100 bankrészvény-birtokát; az alkormányzók' mindenike 50—50 részvényét.

14. A' kormányzónak és helyetteseinek tiltva leend, hozzájuk tartozó vagy aláírásukkal' ellátott levelet discountóztatni a' banknál.

15. A' kormányzó a' banktól évenként 60,000 franc tiszteletdíjt kap, az alkormányzók' egyike egyike 30,000 francot.

* Ezen kívül még szállást, bútorozást, fűtést, és világítást is kapnak a' banktól.

16. A' kormányzó és alkormányzó a' császár' (király') kezébe hitet tesznek le 's a' t.

A' 17-k a' köztanács' működéseiről szól, mellyek, az igazgatás' változásával okozott különbségen kívül, ugyanazok, a' mik az alaptörvényekben.

18. A' 15 régens és 3 censor öt választmányra oszlik, mellyek a' bankmiveletekre különkülön ügyeljenek. Ezek:

A' discountózási választmány.

A' bankjegyi választmány.

A' könyv és tárczai választmány.

A' pénztári választmány.

Az országos kincstárrali viszonyokat illető választmány, hol legalább két adószedőnek is kell lenni.

A' kormányzó' működése i:

19. Minden kereskedői papirosat csupán csak a' köztanács' ajánlatára 's a' kormányzó' formalis helybenhagyására lehet discountózni.

A' banknál szolgáló egyének' kinevezése 's elbocsátása általa gyakoroltatik.

Ő egyedül ír alá a' bank' nevében minden alkut és egyezményt; a' törvényes meghívások a' regensek' nevében, a' perfolytatások a' kormányzó' nevében történnek; ő írja alá a' levelezéseket; csakugyan ebben, valamint a' hátasításokban és nyugtatványokban is, magát helyetteseivel kipótoltathatja.

A' kormányzó elnököl mind a' köztanácsban, mind a' választmányokban; az ő aláírása nélkül semmi határozatot nem szabad végrehajtani; ő a' bankot illető törvényeket, a' rendszabásokat, és a' köztanács' határozatit egész terjedelmökbén végrehajtatja.

20. Az alkormányzók is helyet foglalnak és szavaznak a' köztanácsban.

IV. Czim. Az országtanács' tiszte a' bankra nézve, és általános rendelkezések.

21. Az országtanács, a' pénzügyminister' előadására, ellátandja a' bankot igazgató törvények' és rendszabások' megszegését, és belkezelésében előfordulható egyenetlenségeket.

Ugyancsak az országtanács mond ki vég- és tovább vihetlen ítéletet — a' bank és köztanács' tagjai, tisztjei, vagy cselédei közt minden polgárjogi büntetést, befoglalva a' kárpotlást és kamatokat, valamint a' működésektől elmozdítást, vagy ezek' megszüntetését illetőleg.

Minden más kérdések az illető törvényszékek elébe vitetnek.

22. A' rendszabások a' császár' helybehagyása alá terjesztetnek.

23. A' 24 germinali XI-ik évi törvény jelenleg nem módosított részeiben ezutánra is érvényes lesz.

Hosszas valék a' rendszabások' előadásában, de nem véltem ismertetésöket czéltalannak csak azért is, hogy szerkesztetésökön minden korok' legnagyobb adminisztrativum talentumának ügyes keze látszik; 's nálunk, az igazat megvalva, kiválólag ez hiányzik, mit annyi szomorú tapasztalás tanusít.

A' bank' további történetei' elbeszélésében Say-t vesszük kalauzul. ⁶⁴⁾

Egy Bayonneban 1808-ban maj. 18-kán költ rendelet' következtében, a' bank' miveleteinek újabb terjedelmet igyekeztek adni, 's meghatalmazák, a' főbb vidéki városokban segédeket állítani. Reménylették, hogy jegyeit ezen móddal egész Frankhonban forogtathatják, és Lyonban, Rouenben, Lilleben discontózási hivatalokat állítottak. Ezen városokbeli kereskedők hasznukra fordíták a' discontózási kényelmet, de a' jegyek' pénz helyetti keringtetése nem sikerült. Azok, a' kiknek adták, nem tudták másokkal pénz gyanánt elvétenni, 's vitték a' pénztárhoz beváltatni. Legtöbbre mentek még Lyonban, de itt sem indul forgásba 3 milliónál több; és a' beváltások' fedezésére örökké annyi készpénzt kellett a' tárban tartani, hogy a' mi jegy ezen összeg felett forgott, kamatja a' hivatal' költségeire sem volt elég. Mind ezen vidéki hivatalokat kevés év múlva bezárák. ⁶⁵⁾

64) Kinek előadását azonban szerző az évenkinti, „Compte rendu”-kkal gondosan összehasonlítja.

65. Csaknem boszantó multság olvasni, mikép igyekezének az 1809 - 13-i Compte rendükben a' részvényeseket a' fiókban-kok' állapotja iránt biztatni, ámitni, csalni egy szóval. — Napoleon, minthogy a' mit parancsolt jól parancsolta, 's parancsolati többnyire sikerültek is, végre kivételt sem akart ismerni, — míg 1814-ben az akkori kormányzó Laffitte a' dolog'

Különös jelenés az — mondja Say — hogy Frankhonban a' bankjegy csak Párizsban kél, holott Angliában és Scotiában minden városnak van bankja, mellynek jegyei a' városban 's vidékén fizető eszközül szolgálnak. Még a' reáparancsolt folyamú assignáták' korában is voltak olly félre fekvő megyék, hól assignátákkal semmit sem lehetett vásárlani, hanem csak adó' vagy királyi haszonbér' fizetésére használták. Ugyanazért Frankhonnak pénzforgására örökké több ércz-is kell, mint Angliának; tegyük hozzá, hogy az iparvállalatok csaknem azon arányban gyérek ott, mint itt. ⁶⁶⁾

A' spanyol és orosz háboruk alatt a' bank ismét kéntelen volt, a' kormánynak különféle alakokban előlegezni majd adózási nyugtatványokra, majd csupasz kincstárczédulákra; majd megint, midőn az országgötelezvények' árfolyama csökkenni kezdett, a' bankra reáparancsoltak, hogy vásároljan belőlök. Mind ezek megint úgy megviselték, hogy 1814-ben, a' szövetségese' benyomulásokor, jegyei és tartozásai 40 millióval haladák meg készpénztárát és pénzzé tehető értekeit. Nem csuda tehát, hogy januar 18-án, midőn a' megijedett jegybirtokosok sereggel rohanának váltatni, a' bank, haszinte fizetéseit nem szünteté is meg egészen, de váltásait napjában csak 500,000 francra szorítá, 's egy embernek 1000 francos jegynél többet

igazi állását, 's egyszersmind a' kormánynak tett iszonyu és az intézetet csaknem buktató áldozatokat nyíltan felfejt.

- 66) Ezt Say 1823-ban írta; de a' bankjegyektolí óvakodás még 1842-re-is fönmaradt a' frankoknál. Laffitte a' bankjárolí legújabb Compté rendujében panaszol, hogy vidékre a' bémutatónak fizetendő jegyeit nem viszik; hanem csak a' névre írott utasítmányokhoz tartják magukat.

nem vált. Megkevesíté discontóit is; felhajtá némelly hitelezéseit; titkon mintegy 8 milliónyi országkötelezvényt eladott; és fizetéseit februariusban egészen nyitott tárral 's akármelly öszveig megkezdé.

Midőn Párizst martius' végén ostromolták, a' bank egyetlen egy jegyét sem vonakodott beváltani; pénztárai nyitva voltak, 's az ágyuk' dörgése közé tallérok' pengése vegyült. Sőt azt tapasztalák, hogy ezen pillanatban kevesebben jöttek váltatni, mint másszor rendszerint. Sok egyén, a' város' rohanássali megvételetől félvén, 's minden esetre a' bank- és tárczájából váltok' szilárd érvényességében bizván, pénzét jegyekké váltá, hogy könnyebben elrejthesse; a' bank pedig más-résről dulástól féltében, köteleztetéseitől tisztulni 's készpénzétől menekedni kívánva, fizetéseit tallérokban tette. Sokat láttak szomorkodni, hogy a' kifizetett summákat ezüstben kéntelenítették elhurczolni.

A' második benyomuláskor hasonló módon folyt. Sőt a' pénzverőház sem tudta az ott őrizetre letett arany és ezüst rúdakért a' nyugtatványait bekapni. Meg kell vallani: hogy Frankhonban a' hitel erős gyökeret kezdett verni.

1816-ban a' bank' állása ez volt:

Alaptőke	90,000,000 franc.
Tartaléktőke (azaz: az osztalékokból	
minden eddig lefolyt években hát-	
ra tartott rész)	21,600,000 —
öszvesen	111,600,000 —
	(4,464,000 st. fnt.)

K ö v e t e l :

Ország - kötelezvényekben	33,500,000	franc.
Visszavásárlott saját részvényeiben	25,500,000	—
Igatlan jókban (háza sat.)	4,000,000	—
Kamatoló kincstárcédulákban . . .	26,000,000	—
Készpénzben 's kereskedői levelek- ben, mellyek discountzás vagy fo- lyószámítás végett tárczájában le- tévék	22,600,000	—
Összesen	111,600,000	—

T a r t o z i k :

Forgásbeli jegyekben	70,000,000	franc
Betételekben	20,000,000	—
Összesen	90,000,000	—

Melly öszveg természetesen untalan változik.

A' discountozott levelek' öszveges érteke évenként
6 — 900 milliót teszen.

A' Bourbonok' visszatérte' szakában L a f f i t t e - t Párizs' egyik legjelesebb bankárát tették volt kormányzónak. Ezen szép fizetésű hivatal úgy szolva sinecúra volt, mert minden munkát az alkormányzók vittek, 's Laffitte nem vett semmi fizetést. Illy példát azelőtt Necker is adott volt; de utánuk senki sem követte. Laffitte - nek mint kamarai követnek véleményfüggetlensége, 's az a' nemes tűz, mellyel a' nemzet' jogai mellett vivott, haszonérdektelenségét háttérbe nyomák a' ministerium' szemei előtt, és aprilisben 1819 Gaudin Gaëtai herczegnek, ki Napoleon alatt pénzügy minister volt, kelle helyet adnia. Szegény Laffitte! egy más dynastia még kuruczokban megtánczoltatá; de

impavidum feriebant ruinae ,
's ma egy saját bankot kormányoz. ⁶⁷⁾

1820-ban a' bank tartaléka 22 millióra hágott. A' társaság, mely már régóta kérte az engedelmet, hogy oszthassa fel részvényesei közt, azon éven juliusban kelt törvény' nyomán bizonyos kikötések közt megnyeré, 's a' közönség' kezében levő 67,900 részvény közt 13,580,000 francot kiosztának, miszerint minden részvényre 200 franc (20%) esett; tudnivaló, hogy a' rendes osztalék a' mellett kijárt.

A' bank' költségei mintegy 880,000 francra mentek (1823-ban, Say szerint); a' tisztek és cselédek' száma 190, kiknek évi fizetésök 550,600 franc. Az 1804-ben kiosztandó 9000 részvényből megmaradó részt egy nyugdpénztőke' alapítására határazák a' tisztek' és családai' számára. Ehhez járul azolta a' fizetésekből évenként elhuzandó 2°/o.

A' bank' készpénzét a' saját palótája alatti pinczékben hordókban tartják. Ezen palotát még XIV-k Lajos építtette volt a' Toulousi gróf (a' király' természetes fia') számára. A' pinczék nagyon szilárdul építvék, tüztől és sok más viszályok ellen bátorságosítottak. Minden nyílásait tömött kőfalrakással bedugacsolták, csak egyet hagyván meg kút-alakban, mellyen át a' pénzt, mint egy aknából, csigán, málhán huzzák és eresztik.

Say azt mondja, hogy ő nem attól az ellenségtől fél, a' ki a' pinczebolt' vastag falait beronthatná,

67) Ismertetését lásd Kovács László bankroli értekezésében. Mondottat újra mondani nem akarunk, jöllehet ítéletünk ezen intézetről collegánkétól kissé el térne. Mi különösen a' democraticai 's általában publico-politicaí elveknek a' pénzügyiekkeli zavarását soha sem pártolhatjuk.

hanem attól, a' kinek erő és parancs van a' markában, magának a' kútnyíláson át nyittatni útát; 's azt a' követkekezést huzza ki belőle: hogy inkább szeretne egy falka apró bankot, a' kormánytól egészen függetlenül, de nyilvánfolytatott miveleteik' kötelezettségével. Hogy mind kettő igenis jól elfér egymás mellett, Nagybrittannia' példája mutatja.

Mi olvasóinkat ismétlődőleg csak azon tényre figyel-
tetjük, hogy e' nagy intézet is, mint más hasonló-
műek, csak a' pénzesek' heverő tőkéinek kamatolását,
sűrűbb forgását eszközli; hogy pénz', vagy mintegy
levegőből hulló tőke' teremtését, ennél fogva roppant
öszveget kívánó országos czél' végrehajtását tőle vár-
ni nem lehet; 's midőn a' kormány ezen intézettől
áldozatokat kívánt és vett, mind annyszor hitele' ren-
dítésével 's fenállása' veszélyeztetésével történt; 's ha
buktától megmentődött, azáltal történt, hogy a' pénz-
ben vett áldozatokat, a' környületek' szerencsés for-
dultával, ugyancsak pénzben rögtön megtéríték.
Pénzt csak pénz és ipar teremt; *kamat és*
munka bér, ez a' két pénzforrás; minden
más álmodott pénzügyi erőmű csak eszelősködés, és
erkölcsi perpetuum mobile, melly a' természettanból
kiküszöbölve Utopiák', hitelbankok' s boldogság-tudo-
mányok' képében, az élet' és iralom' másik mezején
kisértgeti légvárak' alapítását.

A' frankhoni bank' legújabb állásáról tudósítást
a' „Journal des Débats“ hasábjairól kölcsönözzük:

„A' frankhoni bank' számadása 1841-ről csak egy
potlék - bizonyítmány azokhoz, mellyek ezen nagy in-
tézet' rendszellemét és bölcsességét tanusítják. A' jö-
vedelem kevéssel kisebb volt, mint 1839-ben és
1840-ben; mert az 1840' végével elzsibbadt üzérke-

dések még 1841 első felében is bádgyadoztak. Mind-
azáltal a' miveletek' tömege 1,212 millióra ment, mi-
ből a' kereskedői levelek' discontozása Párizsban 886
milliót, a' megyei számító-hivataloknál 186 milliót
vesz el. Mi a' bank' tiszta jövedelmeit illeti, osztalé-
kul egy részvényre 126 franc esett, mi csaknem 13%
képez. 1839-ben $14\frac{1}{2}\%$ volt. A' piacz' tökélyes ismer-
rete, mint eddig is, kitetszik abból, hogy az igazga-
tóság csupán 30,000 francnyi levélben csalódott meg,
és ebből is már 6,900 francot megkapott. — A' dis-
contozás' jótéteményének kisebb öszvegyü levelekre
terjedése is nöttönnő. A' váltók' középerteke 1840-ben
1517 franc volt, 1841-ben 1422 franc. A' tárczában
egyiket a' másikba vetve 132 millió, a' megyei számi-
tóhivatalokéban 27 millió állott. Ezen rengeteg mive-
leteket bámulatos pontossággal és készséggel folytat-
ják. Decemb. 31-én Párizsban 41,800 darab levél' ér-
tekét fizették be. Ugyan az nap 17,300,000-re ment a'
discontozás. Ezek a' bankok' történeteiben példátlan
erőmutatványok.

„A' frankhoni bank'-czimjeinek, azon okoknak,
mellyek neki a' hitelintézetek közt kivételes tekintet
szereznek, egyike az, hogy készpénzből soha sem
hagyja magát kifogyasztatni. Örökké nagy mennyisé-
get tart belőle; 's e' szerint a' közönség' felhatalmaz-
tatása, (biztatása), hogy jegyeit akármelly pillanatban
érczdarabokkal felválthassa, nem fictio. Hanem az ova-
kodásnakis vannak határai; 's ha a' történnék, hogy
egy banknak a' pinczéiben annyit érő talléra volna,
mint forgó jegye, jogunk volna, azt mondani neki,
hogy jegybocsátási szabadalma csak ámitás, vagy le-
galább meddő, és hogy a' czédulabankok' lényeges jo-
valmában, mi az: hogy a' forgatás alapjául szolgáló

holttőkét kevesíthesse, az országot nem részelteti. Az a' bank, a' melly forgó jegyeit pinczéjébe elásott ugyan annyi summával sulyegyenlité, tulajdonkép nem is volna czédulabank, 's mind reá, mind az országra nézve ellehetne venni tőle ezen rendkívüli, mondhatni, felségi jogot, hogy papirósból pénzt verhet. — Frankhon' bankjának 1841-ben a' forgó jegyei középszámban 224 milliót tettek, és ércztára középben 210 milliót. 1840-ben a' forgó mennyiség 208 millió volt, 's a' pinczebeli érczöszveg 222 millió, 1840-ben tehát a' banknak több, és 1841-ben kevés híján annyi tallérja, mint jegye volt. A' bank' alsó tőkéje tehát szerfeletti. Mégis ha övéi volnának ezen tallérok, melylyeket a' bank meddön hevertet egy olly országban, melly csak munkát kér 's a' mellynek a' munka' gyümölcsöztetésére tőkék kellenek; akkor azt mondhatná, hogy javait úgy használja, a' mint jónak látja. De nem; ezek az ország' és a' közönség' forгатás végett letett pénzei. Világos pedig, hogy midőn a' törvényhozás a' banknak azt a' szabadalmat, minélfogva az ország' és közönség' tőpénzeit minden legkisebb kamat nélkül kezébe leteszik, adá, úgy érté, hogy azok gyümölcsözzenek, hogy a' bank munkáltassa azokat a' nemzeti ipar' előmentére, a' nélkül, hogy a' maga érdekének ártana.“

Erre két módot ajánl a' Debats, egyiket azt, hogy kisebb értékű jegyeket is adjonki: másikat, hogy megyei számítóhivatalait szaporítsa. „Igaz ugyan“ — úgy mond — „hogy a' banknak van jelenleg 10 fiókja Reimsban, Montpellierben, Saint Etienneben, Saint Quentinben, Grenobleben, Angoulimeben, Besançonban, Caenben, Chateaurouxban, Clermontban. De sok nevezetes város vár és kér még fiókokat. Mühl-

hausen p. o. mellynek kereskedési forgása 137 millióra megy; Strasbourg, Dünkirk, Larochele, Limoges sat. — Nemesség kötelez, azt mondák abban a' korban, midőn olly kiváltságok léteztek, mellyek e' szónak: nemesség, értelmet adtak. A' banknakis vannak kiváltságai, mellyek őt szintűgy kötelezik.“

Mind ezeket 's illyeket az ellenzék' szónokai a' bank' szabadalma' megnyujtása' alkalmával mind elmondák; de hasztalan, mert Thiers, az akkori miniszterelnök, Pangloss' humorával mutatá meg: hogy „minden jó ügy, a' mint van“ 's az előbbi heves küzdelesekben már kifáradt követkamara ⁶⁸⁾ a' törvénytervet a' következő pontokban elfogadá:

1. A' bank' kiváltságos szabadalma 1867 decemb. 31-ig megnyujtatik.

Azonban megszűnhetik vagy módosulhat decemb. 30-án 1855-ben is, ha ezen időpontot megelőző két országgyűlés' valamelyikében szavazatandott törvény ezt kívánná.

2. A' 67,900,000-ből álló jelenlegi alaptőkét sem növelni sem apasztani e' végre hozott törvényen kívül nem szabadand.

3. Tudvalevő jóhitelű kereskedők' váltói' discontózasakor a' harmadik aláírás helyett bankrészvénny' vagy ország-kötelezvénny' záloga elfogadtatik.

68) Mind a' mellett azonban hogy ezen vitatkozás nem volt olly terjedelmes és részletes, mint a' tárgy' fontossága kívánta volna, meg olvasásuk mégis nagyon ajánlható, ét minden, kit a' bank-ügy érdekel, sok oldali felvilágosításokat meritend belőlök. Meg találhatni a' frankhoni hírlapokon kívül még nagyobbára az „Allgemeine Zeitungban“ is. A' törvényjavaslatot maj. 18-kán vevék szóba 's 24-kén végzék be.

4. A' discontózás mindennap foly, kivéve a' vásárnapokat és innepeket.

5. A' pénzügyminister a' banknak az eltöltött félévi évben középállását minden három holdnap' elteltével, 's a' félévi miveleteket 's osztalékok' meghatározását minden éven közhírré téteti.

6. 7. Fiókbankok' (comptoirs d' escompte) állítása, vagy megszüntetése, avagy kezeléseik' módosítása (fennhagyva bizonyos czikkeket) a' köztanács' kérelmére kormányi rendelet mellett eshetnek meg.

8. Megyei bankok csak országos törvény mellett állhatnak fel.

9. A' bélyegdíj az illető évi forgó jegyek' közép száma szerint határoztatik meg. —

A' megelőző sorokban némileg ismértetett intézet, a' renditetlen szilárdság' és okos ovakodó kezelés' tekintetében, kétségkívül Európában első helyet foglal. Ha részvényeseinek 's különbféle haszonérdek'ek által hozá kapcsolt pártolóinak féltékenysége, alázatosabb, de hasznaikot kisebb körökben árasztó, és így az iparos nép' nagy osztályára nézve jótékonyabb scót szerkezetű intézetek' alapulását megengedné, akkor elmondhatnók Frankhon' pénzforgási rendszeréről, hogy: omne tulit punctum.

Bérekesztőleg megjegyezzük, hogy az 1000 frcos bankrészvények' pénzpiaczi ára ma a' 3500-at rendszerint meghaladja.

20. §.

Svéd bank.

Minden eddigi példáinkból, azt hisszük, meggyőzőleg kiviláglott, hogy, a' scót bankok' remek rend-

szerén kívül, minden más nagy intézetek csak a' nagy tőkések' közvetlen szolgálatára állottak és állanak. Most már olyanra megyünk át, mely a' nagy közön-ség' pénzkapási könnyűségét vette célba, de az aristo-telesi arany közepet elhanyagolván, a' nemzetet Midas' ajándékával szerette, azzal a' kis különbséggel, hogy Midas mindent aranyrá, a' svéd bank' tervezői pa-pirosá változtatának. Jelen cikkünk' tartalma azon egyetlen egy kútfő' hű fordítása leendő, melyet egy ismeretlen szerzőtől a' Büsching' historiai tárába (*Ma-gazin für die neuere Geschichte und Geographie*) igtatott értekezés képez. Többfelőli adatok' hiányában tanácsosbna tartottuk magunkat szigoruan azon egy-hez tartani, és a' Büsch' és magunk' észrevételeivel jegyzetek' képében kísérni, mint átdolgozással netalán saját eszméinket történeti tényeknek önkénytelenül is adni. Szóljon hát az eredeti:

* * *

„A' bank Stockholmban XI-k Károly' uralkodása oltá áll:

„A' király' megegyezésével az ország' rendei alapíták, kik a' királynak átadott hatalom mellett is még mind egybengyültek. ⁶⁹⁾

„De meg kell jegyezni, hogy csak három kar u. m. a' nemesség, papság, és polgárság kezekedtek a' bankról, és e' dolog maig is úgy áll. A' paraszt kar nem akart ekkor ez ügyben semmi részt venni, 's

69) Ezen adatok a' bank' alapítása' évszámával nem egészen e-gyeznek. Ez ugyan is 1668. Ekkor XI. Károly még kiskoru és tutorság alatt volt, következöleg az emlegetett megegye-zéstis csak az ideigi igazgatóság u. m. az özvegy királyne 's a' legelső koronahivatalos adhatta.

azért most ⁷⁰⁾ sem tudósítják semmi bankot illető tárgyról.

„A' bank' első alaptőkéje, mint állítják, 300,000 tallér volt. ⁷¹⁾

„Üzérsege főképp abban állott, hogy felkelhető és fekvő zálogokra 6%-es kamatra pénzt adott kölcsön, holott maga az általa kölcsönvett összegekért csak 4's még kevesebb kamatot is fizetett.

70) Ez a' „most“ a' XVIII. száz' közepét, gyanítólág 1756-ot illeti, mit az egész értekezésben emlegetett „jelen“ időkre nézve, kérjük, tartson meg az olvasó.

71) Micsoda tallérok ezek? nem mondja az értekező, de igen hihető, hogy az 1664 oltai törvényes lábon vert species tallérok, melyek a' német birodalmiakkal egy-cziműek és értékűek; e' szerint a' svédbank' alaptőkéje 600,000 conv. ftot tenne. Van Svédhonban úgy nevezett ezüst talléris; de ez a' speciesnek (riksdahler) csak egy hatodát (mi pénzünk szerint egy ezüst huszast) teszi; 100,000 p. forint pedig egy bank' tőkéjének csakugyan igen kevés volna. A' következők' értékére tudni kell még, hogy Svédországban 1776-ig kétkép' számítottak, u. m. ezüstben és rézben; a' réz tallér az ezüst tallérnak egy harmadát (16 — 17 váltó krajczárt) tette. Ezüst, arany pénzzel a' XI. Károly' uralkodása oltai Svédhonban nagyonis keveset bajlódtak; ezüst tallérnak mintegy egy bécsi font (szigorubbán számítva $1\frac{1}{13}$ font) veres réz darabot neveztek. Korábban, míg a' pénz - hamisításhoz nem fogtak, leginkább platenre, azaz négyeszegű lapos darabokra verték ki, melyeken csak egyik egyik felől volt egy valódi értéköket kimutató bélyeg. Illyek voltak 4 tallérostól (Lycurgus' vas - pénzei után kétségkívül legalkalmatlanabb csereeszköz) $\frac{1}{2}$ tallérosig ezüstben számítva. Voltak egészen kivert pénzek is apró válto - pénznek (szerintünk 1 - 12 váltó krajtzárosok) de réz-tartalmuk a' platennek csak $\frac{3}{5}$ -ét tette. Meg tanulhatjuk ez uttal, hogy a' tallér 48 shillingre, egy shilling 12 ryndstickre oszlik.

„A' kötelezvények, melyeket a' bank a' felvett összegekről adott, úgy voltak szerkesztve, hogy érte-
kők akárkinek, a' ki előmutatta, fizethető legyen. A'
hitelező' neve nem volt kiírva bennök, és határozatlan
időre szólottak, úgy hogy akárki a' pénzét mikor tet-
szet visszakaphatta, 's a' ki a' kötelezvényt előmutat-
ta, annak jogszerű birtokosának nézetett. 72)

72) A' svédbank' alap-tőkéjét tehát nem szerzék részvények' útján
össze, és így azon intézet semmi tekintetben nem magános tár-
sulat, hanem egészen országos alapítvány volt, melynek tő-
pénze kölcsön' útján gyűlt fel. Az első kötelezvények Büsch
szerint 8 $\frac{0}{0}$ -t kamatollak, és a' fönnt említett 4 $\frac{0}{0}$ -es kamato-
lás igen hihetőleg az eredeti alaptőke' kiegészülése után
kezdődött. A' svédnek az ő hordozhatlan pénzeik természe-
tesen olly kényelmetlenek voltak, hogy a' kézről kézre ad-
ható 's a' mellett mégis kamatoló kötelezvényeken nagyon
mohón kellett kapniok; 's azt sem bámulhatjuk, ha, mint
szerzőnk alább mondja, sokan kamat nélkülis bédták a'
pénzüket. Itt csak az a' nehezség, mikép tudtak a' kötelezvé-
nyek' birtokosai a' kamat iránt tisztába jöni? Vagy talán
mikor valaki egy illy kötelezvényt mástól át vett, azon napig
járó kamatjátis ki fizette? Illy viszonyra csak a' Wiener
Stadt Bankonál találunk még, melynek 2 $\frac{1}{2}$, 2 $\frac{1}{4}$, és 2 $\frac{0}{0}$ -
es kötelezvényei még ma is forgásban vannak a' bécsi pénz-
piacon. — Vajjon éppen olly természetűek-e mint a' svéd-
honiak? az 1705-ki patenst nem láthatván, meg mondani nem
tudjuk. A' svédbank, szevéyes és sokfelé] kapó miveleteivel
's áthathatlan titkolódzásával, külön egy nemet alkot. Hogy a'
kötelezvények a' jegyek' szolgálatát nem tudák tenni, részint
az érintett' nehezségerő, részint mivel többnyire igen nagy
summákra valának írva, kitetszik abból, hogy a' banknak
még más valódi jegyeket kelle kibocsátni transport-zettel,
(átszállító cédulak') neve alatt. A' Caisse Laffitte a' leg-
újabb időkben próbát tön kamatoló jegyekkel, de erre a'
nagy bank' kiváltsága kényszeríti, és a' kísérlet' sikerüléséről
5 év még nem eléggé biztosít.

„Ezen úton tehát gazdag magános emberek a' pénzüket biztosan, 's a' nélkül, hogy a' közönség meg tudhassa, használhaták. Ebből könnyen ítélhetni, hogy minden ember igyekezett, pénzét a' bankba beadni, kivált egy olly kormány alatt, midőn a' gazdagság a' birtokosait sok bajba keverte. Sőt volt sok olly magános is, ki pénzét a' bankba kamat nélkül betette.

„A' bank mind azon balesetektől, mellyek Svédországot a' XII-k Károly' uralkodása alatt sanyargaták, semmit sem szenvedett. Ezen fejedelem, minden pénz' szűke mellett, mellyben sínlett, lelkiismeretes gyöngédségből a' bank' tőpénzeihez soha sem nyult. Elhittették vele, hogy a' banknak csak kevés saját pénze van, 's a' tőkék, mellyeket forgat, 's a' zálogok, mi-
ket bir, özvegyek' és árvák' vagyona. ⁷³⁾

„A' bank' igazgatása olly jó volt, hogy XII-k Károly' halála után tőpénzeit 5 millió tallerra szaporodva találák.

„Az ország' szabadságának helyreállta után a' Rendei meghatárák: a' bank' üzérségének nagyobb

* Csak ugyan kapott XII. Károlyis a' banktól pénzt kölcsön, 's még a' XVIII. száz' vége felé is voltak ezen negotiálásnak fizetetlen maradványai, mellyeket a' bank $3\frac{0}{10}$ rel kamatolt.

73) A' bank tehát két, csaknem korlátlan hatalmu királynak XI. és XII. Károlynak uralkodását nemcsak sértetlenül, hanem (az országra nézve is kártalan befolyással kiállá; de az úgy nevezett szabadság' korában (Svédhonban ez csak a' magukat szabadság' képviselőinek nevező pártok' örökös dulakodása volt) bank és pénzügy olly zavarba jöttek, mellynek kibonyolítására 1776 oltá eltöltt 66 év sem volt elég. Aztán hidjen az ember a' külszinnek!

terjedelmet adni, 's azt bizonyos tekintetben az ország' igazgatásával kapcsolatba hozni.

„Ezen, Svédországnak olly hasznos intézet' tervét egy vén pénzügyész, Thengner, a' vizsgáló kamara' alelnöke, szerkeszté.

„Hogy ezen ember' alkalmas- voltáról 's az általa intézett rendszabásokról ítélhessünk, elég leendő felhozni: hogy mióta tervét teliesedésbe vették, soha sem volt szükség, az ő akkor készített alaprajzát tanácsul kérdeni, jollehet a' környületek megkívánták, hogy egyszermásszor változtatásokat tegyenek.

„Sőt azt is állítják, hogy most még talán senki sincs, a' kinek azon első alaprajzról tudomása volna; olly ügyesen egymásba vannak illesztve ezen alkotmány' minden rugói, hogy az egész szerkezet maga magát minden rendetlenség és minden változás nélkül fenntartja. 74)

„A' bank' igazgatása kiküldöttekre van bízva, kiket a' bankért kezeskedő három kar' mindenikéből neveznek ki. Mindenik karból van néhány kiküldött személy, kik Stockholmban megtelepedvék. Ámbár e' hivatal nincs egész életökre adva, mindazáltal az egyéneket nem örömet változtatják, haneha más hi-

74) Büsch, szerzőnknek ezen kissé csudás okoskodással öszvefűzött elojuma ellen sok alapos kifogásokat hoz fel, de mint-hogy ezek az emlegetett gépezetet előttünk ki nem világosítják, ámbár bennök nagyobb részint osztozunk, itt ismétleni szükségtelennek tartjuk. Azt a' következők ellenmondhatlanul tanusítják, hogy az a' párt, mellynek a' bank' szerkezetére legnagyobb befolyása vala, a' Law' pénz-pótolásról vagy szaporításról theoriáját magáévá tette, 's szerzőnk magais jó portiót bényelt belőle.

vataluk vagy körülmények miatt lakásukat változtatniok kell. Fizetésök 300 tallér.

„Ezen küldöttek' foglalkodása csak abban áll, hogy a' kiszabott rend' fentartására ügyeljenek, 's a' banktól kölcsönözni akaróktól ajánlott zálogok' biztonságáról ítéljenek.

„A' bank' állapotjáróli tudomás csak a' bankküdötségnék van fenntartva, melly a' titkos választmány' néhány tagjaiból áll, 's az említett küldöttek ezen küldötségnék tartoznak ügykezelésökről számot adni.

„A' titok' megtartásáért olly intézvényt csináltak, hogy ha a' biztosok, kik a' különböző számító-hivatalokat különkülön igazgatják, mind öszve nem beszélnek', és számolataik' eredményeit egymással nem közlik, a' bank' gazdagságáról és jövedelmeiről nem ítélnének.

„A' bank három főágra oszlik; 1-ő a' kölcsön' bank, mellynek a' bank' ó kötelezvényei, az ugynevezett Lehn-Banco-Zedlar, vannak keze alatt; 2-k a' váltóbank, melly a' pénzzel egyenlő folyamú bankóczédulákat adja ki; és 3-k az a' bank, melly pénzt ad és veszen kölcsön, de bizonyos időre, 's éppen olly móddal, mint a' magánosok közt történik. ⁷⁵⁾

75) Az első ág, úgy látszik, az eredeti bank' folytatása. Neve alatt nem azt kell érteni, a' mit más hason nemüeknél, mert ez kölcsön veszen vagy vett, nem pedig a d. A' 2-dik hihetőleg a' transport- czédulák' bejöttkor alapult, és nevét talán azért ha viselte, hogy a' váltókat 100 riksdahleren fölül a' váltójogi törvény szerint bankczédulákban kelle fizetni vagy discountozni, különben a' váltó' birtokosa a' váltó' jog' javalmaira

„Az ó bankkötelezvénnyek az ó tartalmú pénzre irvák. ⁷⁶⁾ Hitelők az országban öly nagy, hogy vásárolhatásukra ritkán van alkalom. Még ritkábban történik, hogy kifizettetés végett bevinnék. Nem is tudnak reá más példát, hanem csak 1743-ban, midőn valaki egy öly 150,000 aranyról szóló kötelezvényt behozott, melly summát neki legottán kifizeték, ámbár a' kötelezvény' tulajdonosát bizonyossággal ki nem tudhaták.

„A' váltóbank' czéduláit, mellyeknek Svédhonban a' vert pénzzel egyenlő folyamuk ⁷⁷⁾ van, transportczéduláknak nevezik. Az orosz háboru előtt nem láttak 24 tallérösnál kisebb értékűt.

„Legelsőben az 1741-beli országgyűlés után láttak 6. 9. és 12 tallér-értékű czédulákat megjelenni, mellyek most öly teméntelen sokasággal léteznek, hollott az éppen öly értékű rézpénz csaknem egészen el-

számot nem tarthatott; mert a' tulajdonképi beváltással nem sokat bajlódott. A' harmadik ág' foglalkodásai az alább felhozandó 1734beli rendelkezés olta fogtak terjedelmet venni.

76) A' bankjegyek' hitelének egy szükséges oszlopa, azon pénznek mellyben bé váltatnak, pontos meghatározása. Ez volt a' melly a' Law' első jegyeinek is mindjárt öly nagy kelendőséget szerzett, 's látjuk hogy a' svédbank' kötelezvényei is milly nagy becsben tartának, igen valószínűen főkép' a' felhozott okból. Midőn a' későbbi időkben a' pénzzel sok nyaggatások ama' tulajdon valódi becsét még jobban megismertették, a' kötelezvények családi clenodiumok gyanánt tartattak, 's legféltőbb örökségül szállának fíról fíra.

77) Egyenlő lehete, részint minthogy nem volt vetély társa, részint mivel csak réz alapon épült, de ezen alpariban nem sok köszönet volt.

veszett, kivevén a' határszéli városokat, különösen Finnlandot. ⁷⁸⁾

„A' legfőbb indoka a' banknak valószínűleg a' volt, hogy az akkori háboru' nagy költségei az or-

78) Minő ellensége tud lenni a' papiros az ércznek, világosabb példa nem mutatja, mint az előttünk, melyet éppen azon rendszer' buzgó pártolójától hallunk. Az országbeliek a' törvényesen forgó bankjegyekkel egymás közt minden vásárt megejthetnek, de kész pénzöket mind külföldre küldik, hól papirosért semmit sem kapnak. A' szélbeli helységek kissé más környületek közt vannak, mert nekik szomszédaikkal szünteleni közlekedésök levén, a' készpénzből nem engedhetik magukat egészen kifogyasztatni, 's é szerint a' bank sem képes onnan magához húzni. Svédhonban elébb az ezüst pusztult ki, aztán a' rézre került a' sor, mellynek kiírtását, mint mindjárt látandjuk, még mesteriséggel segíték. Elég az, hogy a' készpénz' szüke a' botrányig ment; az utazó teméntelen alkalmatlanságot állott ki, a' fogadós soha a' bankjegyből visszafordítani nem tudott; és Büsch beszéli, hogy egy idegen társaságban levén, elmentekor a' kártyapénzt az asztalra tevé, 's az inas már el akarta venni, midőn az uraság elkapá előle 's bankjeggyel cserélé fel. Mások beszélnek, hogy még a' 6 talléron alóli summák' potlására sem forog elég réz pénz, hanem a' lakosoknak egymás közt apró czédulákat kell csinálniok a' közlekedés' folytatására. Illyen környületek közt akár hányszor parancsolják az egyenlő folyamat, még is az ércznek vagy akármi belbecsü pénznek, ha kauri volna is, agiót kell kapnia a' papiros ellen. Már minő biztossága lehete ott a' kötelezvényeknek? Tudta e' valaki, ha ma termékét vagy készítményét eladta, pénzt-e vagy polyvát tett a' zsebébe? Hát a' fizetéses mikép pótolhatta szükségeit, holott a' semmihez nem mérhető és így mátol holnapig ingó értékű czédulával soha sem tudta hányadán van, 's a' mit ma 3 tallérral vett, kevés idő múlva 4 — 5tel kelle meg vennie? És ezen inséges állapot Svédországra nézve még maig sem mult el egészen.

szágból temérdek készpénzt kivittek, 's ezen hiányt illyes bankcédulákkal akarták kipótolni. ⁷⁹⁾ De még egy más ok is kényszerítette arra a' kereskedés' tekintetében. Addig elő ugyan is nemcsak szabad volt a' réztallérokat áru gyanánt kivinni, hanem a' kereskedőket még jutalmakkal is kiszíttették reá. ⁸⁰⁾

„Ez a' kereskedés Svédországnak mind addig, míg a' külföldi váltófolyam a' svédeknek kedvezett, ártalmas nem lehetett. De minthogy a' váltófolyam 1734 óta szüntelen hágott, végre sejteni kezdék, hogy a' réz az országból mind kimegy. Mert a' kereskedők a' rézpénzt a' külföldinek belértekén alól is eladhatták, minthogy a' visszaküldésekben (Rimessen) sokkal föntebb értéket kaptak vissza. ⁸¹⁾ Ezért voltak a' Ren-

79) Tehát egészen a' Law' theoriája és praxisa szerint.

80) Svédország külföldi szükségait csak érc- és faárúkkal cserélheti be. Érczei közt egyik legjövedelmezőbb a' réz volt, mellynek mivélését gyarapítani a' jozan politica javaslá. Ennél fogva kivitelének az sem állhatott ellene, hogy pénzkelmél szolgált. Nevezetesen a' platent, mellynek készítése igen csekély munkába került, csaknem úgy leheté nézni, mint durva réz pléhet, mellynek súlyát és finomságát a' rajta lévő bélyegből legott látni leheté. Nemhogy meg tiltották volna tehát, hanem, a' mit csakugyan el hagyhattak volna, egy hajós font (194¹/₄ bécsi font) eladásáért még 10 réz-tallért adtak jutalmul a' kereskedőnek. Kikötötték ugyan, hogy reziért ezüstöt szerezzen a' bankba, de ez elmaradt, mert a' kereskessi mérleg nem volt annyira Svédország mellett, hogy a' külföld a' kivitt árukat ezüsttel lett volna kénytelen pótolni.

81) Ezen kereskedési mivelet így magyarázható. Emlékezzék vissza olvasónk azon világosításokra, mit a' 155 laponi jegyzés' folytatában a' váltó' folyamról mondtunk, és tegyük fel, hogy 72 mark rézpénz platenben, csak mint réz-áru, megért egy 2 ftoz tallért, mit reze' finomságára nézve bizonyoson megis

dek kántelenek 1745-ben a' rézpénznek és minden feldolgozatlan réznek kivitelét megtiltani.

ért. Tegyük fel azt is, hogy a' váltófolyam Hamburgra al pari, 1 hamb. bankó tallér = 72 mark réz pénz, álljon. Most még nincs semmi haszna a' kereskedőnek, hogy rezet vigyen ki az országból. Igen de külföldön hágni kezd a' réz' ára, úgy hogy 70 vagy 68 mark platenért kap egy tallért, 's a' váltófolyam mégis alpari marad, mivel ez nemcsak a' réztől, hanem minden más árukkali kereskedés' viszonyaitól függ. Most kereskedőnek és országnak egyaránt haszna van a' réz' kivitelében. A' pénzverő-ház bérszed a' mennyit lehet a' bányásztól, 's a' kereskedő pénzi árában azaz egy talléron megvévén, font számra drágábban eladja, nyer rajta, és nyeresége az ország-ra is haromlik. De most már fordul a' koczka, a' kereskedési mérleg Svédország' kárára billen, az az: több a' levitel mint a' kivitel; tehát Hamburgban bővebb a' Stockholmra, mint Stockholmban a' Hamburgra szóló váltó; tehát már Hamburgban egy tallérért 72 marknál többet kezdenek kérni; hányadán van most a' kereskedő? — Tisztába jövünk vele, ha határozott számokat veszünk fel. Legyen hát a' váltófolyam: egy hamb. bankó tallér = 80 rézmark. Alfrédson kereskedő egy hajós font — azaz 180 svéd ezüst tallér — értékű platent küld Hamburgba, 's 68 markját egy 6 talléréval eladja 31 bankó talléron $10\frac{1}{2}$ schill. holott alpari értékén csak 30 tallért kell vala kapnia 's ezzel már nyeresége 1 tall. $10\frac{1}{2}$ sch. Úgy de a' réz' árában Hamburgból egy váltót kap vissza a' hágott folyam szerint (31 tall. $10\frac{1}{2}$ schill. \times 80) 208 tallér 16 ryndstickről, mit néki a' stockholmi bankár kifizetend, 's így ő egyetlen egy küldéssel 180 tallér után 28-at azaz: $6\frac{2}{3}\%$ nyereséget húz. A' kapott transport-czedulával ő megint a' banknál vagy más magánosoknál platent vált, még pedig egy talléron 72 markot t. i. egy ezüst tallért, holott a' réznek az ezüsthöz mért igazi becsénél fogva a' váltófolyam szerint csak $64\frac{4}{5}$ markot kellene kapnia. De ezt a' szegény svéd természetű, ki a' kereskedés' és pénzügy' fogásaival nem ismeretes, nem tudja, 's azt véli, hogy egy tallér csak egy

„Egyszersmind azt is rendelék, hogy a' bank a' rézpénzt, a' mennyit csak lehet, gyűjtse be. Mivel abban több réz van, mint a' mennyit névértéke mond, meghatározzák (de csak titokban), hogy több affélét ne veressenek, hanem helyökbe csak bankjegyeket, és apró rézpénzt, shillinges ⁸²⁾ 16 shillinges, és 3 talléros darabokat adjanak, melyeknek belérteke a' folyamukkal megegyezzen. Ez a' pénzverési változtatás ugyan a' népnél nevezetesen a' falusiaknál gyanut gerjesztett, hogy a' bankcédulák és a' rézpénz közt tetemes agionak kell lenni. Attól is féltek, hogy ezen apró bankcédulákkal úgy járnak, mint a' pénzjegyekkel, ⁸³⁾ melyeket XII-k Károly alatt a' Gör cz' ministerségében indítottak forgásba, 's a'

tallér akár papirosra akár rézre legyen nyomva a' bélyege, 's így a' kereskedő a' rezet derekason takarítja az országból. Ekkor sejtí a' nép, hogy a' váltó pénz szűkül, 's rezetől nem olly örömet kezd megválni. Kereskedők ekkor is feltalálja magát 's a' váltó folyamról ugyan semmit szem szól, hanem nyeresége' egy részecskéjének feláldoztával valamivel többet ígér érette papirosban, mint a' mennyit a' platen tesszen rézben, 's a' tudatlant így ingerelve kihúzza a' mie van. Ez a' keresetmód az, mi szerzőnk szerint Svédországból a' rézpénzt úgy kitakarítja, hogy magnakis alig lehet kapni. 'S a' kereskedőségnek ezért még $1\frac{4}{5}\%$ jutalmatis adának. Meg kell említünk végre, hogy Rimessenek a' külföldre vagy más városokra küldött árukért főkép' váltó levelekben visszajövő summákat nevezik.

82) A' shilling az ezüst tallér' 8ad része ($2\frac{1}{2}$ ez. kr.), vagy is mint főlebb mondaték, a' species tall. 48-ada.

83) Ezek kis darab reze voltak, melyekre réa' vala nyomva 3 tallér' 's aztán 3 tallért tett! Az olvasó, hogy némi fogalmat szerezzen, tekintsen a' jelennen forgó két garasosra, mely 1811 előtt 30 krajczárt tett, mivel annyi van réa' nyomva.

mellyeknek becsét 3 tallérról 1 ryndstickre azaz 1 shil. ling' harmadára⁸⁴⁾ szállítottak. A' bank, melly a' rendektől ezen leszállítás' megesése előtt sok idővel tudósítást kapott, a' keze közti pénzjegyeket jó rézpénzzel mind kicserélte, és sok magános ember' buktával gazdagodott. De miolta Svédország ismét békét nyert, és bel nyugtalanságai is lecsillapodtak, ezen apró bankjegyeket még inkább keresik, mint ama rézpénzt,⁸⁵⁾ és jóllehet a' bank' tartozik, a' jegyeit a' csak most említett rézpénzzel beváltani, ritkán jelenti magát érette, ha nagy fizetésekről van szó.⁸⁶⁾

Minden váltás csak czédulával történik, 's akárkinek szabadában áll, bankczéduláját ha tetszik a' bankba vinni, 's mással felcserélni.

A' bankból kimenő czédulák' teméntelen számát azon környületből megítélhetni, hogy a' bank' mindenik hivatalát igazgató biztos kéntelen naponta 700 bankczédulát aláírni, és hogy azoknak, kik ezen számon fölül viszik, jutalom van rendelve.⁸⁷⁾

84) Sőt egy 12-déce.

85) Fuit Ilium — nem az a' nap süt az égen; ha szerzőnk csak 5 év mulva ír vala, kissé kevesebb hévvel szólott volna a' dologról.

86) Hogy ezt nem teszi, természetes, mert ki is hurczolna 60 ezüst torintért 2 mázsa rezet? De innen a' bankjegyek' korlátlan forgására következtetni, mint szerzőnk látszik mivelni, nyaktörő ugrás.

87) A' svédbank tehát csupán mosói szolgálatot vitt, a' megszenyyesedett bankjegyek' tisztába öltöztetésére! Valóban hasznos, dicsőséges működés!

Oh sacras gentes, quibus haec nascuntur in hortis

Numina

Boldog ország, hol csak írnot kell fizetni, hogy pénzt teremtsen, csak győzze! De komolyabban véve a' dolgot, hól volt

A' bank ezen czéduláknál fogva nagy hasznót húz abból, hogy év sem múlik el, melyben égés vagy más esemény által nagy számmal el ne vesznének. ⁸⁸⁾

A' bank' jövedelmeinek más része a' kölcsönadott öszvegek' kamataiból áll. Az 1738-k évi országgyűlésig csak 6 %-re és olly zálogokra kölcsönzött, melyeknek belbecse a' kölcsönzött summát egy negyeddal meghaladta.

A' Rendek, hogy az igen magasra hágott uzsorának, melly alatt a' mezei jók' és vashámorok' birtokosai nagyon szenvedtek, gátot vessenek, megengedék a' banknak, ingatlan jókra 5 %-es kamatra kölcsön adni. Ezen rendezkedés, melly a' falusiaknál nagyon jól fogott, egy más bajt csinált, melly még Svédországban egykor zavarokat okozhat. ⁸⁹⁾ Tudva van, hogy Svédországban a' nemesség, ki-

már a' legkisebb rakoncza is, hová a' bankjegyek' érteke fogódzhatott? A' bank ezüsttel nem váltott, mert ha volt is ollykor, a' kormány' kezére ment; rézzel a' kényelmetlenség nem engedte, 's azért maga is felszabadítá magát ezen köteleztetése alól. Szórá tehát a' jegyeit egy szerencsére teli marokkal majd a' ki kezébe kapta, hagyd látta mit csinált vele; és a' mulhatlanul elkövetkező árcsökkenésen csak úgy segítettek, hogy a' mi magban hiányzott, szalmájában pótolták. A' külföldi viszonyok annyira öszve is bonyolodtak, hogy p. o. 1762-ben, mint Büsch mondja, a' váltófolyam három ollyan magas volt, mint az alpari.

88) Ez ismét egyike azon eseteknek, melyekben a' bank' és a' közönség' érdekek egymással homlokegyenest áll.

89) A' váltó bank' szép gazdálkodása, úgy látszik, nem kapa még módot a' jegyek' szaporítására, 's azért a' textusban felhozott rendelkezéssel új kaput nyitának neki. Eredményeit maga a' textus elég hatásosan festi. Mi egy más oldalát kívánjuk világosítani. Ha egy búbajos minden jószágbirtokost igen olcsón tőpénzekkel megkínálna azon feltétel alatt, hogy őket javaikkal együtt a' sik ocean' ingó hátára helyezvén, a' szelek'

vált az új nemesség, nem gazdag; de minden szegénysége' és a' sok dolgokban uralkodó drágaság' daczára, a' jó életet és a' költekezést nagyon szereti.

és hullámok' kegyére, kéjjére bizza, vajjon elfogadná-e a' jótétet e' feltét alatt? Én azt vélem, nagyobb részök megemlékezvén a' régi jó közmondásról, hogy „a' föld édes anya 's a' tenger mostoha,“ inkább maradna az édes anya' karjai közt. 'S imé a' svéd nemesség a' veszélyes ígérletet nemcsak elfogadá, hanem éppen maga ása maga alá a' mélységet, mely őt naponta elnyelheté. — Vannak rémképek, melyektől egyébaránt okos emberek is félnek. Hogy ne? midőn egész éltökben velők ijesztették; holott kis szigorú vizsgálat szintűgy elenyészethetné, mint bátor nekimenés a' kísértetet. Ezen rémképek között nem utolsó helyet foglal az „uzsora.“ Tolvajság és gyilkosság talált csalfa ügyvédekre, de ama', mint hiszik, nép elleni nagy bűn ellen a' vallás' és törvény' fegyverei egyaránt engesztelhetlenül szegezvék, és a' nagy tömegből soha csak egy szó sem emelkedett mentségére. Pedig itt sem olly fekete az ördög, a' millyennek festik. Ugyanis vizsgáljuk meg, kinek árt az uzsora? Száz közül kilenczvenkilencz esetben korheleknek és pazérlóknak, kik pillanati szenvedélyeik' rabjai, vágyaik' teljesítésére jövőendő boldogságukat is örömet discontóztatják. Az illyenek hagyj fizessék drágán állatóságukat, én legalább nem látom, miért kelljen törvényhozásnak közbe lépni, hogy a' véteknek lábot adjon. Lássuk másfelől, kiknek van valódi és a' társaság' hasznára szolgáló szükségök kölcsönzött tőpénzre? Azoknak, kiknek keresete mondhatni egészen pénzalapön nyugszik — mire kerülgessem tovább — a' műiparosoknak. Hát a' gazdaság? hallom kérdeni. Meglehet, hogy ezen egész jegyzésem' tartalma paradoxonok' szövetének fog első tekintetre látszani; de biz' én csak megmondom, hogy a' mezei gazda, pénztőkével legkevesebbet segít magán. A' földművelés és általánosán a' — megmondhatnám — természeti gazdaság az egyedüli vagy on teremő eszköz, azaz ollyan, a' melly még csak alaptőkéjét sem kölcsönzi már létezett iparok' felgyült eredményéből; az ő tőkéje a' négy elem, 's a' ki ezekkel 's iparával nem boldogul

Már mindaddig, míg a' banknál csak ingó zálogokra, magánosoknál pedig csak igen nagy bajjal lehetett kölcsönhöz jutni, nagyobb részek kénytelen volt

azt két 0/0-es kölcsön sem fogja soha boldogítani. Phisio-craticismus! rég kiküszöbölt elvek! ezt hallom mondani tudósabb olvasómtól, ki ellen magamat védeni itt sem helyem sem alkalmam, hanem kénytelen vagyok, állításaimat kiegészítetlen, kifejtetlen átadni némelyeknek gondolat-szikrául, másoknak bővebb fontolat' kovászálul, és csak annyit mondok, hogy a' műiparosoknak adandó segéd' positiv, és nem a' kamatláb csökkentés' negatív eszméje-legyen pénzügyi miveleteink' fő elve. A' műiparosnak adandó segedelmet pedig úgy kell intézni, hogy valóban a' célzott végre forduljon, mit csupán csak a' KURTA KÖLCÖN eszközölhet. A' mezei gazda' tőkéje olly lassan fordul, hogy ő e' kölcsönrendszernek, az igazat megvalva, kevés hasznát veheti; a' bank' igazi műveletei ellenben a' kurta kölcsönnel elválhatlan kapocscsal öszveszorítvák, úgy hogy egy olly bankot, melly fekvő jószágra kezd kölcsönözni, már csaknem útavesztettnek mondhatni, és ha csakugyan az ország' környületei ezen kényes útra erőltetnek, csak úgy járhat rajta a' kölcsönzők' 's általában az álladalom' valódi hasznára, ha ebben is ama rendszerhez annyira közeledik, a' menuyire csak a' dolog' természete engedi, mi-ben megint a' scótbankok felülmulhatlan fényes példával mennek elől. — Az emberek minden terveikben scylla és charybdis közt eveznek el; Lycurgusnak a' pénz igen könnyű volt, a' mostaniaknak a' föld igen nehéz, 's szeretnék szárnyára bocsátni. Szerencsénkre a' világ' folyamának titkos rendszere szilárdabb, mintsem néhány projectans' körmön font theoriái kormányozhatnák. Azért még se várjuk zsebbe dugott kézzel a' jót, vagy rosszat, a' mint az idő' kereke, vagy azok, kik magukat ollykor a' gondviselés' megbízatlan eszközévé teszik, elbozzák; hanem minden ember igyekezzék, magát legfontosb érdekeire, köztök a' vagyoni fontos érdekekre nézve felvilágosítani, mert tudatlanságának már nem egy nép, 's ezek közt kitérőleg a' svéd, drágán megadta 's adja az árát.

a' jövedelméből élni. De mióta ezen segédforrást kitérték, rakással tódulnak a' bankra pénzért, és kevés, kivált új nemes, család van, mellynek falusi javai és vashámorai nagyobbára a' banknál elzálogosítva nem volnának. A' Rendekek ugyan az utóbbi országgyűlésen az adósok' megmentésére azt a' rendelést tették, hogy kiki a' kölcsönözés' határnapján túl évente 10 %-t fizessen le. De minthogy a' nemességnek semmi más pénzkeresetmodja nincs, csak a' hivatalok, mellyek nem igen jövedelmezők; tehát félő, hogy csakugyan végre az elzálogosított falusi jók' eladására kell lépni; és könnyen vélhető, minő zavarok támadhatnak egy országban egy számos és minden javaiból kivetkezett nemességtől.

Más részről ismét a' banktoli kölcsönvétel' könnyüisége sok embernél kedvet gerjesztett, falusi jókat venni; és mondhatni, hogy ez most a' dühig megy. Ezáltal a' falusi jók' ára temérdekre hágott, úgy hogy a' vásárlók' nagyobb része csak 3 % évi jövedelmet húz belőle, holott a' banknak 5 %-t fizet, miáltal csálhatlanul rövid időre el kell pusztulnia.

Hátra van még, hogy azon közvetlen viszonyról, mellyben a' bank az országgal áll, mondjunk valamit. Minthogy a' korona' jövedelmei a' rendes költségekre alig elégségesek, valahányszor tetemes vállalat fogrog kérdésben, miről a' rendes költségek' lajstromában nem gondoskodtak, a' bankhoz szoktak folyamodni. Az ország ilyenkor a' banktól kölcsönöz, és mint magános ember a' legbiztosabb javait köti le, p. o. a' vámokat és a' vashámorok' taxáit. Az ország az utolsó oroszháborúval úgy hátraesett, hogy a' frank segédpénz és nagy adó mellett is, a' korona jövedel-

mek' legjobb része a' banknál el van zálogosítva. Eméz tehát huzza a' lefizetésig. De ide ritkán kerül; mert midőn az országgyűlés látja, hogy a' bank' gazdagsága tetemesre szaporodott, úgy hogy veszteséget állhat ki, olyankor a' bank az országot egy néhány millióval, a' mellyel neki adós volt, megajándékozza, 's a' zálogosítva volt koronajövedelmek azáltal meg szabadulnak.

Majd egy országgyűlés sem telik el, mellyen a' bank illyes ajándékokat ne adna. Az ország' adósságai és a' bank' gazdagsága közti súlyegyen' kiigazításával a' bank- és az országos küldöttséget bizzák meg, mellyeknek mindenike a' titkos választmányból van kinevezve.

Ezen móddal fejlik ki az az eszköz, minél fogva az ország' gazdagságát sokasíthatni. Ezen segéd nélkül Svédország egy teljes felfordulás' veszélyétől bájosan menekedhetett volna meg, holott pénzügyi forrásai annyira ki valónak apadva. De a' bank a' czédulái által egy-résről a' maga gazdagságát megszaportítá, más-résről pedig azáltal, hogy a' begyűjtött kincseket kiadta, az ország' külföldi tartozásainak eleget tett. Mihelyt ez a' zökkenés ki- 's az országban a' nyugalom helyre- volt állva, az intézet évenkénti rengeteg nyereségeivel magát kárpotlászhatta.

Lehetlen megmondani, mennyire megy most a' bank' pénzalapja, mivel az a' legnagyobb országos titok. Mondják ugyan, hogy képes volna, jelenleg folyamban lévő minden bankczéduláit, ámbár sok millió tallér-érőre mennek, ⁹⁰⁾ beváltani. De ha készpénz-

90) 600 millió tallérre vetik a' Svédországban forgó jegyek' számát, mellynek névértéköni beváltására az ottani bank csak úgy lehetne elégséges, ha feltesszük, hogy az ország' felvő

ben kapott jövedelmeit a' kiadásaiival összevetjük, gyaníthatjuk, hogy a' bank' készpénzalapja nem igen mehet többre annál az 5 millió tallérnál, mennyit a' XII-k Károly' halálakor birt, mihez még a' pénzjegyek' leszállításából szerzett nyereséget is számíthatni, mellyet gyanítólag 8 millió tallérra vetnek. Azal sem távoznunk messze az igazságtól, ha elhisszük, hogy ez, a' Svédországban létező készpénznek legnagyobb részét teszi.

Miután a' jegyek' szaporítása Svédországban a' visszaélés' és zavar' azon polczára jutott volna, melly-

's talán felkelhető vagyonának nagyobb része el van a' banknál zálogosítva; 's a' bank ezeket birtokosaik' kezéből kivévén a' bankjegyek' birtokosainak átadná. Lehet-e ennél vesélyesb örvény, mint mikor egy eszményi számításokon alapult intézet egy egész országot úgy szólva forgásba indít? Mi joggal mondja ezt szerzőnk az ország' gazdagsága' sokasításának, ő jobban tudja, mint én. A' legkárosabb pénzügyi csatlódások' legtermékenyebb forrása a' vagyon' mozgékonyításának (mobilisatio) a' vagyon' szaporításávali összezavarása. Midőn egy vashámos ezer mázsa vasat a' vasas boltba beád, 's egyszersmind a' boltosra, felteszem, három holdnap határnapra egy váltót bocsát ki, ezáltal ő a' boltosnál azon napig heverő pénzüszvegét, forgó tőkéje' egy részét mozgékonyítja ugyan, de az ő váltója az országra nézve nem vagyon, hanem csak az ezer mázsa vasért az apró vásárosoktól lassankint begyűlő pénz' ideigi képviselője, melly határnapjakor végkép' elenyészik. De ha a' váltóra valaki olyan, a' kinél már egy vagy más úton pénz gyűlt bé, mellyet sem szükségeire, sem kényelmeire fordítani legalább e' pillanatban nincs alkalmá, kis áldozatért pénz

ben a' pénzhezi bizhatlanság az adás-vevésben csaknem a' legelső durva időszakok' cserélési rendszerét kényszeríté helyreállítani, egy kormányzói talentummal bíró és jóakaratu király, (egyetlenegy hibája, hogy *igen* jól és *igen* sokat akart), a' szabad alkotmány' gúnyemlékét halomra dönté. A' jobbitott administratio legott a' bankon mutatkozik; III-k Gusztáv minden további jegykiadást megtilta; Hollandban 2 millio Reichsthaler (2 forintos tallér) áru ezüstöt vett fel kölcsön, ebből pénzt veretett, 's kihirdetteté, hogy ezután a' bank ezüsttel fog váltani. Gondoljuk-e, hogy rohanás lett? korán sem; kiki tudva, hogy kezében levő bankjegyét kéjje szerint ezüstté teheti, éppen nem sietett, magát a' papiros-használati kényelemtől

előlegez, azaz discontózik; ezáltal azon pénz ama gyárnok' kezében új ipar, és készítmények' forrásává válhatik. Váltó, és disconto, mellyek a' megrekedt vagy heverő tőkét mozgásba hozzák, a' bankok' egész titka és alapelve. De bennök a' viszhatszamlás elleni óvás is, mert a' vashámos nem viszi discontóztatni a' hármorát vagy ennek értékét, 's a' mellyik ezt tenné, annak ha napszámosa volnék, azon nap oda hagynám 's biztosabb helyen keresnék kenyeret! Szint olyan a' földbirtokosoknak alandó kölcsön is. Discontóztassák őket termékeiket, de ne ingassák meg maguk alatt a' földet, 's ha ezt résziben teszik, okosan csak azon kinézéssel tehetik, hogy azt felköltteni 's a' többi fekvők' javítására forgó tőkéjökhez csapni szándékoznak. Azaz: világosan mondva, birtokuk' egy részéről lemondanak, hogy a' másikkal hasznosban bírassanak. —

Nyugvó és heverő tőke nem mind egy; csak emezt és nem amazt kell forgásba hozni. A' mezei gazda, ki jószágát egész vagy nagyobb részértékét kölcsön vett pénzben, bár gazdaskodása' javítására is fordítaná, úgy tenne, mint az az asztalos, ki műhelyét 's fa-provisióját eladná, hogy több és többévesebb szerszámokat, több legényt szerezzen.

megfosztani. A' közbizodalom helyreállott, a' svédek az elduggatott rézpénzt, sőt talán ezüstet is elészedték, mintegy varázssvessző' csapására, egyszerre elég váltópénz lett az országban, 's a' bankjegyek' folyama névértékekre felszökkent. A' pénzügyben rózsaszín jövődöt várhata Svédország, midőn Gusztáv, szépen kezdett munkáját, mint gyermek a' kártyaházát, maga öszverontotta. Minthogy egy jól intézett kölcsön olly nagy hasznót tett, azt vélé, hogy ugyanazon úton minden pénzügyi bajain 's a' Svédország ellen magasra hágott váltófolyamon is segíthet; a' financiai hibákat egy szerencsétlen háboru követé az orosz birodalom ellen, 's ezzel mindazon gonoszok, mellyek 1776 előtt az országot nyomorgaták, 's a' mellyeknek ismételését az olvasó elengedendi, újra kezdődtek; a' bankjegyek' árfolyama megcsökkent; a' jegyek mellett még ugyancsak papirospénzzül járó országhkötelezvények (Reichsschuldenzettel) özőnlék el az országot; 's a' jelen kormánynak még maig is küzdenie kell a' rosszul értett dicsvágy' és a' túlfeszített könnyelmű remények' gyászos következéseivel.

21. §.

Orosz bank.

Oroszország a' papirospénzt 1768-ban kezdé megismerni. A' papirospénzt, 's nem a' bankügyet mondom, mert ha valaha igaz az, hogy „vestis non facit monachum“, igaz bizonyára e' tárgyban; 's egy intézet kiadhat 1000 millió czédulát a' nélkül, hogy ezeknek forgása azt bankká bélyegezné. Azonban II-k Katalinnak tetszék, az alapítványát assignatának nevezni, 's a' minden oroszok' autocrata-

trixának ki adhatna grammaticai vagy logikai leczkét? Elég az, hogy az úgy nevezett bank, mellynek tőpénzéről az illető nyilvántvány nagyon határozatlanul, pénzjegyeket bocsáta ki assignáták' neve alatt, 's a' kormány megparancsolá: hogy minden, ezüstben kikötött fizetésekben névértékek szerint érvényesek legyenek; hogy minden országos pénztárak az ezüttel alpari folyamban elfogadják; és hogy a' közadózásban minden adófizető egyén a' reá eső öszveg' meghatározott részét assignátákban tartozzék fizetni. Röviden tehát, egy darab papirosra czifrán felnyomták: „25 Rubel“⁹¹⁾, 's aztán 25 rubelt ért. Fac talem, talis erit. 'S ezt nevezik papiros pénznek. Mert arról, hogy az assignátákat a' kibocsátó banknál vagy más pénztárnáli bemutatásra miféle készpénzzel váltják be, arról mondom, sem az assignátákon sem a' czárnő' manifestumában (ukase) egy szó sem volt. Igaz, hogy gyakorlatilag adtak eleinte érettők a' banknál ezüstöt vagy rezet elegyesen, de azután csak a' réz-kor állott be. A' nyilvántmányban is a' bank' jovalmai' előszámlálásában első rangban van téve: hogy a' rézpénz' forgását könnyitendi.

De réz, bankjegyek' biztosítója nem lehet.

Elsőben is: a' réz, ha értékét más árukhoz hasonlítjuk, középszerű öszvegekre nézve is alkalmatlan terüh lenne, és így váltatni, mint ezt már a' svéd bank' alkalmával kifejtettük, igen kevés ember jöne.

91) Az oroszok rubelokban (helyesben talán rubla) és kopekekben számítanak. A' rubel, mint ezüst pénz, ezüst tartalmára nézve 1 ft. 32 kr. conv. ftot ér. A' réz rublának változó, kony árfolyama van az ezüsthöz képest, minek oka e' czikk folytában világos leendő. A' kopek a' rubelnek 100-ad része; 100 kopek = 1 rubel.

's a' melly bank csak rézzel váltana, már tetteleg magát a' váltás' kötelessége alól feloldozná, kivált ha jegyei nagyocskák. Az assignata - bank pedig kezdetben 25 rubelesnél kisebbeket nem bocsátott, 's ezért még a' könnyű orosz pénzben is 36 font rezet kellett volna elhurczolni.

Másodszor: a' réz' cserebecse feleletle ingadozó; és a' pénzbecs' sinormértéke csak arany vagy ezüst lehet; mert ezeké [a'] legállandóbb, legalább hosszú időkre az. A' kinek az arany, vagy ezüst pénz nem kell, beolvasztatja, 's mindjárt kap vásárost hozzá; keletők nincs is egy országhoz csatolva, mert a' föld' kerekiségének legtávolabbi részében is kapósok, és értékökhöz képest csekély súlyuknál fogva a' hordozás is árukban, mondhatni, semmi vagy számbavehető különbséget nem tesz. Ennélfogva becsők a' természet' rendes törvényei szerint biztosítva van, és maguk is másoknak biztosításul szolgálhatnak és szolgálnak is.

A' réz' kapósságát ellenben csak korlátolt és különféle környületektől függő szükség, 's nem a' fényezés' feneketlen örvénye kezesli, 's ha egy országban keletén fölül meggyül, nem mindig vihetni a' szomszédba úgy, hogy a' vitel' tetemes költségét megfizesse.

Ehhez járult még Oroszországban az is, hogy a' rézpénz' elolvasztása 's kivitele igen kemény büntetés alatt még van tiltva, 's ennél fogva ha valaki azon terhet magára venné is, hogy assignatáit rézzel beváltassa, abból bajoson kárpotlásozhatná magát. Gondoljuk meg csak, mit csinálnánk hamarjában egy negyvenes hordó kétgarasossal?

Továbbá az orosz kormány temérdek lucrum cameraet vagy is pénzverési díjt veszen a' rézről, 's azon kívül éppen olly változó arányban vezeti, mint regens Filep a' Law' rendszere alatt, p. o.

Év szám.	verték egy púd rézből	púd durva réz' ára, az ezüst pénz' akkori folyama szerint;
1704 — 1717	20 rubelt	5 rubel
1718 — 1734	40 —	6 —
1735 — 1751	10 —	6 —
1755 — 1756	8 —	8 —
1757 — 1761	16 —	8 —
1762	32 —	8 —
1762 — 1810 ⁹²⁾	16 —	8 — 18 ² / ₅
1810 óta	24 —	8 —

A' rézpénz ugyan ezen rosszasága mellett is az adásvevésben eleinte az ezüsthöz képest kicsint vesztett; de egészen más: néhány forintnyi summát szükséges apró pénzzül elvenni, más pedig: százakért, ezerekért ugyanannyi névértékű, de csak fél vagy harmad annyi valódi becsü rézzel 's ezeket képviselő assignatákkal fizetődni.

Mind ezek mellett a' czédulávali élés' kényelmei, a' kormánynak fenn előszámlált biztosításai 's a' kibocsátott assignaták' mérséklett és az adásvevés' szükségaitől fölemésztett száma ezeket annyira kapóssá tevék, hogy az ezüst ellen a' legrosszabb évben is csak

92) Ezen időszakban a' réz' ára csaknem hitel felett magasra hágott, és hirtelen szökéseket tett, úgy hogy még ollykor a' pénzverőház is vesztett benne; min hogy segítsenek, a' rézpénzt erősen megkönyíték, vagy is iszonyu pénzverési költséget és nyereséget rovának reá, mint a' táblácska' utolsó sorából kitetszik. A' rézpénz ugyan is három annyi árat kap, mint a' feldolgozatlan.

3 % agiot vesztettek; sőt a' kainárdsi-i fontos béke után, melyben Oroszország legelsőben szorítá márkába török szomszéda' gallérát úgy, hogy Európa' többi hatalmainak féltékenysége maig sem tudja onnan kifejezni, a' nép' öröme az assignaták' értékét az ezüstével alparira rugtató.

1786-ig csak 40 millió rubel öszveg vala assignatákban forgásba bocsátva. Ekkor II-k Katalin, hogy, mint Büsch nem egészen alaptalanul gyanítja, a' nemességet a' vagyon' hatalmas érdekénél fogva a' kormánytól nagyobb függésbe hozza, egy kölcsön bankot alapítva, melynek működése a' legyen, hogy falusi jókat 's városi házakat assignatákkal zálagosítson. Ezen rendszabás az assignaták' 100 millióra szaporítását szükségesíté, mely öszveget túl nem hágni igére; de a' török-, svéd-, lengyel- és persa-háboruk e' föltételt füstbe hajták, 's a' császárnő' halálakor már 157 millió rubel névértékű bankjegy vala forgásban.

A' sebess és a' nép' szüksége által nem kívánt szaporítás a' szokott eredményt szülé. 1788-tól fogva az assignaták' árfolyama gyorsan csökkent, és 1795-ben már 1000 rubel bankóban csak 685 ezüst rubelt ért. Az ezüst- és aranypénz eltűnt; mit az is segített, hogy 10 és 5 rubeles jegyeket is adtak ki, úgy hogy minden vásár csak papirossal és rézzel esett meg. És még az a' vigasztalása sem volt az országnak, hogy a' műipar' éledése pótolja a' készpénz' elveszését. Nem, hanem az arany' és ezüst' legnagyobb része idegen országokba ment, részint a' háborus költségekkel, részint fényüzési hiu czikkek' vásárlására. A' kölcsönbank' tőpénzét alkotó 33 millió assignatából 22-öt gyönyörhajhászó uraknak adának, kik földeik' javításán

kicsint aggódtak; a' városoknak szánt 11 milliót pedig a' két fővárosban házak' építésére fordíták.

Vidi docentem;

Eheu recenti mens trepidat metu!

A' kölcsönbank' tőkéje ekkép ki levén osztva, nem-hogy gyarapodtak volna vele a' nagy birtokosok, hanem a' banknak 's másoknak tartozó adósságaik' kamatját sem bírák fizetni. Ezen segitendő, Pál császár' uralkodása' elején, egy hollandi ember, ki egy első rangu kereskedő ház' ügyésze letére a' hitelpapírosok' természetéről nagyon zavaros eszmékkal birt, egy *s e g é d b a n k'* alapítását javasla. Hogy a' máris nagyon megcsökkent becsü assignatákat ne szaporítsák, 500-tól 10,000 rubelig szóló zálogczédulákat gondolának ki illy móddal. Minden hitelezőt, a' ki pénzét valamelly nemesen fel nem vehette, felhatalmazának, hogy folyamodhassék a' bankhoz. A' bank reá szoríthatá az adóst, hogy kösse le neki valami birtokát, 's e' megesvén, a' hitelezőnek a' kérdéses összegét kifizette a' fölebbi zálogczédulákban. Ezek 5 % kamatot hajtottak, kézről kézre mehettek, 's a' közpénztárokban 's a' kölcsönbank' hitelezéseinek visszafizetésében elfogadtattak. A' bank' eme' kölcsöneit 25 év mulva kelle visszafizetni, de a' tőkét a' maga zálogczéduláiban is elfogadta a' bank, melly a' fölebb kijelelt eseten kívül is minden birtokosnak kölcsönözhetett ipari vállolatokra hasonló feltétek alatt és ugyan afféle czédulákban.

Mihelyt ezen czédulák a' forgásban megjelentek, legott 15—20 % -t vesztek az assignatákhoz képest és a' hitelök hétről hétre untalan vezett. Természetes; mivel ezen jegyek éppen nem voltak előmutatásra beváltandók; hitelök csak egy lekötött jószág' ké-

tes és messze kitölt eladatásán nyugodt, vagy inkább billegett; és végre kényszerített forgásuk sem volt másutt, csak az adósok, hitelezők, és a nyilvános pénztárok közt. Igaz, hogy kamatoltak is; de ez a haszon a többi hiányok által okozott kárba ment. Aztán a nagy öszveg miatt is, mellyet jeleltek, nem igen voltak a forgásra alkalmasok, mert mint főlebb említettük, a legkisebbek 500 rubelesek voltak; már pedig 100 vásár közül 1 ha esik ekkora öszveggel.

A birtokosok hitelezői többnyire kézművesek és apró árusok voltak; ezek ama czédulákkal sem legényeiket 's hitelezőiket nem fizethették, sem kedvők vagy talán móduk sem volt, a kis kamatért tárczáikban tartani, tehát kénytelenek valának vásárost keresni nekik. Igen, de vásárosaik csak heverő tőkék birtokosai lehettek, ezek száma pedig, kivált olly országban, hól a műipar és kereskedés sok tőkét nem halmozott, a nemzeti tőke egész tömegéhez képest igen kevés; ha tehát egyszerre egy rakás kötelezvényt bocsátnak áruba, hól az eladó temérdek, a vevő szűk, ott emezek teszik a feltéteket, 's móduk van, a portékát jó olcsóra lealkunni.

E történt a zálogczédulák birtokosaival is: kénytelenek voltak vesztességökkel is odahagyni, csak vette valaki; 's a vesztesség a czédulák szaporodtával nőttön nőtt. De a folyam hiába csökkent; mert a hitelezők mégis tartoztak névértékekben, és így 1000 rubel adósság helyett, miért ők részint munkát részint kereskedői árut adtak, 850-t, 700-t 500-at, és kevesebbet is érő papirosokat elvenni; miszerint a tervelt jótétemény reájok nézve átokká 's igazságtalansággá vált. Olly zavart is okozott ez, hogy vissza kellett térni azon rendszabásra, mit a tervkészítő elkerülhetni

vélt, t. i. a' papirospénz' szaporítására. A' banknál egy számítóhivatalt állítanak, hól minden ember a' czéduláit assignatákkal felválthatta. Iszonyu sokaság rohant oda; 's minthogy mindenkit egyszerre kielégíteni nem leheté, a' bank' ajtói előtt nemsokára a' legféktelenebb börse-játék keletkezett. A' ki a' czéduláit felváltá, a' várakozó sokaság közé mené, 's olcsóbban másokat igyekezett vásárlani, tudva, hogy névértéköket a' pénztárnál csonkítatlanul megkapja. A' rendetlenség csak akkor szűnt meg, midőn a' segédbankot az ó kölcsönbankkal egyesíték.

Világos ebből, hogy jószágzálog a' bankjegyek' hitelének fenntartására nem elég. Miért? Mert a' jegybirtokos nincs biztosítva arról, hogy jegyét készpénzben, vagy készpénzen töstént eladható és elaprózható portékában akármikor kifizettetheti. Ezt pedig csak az arany, ezüst pénz és kereskedői papirosok legfőbb, és részében kurta határnapra fizetendő kormányi vagy inkább kincstári kötelezvények biztosíthatják. Egy, két jószágot dobra üthetni; de egy megyét ki vásárol meg?

De világos az is, hogy minden banki operatiókkal egybebonnyoltott hosszú kölcsön-rendszer, mint azt mind az előttünk mind a' svédországi példa olly hangosan prédikálja, számtalanok' romlására vezet, 's a' földbirtokosokat is, kiknek jovalmára gondolva van, iparilag fel nem segíti. Tőkét akármilyen czifrán kigondolt bank nem teremthet; az anticipatio pedig, hosszúságos időre — veszélyes játék. Si monumentum quaeris — circumspice!

Ezzel hát az assignaták' folyama, melly 1797-ben 79 $\frac{1}{3}$ %-re rugott vala, ismét jót csökkent, 's egész 65 %-ig szállott. Majd eljöttek a' nagy erővel folytatott

költséges háboruk, melyek az assignaták' újabbi szaporítását csaknem nélkülözhetlenné tevék, mihez a' külkereskedés' majd egész elakadása járulván, az ország' pénzügyét teméntelen bajba hozta. 1810-ben a' forgásban levő assignaták' névértéke 577 millióra,⁹³⁾ 's árfolyamuk' csökkenése $33 \frac{1}{3} \%$ -ig ment.

Lehetne kérdezni, nem jobb lett volna-e a' kormány' szükségeit egy világos kölcsönnel, vagy új adóval pótolni? Ha a' dolgot csak számvetőileg nézzük, igenis helyesebb; de a' politico-financziái miveletekben a' számvetés csak egyik és nem mindig első rangban álló elem. Midőn az orosz kormány 1808-ban kevés híján 100 millió rubel új assignatát kibocsátott, ezen ingyen szaporítás' következtében természetesen szallania kellett a' jegyek' árfolyamának, valamint hogy a' következő évig 53% -ról 44-re szállott, és ennél fogva a' termékek' ára (assignatában számítva) aránylag hágott is. De míg ez megtörtént, addig a' kormány a' friss assignaták' segédével ellátta magát a' szükségesekből a' régiebb árron, 's aztán az árcsökkenéssel, mely régi és új jegyet egyenlőképp ért, gazdag és szegény, még pedig a' kezei közti pénz' arányában, szenvedett, 's az egész mivelet tulajdonképp úgy folyt, mintha minden ember minden 53 rubelből, mi assignatákban birtokában volt, 9-et hadi vagy más országos költségre fizetett volna. Ha egyszerre ekkora adót róttak volna, talán lázadás és minden esetre nagy zúgás követé; de ezen mesterséges zsebelés' módja a' pénzügyi fogásokkal ismeretlen népnél minden baj nélkül megesék; mert az árcsökkenés apródonként jó el; azután az együgyű ember mikor majd

93) E' szám igen kicsiny, mint későbbre ki fogjuk világosítani.

látja, hogy a' búzát, melynek köblét eddig 4 rube-
len vette, most 5-ön kell vennie, korán sem álmodik
arról, hogy a' pénz megócsóult, 's az ő 5 papiros
rubele csak annyit tesz, mennyit az előtt a' 4; hanem
a' búzát mondja hogy megdrágult, 's az idők' nehéz-
ségére panasznál. Más felől érzi azt is, hogy ha a'
portékák drágulnak, a' pénz ⁹⁴⁾ is bővül, és szintugy
örvend, hogy egy lova' vagy ökre' eladtakor nagyobb
összegekről beszélhet, mint addig. Így hát minden ki-
vánságnak elég van téve, — mondhatná olvasóm —
senkinek senki ellen nincs panasza, 's az áldozat, ha
van, a' legeggyarányubban van feloszolva a' nemzetén.
De „*summum jus summa injuria*“ közbe szól Cicero,
's talán sehol találóbban mint itt. Elsőbenis, ha ma a'
legtökélyesebb geometriai arányban ki is lehetne vinni,
hogy minden ember az ország' szükségére áldozza
vagyonának p. o. egyhúszadát; ez az áldozat nem
lenne egyenlő; mert a' gazdag az 5%-t feleslegéből
húzhatná le, holott a' szegény talán táplálatára szük-
séges falattól fosztatik meg! A' bankjegyek' árcsök-
kenéséveli veszteség pedig még aránytalanabb; mert
a' keresetek' különbségéhez képest, némellyeket az
inségig nyommaszt, másoknak legalább ideig semmit sem
árt, némellyeknek még hasznót is hajt.

Ezeknek kifejtésében jó alkalmunk van, a' papi-
ros pénz' vagy bankjegyek' árcsökkenésének a' nép'
különböző osztályaira, a' bel- és külkereskedésre való
hatásait áttekinteni.

A' kormányra magára nézve vesztés az árcsök-
kenés; mert neki nem tanácsos kimondani, hogy a'

94) Pénz és pénz-jegy közti különbségről még nem volt fogalma
a' jámbor oroszoknak, most azt hiszük több van.

bankjegy' vagy papirospénz' névértéke a' valódi érté-
kével ⁹⁵⁾ nem egy: 's e' szerint az országos jövedel-
mek is aránylag csökkennek.

P, o. 1 millió rubel, mi az adóból az ország'
pénztárába befolyt, tett

1774-ben züstben	1,000,000	rubelt,
1790—	—	870,000 —
1800—	—	653,333 —
1810—	—	333,333 —
1813—	—	250,000 —

- 95) A' pénzjegyek' és papiros pénz' behozataluk az Eszm. R. 15.
§-ében magyarázott kétféle becsen u. m. a' valódi és ár-
vagy csere-becsen kívül, még egy harmadik értéket, u.
m. névértéket teremte, melly ugyan magában elég hiu,
de viszonyainál fogva igen is lényeges következtetésű, mert ha
azt valaki vizsgálat nélkül a' pénzjegy' valóságos esere-becsé-
nek tartaná, mint minden felhozott tanúságokból ki tetszik,
igen keserves veszteségnek tenné ki magát; valamint hogy
egyének és nemzetek tették is. Ugyan az a' tudatlanság, mi az
emlegetett veszteséget okozta, ada létet egy negyedik becsnek
is, vagy is inkább a' papiros pénz' vagy bank-jegyek' árbecsé-
beni nagyon fontos különbségnek, miszerint azoknak szá-
mitási és valódi cserebecsők lehet. Ma p. o. mikor
minden ember tudja, hogy $2\frac{1}{2}$ váltó forint egy conv.
forintot térsen, senkisé is ad több portékát 10 váltó forintért
mint a' mennyit 4 ezüst ftért adna; de a' hol ez az arány
még ingadozó, naponkint hág és száll, vagy ha állandó is, de
a' nép' egy része éppen nem vagy legalább tisztán nem tud-
ja, ott a' nem tudó könnyen azon hibába eshetik, hogy oly
árúját, mit ezüstért csak 4 ftton adna, váltóért oda adja 9
vagy 8 vagy kevesebb ftton is. Világos hogy ilyen esetben
a' portékához más aránya van a' bankjegynek vagy papiros
pénznek, mint az ezüsthöz. Amazt, már a' mennyivel t. i.
100 ezüst for. áru portékát papiros pénzen meg vehetni, ne-
vezzük a' papiros pénz' valódi árbecsének; a' mennyi-

Ezen hiány' kipotlására mindeu bankjegy-szaporítás mellett (mellynek tulajdonkép amaz is eredménye vala) fokozatonként hágtatni kelle az adófizetést, és így csak oda esni vissza, a' mit el akartak kerülni. Így tehát megvolt a' zavar, megvolt az elégedetlenség, és állandó nyereség semmi, mert a' szaporított adót is csak a' rossz pénzben fizették, 's a' Danaidák' hordója nem telt vele.

Mindazáltal ha a' kormánynak van módja, a' jövedelmeit szaporítani; a' fizetett hivatalosoknak nincsen. Oroszországban azok, a' kik a' II-k Katalin alatt kiszabott fizetésekkel maradtak, 's ilyen nem kevés volt. 1813-ban, midőn az assignata 25%-re csökkent, ezáltal fizetésök' öszvegének $\frac{3}{4}$ -ét annyi mint-ha elvesztették volna. Már pedig az egésznek kiszabásakor is hihetőleg nem fényűzésök, hanem csak élhetésök volt tekintetbe véve; 's egy negyedével nem a' legnagyobb nyomorra kellett-e jutniok? 'S lehet-e csudálni, ha az élethez ragaszkodás félrevezette, megvesztegetésnek 's minden kisértetnek kitette őket? Minthogy a' status úgy bánt velök, nem vélhetik-e ők is magukat a' szükség által mindenre felszabadítottaknak?

Van a' társasági testnek egy alkotó része, mellyet az állati test' hájához hasonlíthatnánk. Azis, mint ez, jó táplálatra, jó emésztő, átsajátító erőre, bomlatlan működésekre mutat; az is, mint ez, olykor terhére van vagy látszik lenni az állatnak; de az is, mint ez,

vel pedig 100 p. for. tot levő ezüst pénz-darabokat válthatni, a' számítási árbecsének. A' kettő csak akkor esik öszve, midőn emez állandóvá válik, és róla minden ember értesül.

szük időben, tápszerek' hiányában, a' felgyűjtött tápanyagokat a' test' élelmére és fenntartására oda adja. Ezen alkotó részt a' társaságban a' munka, vagy akárminő úton összevgyűlt tőkék' birtokosai teszik, kiket külföldön „rentier“ névvel jelelnek; Magyarhonban nincs nevök, mert itt az illy tőkék vagy hevernek vagy a' gyűlöletes uzsora' eszközéül szolgálnak. A' „rentier“ pedig tőpénzei' mérsékelt kamatából, gond és munka nélkül, él. ⁹⁶⁾ Fölületes vizsgáló, heréknek nevezné őket, de a' természet a' heréket sem adta hiába, 's a' rentiernek biztosabb jövedelmet szerez, tőkéit az ipar' elősegítésére mérsékelt kamattal, mint a' fényűzés' és pazérlás' szolgálatára temérdek de minden viszonyban veszélyes uzsorával, adni. Csak a' roszul szerkesztett vagy roszul igazgatott társaság' hibája, ha a' felgyűlt tőkéknek a' nemzeti jólét' mezejét öntöző csatornákat nem tud eszközölni. Europa' országai e' csatornák' készítésében két nagy tervet

96) Az uzsora szóval rendszerint párosuló zavaros fogalom' bizonyossága az is, hogy, ámbár számokkal foly, még is határzatát számba foglalni nem képes. Ugyan is ma, midőn az országok' nagyobb részében a' törvényes kamat' maximumául 6 $\frac{0}{0}$ van megállítva, a' törvény' szemei előtt 7 $\frac{0}{0}$, már uzsora; 5 $\frac{0}{0}$ pedig nem az. Ugy de ott a' hol én 100 forint tőkével biztos, becsületes kereset' útján 12—15 $\frac{0}{0}$ -t nyerekedhetem, ott könnyen meg adhatom a' kölcsönadónak a' 7 $\frac{0}{0}$ -t, 's méltányosan nem vádolhatom (őt, a' ki engem 5—8 $\frac{0}{0}$ -rel mintegy megajándékoz,) uzsorával, ha szinte a' törvény annak kereszteli is. Ellenben a' hól a' tőkék úgy meggyűlnek, hogy jó biztosítékra 3—4 $\frac{0}{0}$ kamattal örömet adnak a' tőkések, ott az, a' ki egy megszorult emberen 6 $\frac{0}{0}$ -tránt, lelketlen uzsorás, bárha szárnyai alá is veszi a' törvény. E' szónakis tehát „mérséklett kamat“ értelmét mindig az ipar és kereskedés' phasisai határozzák meg.

követtek. Egyik az országos kölcsönöké, ezen roszul értett dicsvágý' és rosz gazdaskodás' szüleménye, Europa' mindig tovább harapodzó fenyegető polypusa, egy a' születési aristocratia' nagyszerű vonásaival nem bíró, de önzőbb, aljasabb, makacsabb, és érdekeit, mint a' mellyek csak szörszálon függenek, szemesben őrző pénz- aristocratia' teremője. A' másik az országos és magános bankoké, melly minden zsírját, mit az előbbinek markolásaitól megmenthet, az ipar' és közlekedés' szekérkerekeinek kenésére fordítja. De éppen ez alkalmat ad kicsapongásunkból megtérnünk, 's a' papiros pénz' csökkenésének a' „rentierek“ - re hatását vizsgálunk. A' ki assignatákban bír tőkét, 's ennek kamatját huzza, annak jövedelme a' jegyek' árfolyamával együtt apad. A' nagy capitalisták megszegényednek; a' kicsinyek nem élhetnek, kénytelenek tőkéikhez nyulni, 's a' műiparnak kölcsönzött segédet elvonni; ezáltal ismét a' termesző és készítő munka, 's következőleg a' nemzeti gazdagság apad. Özegek, kik férjeik' munkájával gyűjtött és félretett 20,000 rubel tőkéik után tisztességesen éltek, az assignata' árcsökkenésével koldusbotra jutottak. De nemcsak a' jövedelem, hanem maga a' töke is ezen arányban megapad. A' ki 1803-ban assignatákban, mikor árfolyamuk 80% volt, 10,000 rubelt adott kölcsön, tulajdonkép' 8000 ezüst rubel' értékét adta; 1811-ben az adós megfizeti a' 10,000 rubel assignatát, 's a' hitelöznek nincs joga panaszołni, holott tulajdonkép, csak 2500 rubelt kapott vissza. Kinek lenne kedve, illy kinézésekkel tőkét gyűjteni?

Az assignatákban kikötött nyilvános alapítványok a' papiros' csökkenésével hasonlókép' lassankint megapadtak, 's a' jövedelmek többé az ala-

pitők' rendelményeinek teljesítésire nem maradtak elegendők. Midőn II-k Katalin alatt lelenczházat állítanak, egy gazdag és jótékony polgár letett ezüstben 200,000 rubelt, hogy az intézethez egy kereskedési iskola ragasztassék. Az ezüst rubel akkor $2\frac{1}{2}\%$ -rel járt fölebb az assignatánál, miszerint a' letett summa 205,000 rubel assignatát ért; fel is cserélék hirtelen papirossal ezen hiedelemben, hogy a' papirosnak majd megjön az árra, 's akkor az alapítvány 5000 ezüst rubellel megszaporodott lesz. De, a' mint láttuk, ez a' remény nem valósult; és 1814-ben az iskolának a' 205,000 rubel névérték mellett csak $\frac{1}{4}$ -de u. m. 51,250 valódi ezüst becsü tőkéje volt.

Az előszámláltakra nézve tehát a' papiros' árcsökkenése, ehez arányult tiszta és tetemes veszteség; de nem kell vélni, hogy a' földbirtokosokra 's az iparos osztályokra is ne legyen gyászos befolyása; ámbár ezek legkevésbé szokták észrevenni a' dolgot' folyta alatt, mivel az ő jövedelmök a' papiros pénz' minden csökkentével rendszerint fölebb szökken — de csak név szerint. A' haszonbér, munkabér, termékek' és készítmények' ára ugyan hág, de, kivéve a' külföldi árukat, soha sem abban a' mértékben és nem olly gyorsan, a' miben és a' mint az assignata' árfolyama száll; miszerint minden illy epochánál kisebb, nagyobb veszteség éri a' természetöt vagy készítettöt. Aztán azok, a' kik valamit hitelbe adtak el, a' kik jószágot, házat, vagy egyebet adtak ki bérbe, minden fizetéskor megcsalódnak, mert a' pénzjegy már nem ér annyit, mint az alku' idején. Végre az áruk' örökös ingadozása, mi a' papiros pénzt követi, némellyekre nézve ugyan véletlen nyereség, de többekre szintolly váratlan veszteség' kútfeje. A' ke-

reskedés ilyenkor csak szerencse-játékká válik ; 's a' kik vagyonukat ezzel kockáztatni nem szeretik, elvönják a' munkáló forgásból, érczé, drágakővé teszik, 's élrejtik. Hány bukás nem történt a' dolgok' ezen rendének következtében ? hány szállító (lieferans) nem vesztette vagyonát sőt szabadságát is , minthogy köteleztetéseinek , a' papiros' és portékák' árfolyamának szeszélyes változásai miatt, eleget nem tehetett ? milly temérdek tőke nem hevert a' capitalisták' vasas ládáiban mind a' birtokosra mind a' nemzetre nézve haszontalanul ?

A' belföldi termékek' ára, mint főlebb mondók, nem hág azon arányban, miben a' papiros-pénz száll. Ennek oka az, hogy a' nép erősen hozá van szokva, mindenek' becsét a' forgó pénz' névértékéhez mérni. Minthogy az orosznál a' mindennapi pénz az assignata-rubel volt , a' község ennek csökkenését az ezüsthöz képest, nem a' papirospénz' olcsoulásának , hanem az ezüst' drágulásának tartá 's tulajdonitá , 's ezen csalódtában természetményeit jó darabig még mind azon névértéken, azaz annyszámu rubelen és kopeken adá, a' mennyin azelőtt, 's mikor sejté, hogy az érettök kapott pénz csakugyan nem olly szapora , 's ennek potlására természetményét főlebb tartá, azalatt a' papiros megint szállott, úgy hogy ő soha sem juthata oda , hogy a' két arányt kiegyenlitse. Innen a' beltermények valóban mindig olcsodtak ; mint ezt a' következő némelly czikkek' árváltozásai világosan mutatják :

A' berkovecz' ⁹⁷⁾		ára	1803	1811	1814
			rub. kop.	rub. kop.	rub. kp.
Faggyu	{ assignatában	60	—	101	172
	{ ezüstben	48 09		25 25	43 00
Kender	{ assignatában	43 00		93 00	97 00
	{ ezüstben	34 40		23 25	24 25
Len	{ assignatában	72 00		118 00	172 00
	{ ezüstben	57 60		29 50	43 00
Viasz (púd)	{ assignatában	24 00		39 00	51 00
	{ ezüstben	19 20		9 75	12 75
Búza (csetvert)	{ assignatában	10 00		20 00	28 00
	{ ezüstben	8 00		5 00	7 00

De hiszen ha az áruk olcsodnak, még pedig mind egyszerre 's egyarányban, abban talán semmi kár, annál inkább, mivel a' pénz legalább névértékben bővül? E' kérdésre minden bizonynyal helyeslőleg felelhetnénk, ha

- a.) a' beléfoglalt feltételek mind meglennének,
- b.) ha a' dolgok' folyása untig mind úgy tartana,
- c.) ha a' földön csak egy ország lenne.

De, fájdalom, nem így van!

Elsőben is: midőn a' nép' kába számítása miatt az áruk olcsodnak, ez az árváltozás sem nem általános, sem nem egyarányu. Van p. o. sok belföldi készítmény, mihez külföldi kelmék szükségesek; az ilyenek nem olcsodhatnak úgy, hogy veszteség a' készítőkre nézve töstént ki ne tisse magát; 's azért előbbi áruk körülbelől megmarad. Aztán nem is minden ember tudatlan a' pénzt és áruk' becsét illető dolgok-

97) A' berkovecz, nagy terhek' mérlegzésére való súlymérték, közel 3 bécsi mázsa, (292 ft. 8 ló.) Oszlik 10 püdra, a' púd 40 (oros) fontra.

ban. A' kereskedők, kivált a' külföldi árukkal bánók, igen hamar észreveszik a' portékák' ezüst és assignatabeli ára közt a' különbséget, 's emezt, a' mennyire lehet, az előbbihez szabják. Imé már egy rakás nem olcsódható áru; miszerint a' veszteség egészen a' csupa belföldi termeszőkre háromlik. Mindezek' öszvebanyolódása mennyi zavart, mennyi véletlen nyereséget vagy veszteséget okoz, tovább vitatni nem szükség.

Másodszor: a' bankjegyek' szaporításával egyszer csak meg kell állani, ha csak a' frank assignaták' vagy Law' jegyei' sorsára nem akarják juttatni; ekkor a' honi termékek is kezdenek előbbi viszonyos árokhoz közelíteni, mit azonban nehezen tudnak elérni; 's azalatt a' külföldi kereskedelem teméntelen kárt okozhat.

Mivel t. i. a' külföldi portékák, melyeket mindig ezüsttel, arannyal kell vásárolni, vagy legalább abban számítani, a' bankjegyek' árcsökkenésével nem olcsódnak; a' belipar' szüleményei pedig, melyek a' külföldre mennek, igen; tehát ebből nagy kár keletkezik. Mert a' nemzetnek vagy többet kell adnia a' maga termékeiből, hogy ugyanannyi mennyiségű külföldi árut kaphasson, mint addig-elő; 's ekkor a' kivitel növekedik; vagy külföldről pótlandó szükségait és élvezeteit kell megszorítani; 's ezzel a' behozatal apad. Ha csak számokból itélnénk, (mi, mellékesen mondva, a' statisticusnak gyakori botlásoköve), mind kettőt a' nemzeti jóllét' jelének tartanók; holott valóban nemzeti szegényedés. Mert, felteszem, ha én búzatermesztő levén, szomszédomnak a' szőlőmivesnek adtam harmadidén 100 akó borért 100 köből gabonát; tavaly pedig, nem mintha nekem jobb,

's neki szűkebb termésünk lett volna, hanem más környületekért 120 köblött kelle adnom a' 100 akó bo-
ráért; az idén megint a' 100 köblömért ő csak 80
akót ad cserében; ki részén van mind tavaly mind
az idén a' veszteség? mondhatom-e, hogy tavaly több
gabonát adtam el, mint az előtt, tehát vagyonom gya-
rapodott? vagy hogy az idén kevesebb bort vettem,
mint tavaly, tehát jobb gazda voltam? Illy módon a'
laponi táblácskából kitetszik, mennyi milliót kelle
vesztetni Oroszországnak csak a' felhozott öt kiviteli
cziikk' olcsódásával is, minek főbb részét az assigna-
ták' árcsökkenése okozá.

Az orosz kormány nemis volt vak ezen ártalmak
iránt, 's az országos költségekbeni legszigorubb ki-
méllyessel igyekezett rajta segíteni. De a' papirospénz.
nek az a' veszélyes természete van, hogy ha egyszer
vizshasználni kezdik, hanyatlását feltartoztatni bajos,
és az általa okozott gonoszokat jóvá-tenni, még ba-
josabb. Csakugyan az assignaták' 1807 óta kezdett
gyors csökkenése, mi az éppen olly gyors szaporitá-
sát nyomban követte, hatásan kiáltott segédért. A'
kormány 1810. febr. 2-kán kiadott nyilvánítmányában
kijelenté, hogy az assignaták olly szent tartozást al-
kotnak, mellynek az egész ország a' záloga, 's a'
leginnepélyesben fogadá, hogy a' kényszerítő körü-
lmények miatt pénzforgási szükségén túl szaporított
papiros tömeg nemcsak nem növeltetik többé, hanem
apasztására fognak minden használható rendszabások
a' lehető sietséggel megtétetni. Ezen fogadásnak,
mellyet a' mindjárt következett sulyos idők' daczára
is lelkiisméretesen megtartott a' kormány, követke-
zésében a' korona' javainak egy részét eladóvá tették,
egy kölcsönt nyitottak, mellyben az assignatát (melly

a' forgásban 25⁰/₀-t ért) névértékének 50⁰/₀-ében elvették, 1815-ig 5 millió assignatát elégettek, 's azután is mind azokkal, mik a' kölcsön' vagy koronajók' eladása' utján bejöttek, lassankint hasonlóan cselekedtek. Ezen idves rendszabásokhoz nem tudnók számítani azon 1811-ben költ rendelést, mi minden számításokat bankóban tétetni parancsol, 's a' mellynél fogva az igazgatás az assignatak' árfolyamát vagy is az ezüst- és réz - érték közti viszonyt felülről szabályozhatni reményli. Az 1829-i ukáz a' viszonyt 360:100-ra határáz; miszerint az assignata' árfolyama 28⁰/₀ volt, és 1810 óta csak 3⁰/₀-rel emelkedett; 1832-ig pedig már 50-re szökött. Jelenleg

az orosz assignatak' historiáját a' következő tábla képletesíti :

Évszám.	Ujkibocsátások. rubel.	Forgásbeli összeg. rubel.	Ezüstru- bel assign- nata érte- ke, kop. érteke, k.	Bánkó rubel ezüst
1769	40,000,000	40,000,000	101	99
1771		40,000,000	102	98
1772		40,000,000	103	97
1773		40,000,000	102	98
1774		40,000,000	100	100
1775		40,000,000	101	99
1784		40,000,000	102	98
1787	60,000,000	100,000,000	103	97
1788		100,000,000	108	92 ³ / ₅
1789		100,000,000	109	91 ³ / ₄
1790	11,000,000	111,000,000	115	87
1791	6,000,000	117,000,000	123	81 ¹ / ₃
1792	3,000,000	120,000,000	126	79 ¹ / ₃

Évszám.	Ujkibocsá- tások. rubel.	Forgásbeli összeg. rubel.	Ezüst ru- belassig- nata érte- ke, kop.érteke, k.	Bánkó rubel ezüst
1793	4,000,000	124,000,000	135	74
1794	21,550,000	145,500,000	141	71
1795	4,450,000	150,000,000	146	68 $\frac{1}{2}$
1796	7,703,640	157,703,640	142	70 $\frac{1}{2}$
1797	5,871,200	163,574,840	126	79 $\frac{1}{3}$ ⁹⁸⁾
1798	31,356,765	194,931,605	137	73
1799	15,068,395	210,000,000	148	67 $\frac{1}{2}$
1800	2,689,335	212,689,335	153	55 $\frac{1}{3}$
1801	8,799,000	221,488,335	151	66 $\frac{1}{4}$
1802	8,876,090	230,464,425	140	71 $\frac{2}{5}$
1803	17,160,240	247,624,665	125	80
1804	13,033,885	260,658,550	126	79 $\frac{1}{3}$
1805	31,540,560	292,199,110	130	77
1806	27,040,850	319,239,960	137	73
1807	63,089,545	382,329,505	148	67 $\frac{1}{2}$
1808	95,039,075	477,368,580	186	53 $\frac{3}{4}$
1809	55,832,720	533,201,300	224	44 $\frac{2}{3}$
1810	43,798,700	577,000,000	300	33 $\frac{1}{3}$
1811		577,000,000	394	25 $\frac{2}{5}$
1812		577,000,000	379	26 $\frac{2}{5}$
1813		577,000,000	397	25 $\frac{1}{5}$
1829		?	360	28
1832		?	197	50 ⁹⁹⁾

98) Megjegyzésre méltó találkozás, hogy az orosz assignaták' ár-folyama, szaporításuk mellett is, felszökönt, éppen akkor, midőn az angol bankjegyé veszélyben forgott. Vajjon azon élénk közlekedésnél fogva, mi Anglia 's Oroszhoz közt volt, nem volt-e amannak pénz-folyama némi hatással emezére?

99) E táblácskát Storch után közlém, ki mint sz. pétervári acad.

22. §.

Bankügy az Egyesült Országokban.

Nézd meg az anyját, vedd el a' leányát! E' trivialis közmondás a' népek' történeteiben nagyszerűen valósul. Nézd Phoeniciát és Carthagot, Spanyolhont és Perut, Angliát és Északamérikát, Atelkuzut és — de hiszen most csak az elébbiről van szónk. Valamint a' leány, anyjának neméppen mindig kiválólag legjobb tulajdonait, úgy Anglia' sebessen serdülő gyarmatai is az anyaország' polgarisodásának nem mindenben legszilárdabb oldalait sajátíták el. E' termékeny kelmétöli elragadtatás' kísértetének ellentálva, a' pénzügyre szoritkozunk. Átalános állításunk' egyik tanuságát a' bankjegyben találjuk, melly az Atlanticumon

tag valószínűleg hivatalos kútfökből merithetett. De tudósításai mégis csak fél hivatalosok lehettek, mivel mások az 1811-i assignaták' tömegét sokkal fölebbre u. m. közel 800 millió rubel névértékre teszik. Hogy csakugyan a' Storchénál tetemesebb öszvegnek kellett lenni, kitetszik abból, hogy minden állított apasztás mellett, nyilvános ministeri jelentés szerint 1822-ben 595,926,240 rub. és 1833-ban 595,776,310 rub. értékű assignata volt forgásban.

Az országos kölcsönbank is még minlíg folytatá működését, hihetőleg javított modorban, miről, míg egy második Storch elő nem áll, bajosan kaphatunk kielégítő és tanuságos adatokat. Schubertburgus statisticus 1832-ről azt írja, hogy alaptökéje 20 millió rubel volt papírosban, 770 millió öszveget forgatott, és 3,300,000 nyereséget hajtott.

A' kereskedési bank' (commerce bank) tökéjét ugyanazon író 30 millióra teszi; 1832-ben 882 millió fordult meg a' számitó asztalán, 's nyeresége 1,852,441 rub. volt.

Egyjárást a' futólag említett lengyel bankról is megjegyezzük, hogy alaptökéjét 1834-ben 42 millióra emelték.

innen egy az előmutatónak minden órában kifizetendő útasitmány volt, túlköltözve pedig kormány- czédula, mellynek kifizetését csak számos évek telte után lehetete követelni. És jóllehet a' gyarmati kormányok ezért semmi kamatot nem fizettek, mégis azt rendelték, hogy minden ember névértékök szerint arany ezüst gyanánt minden vásároknban, haszon- vagy más bér- és adosság-fizetésekben elvegye. Igen, de haszint-e a' gyarmat' közpénztára teliesen biztosithatta volna is a' közönséget, hogy bizonyos évek mulva e' czédulákat beváltja, mégis kötelezvényeknél egyébnek nem lehetete nézni; már pedig egy olly országban, hol a' kamat 6⁰/₀, már csak 15 év mulva fizetendő 100 dolláros ¹⁰⁰⁾ kötelezvény ma alig ér 42 dollár. ¹⁰¹⁾ készpénzt. Nyilvános igazságtalanság vala tehát, a' hiteltelzött arra kényszeríteni, hogy az 100 dollár-tartozásban elvegye. Pensylvania' kormánya tehát ama rendszabás' gyámolítására 1722-ben a' papirospénz' első kibocsátásakor kemény büntetések szaba mind azok ellen, kik akármí vásárban az ezüst vagy papiros közt valami különbséget teendének. Ez éppen olly zsarno-

100) Az Éjszakámérikában divatozó „dollar“ a' tallér' származéka. Typusa a' spanyol piaster, ezüst tartalmánál fogva 2 fr. 4¹/₂ krt ér conv. pénzben. Osztyák 100 centre, tehát a' cent egy váltógarast vagy 1¹/₄ conv. krt ér. A' szóban forgó időszakban ugyan, szigoruan véve, nem volna szabad, a' dollar névvel élnünk, mert csak 1785 óta van divatban; de bankról szóló értekezésben egy kis idő-előlegzés (anachronismus) megengedhető.

101) T. i. 42 dollár 6⁰/₀ kamat' kamatával 15 év mulva 100 dl. 65¹/₂ centre. növekszik. Ha tehát engem valaki 15 év mulva 100 dollarról (de addigi kamat nélkül) biztosít, vagy ma 42 dollárt készen a' kezembe ad, egyet, de többet nem is, teszen.

ki és zaklató parancsolat vala, mint az első, 's azonban sokkal végrehajthatlanabb. Egy törvény ugyanis rendelheti, hogy egy ezüst húszassal egy aranyot lehessen kifizetni, mert a' törvényszékek azon adóst, ki 100 arany tartozását 100 ezüst húszassal kifizeti, minden további kereset alól felmentik, — 's így a' törvénynek eleget tesznek; de ki kényszeríthet valakit, a' ki portékát árul, 's teljes hatalmában van: adni vagy nem adni, hogy árukban egy huszast egy arany helyett elvegyen? — Minden szabályzások' daczára olly inga-tag árfolyama is volt a' gyarmati papirosnak, hogy némelly tartományban, (hól szűkebben adták ki) 130 dollárt, másutt, (hol pazarabban gazdálkodtak,) 1100-at is adtak papirosban 100 ezüst dollárért. Ugy, hogy az angol parliament, Franklin' ügyes pártfogása ¹⁰²⁾ ellenis, a' gyarmatokban, hasonló zavarok' távoztatására, minden papirospénz' kiadását megtiltá.

A' függetlenségi háboru a' szükséggel megint törvényt rontata, 's az eláradott nedvet csak a' fiatal test' győző ereje tudá fölemészteni.

Valódi nemzeti bank 1790-ben születék Philadelphiában „Egyesült országok' bankja“ (United States bank) névvel, 's keresztelői ajándékban 10 millió dollárt kap. Alapítói 21 évre szerkeszték a' horoscopusát; 's a' gyengélkedő gyermek a' jóslatot nem hazudtolá meg, hanem 1811-ben csendesen elszunnyada.

Az enyésző intézet azonban nem egyedüli hitel-pénzgyár vala az Egyesült-országokban. Szabadalmazásakor már 2 millió dollár banktőkét kapott, 's elhunytával 88 kisebb társát hagyá életben mintegy 44 millió dollár tőpénzzel. De ekkor úgy elszaporodának az apróbb bankok, mint egy nagy tőke' rothadásával

102) L. Franklin's sämmtliche Werke. III. köt. 268. köv. lap.

a' gombák. 1811—15-ig 120 új bank kapott szabadalmat 40 millió névértékű pénzalapra. A' versenyzés teméntelen jegyet bocsáta szárnyra; az 1812-beli angol háboru héjjakint csapa közibe, 's a' szétvert madarak nem éppen mind „sült galambok“ valának.

Mint Tantalus' éhét 's szomját, úgy a' Yankee' speculatio-kórságát sem tudá a' szájától újra meg újra elkapott kincs elfárasztani. A' jegyekre írt fizetés-ígéret, mint Frankhon' chartája, hazugság volt; 's mégis kaptak maguknak csatornákat; igenis, mert az érintett speculatio, bárha a' gúnyig rendkívüli, csakugyan egy valóban létező, szintolly tüzes ipar' vállán vitette magát.

Igy nem csuda, ha Északamerika 246 különböző adatu, alaku, és becsü pénzjegyet, mellyek az országokban forgó ezüst arany pénzt és rúdakat 50%-rel meghaladák, 's értékek egyikét a' másikba vetve 20% volt, el tudá nyögni.

Nó, de a' nyögés nem egészség, 's ezért a' szédelgő méhkasnak egy kiralynét adának; azaz, allegoria nélkül, az „Egyesült országok' bankját“ még egyszer életre hívák.

Ujjászületése fényesb auspiciumokkal esett meg. Alaptőkéjét pengő dollárookban 35 millióra határazák. A' 350,000 részvényből a' középponti kormány 70,000et vett meg, a' többi is futva elkölt, 's az intézet 1817. januarius' 1-sőjén az Egyesült-országok' senatusa' 's elnökének közvetlen felügyelete alatt miveleteit, (többek közt mint a' közép-kormány' tárbankja,) megkezdé. 25 igazgató kezelé, kikből ötöt az E. O. elnöke nevezett ki; 7 igazgató, az elnököt oda számítva, választmányt alakított. Főhelye Philadelphia; de nem sokára, mint egy második jótékonyabb Briareus, 25 karját nyujtá ki az ipar' és kereskedés' szolgálatára. Hogy

jegyeit ezüsttel, és pontonson kezdé váltani, talán nem is szükség mondanunk.

Talpra álltát a' többi apró bankok' nagy forrongása követé. Küldötteik tüstént Philadelphiában egybegyűlvén, meghatározzák, hogy jegyeiknek készpénzzeli váltását egyszerre megkezdik. Erre annálinkább út való nyitva, hogy a' főbank' állítására nagy mennyiségű ércz gyűlt az országba.

De illyenkor tetszék ki, hogy a' jóútba térés éppen olly zökkenéssel esik, mint a' kicsapás. A' papirosok' árfolyama gyorsan felszökött, hitvány jegyekbe kötött tartozások most egyszerre jópénzben fizetőké lettek, 's annál nagyobb nyomort okoztak, hogy a' szilárdabb bankok, hogy ama tervöket kivihessék, discontózásaikat és előlegzéseiket erősen meghúzták. Más ipari 's kereskedői vállalatok' buktát nem számítva, csupán bank 165 bukott meg 1811 és 1831 között, miáltal számtalan jegybirtokos és bétévő inségre jutott; holott a' fennmaradott bankok' jegybirtokosai a' készpénzfizetés' visszatértével szintolly teméntelent nyertek. Meg kell vallanunk azt is, hogy az Egyesült-országok a' bankrendszer' rengeteg terjedelmének tulajdoníthatják virágzásuk' villám röppenését. E' volt ama mindenható emelcső, mellyel az amerikaiak a' vén Európa' földmívelését és iparát honosították, tizszerezték; mellyel útait, vaspályáikat, vizárkaikat, templomaikat, iskoláikat, és általában a' műveltség' szüleményeit hihetlen gyorsasággal előteremték. Valamint hibáznánk, ha eltitkolnók, hogy a' hirtelen gyarapult nagyság a' legújabb időkben félelmes sullyal nehezült az E. országok' kormányaira, 's erejüket fölülhaladó adósságaik fekete árnyékkép' áll a'

középkormány' terhelten pénztárának (már kissé homályosodni kezdő) fénye mellett.

Nem kell azonban vélni, hogy az országok' törvényhozó testei nem gondoskodtak a' bankok' szilárd lábraállításán 's merényeik' gátlásán. Megparancsolák, hogy jegybocsátásaikat arányozzák a' tőpénzeikhez; hogy alaptőkéik' névértékének bizonyos része (rendszerint 50 %-re) legyen aranyban ezüstben befizetve a' bank' pinczéibe, mielőtt üzértségét megkezdéné; a' részvényeseket részvény -summájokig, az igazgatókat pedig személyesen a' fölebbi szabályzatok' megtartásáról felelősekké tévők.

De micsoda szabályzó törvényt nem tud a' fortély kijátszani? Némelly bankvállalók összekölcsonözék egy napra a' kívánt summát, megmutaták a' kirendelt biztosoknak, 's másnap a' néhány százezer dollárból talán annyi száz sem volt a' ládákban. — Ezen aljas csalás csakugyan gyakori nem lehet; 's a' massachusettsi bankrendtartást sokan remekül állítják elő. Igaz, hogy az utóbbi szabályzatok olta Bostonban egyetlen bankbukás sem történt (1836-ig). Itt mihelyt egy bankra rohanás esik, a' többi mindnyájan segédére sietnek, 's a' köteleztetései pénzzé tehető forrásaival összhangzatban vannak, fizetnek helyette, vagy jegyeit a' magukéival felcserélik, míg künnlevő pénzei' felszedtével, discontózsai' szűkitésével, 's pénzzé tehető biztosítékai' eladásával dolgait rendbe hozhatja 's minden jogos követeléseket kielégithet.

Massachusettsben egy dolláron alól nem szabad jegyet kiadni. Pennsylvania, Maryland, Virginia már 5 dolláron alól tiltják. Minden jegyet készpénzben kell fizetni, 's a' nemfizetés' esetében a' bank, évi 24 %-re számított kárpótlást fizet a' jegybirtokosnak minden

elhalasztott napra. New Yorkban, Marylandban, és némelyik más országban, ha a bank a jegyeit vagy a letett summákat készpénzben fizetni nem akarná vagy tudná, szabadalma azon pillanathan elveszett. Ez jó; csak hogy a szegény jegybirtokos, vagy betevő, botlalt üti odavesztett vadja nyomát, 's a részvényes már zsebbe dugott nyereségével neveti.

New York' törvényhozó gyűlése 1829-ben még egy más bátorságosító szelepet is nyitotta a pénzügyi gözüstök' veszélyes elpattanásainak megelőzésére. Minden pénzes társulat tartozik, minden éven jan. 1-én a bank' pénzalapjától, a kezelők' tetszése szerint, vagy $\frac{1}{2}$ vagy 1 % -t fizetni az ország' kincstárnoka' kezébe, 's e' fizetést addig folytatni, míg 3% be lesz fíetve. Ezen öszveg örökre a kincstárban marad letéve, 's csak arra való, hogy a bank' nemfizethetése' esetében tartozásait fizessék belőle.

Minden viszályok 's velöki küzdések közt, egy újan feltörött föld' saját termékenységevel szaporodának a bankok Északámerikában, mert az ipari szükség teremti öket, mint a Némethon' vásári vastag könyvlaistromát az olvasási szükség. Próbálja csak más!

1815-ben volt 208 bank, 82,259,590 dollár tőkével.

1820 „ — 308 — 137,210,611 — —

1830 „ — 330 — 145,192,268 — —

1834 „ — 507 — 205,123,788 — —

1835 „ — 558 — 231,250,337 — —

(146 fiókkal).

Mind ezek közt, mint Péter' duomója Roma' palotái közt, magasan áll ki az Egyesült-országok' bankja. Virágzását tanusítja az 1832. nov. 1-i kimutatása, miszerint tartozásai, forgó jegyeit, a betételeket, 's az országos hitelezők' követeléseit öszvevéve: 37,296,950

doll. 20 centre mentek; ezek' kielégítésére készpénzben, európai pénztartozásokban, magánosok és banktársaságok' adósságaiban 's a' t. 79,593,870 doll. 97 cent öszveggel birt, 's e' szerint feleslege 42,296,920 doll. 77 cent vala.

Frankhon' bankja' virágzó állása, mint főlebb láttuk, olcsárlókat, az E. országok' bankjáé politikai féltékenységet szült. A' vagyonosabb whig párt kezére kerité a' nagy erejű intézetet, 's hatalmason kezdé befolyását terjeszteni vele. De a' Yankee nem azért nélkülözte a' kutyabőrös aristocratiát, hogy papiros vagy aranyleveles castát kapjon helyette; nem is szeretete, hogy a' politica és pénzügy olly szorosan ölelkezzenek; és szerencséjére a' kormányon nép' embe-
re ült. Jackson éppen olly makacs ellenszegüléssel rázá le az országról a' democratiát fenyegető segédet, a' milly törekvéssel Napoleon tévé a' frankhonit dicshagyó a' eszközévé; 's célzata mind kettőnek sikerült. ¹⁰³⁾

Az E. országok' bankja 1832-ben szabadalma' megújítását sürgeté. Az indítvány a' congress' mind két kamaráján átment; de az elnök megegyezését nem adá. A' heves vita' zajjára Európa is figyelmet fordí-
ta, (volt is oka reá, mert a' világkereskedés, mint az igazi barátság, nemcsak a' jóvalmakat, hanem a' bajokat is közössé teszi); 's midőn a' megátalkodott tábornok a' diadalt magához rántá, meg is rezzent belé. Jackson, mint Franklin, kettős koszorut érdemel Amerikától; mert angol fegyvertől 's belső ellentől óvá meg. A' bankból az ország' betételeit, mellyek a'

¹⁰³⁾ A' dolognak más oldalát jacksonistától előadva lásd: Allg. Zeit. 1840. jan. 23. Beil. 180 lap. és 1841. dec. 3. Beil. 2689. lap.

jövedelemnek költség feletti részéből, olykor egy éven 12 millió dollárból is, állottak, kivevék; szabadalmát 1836-ban nem újíták meg, a' kincstár' bank-részcvényei' árát kifizettették, 's a' középkormány' keze alatti minden pénztárokban csak készpénz ismertették - el fizető eszköznek. Pennsylvaniaország ugyan külön szabadalmat ada a' banknak, de ezzel elébbi befolyását visszaszerezni képes nem vala; sőt a' legújabb tudósítások szerint, fizetéseivel megint elakadt. A' subtreasury bill és bank közti küzdés által okozott bankbukásoknak, és az 1837 's következő évekbeli kereskedési crisisnek, melly Európát és-Amerikát egyaránt megrázta, bővebb leírása, munkánk' korlátait túlhaladná.

23. §.

Bájos zálog- és váltó-bank.

Némelly íróársaim a' bájos bankot tűzik ki minden bankvállalatok' remekének, 's honunkban is követendő példának. Nekem, ha a' k. o. megbocsát ego-ismusomért, megvallom, szürke hajszálaim 's agg véleményeim vannak, tartok valamit a' tapasztalásról, és szeretem a' közmondásokat; kapok az újan, nem azért hogy új, 's a' régít, mivel régi, nem vetem meg. Gondolom, mind kettőnek eleget teszek, ha egyfelől azon régi közmondást: „járt utat járatlanért el ne hagyj” idézve, e' cikkbe foglalandó intézetről nem magam, hanem List' ítéletét mondom el; a' nemzeti gazdaság' legújabb írójáét, ki sok oldalú eredetiségével magának Smith Ádám olta példátlan roppant közönséget tudá gyűjteni. A' bank' tervezetére és szabályaira nézve Kovács László' bankroli értekezésére

útalok, melly könyvecske, nem kétlem, minden olvasómnak kezében leend.

Halljuk tehát német oraculumunkat.

„Ezen legújabb bankintézet minden más német bankok felett azzal jeleslik, hogy a' bank-üzérségek' minden nemeit egyesíti, 's egyszersmind jegyeket is forogtat. Nem lehet félreismerni, hogy ezen bank' rendszabásainak szerkesztésében más országok' tapasztalásait gondosan használták, hogy a' bankjegyforgás' jovalmait, ártalmaik' 's veszélyeik' elkerülésével, eszközljék. Hogy az ezüstpénz, mellynek a' német belföld úgy sincs bőviben, külföldre ne hajtassék, nem szabadand 10 forintoson ¹⁰⁴⁾ alóli jegyet kibocsátani; úgy hogy a' legalsóbb értékű bankjegyek csak a' legfelsőbb vert-arannyal versenyeznek. A' jegyekben forgó summának negyedét érczpénzben 's a' más három negyedét könnyen pénzzé tehető értekekben kell a' pénztárban mindig és állandóan készen tartani. Azon kívül a' banknak, jegyek' kibocsátására kiváltságos szabadalma van, 's jegyeit minden nyilvános pénztárok-

104) A' bájorok 's általában déli Némethon' lakói, Austrián kívül, a' rajnai vagy is 24-es pénzlábbal élnek, azaz egy kölni marca finom ezüsből 24 forintot vernek, holott nálunk a' conventios, (1763-ban austriai 's bájor kormány közt kötött pénzverési egyezményről), vagy 20 ftos pénzláb divatoz, miszerint a' finom ezüst' marcájából 20 ftot vernek. E' szerint 20 conv. ft = 24 rajn. forint, és 1 rn. ft. = $\frac{5}{6}$ conv. ft. és mivel mind kettő 60 krra oszlik, a' rajnai krajczár is csak $\frac{5}{6}$ conv. kraj. vagyis 6 rn. kr. = 5 conv. kr. A' nálunk szokásos „rhenens“ forint nevezet tulajdonkép' rajnait tevén, világos hogy „conv. r. forint“ csaknem annyi, mint fakengyelvas, és az „R“ a' ftok mellől merőben elhagyandó. — Bájorhon 1776-ban mondott le az ehilített egyezményről 's ekkor állott fel a' 24-es pénzláb.

ban készpénzzül elveszik. Minthogy az ország' pénz-cseréje, 40 millióra (a' községi és alapítványi pénztá-rakat odaértve) menő évi budget mellett, legalább is 6—8 millió forgatási eszköznek dolgot ad, biztossá-gal jósolhatni, hogy a' legrendkívülibb események' alkalmával is tetemes mennyiségű bankjegy a' váltó-tártra nem tódul. Ezen bank' alapítása által Bajoror-szág minden bizonnyal forgatási eszközökben jókora gyarapulást nyert; de, hogy mennyiben fog e' gyara-pulás az országnak hasznót hajtani, főkép' attól függ, hogy mire és mi módon fordítják. T. i. egyedül at-tól függ a' dolog: vajjon jószágbirtokosokat és gyá-rosokat fognak-e általa gyámolítani, kik e' segédet bir-tokaik' és gyáraik' javítására használandják; vagy csak arra fog szolgálni, hogy az emésztő osztály' emészté-sét könnyítsék, 's a' speculansok' meddő osztályát üzérsegőkben rakonczázzák. Egyébaránt, hogy a' bank-intézet' dolga, ha rendszabásai szerint kezelendik, magában és magára nézve jól fog folyni, kétségbe nem hozható. Csak hogy némi veszély létez annyi kü-lönbféle üzérsegégek' egymásra halmozásában; nevezetesen sok függend attól, mi módon fog a' zálogügy kezeltetni, 's nem elegyednek-e személyes kedvezé-sek belé! — Eddig List; és nekünk nincs mit te-gyünk hozzá, mivel csak commentariust irhatnánk reá; 's ezt az olvasó munkánk' minden lapján feltalálhatja.

De igen is tartozom, értesülni kívánó olvasóm-nak a' kereskedési crisis' gyakran hallott kifejezésé-nek theoretikai magyarázatával.

A' crisis azon nyavalyák' egyike, mellyekkel mint üszöggel a' búzát, himlővel a' miveltséget, ré-szezséggel a' szőlőtő' nemes levét, bújá-kórral a' sze-relem' örömeit, a' természet a' legbecsesb adományait

szokta kísérni, az embert általuk önhitségtől 's vizsgálásatlattól óvando. A' crisis, a' hitel' nyavalyája. Ott, hól a' közlekedés csak cserével megy, sőt ott is, hól a' csere-eszközök közé az arany, ezüst és réz felvévők, de a' kereskedő csak annyit vásárol bé, a' mennyi zsebéből kitelik, ott egy vagy más áru' szűke lehet, kereskedő is belé veszthet a' speculatioiba, de „crisis“ soha sem! Ellenben hól sűrűbbre tömített ipari 's kereskedési üzérsegek a' bankmiveletek által szerzett előlegzési kényelem' szárnyai alatt keltek ki csuda szaporasággal, ott, ott van elhintve a' konkoly a' tiszta gabonával. Emlékezzünk kissé vissza a' 189-k lapon Smith' szavaira, hól a' különbféle néposztályok' és üzérsegek' egymásba fogódzását olly világosan festi, 's tegyük fel, hogy **A** bankár egy bizonyos vidék' iparmozgatta pénzforgásának középpontja. **B** természető elád **C** gyolcsgyárnoknak egy pár ezer forint áru lenet. **C**-nek ugyan van len-provisioja; rokkái, szovátái járnak; de minthogy **B** három holdnapra meghitelezi, beveszi azt is, és még néhány fonó- 's szövő-széket egy falka friss munkással megrak. **C**-től is a' közelebbi vásárban **D** nagykereskedő megveszen egy falka vég-gyolcsot három holdnapra hiteltre, mit ugyancsak készpénzzel nem vett volna meg, minthogy azzal sürgetőbb vásárai voltak. **D** megint **E F G H** 's a' t. boltosoknak ad el belőle egy jó csomót, kiknek nincs ugyan annyi pénzök begyölve, hogy mindjárt kifizethessék, de éppen akkor a' gyolcsnak jó keletét várván, hitelben is ellátják magukat mindnyájan egynehány véggel. Igen de **B** természetőnek csak hamar a' len' eladása után marhára van szüksége, 's ezt a' vásárokon kész pénzzel kell beszereznie. Egy váltót ír **C**-re, és discontóztatja **A** bankárral. A' gyárnok, mi-

kor a' váltó' ideje kitelik, *D*-re ír egy váltót 's ezt discontóztatja ugyan ott, 's ebből a' magáét kifizeti. *D* is a' boltosokra bocsátott váltóit discontóztatván, eleget teszen köteleztetésének; *E F G H* megint az alatt elárulván a' gyolcsot vagy más portékákat, a' reájok bocsátott váltókat annak idejében kifizetik. Így foly ez egy darabig. De egyszer az utóbbiak közül néhányan nem tudják a' reájok bocsátott váltót kifizetni; mire a' bankár *D*-t nemcsak megszólítja, hanem közelebbi váltóját el is utasítja; ez természetesen magával huzza a' *C*-nek 's ez aztán a' *B*-nek elutastását; 's im, mint a' kártyakatonák egyiknek megbil-lentésével sorban a' földre buktak. A' kereskedő a' boltosokat szorítja, a' kereskedőt a' bankár és gyár-nok, a' gyárnok a' munkásait és termesztő' követelé-sét nem fizetheti, a' termesztő a' jószágát marhával el nem láthatja, 's élelmezésökré netalán már megtett költségei kárba mennek. Másunnan sem kaphatnak se-gédet, mert ha bankárjok, kivel czimboráltak 's a' ki őket legjobban ismeri, nekik nem hitelez, más ide-gen annálkevésbé fog rajtuk könyörölni; a' rossz hír hitelezőiket csöditni nyakukra, ők adósaikat szorítják; 's mind ezek' eredménye egy általános szorongás, ré-vézetes sürgés, bizodalmatlanság, ipari 's kalmári vállolatok', üzérsegek' felakadása, a' tőkék' visszavo-nása, 's az egész hiteli alkotmány' ideigi öszveroska-dása. Minthogy a' hitel' könnyebbségeivel a' bizako-dás is arányban növekedik, tehát ama' nemfizető egyé-nek' példája is, kiket felvett példánkban utolsó láncz-szemeknek vevénk, ama' rendszerben sűrűbben elő-fordul; 's most *A* bankár körül az egyes vonal helyett egész sugár alkotmány' alakjára ismétlődik ama gyengén árnyalt jelenet. Most már a' bankárt veszik gyanuba a' be-

tevők, 's kéri ki kezébe adott tőkéiket; ha jegyeket adott ki, ezek' birtokosai váltásra tódulnak; a' bankár szorultságában kereseti társára küldi ennek nálai czéduláit; ez, hogy eleget tehessen, a' czimboráitól discontózásait tagadja meg; 's az a' bukási sor, mi az elébb a' nemfizetőktől eredett, most már a' banktól indul ki; bankrohanás lesz; a' jegyek' árfolyama csökken; ennek vesztesége megint más vétleneket talál; 's így a' gazdagnál félelem és veszteség, az üzérnél egy közönséges zsibbadtság, komor tespedés, a' szegénynél szükség és nyomor köszönt be az egész vidékben. Olvasó fesse ki az alig vázolt képet, 's eszméje lesz a' kereskedési crisisről,

24. §

Bankügy Austriában.

Austria' első bankja társasági forgatóbank volt, 's „Wiener - Stadt - Banco“ czim alatt 1703-ban Bécsben alapult 4 millió forint tőkére. Terve későbbre kiszélesült, és legelsőben egy kölcsönházzal gyarapodott. Czédulabankká alakítása Maria Theresia alatt történt, a' hét éves háboru alatt, talán 1761-ben, a' mikor 12 millió bankjegyet (Wiener - Stadt - Banco - Zettel) adata ki vele a' császárné. A' jegyek' értékét a' csökkenéstől nem pontos beváltásuk, hanem használatuk' nélkülözhetlensége által akarák biztosítani, 's megparancsolák, hogy az adó bizonyos részét minden ember papirosban tartozzék fizetni. Ezáltal a' bancoczédulák némi váltókká alakultak, mellyekkel a' tartománybeli adószedők a' hozzájuk begyűlt summákat a' középponti pénztárhoz kényelmesen beszolgáltatathaták. Az egész dolog' lényege tehát ide ment ki: hogy a' kormány 12 millió kölcsönt vett fel az alattvalóktól, határozatlan időre, kamat nélkül; hitelezői

az ezüst-szállítás' fuvarát magukra valóák; 's Austriának papirospénze volt. Mind ezeket már a' főlebbiekben különböző helyeken megvitattuk; most csak annyit jegyzünk meg, hogy amaz aránylag csekély summat a' pénzforgási szükség 's a' papiros' kényelmei könnyen elnyelék, 's a' bancoczedulák a' készpénz felett agiot nyerének. De mivel ezen jegyek nem a' bank' tárczáiba betett kereskedői váltók' képviselői, hanem készpénzen vásárlott országkötelezvények valának, önként érthető, hogy helyettök ugyanannyi millió ezüst a' forgásból eltűnt.

Ezen eltűnés mindíg sűrűbben ismétlődött, a' mint az idők' terhei, nevezetesen a' frank hákoruk, a' megkedvelt segédeszközt, mellynek természetét már az orosz banknál kifejtém, szükségessíték. A' szokott következesek beállottak: a' czédulák' árfolyama már a' XVIII-k század' végével csökkenni kezdett; az arany ezüst a' forgásból elenyészvén, vagy külföldre takarodott, vagy a' fukarok' vasládáiban rejtett; a' nép a' dolgok' árbecsének igazi mértékét szemei elől eltévesztette; a' tapasztalatlanok vesztettek; a' pénzfizetésből élők szenvedtek; 's az okosok nyertek. A' pénzügybeli járatlanságnál fogva az adóssági, haszonbéri, 's akárminő alkubeli kötlevelek többnyire olly határozatlansággal irattak, hogy a' jegyek' érteke' változásaival, vagy talán egykori helyre-álltával vagy adósnak vagy hitelezőnek vesztenie kellett. A' czédulák' árcsökkenését növelte még az azon időszakban vert rossz rézpénz is, miszerint egy mázsa rézből 1200 30 - krajczáros vagy 2400 15 - krajczáros darabot nyomtak ki.

A' pénzügyi baj 1810-ben, midőn a' kibocsátott czédulák' névértéke 1060 ftra hágott, 's árfolyamuk

körülbelöl 8%-re csökkent, tetőpontját érvén, a' kormány jótékony gondoskodással sieté az idők' mostohasága által kényszerített miveletek' rossz eredményein javítani. Mint sokszor történik, a' nyavalyás testet az orvoslás figyelmezteti veszélyes állapotára. A' mit azelőtt mindenki gyakorlatilag tudott, hogy t. i. egy bancoforint nem egyértékű egy ezüst forinttal, most midőn azt egy cs. k. patens számvetési tisztasággal monda, minden embert elrémített. Annak, a' ki lényegtelen vagy felesleges dolognak tartja, hogy minden ország-polgár a' pénz-és bankügyről tiszta eszméket szerezzen magának, szeretném visszavárás-tükörben mutatni azon iszonyu zavart, és adásvevési közlekedések' elakadását, a' patens' értelmének homlok-egyenes visszamagyaráztát, 's általános consternatiót, mi 1811-ben, nevezetesen a' két Magyarhonban uralkodott, 's a' minek az általunk már nehányszor megrott tudatlanság volt legnagyobb oka. Mert ha vesztett valaki, bizonyosan senki más nem vesztett, hanem csak az, a' ki az 1799 — 1811-ki időszakban egy vagy más alakban ezüst pénzben hitelezett, 's a' summát jó érteke' kétségbehozatalára nézve az arany ezüst pénznek bizonyos nemét nevezet szerint kifejezni elmulat-ta, röviden: a' ki a' számítási árbecset a' név-és valódi értéktől (l. 94. jegyz.) megkülönböztetni nem tudta, vagy elhanyagolta.

De szinte feledők az érintett orvoslás' modját előadni. A' patenshez egy tabella mellékeltek, melyben a' bancoczedulák' árfolyama 1799-től 1811 martiusáig bezárólag holdnaponként feljegyeztetének, 's rendeltetének, hogy az illető időpontokban kelt alkuk (kivéve, ha a' főlebbi óvakodással valának papirosra téve) azon tabella szerint számítva teliesíttessenek.

A' tabella ez:

	Jan.	Febr.	Mart.	April	Maj.	Jun.	Jul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1799	103	103	105	108	107	107	106	108	110	111	113	113
1800	113	113	114	114	116	115	115	115	115	115	115	118
1801	116	115	114	115	115	115	116	116	116	117	117	117
1802	119	119	118	118	118	119	120	122	125	126	128	128
1803	130	129	127	129	130	131	132	133	132	131	132	133
1804	134	135	134	135	135	134	135	135	134	132	131	132
1805	133	132	129	129	129	130	132	135	136	144	145	149
1806	147	148	149	152	160	163	184	160	170	176	175	184
1807	190	203	206	208	206	203	197	194	201	203	202	203
1808	204	209	210	212	216	238	242	236	233	231	220	222
1809	221	234	248	252	276	333	315	299	310	314	346	405
1810	469	398	331	347	375	395	405	448	490	500	500	500
1811	500	500	500									

Ezen úgy nevezett scala a' czédulák' árcsökkenésének nem hűképe, hanem csupán a' bécsi piacról vett árfolyamoknak az országos pénzügyi biztosság által szerkesztett módosításai.

Továbbá ez úttal a' bancoczédulák' beváltása és elenyésztetése is meghatároztaték, de nem ezüsttel és arannyal, hanem más pénzjegyekkel, melyeket váltóczéduláknak (Einlösungsschein) neveztek, 's az ezüsttel egyetérőknek hirdettettek; de mivel biztosítékuk csak az volt, a' mi a' bancoczéduláknak, névértékeket éppen úgy nem tarthaták meg, 's árfolyamuk ismét lassan lassan csökkent, míg a'

B é c s i n e m z e t i b a n k'

nagyszerű intézete 40%-en megállítá. Az első cs. k. patens (költ jun. 1-sőjén 1816.) t. i. az alapítandó bank' tőpénzét 50,000 részvényre rendeli felosztani; minden részvény' árát váltó czédulában 2000 forintra 's ehez és ezen kívül ezüstben 200 conv. fra szabván. Egy év mulva az a' változás történt, hogy a' részvény-számát felére szállíták, a' részvények' számát ellenben két annyira határazák. Minden esetre a' bank' alaptőkéjét az érintett árfolyam szerint 50 millió conv. fra vethetni, de a' mellyből csak 10 milliót lehet készpénzben bevárni.

A' részvény-árulásból bejött váltóczédulákat a' kincstár $2\frac{1}{2}\%$ -t kamatoló kötelezvényekkel váltá be a' banktól, 's a' kötelezvények' beváltására annuitásokat rendelt.

Rendes osztalékul egy részvényre évenként 30 conv. forint szabaték; tehát a' részvény' igazi értékét 500 forintra téve, 6%, 's még valamivel több,

mivel fél évenként jan. és jun. 1-ő napjain fizetik. A' nyereségnek a' rendes osztalékot meghaladó feleslegiről a' bankválasztmány rendelkezik, t. i. mennyit osszan ki potlékul, 's mennyit tegyen félre tartalék-összevegnek. 1819' végén már 50,621 részvény el volt kelve, 's a' megmaradt 49,379 részvényt a' kormány a' bank' szabad kezelésére átadá, hogy úgy és annyit bocsáthasson ki, a' mint és a' mennyit dolgai' folyama megkívánja. (1841-ig még semmi sem volt kibocsátva belőlök.)

A' részvények ugyan bizonyos névre szólnak, de nem kívántatik meg szigoruan, hogy a' részvényes a' nevét a' banknál beírassa: 's ekkor költött névnek nézetik.

Ez a' különbség azt is hozza magával, hogy az illyek' eladását nem kell a' banknál átíratni; a' beírottak ellenben mindig csak be- és átírás mellett mehetnek kézről kézre. ¹⁰⁵⁾ Hogy költött nevű részvények' osztalékai' fizetésében zavar ne eshessék, 1821 oltá majd minden részvény nyugtatványokkal van el-

105) A' részvény es couponok' formularéja:

a. Részvény - minta.

A c t i e

Nro. 2590. der priv. Oesterr. National - Bank. A Folio . .
(Vörös bélyeg, mire ez van írva:) (Mit Coupons Nro. bis
Ende d. J. .)

Die privilegirte Oesterreichische National-Bank erkläret hiermit, dass N. N. oder jeder rechtmässige Inhaber dieser Urkunde, in Folge der geleisteten statutenmässigen Einlage, auf welche nie eine Zuzahlung Statt haben kann, Eigenthümer der Actie Nro. 2590 geworden ist, und daher an allen Rechten Theil zu nehmen hat, welche den Actionären der privilegirten Oesterreichischen National - Bank vermöge ihrer Al-

látva, mellyeket a' részvény-birtokos az osztalék' felvétekor levág, 's neve' átírásával a' banknak bead.

lerhöchst genehmigten Statuten und Privilegien zustehen, und zustehen werden.

Wien am

(A' bank-kormányzónak, (Pecset) (Egy bankigazgatónak és a' vagy helyettesének alirata) pénztárnoknak alirata.)

A' hátán:

Gegenwärtige Actie der privil. Oesterr. National - Bank

A Folio Nro. 2590 cedire

An	Art der Cession	Jahr, Monat, Tag,	Unterschrift des
N. N.	verkauft.	18 .. Novemb. 18 ..	Cedenten N. N.

b.) R é s z v é n y - C o u p o n - m i n t a :

Zweites Semester 1856. Nro. Gegen diesen Coupon zahlt die priv. Oesterr. Nationalbank dem Uiberbringer jene Dividende, welche für das zweite Semester 18 bekannt gemacht wird.

Die Actien, welche zur Umschreibung überreicht werden, müssen:

1. mit dem dazu gehörigen Couponsblatte (höchstens mit Ausschluss des laufenden Semestral - Coupons) belegt;
2. mit sämtlichen genau ausgefüllten Giri versehen, und
3. mit der Cession an die Nationalbank, und mit dem Namen, auf welchen die Actien umzuschreiben kommen, deutlich bezeichnet sein.

Letzteres ist auf den Actien in den gehörigen Columnen auf folgende Art zu machen;

„An die privil. Oesterr. Nationalbank zur Umschreibung auf den Namen N. N.

Wien den

(Átadó' alirata.)

Die Umschreibung der Actien, so wie auch die Vormerkung derselben auf eigene Namen werden bei der Bank unentgeltlich bewerkstelliget. Die Actien zur Vormerkung auf eigene Namen sind mit einem gefertigten Gesuch an die Bank-Direction einzureichen.

Von den Dividenden der Actien.

Die Interessen der Actien, welche Dividenden heissen, sind zweierlei, ordentliche und ausserordentliche.

Die ordentliche Dividende für eine Actie ist jährlich 30 fl. C. M., wovon 15 fl. am 1. Januar und 15 fl. am 1. Julius eines jeden Jahres fällig sind.

Ezen nyugtatóványoknak, mellyek országos kötelezővényeknél is szokásban vannak, coupon-oknak (couper: levágni) hivatnak. A' coupon-levélen a' bank' szabadalmá' kiteltéig u. m. 1850-ig szolgáló fél fél évi nyugtatóvány vagy coupon van, 's az így ellátott részvények egy kis veres jeggyel megjegyezték, hogy a' részvényvásáros mindjárt tudhassa.

A' rendes részvényeken fölül levő nyereséget, mint főlebb is említők, részint potlékul fizeti, részint tartalék-tőkéül elteszi a' bank-igazgatás.

A' részvényesek' társaságát egy választmány és egy igazgatóság képviseli.

A' választmányt 100 részvényes (hihetőkép' a' leg-többel bíró) képezi, 's egy évig, ha szinte némelly tagja azalatt részvényeiből el is adna, változatlan. Rendszerint egyszer gyűl össze évenként, januariusban, hogy a' bank' dolgai' folytatását megvizsgálja és ítélje. Minden tag csak személyesen jelenhet meg, és csak egy szózáttal bír.

Az igazgatóság egy kormányzóból, helyettes kormányzóból és 12 igazgatóból (director) áll. A' kormányzót és helyettesét Ő Felsége nevezi ki, az igazgatókat a' választmány a' részvényesek közül választja, 's Ő Felsége megerősíti.

A' bank' minden vagyona 's jövedelmei (fekvő javait kivéve) adómentek; könyvei 's pénzt illető oklevelei nem bélyegeztetnek (stempelfrei.)

Jogosítva van, fiókbankokat-is állítani a' cs. k. tartományokban, 's e' jogával élt is eddig-elé Brünnben, Prágában, Lembergben, Grätzben, Triestben, Linczben, Innsbruckban, Budán, Temesvárott, Szebenben.

A' bank' foglalkodásai: a.) jegyeket bocsát ki és

vált be; b.) discontóz; c.) előlegez; d.) betételeket fogad el, és e.) forgat.

II. Discontóz főkép' Bécsre szóló, conv. pénzben számított váltókat, következő feltételekkel:

1.) Legalább 300 ftosoknak kell lenni, 's kitelésök' ideje 10 napon alól, vagy 3 holdnapon fölül, nem mehet. A' 10 napon alóliakat csak 10 napi discontóval fogadja el a' bank.

2. Csak rendelményesre szóló, 's szabály szerint hátasított váltók discontóztatnak.

3. A' váltók három elismert szilárd alirással ellátottak legyenek; mellyek közül egyik egy a' váltótörvényszek' jegyzőkönyvébe beirt bécsi kereskedőé vagy szabadalmazott gyárnoké.

4. A' bank nem tartozik az el nem fogadott váltó iránt indokait nyilatkoztatni.

5. A' discontóztató, nehézség' esetében, a' kitelt váltó summának feliajtásában a' bankot segítni.

Discontózza továbbá a' bank:

a.) az 1834-ki és 1839-ki kölcsönök' kihúzott sorscéduláit.

b.) Országos kötelezvények' kamat-couponait.

c.) A' cs. k. főpénzverői hivatal' és vidéki aranyváltói hivatalok' próbanyugtatványait és pénzütasítványait.

III. Előlegez

a.) alkalmas arany és ezüst kelmékre,

b.) belföldi ország papirosokra (a' német tartományi kormány- papirosokat is ki nem véve) a' következő feltételekkel:

1. A' kölcsönző- kérő bécsi lakos és a' bank előtt isméretes becsületes ember, egyébaránt akármi karu, legyen; legalább 10, legfőlebb 90 napra.

2. Az előre befizetendő kamat jelenleg arany ezüst kelméktől 2% , ország-kötelezvényektől 4-re számítatik.

3. A' zálogsumma' befizettével a' zálogot a' határnap' kiteltéig is kivehetni; de a' bank a' befizetett kamatból semmit sem fordít vissza.

4. A' kölcsön csak 100-zal osztható kerek summákban adatik. Arany ezüst kelmékre 4000, pénzdarabokra 1000, ország-kötelezvényekre 500 fr. a' minimum.

5. Arany ezüst rúdaknál és pénzdaraboknál az előlegzés csak finom tartalmuk' 95% -éig megy.

6. Országos papirosoknál akkori börsei folyamuk $\frac{2}{3}$ -da $66\frac{2}{3}\%$ vétetik fel.

7. Ha a' kölcsön' határnapjáig a' zálogba tett ország-papiros' árfolyama 75% -re csökkenne, az adós tartozik a' zálogját a' fölebbi rendszabásokhoz képest pótolni; különben a' bank a' børsére küldi 's eladja. Általában a' határnap' kitelte után a' banknak a' zálogokkal szabad rendelkezése van, 's ha magát ki nem elégithetné, regressusa az adósra. Az eladott zálogok' árából $\frac{1}{3}\%$ -t huz le az eladás' bizománybéréül, 's csak az ezen fölüli összeget téríti meg a' kölcsönzőnek.

8. A' zálogroli nyugtatványt ugyan más kézre is adhatni, de csak a' bank' tudtával és megegyeztével; különben a' bank magát csak az eredeti adóshoz tartja.

9. A' zálog-nyugtatványokat, illő jelentés és formalitások mellett, meg is lehet nyújtani, de ez csak annyi, mint egy új kölcsön.

III. Elfogad a' bank letét végett:

1. A' járáshól ki nem tiltott arany és ezüst pénzeket, és arany ezüst rúdakat.

2. Mindennemű nemes érczedényeket és portékákat.

3. Bankjegyeket.

4. Mindennemű kül-és belföldi országpapirosokat.

5. Austriai bank-részvényeket, és bemutatónak fizetendő magános kötelezvényeket, és mindenféle pénzt és nem pénzt illető magános okleveleket.

Mind ezekért kap a' bank bevételi és kiadási díj-
jat font számra, és tartási díjját a' letett portéka' ter-
mészetéhez képest.

A' fiókbankoknál, a' bankjegyek' ki- 's béváltásán kívül, a' régi váltóczédulákat is béveszik névértékök' 40%-én, és bankjegyet vagy ezüstöt adnak érettek. Továbbá a' közlekedés' könnyítése végett a' bécsi köz-
zépponti bankpénztár a' vidékiekre, 's ezek amarra 100 p. ftnál nem kisebb összevegre utasítványokat ad-
nak akár látásra akár bizonyos határnakra fizetendő-
ket. Bizományi díj érettek

Brünnre	{	vagy innen Bécsre	. . .	$\frac{1}{10}$	%
Grätzre					
Linczre					
Innsbruckra			$\frac{1}{8}$	%
Lemberg	gre			$\frac{3}{10}$	%
Szebenre			$\frac{1}{3}$	%
Temesvárra			$\frac{1}{4}$	%
Triestre Bécsből			$\frac{1}{6}$	%
Bécsre Triestből			$\frac{1}{5}$	%

A' bank' nyereségének átnézete

1818 januariusától 1840 decemb. 31-éig:

Bévé tel: 83,154,751 ft. 38 $\frac{1}{4}$ kr.
miből egy évre középszámban esik 3,615,424 ft.

Kia dás:

Osztalékokra	72,814,842 ft. 20	kr.
Kezelési költségre	5,725,818 — 3	—
A' tartalék-tőkébe	4,514,091 — 15 $\frac{1}{4}$	—

összesen 83,154,751 ft. 38 $\frac{1}{4}$ kr.

1840' végén azonban a' tartalék-pénztár nemcsak a' fölebbi összevet, hanem hetedfél milliónal többet bírt. Az évi osztalék egy egy részvényre ezen 23 év' folytában 38 és 89 ft. közt változott, csaknem folyvást növekedő arányban. Az egész pénztömeg, mi ugyanazon időszakban a' bank' kezén megfordult, 22,010,523,839 ft. 45 $\frac{1}{2}$ kra megy.

Nekünk erdélyiekül némi érdeklél bíró tény, hogy a' legelső bankkormányzó Hidvégi gróf Nemes Ádám volt.

1817-ben kezdődött a' discountázás 6 $\frac{0}{100}$ -rel, melly 1818-ban már 5 $\frac{0}{100}$ -re szállott; 's a' részvények' árfo-lyama ekkor 510 conv. ft. volt.

1819-ben az országkötelezvényekre adott előleg-zések' kamatja is 6-ról 5 $\frac{0}{100}$ -re szállott.

1820-ban a' részvények' kidása megszűnt.

1821-ben tették le a' bank' saját épülete' alapkö-vét, mellybe 1823-ban egészen be is költöztek.

1822-ben a' bancoheváltási kiküldöttség' (Verein Einlösungs- und Tilgungs-Deputation) munkálatai is megszűnván, foglalkodásai a' bankhoz útasitattak át.

1824-ben a' részvények' átirásáért addig fizetett díj megszűnt.

1829. A' kamatláb a' discountóban és az országos kötelezvényekrei előlegzésben 5-ről 4 $\frac{0}{100}$ -re, 's az arany ezüst zálogra kölcsönzésben 3-ról 2-re szállitatott, mit

ugyan 1831-ben ismét felhágattak volt, de 1833-ban az előbbi alsó lábra állítának.

1841-ben Ő Felsege a' bank' szabadalmát 1866' végeig megnyújtotta.

25. §.

Bérekesztés.

Ha socratesi modorban jól bábáskodtam volna, nem lenne szükségem, a' szónokok' modorában vizsgáladásaim' eredményét k. olvasómnak még egyszer rövid kivonatban elébe tárni. De illy sokfelé elágazó ügyben, gyakran egymással ellenkezni látszó véleményektől ostromoltatva, a' tévedés olly könnyű, hogy még egyszer elhaladt útunkra tekintve, főbb álláspontait 's mérföld-köveit kimutatnom talán nem lesz hálatlan munka.

Elsőben: általánosan eléggé megmutatottnak vélem, hogy a' banki, nevezetesen czédulabanki működések minden vagyoni viszonyainkba 's érdekeinkbe olly kikerülhetlenül bevegýülnek, fúródnak és kapaszkodnak, hogy a' velöki bár eszméleti ismeret minden ország' polgárának nélkülözhetlen. De különösen

Másodszor: az én fáradozásom, 's olvasóm' pénze füstbe menne, ha nem sikerült volna bébizonyítanom, hogy sem bank, sem semmi pénzügyi műveletekben foglalkodó intézet, pénzt, mint vagyont, nem teremthet, sem nem szaporíthat.

Harmadszor: azon elv, miszerint a' bank' lényege abban állana, hogy tőkéjét kétszeresen vagy háromszorosan meghaladó költött értéket terem-

hetne, merőben hamis, és a' legveszélyesben félrevezethetne.

Egy banknak, míg jó hitelében van, valójában még csak egy fillér költött értéke sincs. Ugyan is, mi módon adhatja ki jegyeit? Felelet: vagy készpénzt tesznek be érettök, vagy különféle nevű 's című kötelezvényeket, mellyek ismét pénzt vagy ingó vagy ingatlan jókat képeznek. Ezen jegyek tehát soha sem többek sem kevesebbek, mint a' banknál letett jókról vagy ezek' képviselőiről nyugtatványok. Már ha ez nagyon, úgy — a' ki könyvtárra vágyik, vegye meg a' Heinsius' könyvrajstromát, 's építsen egy olvasó szobát neki! A' bank egy erős épület, vagy egy ismeretes gazdag ember, kinél akarki a' féltőjét biztosan leteszi, 's recognitionálisával tovább megy.

Negyed szer: a' bank a' pénzt, mint csere-eszközt, igenis szaporíthatja, de egy kis fictioval, t. i. az időhöz mérve. Ha t. i. egy város' lakói közt másfél hét alatt 150,000 ft. menne kézről kézre, míg az elsőhez ismét visszakerül, 's egy bank ezt egy hét alatt el tudná forogtatni, kétségkívül (ott, a' hól a' pénzforgás az ipar' mozgását jeleli,) ez annyit tenne, mintha egy hét alatt 100,000 helyett 150,000-et forogtatna; 's ezt igen is pénz- sőt vagyon-szaporításnak lehet nézni.

De teheti-e ezt?

Ha a' scót bankok' alkalmával mondottakat figyelmünkre veendjük, igen is meggyőződéssel kell mondanunk, hogy teheti és teszi is. Míg a' pénz az emésztőhöz, az enésztőtől a' boltos kalmárhoz, a' kalmártól a' nagy kereskedőhöz, a' nagy kereskedőtől a' gyárnokhoz, a' gyárnoktól a' természetűhöz megy, ki megint az emésztők' sorába tartozván, a' kört némi-

leg bérekeszti, azt, mint az örökkévalóság' jelképe, uj-ra kezdendő ; ezen nagy csatornán végig mentében, mondom, mennyi zsilip nem tartja fel a' vagyon' sájkáját? Előáll a' bankár, mint zsilip-nyitogató, 's a' nagykereskedőnek, míg portékái', — a' gyárnoknak, míg készítményei', — a' természetőnek, míg termései' (de nem jószágai') ára az illetőktől bégyülnének, künnlevő de várandó summáikat kezökbe adja 's a' néptalan a' miatt felakadó iparoknak táplálékot nyújt a' kettőztetett szorgalomra.

Ö t ö d s z ö r: Önként foly az előbbiekből, hogy a' bankrendszer az iparvilágban szellemileg éppen az, a' mi testileg a' közlekedési rendszer: az utak, vaspályák, és hajózható vizárkok. Sahara' vagy Góbi' sivatagjait hasztalan fednők el vaspálya-hálóval, ez, száraz homokukból alföldi dűzsgabnatermést vagy narancs-erdőket nem varázsolna elő; de Éjszakámerika' ős vadonait kevés évtized alatt népes tartományokká alakítá. A' bank is, mint lecsapoló csatorna a' posványok' rekedt vizeinek, a' holt tőkéknek útát és folyást nyit, 's a' kopár mezőkből Lombardia' édenét tudja előcsalni.

Hatadszor: A' pénzforgás' siettetésének eszméje hozza magával, hogy a' bank, ha a' nyugtukból felvert tőkét ismét bajosan, vagy csak a' birtokos' buktával felkölthető zálogokba temetné el, anyagilkos lenne; mert azt az elvet, mi őt létre hozta 's folyvást táplálja, fojtaná meg. Az erő és idő közti physical viszony éppen olly igaz az erkölcsi, mint a' természeti világban. 'S közönségesen a' physical igazságok közelebbi kapcsolatban vannak a' társaság' viszonyaival, mint az általános mértaniak.

Hetedszer: Világos a' kifejtettekből, hogy a' kurta kölcsön, az elmondott jólléti és vagyongyárpító czélokán kívül, még az óvakodás, pontosság, köteleztetések' lelkiismeretes teljesítése, erényeinek szoktatása 's terjesztése által, a' népre és országra erkölcsi idves hatást is gyakoról.

Nyolczadszor: A' hosszú és kurta kölcsön' szigorú ellenzékők megkívánja, hogy ha valamely országban a' földbirtokosok' segédére némi hosszabb időre kölcsönző intézetet akarnának alapítani, ez a' tulajdonképi banktól egészen elkülönzött saját állással és céljához alkalmazott szerkezettel birjon, minthogy amazokbai vegyítésök csak hitelöket fenyegető 's talán buktató káros befolyással lehetne.

Kilenczedszer: Még a' kurta kölcsön' rendszerére épített tulajdonképi bankok' alapításában is szigorúan meg kell különböztetni a' czélt, és a' közönséget, mellynek hasznára és szolgálatára kell lenniök. Ugyanazon intézet nem segitleti jómoddal és akadálytalan kezeléssel egyfelől a' kormányt és nagy tőkéseket, másfelől az apró ipart. E' pontot, ha valamit, a' könyvben felhozott nagy bankok' példái kétségkívülivé teszik. — És végintésül

Tizedszer: bebizonyult, hogy a' pénzmozgékonyításon tulhágó ingyen tőketeremtés, és ez által valamely rengeteg rendszabás' vagy terv' végrehajtása — a' chimaerák' országába tartozik; 's legfőlebb olly következtetéseket szülhet, millyeket háborus vagy más czélokra kibocsátott papirospénz húzott néhány országra; mellynek néáltalán pillanatnyi hűrfeszítését annál nagyobb petyhüdes követte.

Őrizze ettől a' magyarok' Istene szép, áldott hazánkat; 's adjon eszet és józanságot, hogy megelőzőink' példáin tanulva, a' polgárisodás' segédeszközeit helyes választással, a' célok' tiszta ismeretével, 's így ki nem maradó sikerrel fordítsuk hasznunkra.

